

УДРУЖЕЊЕ
„ВЕТЕРАНИ РАТНЕ МОРНАРИЦЕ“

ГРУПА АУТОРА

НИЧИЈИ ХЕРОЈИ ЈАДРАНСКОГ МОРА I

Београд, 2024.

УДРУЖЕЊЕ „ВЕТЕРАНИ РАТНЕ МОРНАРИЦЕ“

ГРУПА АУТОРА

НИЧИЈИ ХЕРОЈИ ЈАДРАНСКОГ МОРА

ПРВИ ТОМ

Београд, 2024.

НИЧИЈИ ХЕРОЈИ ЈАДРАНСКОГ МОРА

Први том

ГРУПА АУТОРА

Издавач

УДРУЖЕЊЕ „ВЕТЕРАНИ РАТНЕ МОРНАРИЦЕ“

За издавача

Горан Арсић

Зоран Гвозденовић

Главни и одговорни уредник

Радован Мандарић

Рецензент

Радован Томановић

Редактор

Бошко Антић

Графичка обрада

Миодраг Мандић

Лектура и коректура

Гордана Ћорђевић

Биљана Рац

Штампа

ЛАМПАС ДОО, Београд

Тираж

200

Београд, 2024.

САДРЖАЈ

ПРВИ ТОМ

ПРЕДГОВОР.....	9
<i>др Радован Томановић, генерал-потпуковник.....</i>	<i>22</i>
ТРИДЕСЕТ ГОДИНА СЕЋАЊА А ПРИПАДНИКЕ ФЛОТЕ КОЈИ СУ СПАСЛИ МНОГЕ ЖИВОТЕ И ПОСТАЛИ НИЧИЈИ ХЕРОЈИ.....	22
ПОГЛЕД НА СИТУАЦИЈУ У ХРВАТСКОЈ	22
ХРВАТСКА ИСТИНА	23
ХРВАТСКА И СРПСКИ НАРОД У ХРВАТСКОЈ	26
ФЛОТА – ОПЕРАТИВНА ЈЕДИНИЦА ВОЈНОПОМОРСКЕ ОБЛАСТИ.....	28
САТАНИЗАЦИЈА ПРИПАДНИКА ЈНА И СРБА У ХРВАТСКОЈ	32
ОДЛАЗАК ПРИПАДНИКА ФЛОТЕ У СЛОБОДУ	38
<i>др Радован Томановић, генерал-потпуковник</i> <i>ПОГЛЕД НА ОРУЖАНЕ СУКОБЕ У ХРВАТСКОЈ</i> <i>ОД 1990. ДО 1995. ГОДИНЕ.....</i>	<i>42</i>
УВОД	42
ТЕОРИЈСКИ ИСКАЗИ О ГРАЂАНСКОМ РАТУ У ХРВАТСКОЈ 1991–1995. ГОДИНЕ	44
ГРАЂАНСКИ РАТ КАО ПАРАДИГМА ВЕРСКО-ЕТНИЧКИХ СУКОБА.....	48
Тероризам као врста оружаног сукоба	50
Грађански рат као врста оружаног сукоба.....	55
ЈУГОСЛОВЕНСКА НАРОДНА АРМИЈА У ГРАЂАНСКОМ РАТУ У ХРВАТСКОЈ	59
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	80
<i>Ђорђе Пражић, капетан бојног брода</i> <i>ЈУГОСЛОВЕНСКА РАТНА МОРНАРИЦА</i> <i>У РАЂАМА ПСИХОЛОШКОГ РАТА И ТЕРОРИЗМА</i> <i>ОД 1970. ДО 1992. ГОДИНЕ.....</i>	<i>82</i>

УВОД	82
УТИЦАЈ СТРАНОГ ФАКТОРА	83
ПСИХОЛОШКИ РАТ И ОСНОВНИ СТАВОВИ ПРЕМА ЊЕМУ У ОРУЖАНИМ СНАГАМА СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	85
Култура и спорт у функцији пропаганде	88
ХРВАТСКИ ДРЖАВНИ ТЕРОРИЗАМ.....	88
УЛОГА И ЗАДАЦИ РАТНЕ МОРНАРИЦЕ.....	89
ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА.....	93
МИРНОДОПСКИ ПЕРИОД ОД 1970. ДО 1989. ГОДИНЕ.....	93
Прва фаза од 1970. до 1980. године.....	93
Пропагандно деловање	93
Страдање поручника бојног брода Добривоја Зарића	100
Диверзантско-терористичка дејства.....	101
Друга фаза од 1981. до 1988. године	102
Пропагандно деловање	102
Диверзантско-терористичка дејства.....	106
РАТНИ ПЕРИОД (ТРЕЋА ФАЗА ОД 1989. ДО 1992. ГОДИНЕ)	107
Пропагандно деловање.....	107
Хрватска пропаганда у спорту и култури.....	110
Утицај хрватске пропаганде на људство Ратне морнарице	113
Блокада касарни и напади на Ратну морнарицу и Србе	116
Стање у блокираним касарнама.....	120
Пропагандни утицаји локалних средина на старешине у блокираним касарнама.....	124
Позитивни примери одбране објеката и спасавања људства	128
Дубровник – медијска заседа з а Југословенску народну армију.....	129
Утицај цркве	130
Злоупотреба заробљених, рањених и погинулих у пропагандне сврхе.....	131
Самоубиства као последица хрватске пропаганде	134
Диверзантско-терористичка дејства.....	137
Планирана а нереализована терористичка дејства.....	141
ОДБРАНА ОД ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНОГ РАТА.....	142
ЗАКЉУЧАК.....	144

Бошко Антић, контраадмирал

ФУНКЦИОНИСАЊЕ СЕКТОР

ЗАМЕНИКА НАЧЕЛНИКА ГЕНЕРАЛШТАБА

ЗА РАТНУ МОРНАРИЦУ 147

Мирко Бјелановић, генерал-мајор

ВОЈНОПОМОРСКА ОБЛАСТ – РАТНА МОРНАРИЦА

У ГРАЂАНСКОМ РАТУ У ХРВАТСКОЈ 1990/91. ГОДИНЕ 158

ОРГАНИЗАЦИЈА СНАГА И СРЕДСТАВА

И БОРБЕНА ДЕЈСТВА.....158

Увод158

ОРГАНИЗАЦИЈСКО-ФОРМАЦИЈСКА СТРУКТУРА

ВОЈНОПОМОРСКЕ ОБЛАСТИ 1990/91. ГОДИНЕ164

Команда Војнопоморске области164

Организацијско-формацијска структура

5. војнопоморског сектора165

Извођење борбених дејстава јединица

5. војнопоморског сектора.....166

Организацијско-формацијска структура

8. војнопоморског сектора.....167

Извођење борбених дејстава 8. војнопоморског сектора.....168

Организацијско-формацијска структура

9. војнопоморског сектора.....168

Организацијско-формацијска структура Ратне морнарице171

Основни распоред снага Ратне морнарице

на дан почетка оружаних сукоба.....173

Борбена дејства јединица Војнопоморске области173

Ратна морнарица и блокада лука у приобаљу

зоне одговорности Војнопоморске области.....175

Организацијско-формацијска структура 9. корпуса177

Попуна ратних јединица 9. корпуса179

Припрема јединица корпуса

за извођење борбених дејстава181

Карактеристика борбених дејстава

9. корпуса182

Морнаричкотехничка ракетна

база – Трбоуње, Дрниш183

Морнаричкотехничка ракетна

база – Жрновница.....183

Морнаричкотехничка ракетна

база – полуострво Превлака.....184

404. морнаричка позадинска база184

405. позадинска база – Книн185

86. заштитни пук.....185

332. пук везе.....185

594. инжињеријски пук.....185

Центар медицинских установа186

Војнограђевинска дирекција	186
272. Ауто-транспортни батаљон	186
Морнарички наставни центар – Пула	186
205. обалски ракетни дивизион – Дивуље	187
350. центар за електронско извиђање и ометање	187
82. поморски центар – Дивуље	187
895. хеликоптерска ескадрила за извиђање и везу	187
500. ваздухопловна база	187
784. противподморничка хеликоптерска ескадрила	187
Центар за управљање	187
410. лаки артиљеријски дивизион противваздушне одбране	187
Јединице и установе Савезног секретаријата за народну одбрану – Генералштаба Југословенске народне армије у зони одговорности Војнопоморске области	188
РУКОВОЂЕЊЕ И КОМАНДОВАЊЕ	
У ВОЈНОПОМОРСКОЈ ОБЛАСТИ 1990/91	189
Искуства из руковођења и командовања у јединицама и установама Војнопоморске области 1990/91.	194
Припрема јединица Војнопоморске области за оружану борбу 1990/91.	195
Стање борбене готовости у јединицама Војнопоморске области 1990/91. године	196
Мобилизација у јединицама и установама Војнопоморске области 1990/91. године	198
ПОЧЕТАК ОРУЖАНИХ СУКОБА – БОРБЕНИХ ДЕЈСТАВА У ЗОНИ ОДГОВОРНОСТИ ВОЈНОПОМОРСKE ОБЛАСТИ 1990/91. ГОДИНЕ	204
Општи напад на јединице и установе у зони одговорности Војнопоморске области 1990/91. године	206
Јединице и установе Војнопоморске области лоциране у гарнизону Сплит које су пале у руке паравојних структура Хрватске после напада 15. 9. 1991. године	207
Јединице и установе лоциране у зони одговорности 8. војнопоморског сектора које су пале у руке паравојних структура Хрватске	209
ЕВАКУАЦИЈА ЈЕДИНИЦА И УСТАНОВА ВОЈНОПОМОРСKE ОБЛАСТИ СА ТЕРИТОРИЈЕ И АКВАТОРИЈЕ ХРВАТСКЕ 1991/92. ГОДИНЕ	212
Евакуација – исељавање јединица и установа Војнопоморске области није била истовремена	214
Евакуација гарнизона Сињ	215

Евакуација гарнизона Задар.....	215
Евакуација 5. војнопоморског сектора	216
Евакуација 8. војнопоморског сектора	221
Припрема Команде Војнопоморске области и јединица гарнизона Сплит за евакуацију	223
Почетак реализације Житничког споразума.....	224
Наставак разговора у Скупштини општине Сплит о евакуацији јединица	226
Почетак пресељења јединица у комплекс Лора.....	227
Застој у пресељењу јединице из касарне Драчевац и нова условљавања	229
Захтев Кризном штабу за помоћ у исељавању	231
Поново преговори о враћању наоружања	233
Упознавање старешина Команде са проблемима реализације Споразума.....	234
Посета изасланика генералног секретара Уједињених нација Сајруса Венса и амбасадора Хофмана Команди Војнопоморске области	234
Прорада информација од претпостављене команде	237
Јутарње информисање старешина Команде о јучерашњем састанку.....	239
Јутарње реферисање и како сам наредио да се бомбардује Пула.....	240
Наставак активности на пресељењу јединица	242
Пресељење 92. оперативног центра из Жрновнице у Лору.....	243
Припрема за селидбу Команде Војнопоморске области у комплекс Лора	244
Почетак пресељења Команде Војнопоморске области у Лору.....	245
Официр који је испраћен аплаузом при напуштању Команде Војнопоморске области	245
Састанак са Кризним штабом за Далмацију.....	246
Састанак са командантима јединица у комплексу Лора.....	248
Посета супруге и ћерке	249
Поново застој са исељавањем и уцене.....	249
Разматрање дисциплине у јединицама у комплексу Лора.....	251
Анализа рада комисије за пресељење породица.....	253
Састанак са командантима јединица.....	254
Моја породица напушта Сплит после 16 година	256
Анализа стања у јединицама.....	257
Састанак са Кризним штабом за Далмацију.....	257
Разговор са председником Кризног штаба	

у вези с блокадом лука.....	258
Кризни штаб јавио да прихвата наш предлог	
и да се луке неће блокирати	259
Поново ултиматум о блокади луке Лора.....	261
Извештај команданту Војнопоморске области на	
Истуреном командном месту о стању дугујућег наоружања	262
Последњи састанак са командантима јединица.....	263
Јединице Југословенске народне армије	
коначно одлазе из Сплита	264
Евакуација – пресељење 9. корпуса	268
Евакуација војнопоморских упоришта Вис и Ластово.....	274
Јединице Војнопоморског упоришта	
Вис које су евакуисане.....	275
Јединице Војнопоморског упоришта Ластово	
које су евакуисане.....	276
Евакуација јединица 9. војнопоморског сектора	
са територије Хрватске.....	277
ЗАКЉУЧАК.....	279
ЛИТЕРАТУРА.....	286

Бошко Антић, контраадмирал	ДЕЈСТВА СНАГА ВОЈНОПОМОРСKE ОБЛАСТИ	287
СНАГЕ И СИТУАЦИЈА ПОЧЕТКОМ СУКОБА		287
ПРОБЛЕМИ И ИСКУСТВА УОЧЕНИ У ТОКУ СУКОБА.....		293
НАПАД НА ОБАЛСКЕ БАТЕРИЈЕ МАРЈАН,		
ГРОХОТЕ И РАЖАЊ.....		302
ПОТАПАЊЕ БРОДА „SOL RHRYNE“		308
ПЛАН „УРАГАН“		310
ДЕЈСТВА НЕПРИЈАТЕЉСКИХ СНАГА		312
Поморска битка без бродова.....		317

ПРЕДГОВОР

Прошло је већ четврт века од терористичких напада Републике Хрватске на припаднике Југословенске народне армије и Србе у Хрватској и Босни и Херцеговини и оружане побуне против државе Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, у чијем је саставу била. О тој појави, која је утицала на разбијање Југославије, говори се са много незнања, погрешних оцена о Југословенској народној армији и Југословенској ратној морнарици. Заборавља се:

1) да су терористичка дејства хрватске екстремне организације прерасла деведесетих у државни тероризам према припадницима Југословенске народне армије и српском народу;

2) да је Хрватска начинила највеће злочине којима се хвали, славећи операције „Миљевачки плато“, „Масленица и Равни котари“, „Медачки цеп“, „Бљесак“ и „Олуја“. Остале злочине скривају, поричу, лажу. И данас, према већ устаљеном маниру Хрватске, без обзира на то ко је на власти, оружане сукобе и почетак активности према Југословенској народној армији и Србима никада нису квалификовали као терористичке акције које су прерасле у оружану побуну, а затим по повлачењу Југословенске народне армије у унутрашњи грађански рат, већ као српску агресију на независну Хрватску. Та идеологија домовинског рата и култа бранитеља највећи је историјски фалсификат јер у том тренутку, 1990. и 1991. године, нису постојале ни Србија, ни Хрватска у међународној заједници. Тако су тзв. бранитеље ослободили од сваког злочина и заштитили их од одговорности, иако постоје валидни докази за то да су злочине починили.

Тако Хрватска све више клизи у хистерију јер се лаж све теже одржава и на свакој тачки шикља неподношљива истина о томе шта су радили у домовинском рату и какви су постали, уз упозорење: „Не може се градити Хрватска на сузама и болу српског народа и припадника Југословенске народне армије и чланова њихових породица“.

Наука до сада није дала никакав одговор на то због чега је изазвано толико великих патњи, суза и боли припадника Југословенске народне армије од 1990. до 1992. године и Срба у Хрватској од 1990. до 1995. године, па и данас. Главни разлог јесте то што се у њу увукао утицај западних великих сила, хрватског национализма, католичке хришћанске религије, а многи плаћеници који се данас стиде онога што су радили у том периоду, од срамоте и даље „певају“ исту песму. Други разлог је то што Хрватска прикрива све научне и друге истине, јер планских терористичких напада и оружане побуне Републике Хрватске не би ни било да се користила наука и њена истина. Не узимају се никакве чињенице истине, већ чињенице себичне националистичке политике. Да би прикрила злочине и оправдала поступке, Хрватска је дистрибуирала своје неистине и обмане. Што је највећи злочин – да би сакрили своје поступке, припаднике Југословенске народне армије и Србе из Хрватске окривљују и суде им за злочине јер су радили према Уставу СФР Југославије, бранили своју слободу и част и супротставили се тероризму и оружаној побуни Републике Хрватске. Које ли ироније, људе који су командовали јединицама Југословенске народне армије срамно хапсе у Црној Гори и изручују Хрватској. После таквог поступка, Црна Гора је изгубила оно свето што је имала, а то је чојство. Уместо да почну озбиљни разговори о терористичким нападима на припаднике Југословенске народне армије и њихове породице и Србе у Хрватској, о оружаној побуни и карактеру грађанског рата у Хрватској, о њиховим узроцима и последицама, врти се излизана прича о агресији, окупацији и удруженом злочиначком подухвату. Тако је створена једна врло једнострана „истина“ о неславном крају Војнопоморске области и главна кривица приписана је онима који су се херојски борили и изборили за њен опстанак. Без обзира на поразе хрватских паравојних и параполицијских снага у оружаном сукобу са Југословенском народном армијом, Хрватска је измислила да је победила у домовинском рату, на основу чега заснива државни идентитет и пише бајке и хвалоспеве о сукобу против Југословенске народне армије и против својих грађана. Нису победили Југословенску народну армију, поразили су преостале Србе односно Српску војску Крајине, која је била војска свих Срба. „Сем добровољаца, тамо није било друге војске. Нико из Србије тамо није био. Измислили су да су поразили великосрпску милошевићевску агресију или агресију из

Србије, србочетничке силе; то само говори о њима, о мржњи коју и дан-данас имају према Србима...”, истиче генерал Радован Радиновић у листу „Печат” бр. 446/2016.

Зборник радова указује на то да је тероризам у Хрватској претходио оружаном побуни и имао врло радикалан циљ – рушење легалних државних институција СФР Југославије, нападе на чуваре суверенитета Југословенску народну армију, и етничко чишћење и протеривање Срба из Хрватске. Упоредо са тероризмом, Република Хрватска се плански, насилно, оружјем супротставила законитој власти СФР Југославије и мерама које су Влада и Председништво СФР Југославије предузимали, и за све – лажима, притиском и пропагандом – нашли су кривца у Србији, а њену власт и српски народ оптужили за агресију и окупацију Хрватске.

Професор Јован Мирић истиче: „Свакоме ко је прочитао барем једну одредницу о агресији и окупацији, јасно је да то може учинити само страна држава и страна во сила. У оквиру једне државе, без обзира на тип њезиног државног поретка и устројства, оружани сукоби се не могу назвати агресијом и окупацијом него грађанским ратом. Зашто се оружана побуна једног дела Срба у Хрватској назива агресијом, а контрола дела територије окупацијом? Између осталог, и зато што су Срби у Хрватској (премда су аутохтоно становништво) сматрани страним телом у етнички чистом хрватском корпусу. Овде се већ на разини технологије врши етничко чишћење.”¹

Према радовима у зборнику, почетак терористичких и бандитских дејстава паравојних и параполицијских снага 1990. и 1991. године Хрвати су назвали „домовинским ратом” што би требало да значи да је „народни”, „ослободилачки” и „праведни”. То је учињено на бази политичке доктрине како би се сакрила истина, прикрила документација о злочинима над припадницима Југословенске народне армије и Србима и тако створила романтична слика и идила о домовинском рату. Ако је ко водио домовински рат, онда су то Срби у Хрватској бранећи своје домове, своју домовину и своје животе. Акција Хрватске у том периоду била је незаконита јер Хрватска тада није била независна држава, већ република у саставу СФР Југославије. Све њене

¹ Проф. др Јован Мирић, „Олујно миротворство и етничко чишћење”, *Грађански рат у Хрватској*, зборник радова, Удружење Срба из Хрватске, Београд, 2006, стр. 195.

терористичке акције, па чак и оружана побуна до јануара 1992. године, када је постала самостална, биле су незаконите и неуставне. Носиоце тих активности у свакој држави прогласили би непријатељима, њима би судили, (имена су позната), а то су руководство Хрватске 1990–1992. године и сви њени „бранитељи“. Они се данас проглашавају херојима, а требало би им судити за ратне злочине. Радови у овом зборнику наглашавају да су Србија, Црна Гора и припадници Југословенске народне армије веровали у праведност света и принципе међународног права. Нису били ни свесни да баш тај свет има скривене интересе и да ће их оптужити за кривце, а њихов народ и Југословенску народну армију за геноцид, као и кривцима за све ратне злочине. Тако су Србија и Југословенска народна армија, само зато што су помагале ослободилачку борбу српског народа у Хрватској и Босни и Херцеговини, морале одговарати јер су се супротставиле остварењу следећих циљева:

- подели, редуковању и дезинтеграцији српског народа и српске земље и преузимању контроле Балкана као евроазијског моста;
- нарушавању територијалне компактности српског народа (потпуно опкољење са три стране католичким областима са већим исламским енклавама) са остацима некадашњих вековних окупатора српских земаља;
- разбијању јединствене српске политичке територијалне јединице и стварању нових држава: Хрватске, Босне и Херцеговине и Црне Горе на њеној територији;
- стварању такве етноконфесионалне заједнице како би се физички ликвидирао српски народ, испразнио простор и ту населио сопствени етнички елемент, итд.

„Да би се остварили постављени циљеви, требало је некога окривити. Окривљени су Србија, српско руководство и Југословенска народна армија за агресију на републике које су насилно, применом терористичких акција, оружане побуне и изазивањем грађанског рата, протерале легалне органе СФР Југославије (Југословенску народну армију), а да им није упућен ни прекор. Истина је да су Срби у Хрватској и Босни и Херцеговини реаговали на претње својој слободи и безбедности. Њихова политика није била да воде оружане сукобе. Они се нису ни припремали за оружане сукобе, док су се Хрвати и Муслимани за то дуго припремали. Срби су морали прихватити сукобе који су им намет-

нути, јер другог излаза нису имали. Једини логичан и могућ одговор, на основу искуства српског народа, био је оружани отпор насилничкој власти која је и отворено претила геноцидом...² Србију и Црну Гору осудили су светски моћници да су водиле рат у Хрватској и Босни и Херцеговини, што није тачно, што се види из изјаве председника Хрватске др Фрање Туђмана.³ Увек треба поћи од Устава СФР Југославије из 1974. године којим су односи у федерацији водили дезинтеграцији, а никако заједничком животу. Догодиле су се катастрофалне појаве и јаки утицаји национализма, шовинизма и сепаратизма. Југословенска народна армија, као највећа брана тим утицајима, није се могла супротставити. Национализам је био усмерен ка стварању нових држава, и што су националне државе биле хомогеније, то су све више биле државе у држави. Према томе, Срби и припадници Југословенске народне армије чак су се ради других и национално самоодрицали, губили се у другим верама и народима; стварање Југославије платили су огромним људским жртвама, а заблуде неограниченог и наопаког предвиђања коштале су их губитака својих територија и огромног националног и војног богатства.

У то време, владајуће партије у Србији и Црној Гори очајнички су настојале да сачувају политички систем, државу СФР Југославију и своју власт. Правдале су се да је истина на њиховој страни, а истине у политици нема. Изношење аргумената није било довољно за повољна решења. Запад је тражио своје савезнике. Нашао их је у тзв. демократским партијама, које су се бавиле личним интересима и демагогијом. У својој ограничености, себичности и калкулантству, нису могли наћи интерес за сарадњу са партијама на власти. Стално су организовали демонстрације, чак и рушилачке (9. март 1991), и нису бирали средства, неретко су блатили свој народ, били против Југословенске народне армије, и тако помагали националистичким партијама у Слове-

² Жерар Бодсон, *Европа лудака или разбијање Југославије*, Удружење издавача и књижара Југославије, Београд, 1993, стр. 83.

³ „Рата не би било да Хрватска није желела. Али ми смо проценили да само ратом можемо изборити самосталност Хрватске. Због тога смо ми водили политику преговора, а иза преговора смо формирали своје оружане јединице. Да то нијесмо тако урадили, не бисмо дошли до циља. Значи, рат је било могуће избећи само да смо ми одустали од наших циљева, тј. од самосталности наше државе“ (говор председника Хрватске на Тргу бана Јелачића у Загребу 14. 5. 1992. године).

нији, Хрватској и Босни и Херцеговини да несметано остварују своје сепаратистичке циљеве.

Зборник радова указује на то да је после рушења Берлинског зида и слома СССР-а, Запад одлучио да уништи СФР Југославију, разбије њено јединство и од ње формира више малих држава од малих, историјски неафирмисаних народа (Хрвата, Словенаца, Македонаца и Муслимана). Ти мали народи остварили су своју државност уз обилату помоћ српског народа, док још неуједињено Српство и његова матична држава траже свој мир и своје право које им припада и које заслужују. Већина центара светске моћи негативно се односи према Српству и његовим државама. Медијском информативном агресијом обезбедили су „погибију“ истине и тиме и алиби пред јавним мњењем за предузимање неморалних поступака најгоре врсте против одабраног српског народа. Операцијом економског рата (санкције, обустава трговине, забрана извоза итд.) оствариван је нов тип колонијализма, а ангажовањем „демократичара“ (Хантингтон) придобили су многе политичке и културне личности ради остваривања непосредног утицаја на државну политику СФР Југославије као жртве. Циљ поменутих и других агресија био је разбијање СФР Југославије⁴, ширење и интензивирање утицаја и контрола збивања у жељеном региону, разбијање оружаних снага на Југословенску на-

⁴ „Југославија је створена на ратним победама Србије у Првом, а потом поново успостављена антифашизмом у Другом светском рату који је као масовни ослободилачки покрет настао на простору Хрватске и БиХ, у њиховим деловима у којима су Срби били већински народ, док су Хрвати и Муслимани стварали своје квислиншке државолике творевине или били крајње лојални окупаторским силама. Дакле, Југославија је стварана милионима жртава и националном енергијом српског народа из два светска рата, па отуда звучи посве сулудо да је та иста Србија у крви рушила државу коју је сама створила. Па тим државама је Србија као таква пружила могућност и да Срби буду житељи једне државе, па се питамо зашто би је рушила. Подвала је српском народу да је скривио разбијање Југославије да би на њеним рушевинама створио Велику Србију. Управо је обрнуто, други су иза тог лажног паравана о великосрпској хегемонији створили своје националне програме, у основу којих је била пасилна сецесија ако то не буде могуће мирним путем.“ (Генерал проф. др Радован Радиновић, Карактер ратова за разбијање Југославије, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2015, стр. 22 и 23).

родну армију и Територијалну одбрану, а затим Југословенске народне армије⁵ по националном бићу.

У радовима се пошло од следећих премиса: Југословенска народна армија била је заједничка оружана сила свих народа и народности, свих радних људи и грађана Југославије, која је војним средствима бранила суверенитет, територију, независност и уставни поредак СФР Југославије. У систему одбране СФР Југославије заузимала је важно место као јединствен, стручан организациони систем намењен супротстављању спољној оружаном агресиви и агресивном оружаном деловању. Имала је улогу:

1) одлучујућег чиниоца одвраћања од оружане агресивности и војних притисака,

2) основног носиоца борбених дејстава у свим условима одбране од оружане агресивности и

3) по правилу помоћних и садејствујућих снага за спречавање и угушење оружаних побуна. Без обзира на промене у политичком систему који је постао вишепартијски, очекивало се да Југословенска народна армија оствари циљеве које је поставио Устав СФР Југославије. Према њему, Југословенска народна армија требало је да доминацијом у целокупном спектру националне безбедности дејствује сама или у комбинацији са снагама Територијалне одбране и Министарства унутрашњих послова, да порази сваког терористу и побуњеника који је желео да наруши слободу, независност, суверенитет и територијалну целокупност СФР Југославије и да контролише сваку ситуацију на својој територији. Поготову је требало да неутралише терористичке снаге које су нападале Југословенску народну армију и да у нејасним ситуацијама ни рата ни мира синхронизује операције снага обликованих према специјалним ситуацијама и усмери их на „одбрану и заштиту од вањског и унутрашњег угрожавања“.⁶

⁵ Према актима Женевских конвенција објављених у Приручнику о праву оружаних сукоба, одређен је примаран циљ свим оружаним силама, па тиме и ЈНА, да заштите уставни поредак и сачувају грађански мир, и то: „(1) да заштите лица и добра, (2) похapse прекршиоце права, (3) осигурају поштовање права и (4) спрече ескалацију насиља“. У складу са тим, ЈНА је имала право да у борби по правилима „спречи избијање оружане побуне, а у случају избијања побуне и употреби ватрено оружје“ (Приручник о праву оружаних сукоба, Борба по правилима, Београд, Међународни комитет Црвеног крста, 2004, стр. 151).

⁶ Исто, стр. 41.

У Хрватској, Југословенска народна армија определила се за уставну улогу и федеративни став. Међутим, била је онемогућена да обави ту своју дужност заштите федерације и спречи терористичке акције и оружане побуне. Дејвид Овен у својој књизи истиче: „Југословенској народној армији није било дозвољено да одигра своју улогу у одбрани државе чију је оружану снагу представљала и чијим је важећим Уставом на ту улогу била обавезна.“ То јој није било дозвољено, што је државно и војно руководство СФРЈ суочило са изазовима који су, због нејединства државног руководства и издаје, разбили и Југословенску народну армију по националној структури. Поред Срба и Црногораца, само часне старешине Словенци, Хрвати, Муслимани и Македонци остали су одани Југословенској народној армији. Многи су дали и своје животе⁷, а многи су остали и с поносом служили у Војсци Југославије и данас у Војсци Србије.

Истражујући оружане сукобе у Хрватској, о карактеру рата између свих одабран је приступ проф. др Радована Радиновића, генерал-потпуковника, који наводи да су карактеристике ратова вођених на простору савремене државе Хрватске биле:“

1. Био је то унутрашњи рат, а не никаква великосрпска агресија, нити одбрана од те наводне агресије.

2. Био је то грађански рат који је вођен између грађана исте државе.

3. Тај грађански рат имао је своје верске и националне одреднице и зато је био веома бруталан, с мноштвом тешких злочина против човечности.

4. Рат је почео као сецесионистички – за разбијање заједничке државе, а завршен као етничко чишћење и прогон четврт милиона држављана према којима хрватска етничка већина гаји и испољава ирационалну мржњу у континуитету неколико веко-

⁷ „Од почетка рата у Хрватској до 19. 5. 1992. године погинуло је 1.467 припадника Југословенске народне армије (149 официра и подофицира, 414 војника, четири цивилна лица запослена у Југословенској народној армији, 567 резервиста, 106 територијалаца, 125 добровољаца и 107 неидентификованих), а 9196 је рањено. Према националној припадности, то изгледа овако: 953 Срба, 58 Црногораца, 69 Муслимана, 49 Југословена, 40 Албанаца, 38 Хрвата, 24 Мађара, 27 Македонаца, четири Словака, два Словенца, два Бугарина и два Рома. За један број погинулих није установљена национална припадност“ (Драшко П. Драшковић, Савремени ратови, Стручна књига, Београд, 1999, стр. 426.)

ва. Та мржња је у време Независне Државе Хрватске произвела геноцид над Србима, а то је у нешто блажој форми поновљено у „Олуји“, у виду убијања и прогона цивилног становништва. Очито је да се Хрватска још није суочила са мрачном страном своје прошлости, а питање је у којој је мери она то спремна да уради и да ли је уопште спремна”.⁸ Такав став потврдила је и председница Хрватске Колинда Грабар Китаровић рекавши да се у Хрватској ништа није променило и да је и даље: „У Хрватској неиздржива атмосфера загађености јавног простора мржњом и нетолеранцијом”.⁹

У радовима су коришћени јединствени називи како читаоцима не би створили збрку, употребљавани су изрази устројство Ратне морнарице. Ратна морнарица је, организацијски и функционално, била вид Југословенске народне армије. Састојала се од морнаричких родова и служби, школских и припадајућих установа. Поред морнаричких служби, у Ратној морнарици биле су заступљене и службе Југословенске народне армије (техничка, саобраћајна, интендантска, санитетска, финансијска, грађевинска и ветеринарска) које су обављале материјално и здравствено обезбеђење морнаричких родова. Морнаричке школе и институти јесу: морнаричке школе поморског и техничког смера и институти (хидрографски, бродарски, за поморску медицину). У радовима се користе појмови у вези са Ратном морнарицом: поморске снаге као општи појам за: површинске бродове, подморничке и ронилачке јединице и морнаричку авијацију; *ударне поморске снаге* за: ракетне чамце, торпедне чамце, ракетне топовњаче, велике патролне бродове, подморнице; *обалске поморске снаге* за: патролне бродове ограничене намене, патролне чамце, миноловце, минополагаче, десантне јуришне чамце, десантне бродове, противподморничке хеликоптере и ронилачке јединице; обалске снаге за: морнаричку пешадију, обалску артиљерију и ракете, морнаричку инжињерију јединице обалске службе осматрања и јављања и везу. Снаге Ратне морнарице на Јадранском поморском војишту, заједно са одређеним снагама Копнене војске и Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране, образовале су стратегијско-оперативну групацију за из-

⁸ Генерал проф. др Радован Радиновић, *Карактерај рајдова за раздијање Југославије*, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2015, стр. 173.

⁹ Телевизија N-1, 10. 5. 2016.

вршавање задатка одбране обалског мора, острва и морске обале под називом Војнопоморска област.¹⁰

Радови показују да су јединице Ратне морнарице биле основна ударна и маневарска снага Војнопоморске области за дејства на мору и у приобалном појасу. Основна оперативна и најважнија јединица Ратне морнарице била је Флота, формирана од ударних и обалских поморских снага и потчињена команданту Војнопоморске области.

Израда зборника радова „Ничији хероји Јадранског мора“ била је једини пут да се сачува ИСТИНА о херојским подвизима припадника Војнопоморске области са тежиштем на снагама Флоте од 1990. до 1992. године како би се запамтила и проучавала њихова дела. Након тих година, више се писало о дезертерима и издајницима и уместо да су отишли на историјско ђубриште и у каљугу срамоте, у неким новокомпонованим државама проглашавани су херојима. Захваљујући зборнику радова, нећемо дозволити да други пишу историју Флоте. До данас су је писали други, као злонамерну историју лажи.

Радове су писали припадници Савезног секретаријата народне одбране, Војнопоморске области и Ратне морнарице који су се успешно супротстављали паравојним и парополицијским снагама Хрватске у немогућим условима, без пригодних лука базирања, без подршке становништва. Такав подвиг није забележила поморачка војна историја што ће, једнога дана, напаћени српски па и други југословенски народи морати да цене. Пошло се од премија: 1) да је сваки ратни брод Ратне морнарице био територија СФР Југославије из чега је произлазио његов правни положај у миру и рату и 2) напад на било који брод Ратне морнарице био је истовре-

¹⁰ Војнопоморска област је интервидовска стратегијска групација Југословенске народне армије. Обухватала је ужи појас територије СФР Југославије од Словеније до ушћа реке Бојане у Јадранско море, као и аква-територију мора и острва по међународним конвенцијама односно обалом са залеђем. Имала је задатак одбране обалног мора, острва и морске области на Јадранском поморском војишту. Основана је 1969. године са зоном одговорности на јадранском приобаљу, северној Далмацији и делу источне Херцеговине. У плану „Јединство“ зона одговорност Војнопоморске области проширила се на Истру. Повлачењем снага Војнопоморске области у Црну Гору у децембру 1991. године, Војнопоморска област је попримила морнаричко значење, због чега је и променила име у Ратну морнарицу. Ратна морнарица основана је на основу одлуке Председништва СФР Југославије 30. децембра 1991. године.

мено и напад на државу СФР Југославију. Показало се да се припадником Ратне морнарице није постајало укрцањем на неки од бродова (пловних објеката и пловних средстава), већ се припадником Ратне морнарице постајало понашањем и чашћу. И данас, уместо да уживају статус националних јунака, њихова имена падају у заборав. Зборник радова је високопрофесионално и етички часно устврдио ИСТИНУ о подвизима тих јунака у неравноправној борби са паравојним и параполицијским снагама Хрватске, а од признавања Хрватске, и са хрватском војском, издајом, дезертерством и малодушношћу дела припадника Ратне морнарице.

Зборник радова представља нова сазнања о припадницима Ратне морнарице у унутрашњем грађанском рату у Хрватској на Јадранском мору, њиховим подвизима који су са своје стране, у границама могућег, оптимално обавили све постављене задатке, пажљиво, часно и храбро, како непријатељу не би нанели велике губитке. Зборник радова показује да су у Југословенској народној армији и Ратној морнарици остали верни отаџбини и заклетви племените старешине и морнари које треба наградити златним ореолом часне прошлости.

Зборник радова чине шест поглавља.

У првом поглављу: оружани сукоби у Хрватској 1990–1992. године кроз погледе на оружане сукобе у Хрватској, пришло се конкретизацији оружаних сукоба на Јадранском поморском војишту у зони одговорности Војнопоморске области који су праћени незапамћеном силином психолошко пропагандних дејстава хрватских паравојних снага, мас-медија и руководства Хрватске.

Радови одбацују као потпуно лажне конструкције и тезе (које и данас преовлађују) да су Југословенска народна армија, српски народ и Србија и њена интелектуална елита криви за сукобе, а не вековна жеља Хрватске да створи своју државу, без обзира на своје и туђе жртве, не бирајући средства.

У другом поглављу: описана је организација Војнопоморске области пред разарајуће догађаје у 1990. и 1991. години.

У трећем поглављу: приказани су оружани сукоби јединица КоВ, војнопоморских сектора у зони одговорности Војнопоморске области.

У четвртном поглављу: тежишно је приказана организација Флоте 1990–1991, предислокација Флоте, формирање тактичких и борбених група; учешће у борбама, бојевима и поморским опе-

рацијама јединица Флоте, позадинско обезбеђење Флоте, евакуација наоружања и војне опреме и чланова породице и организација и рад групе за спасавање, као и одбрана и евакуација Центра високих војних школа – Сплит.

У петом поглављу: приказани су улога и значај Савезног секретаријата за народну одбрану Генералштаба и Сектора заменика начелника Генералштаба за Ратну морнарицу, ИКМ Војнопоморске области на о. Вису, ВПУ Вис и Ластово.

У шестом поглављу: формирање Команде 30. децембра 1991. године у Кумбору и Флоте после повлачења са о. Виса и о. Ластова 30. маја 1992. године.

Емпиријску основу за овај зборник радова чине:

1) књиге и студије стручних аутора који су релевантни, како са становишта струке и материје која се односи на тему студије, тако и управљачких процеса пре и током разбијања Југославије. Ту спадају, на пример, Вељко Кадијевић, Бранко Мамула, Мартин Шпегел, Давор Домазет Лошо, Петар Шимац, Борисав Ђукић, Мирко Бјелановић, Радован Радиновић и др. – све генерали и адмирал на највишим руководећим местима у смислу војног руковођења како у Југословенској народној армији тако у Хрватској;

2) мемоарска грађа важних политичких личности тога доба, као што су Фрањо Туђман, Јосип Бољковац, Здравко Томац, Борисав Јовић итд.;

3) истраживања и студије аутора чија су дела референтна за проучавање догађаја у вези са разбијањем СФР Југославије, попут Јелене Гускове, Смиље Аврамов и др.;

4) зборници радова о грађанском рату у Хрватској у издању Срба из Хрватске у Београду и други часописи; 5) примарна документа која садрже изворне податке о војним активностима субјектних страна, и слике.

У изради студије били су ангажовани адмирал, генерал и официри Ратне морнарице и Југословенске народне армије чија су имена поређана по азбучном реду: контраадмирал Антић Бошко, генерал-мајор Бјелановић Мирко, капетан бојног брода Гиличић Зоран, капетан бојног брода Јовин Драган, капетан фрегате Мандарић Радован, капетан бојног брода Маринковић Милета, капетан бојног брода Пражић Ђорђе, вицеадмирал Радовић Милан, генерал-потпуковник Томановић др Радован,

Свесни смо да неће бити могуће избећи и нека понављања. То је зато што се иста питања и проблеми обрађују на више места.

Додуше, у различитим контекстима. Но, без обзира на контекст, мора се каткад поновити догађај и датум због учешћа различитих врста пловних објеката и средстава и њихових тактичких намена у употреби. Трудили смо се да тога буде што мање.

Уређивачки одбор

др Радован Томановић, генерал-потпуковник

ТРИДЕСЕТ ГОДИНА СЕЋАЊА НА ПРИПАДНИКЕ ФЛОТЕ КОЈИ СУ СПАСЛИ МНОГЕ ЖИВОТЕ И ПОСТАЛИ НИЧИЈИ ХЕРОЈИ

ПОГЛЕД НА СИТУАЦИЈУ У ХРВАТСКОЈ

Југословенска народна армија (ЈНА) и њен вид Ратна морнарица (РМ) биле су браниоци Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) од спољних опасности, а то је подразумевало високо сређене прилике у земљи и благостање свих народа као предуслова борбеног морала. Међутим, мали и неафирмисани народи: Словенци, Хрвати, Муслимани, Македонци, Албанци који су живели у СФРЈ, желели су своје државе. Уследило је разбијање Југославије грађанским ратовима у Хрватској и Босни и Херцеговини. Југословенска народна армија морала се борити против унутрашњег непријатеља који никада није имао ни ратне среће, ни војничких победа. Да би остварили своје циљеве, оптужили су ЈНА да је агресор. Међутим, ЈНА тај рат није желела, за њега се није припремала, није га је очекивала, нити отпочела. Веровала је у братство и јединство и у замишљену премису да за сваког грађанина нема светлије дужности од одбране своје државе, својих народа и стечених вековних вредности борбе за слободу.

Најпре Словенија, а затим Хрватска и Босна и Херцеговина, отпочеле су са припремама за оружану побуну терористичким акцијама и прљавом психолошком пропагандом против ЈНА, а посебно против Срба и Србије. За рат су се и припремале, посебно Хрватска још од 70-их година 20. века, од Хрватског прољећа. Рат против ЈНА најпре је почела Словенија, па Хрватска, тако што су блокирале војне објекте, нападе припаднике ЈНА у касарнама и на јавним местима, прогласиле је непријатељском и окупаторима, чинећи све да јој онемогуће опстанак, иако су у тим републикама у ЈНА преко 60 одсто били припадници народа Словеније и Хрватске. Истовремено са нападом на припаднике ЈНА, нападути су и припадници српског народа у тим републикама. Политичка руководства Словеније и Хрватске желела

су тај рат, а посебно су истицала да једино ратом могу добити независне државе. Да би кривицу за тај рат пребациле на друге, на Србију, оптужиле су је за хегемонију, политичку и великосрпску агресију. Заборавили су ко их је ослободио и колико је српских војника погинуло да би они имали слободу и многе просторе на којима су живели Италијани, Аустријанци, Мађари и Срби. Не постоји ниједан аргумент који би посведочио да је ЈНА била агресор, а још мање Србија. Југословенска народна армија била је савезна војска, имала је уставну обавезу да спречи неуставно разбијање државе без посебног новог политичког договора између свих народа СФРЈ.

Југословенска народна армија била је у обавези да порази, разоружа и распусти хрватску паравојску и притом је морала и могла по слободној процени да довлачи снаге и средства за војне активности против хрватских паравојних снага из било којег дела СФРЈ, а да се то не може оквалификовати као агресија на Хрватску. Хрватска се не може позивати на свој домовински рат који је наводно донео победу над снагама агресора, јер агресије и агресора није ни било, осим као измишљотина за домаћу употребу.

ХРВАТСКА ИСТИНА

Ради истине и правде, навешћемо исказе о томе ко је изазвао грађански рат у Хрватској и успоставио зло време, време злочина, изјаве Хрвата, сведока тог злочина, и одговоре на питање ко је у Хрватској и зашто желео рат.

Јосип Бољковац – тадашњи министар полиције у хрватској влади, који је о томе ко је хтео рат у Хрватској, изјавио следеће: „Хрватска је плански напала Србе у Хрватској и намерно изазвала рат. ЈНА је 1991. године била једина регуларна војска међународно признате државе, а Хрватска, која тада још није била призната, део Југославије. Главаш и Вице Вукајловић напали су Борово село (2. 5. 1991) како би испровоцирали рат...”¹

Његова друга изјава потврђује: „Рат се могао избећи. Јер имали смо Србе у полицији који су прихватили наш програм, који се нису бунили, имали смо председника Савезне владе, имали смо генерале Хрвате, па чак и неке Србе који су били спремни са нама сурађивати. Напокон, зашто у оних првих седамнаест мјесеци, када смо били најслабији, када нисмо били признати,

¹ А. Јовановић, *Рат Срба и Хрвата 1991*, Београд, Политика, 1994, стр. 7.

зашто тада није било рата? А зашто се потом у њега ушло, то је сад друга прича...”

Фрањо Туђман – председник Хрватске: „Ми смо процјенили да се само ратом може добити независност Хрватске. Стога смо водили политичке преговоре, а сами стварали своје оружане постројбе (паравојне снаге – прим. аут.). Значи, рат се могао избећи, али ми тада не бисмо остварили свој циљ, тј. стварање независне државе...”² Пред почетак операције „Олуја” (1995), каже следеће: „Ријешити на који начин? То је тема наше данашње расправе. Да нанесемо такве ударе да Срби практично нестану, да оно што нећемо захватити, мора капитулирати у неколико дана...”³ А да се не би непотребно трошила муниција, каже: „У читавом том свом рату трошимо стрелјиво као да смо Руси или Американци, онда бих и ја био за то да најприје све унишtimo гранатирањем, па да онда кренемо...”⁴

Први министар одбране у Туђмановој ХДЗ влади, Петар Кристе, у својој књизи *Сјене над слободом* оптужује генерала Јанка Бобетка да је Хрватској „нанео толико штете да ће генерације испаштати”. Кристе је коментарисао претеривања и хвалисања Јанка Бобетка који је величао своју улогу у „ослобађању” југа Хрватске: „Он је само пратио повлачење ЈНА договорено Венс-Овеновим планом, уз мање и веће активности.”⁵ У том праћењу повлачења ЈНА имали су велике губитке, не у сукобима са припадницима ЈНА већ због понашања: недисциплине, пљачке, пијанства, употребе дроге. Сам Јанко Бобетко је у својој књизи *Све моје битке* написао: „Пљачка, крађа и сличне појаве које су се рашириле међу неким мангупима у редовима хрватске војске, такође је антихрватска работа. Недопустиво је да појединци пљачкају напуштене куће и односе све до чега дођу. Пљачка у мирнодопским увјетима третира се на један начин, али у овим ратним увјетима то је издаја.”⁶ Ипак, све припаднике паравојних снага Хрватске који су погинули, сахрањивали су уз војне почести као хероје.

² Генерал проф. др Радован Радиновић, *Карактер ратова за разбијање Југославије*, Београд, Београдски форум за свет равноправних, 2015, стр. 101.

³ Видети: *Анализа Брионског транскрипта*, стр. 19.

⁴ Видети: *Брински транскрипт*, стр. 14, објављено у Гласу Крајишника у егзилу.

⁵ Петар Кристе, *Сјене над слободом*, Загреб, Годлен маркетинг, 2002.

⁶ Јанко Бобетко, *Све моје битке*, властито издање, 1996, стр. 130.

„Хрватска пропаганда је у почетку ЈНА окарактерисала као 'комунистичку', а Србе у Хрватској као 'побуњенике', 'терористе'. Ипак, најшири и најприхватљивији назив за припаднике ЈНА и РМ и Србе јесте 'четник' (често не знајући да ту реч изговоре правилно, већ као 'ћетник' – прим. аут.). Том приликом вешто су коришћени неодговорни и неозбиљни појединци са неуредном брадом, шајкачом и разним српским кич ознакама ('чак и са ножем у зубима') на српским митинзима, који су постали 'манекени' хрватске антисрпске пропаганде."⁷ У том смислу, Здравко Томац каже „да се рат против четника и тзв. ЈНА једино могао добити јединством свих у одбрани домовине."⁸

Сплитски новинар и публициста, Виктор Иванчић, оценио је стање у Сплиту 1991. године као симулацију ратног стања у којем је убран „ратни плијен“ многоструко већи него у свим другим деловима Хрватске. Он каже: „Процене говоре о чак десет тисућа станова који су ослободиоци, голом пљачком, уз институционалну потпору владавине безакоња, преотели од бивших власника, углавном пензионера и других обележених немоћника..."⁹

„На састанку Кризног штаба у општини Сплит, 5. јуна 1991. године, прочитано је наређење пуковника Стјепана Керчнара, начелника Оперативног одјела Министарства одбране Републике Хрватске, које гласи: 'Дигните устанак, крените у акцију према војсци, изведите грађане на улице и нападните станове и објекте.' Познати сплитски адвокат, 'Ухапсимо 200 официра за одмазду са списка...' Челник Хрватске странке права Шангут био је још жешћи: 'Побити жене и дјецу официра ако не нађу официра са списка', итд."¹⁰

О тим хрватским бранитељима, херојима писао је и амерички амбасадор у Југославији Ворен Цимерман: „Рат у Хрватској представља повратак старој традицији балканских четовања...

⁷ Ђорђе Пражић, капетан бојног брода у пензији, „Југословенска ратна морнарица у раљама психолошког рата и тероризма 1970–1992. године“, Београд, *Зборник радова*, 2022.

⁸ Здравко Томац, *Иза затворених врата*, Загреб, Организатор, 1992, стр. 214.

⁹ Виктор Иванчић, *Anemal, Stoatika*, Београд, Реч, 2007, стр. 152.

¹⁰ Ђорђе Пражић, капетан бојног брода у пензији, „Југословенска ратна морнарица у раљама психолошког рата и тероризма 1970–1992. године“, Београд, *Зборник радова*, 2022.

Отпадници од друштва, беспосличари, плачкаши, чак и професионалне убице, никли су из блата и постали борци за слободу и домовински хероји пропагандом свог система. На тако створеној пирамиди, последњи су постали први, а злочинци хероји...¹¹

Тако су хрватски бранитељи хитали у лов у којем је требало поклати, одстрелити све Србе, припаднике ЈНА и чланове њихових породица који су остали верни завети и Председништву СФРЈ, на чијем је челу био Стипе Месић, а председник Владе СФРЈ Анте Марковић, обојица из Хрватске. Без обзира на то што су на најважнијим дужностима у СФРЈ били људи из Хрватске, они нису заштитили српски народ и припаднике ЈНА у својој држави, већ су благонаклоно подстицали руководство, медије и народ против Срба и припадника ЈНА.

Да није било речи о „великосрпској агресији“ на Хрватску, већ о рату Хрватске против ЈНА, најбоље се види из речи генерала Шпегела, министра одбране Републике Хрватске и команданта Збора народне гарде, који је саветовао своје сународнике како да дејствују против ЈНА: „Ми смо (тј. Хрватска – прим. аут.) у рату са војском, тј. против ЈНА. Ако се нешто деси, убијајте их на улицама, у њиховим домовима, ручним гранатама, пиштољима у стомак, жене, дјецу... Книн ћемо средити покољем...“¹²

ХРВАТСКА И СРПСКИ НАРОД У ХРВАТскоЈ

Небрига за свој народ у Хрватској, српски народ и припаднике ЈНА, непријатељство према њима, њихова себичност, њихов понос и њихово самовољно незнање и данас су главне препреке истини, праведности, хуманости, разборитости, љубави и разумевању. Због тога што су непотребно и неморално плачкали и убијали људе, због свега онога што су мислили да могу и сматрали да баш тако нешто мора бити, баш онако како се њима чини и да се могу тако понашати без казне, због тога што им није пало на памет да преиспитају своје порекло, одлутали су у злочине. Заборавили су 20. децембар 1918. године. Довољно је да људи Хрватске прочитају говор градоначелника Сплита др Јоси-

¹¹ Мирко Бјеловић, *Разбијање СФРЈ и грађански рат у Хрватској (1991–1995)*, Београд, Удружење Срба из Хрватске, 2016.

¹² Филм снимљен 20. 1. 1991. године. Те речи Шпегел је изрекао током инструкисања својих повереника у Вировитици.

па Смодлаке ослободиоцима Далмације, српској војсци: „Добро нам дошли, непобедиви соколови наши. Добро нам дошли, ослободитељи наши, поносни наш цвијете, најљепши и најмилији. Благословен био час кад вас видјесмо. Благословена вам свака стопа била!“ Двадесет хиљада Сплићана и навијачи „Хајдука“ дочекали су српску војску узвицима: „Живела српска војска!“

Данас, после тридесет година, требало би да се одржи нов говор о храбрости припадника ЈНА и РМ и њиховој борби да се избегне рат и спасе огроман број људских живота. Припадници ЈНА и РМ, који нису дезертирали, у сваком грађанину Хрватске видели су човека свога краја, без обзира на националност, стаменог стоика спремног да са ЈНА брани своју отаџбину, и претке, и љубав, и пријатеље, и децу, радост и ведрину слободнога духа, и саму срчаност која остаје као посебни дар судбине. Различити су били болови српског народа у Хрватској и припадника ЈНА, а посебно припадника њене Ратне морнарице, који су их задешили од града до града, од места до места. Једино их је њихова храброст њихала као ветар, а душа им је сагоревала дајући им нову снагу и замах.

Тужни су. Иста војска, колеге, класићи, другови из истих класа. Затечени у наивној вери, нису знали шта им се спрема. Мржња је бујала на чудан начин, чинило се да у јединицама РМ тога нема. Сви су знали да је то режирано на Западу како би се разбила СФРЈ, држава братства и јединства. Мислили су да су ти догађаји далеко од њих. Међутим, „обучени“ националисти поцепали су земљу, раскомадали је, а они су и даље веровали да им нико не може ништа, посебно да на бродовима РМ неће бити дезертера и издаје, јер друг је друг за сва времена. Нису успели, а многи из страха нису ни хтели да се супротставе отпадницима државе коју су из дана у дан разбијали. Полуге политичке моћи и утицаја, измишљена мржња и новац полако су смањивали бројно стање у јединицама ЈНА, а словеначки, хрватски и донекле муслимански народ вратио се у прашуму инстинкта, огрнут зверињом кожом почео је да режи на све што би могло угрозити њихову рупу. А, у суштини, они нису били угрожени, већ су обмана и незнање о томе шта раде припадницима ЈНА и Србима испловили на површину, ситни духови мржње покренули су шовинизам, хушкање и брзо су прешли на остваривање свога плана и стварања атмосфере нечовечности и непочинства. Тако су и непитани Словенци, Хрвати и Муслимани кренули на

пут издаје тражећи, бог зна зашто, у некадашњој вери разлоге за чињење, за националну издају и националну државу. Заборавили су на своје ослободиоце, најлепше и најмилије.

ФЛОТА – ОПЕРАТИВНА ЈЕДИНИЦА ВОЈНОПОМОРСКЕ ОБЛАСТИ

У том хаосу, најтеже је било припадницима Ратне морнарице, а посебно њеној оперативној јединици Флоти¹³ због амбијента у којем су деловали њени припадници, сложене логистичке подршке (попуне људством у надређеним рејонима базирања) и језиве пропаганде Хрватске против припадника ЈНА и Срба.

Флота је избегла оперативно изненађење јер је целисходним организовањем и високом борбеном готовошћу благовремено извршен оперативни развој. Пратила је, откривала и процењивала намере паравојних и параполицијских снага и руководства Хрватске и брзо је реаговала одговарајућим снагама. Демонстрацијом силе спречила је злочиначке намере паравојних и параполицијских снага, нападе на опкољене објекте ЈНА, подржала је формирање одбрамбених снага Републике Српске Крајине (РСК), а својим присуством спречила је нападе на РСК и омогућила евакуацију многих убојних средстава како не би пала у руке онима који су злочиначки убијали невине припаднике ЈНА. Терористичким акцијама, хрватска паравојска домогла се у Плочама морнаричких мина, а затим их положила у море у Каштеланском заливу. Снабдевајући Морнарички школски центар у Лори храном, једна баркаса активирала је мину која ју је потпуно уништила, при чему је погинуло пет морнара.

¹³ Флота је била оперативна јединица Ратне морнарице променљивог састава. Њена маневарска компонента биле су ударне поморске снаге које су обухватале: ракетне топовњаче, ракетне чамце, торпедне чамце, велике патролне бродове (фрегате), подморнице и поморске диверзантске јединице, док су обалске поморске снаге извршавале задатке у обалном мору, а чинили су их: минопологачи, миноловци, десантно јуришни чамци и разне врсте помоћних бродова и јединица за подводна дејства. За извршавање одређених задатака формирани су тактички и оперативни састави: борбене групе, тактичке групе и здружени тактички састав. У току терористичких дејстава и оружане побуне у Хрватској, формирано је више тактичких група: Кварнер, Сплитски канал, Неретњански канал, Вис и Ластово и више борбених група. По евакуацији снага из Кварнера, Сплитског и Неретњанског канала, на Вису и Ластову формирани су здружени оперативни састави од ударних и обалских поморских снага, у чији су састав ушле и снаге обалске одбране са Виса и Ластова.

Припадници Флоте били су свих народа и националности СФРЈ. Њихова пристаништа, луке, базе и команде постали су места учења верности отаџбини, места светлости наше нове историје, народне правде и остали места стварања снажне воље и осећања дужности, места са којих се шири храброст, јача национални дух, понос, достојанство, места усхићења и знамења са којих се далеко поштује своје порекло, места вечног дуга слободи свога народа. Својим бдењем удахњивали су живот традицији, а све нас испуњавали поносом. Они су српском народу у Хрватској и ЈНА увек давали додатну снагу да у часној и узвишеној борби стану на браник својих огњишта и заједно зауставе товаре смрти, да сви постану људи попут камена међаша на којем пише СФРЈ. Они су постали млади сој наше старе славе. Куда су они пловили, тамо су и топлина и драж, где су они, ту је храброст, где су они, ту су прозори будућности. И док су они били ту, били су сигурни и Срби и Република Српска Крајина. Међутим, тужан је и суров развој догађаја на просторима Југославије. Стварни живот тонуо је у непостојање. Припадници јединица Флоте посматрали су развој догађаја и притом мислили своје мисли и стварали своје закључке. Разговарали су о насталој ситуацији, о неразумљивим поступцима и односима према њима, Србима и ЈНА. За њих је брод био нова отаџбина, чију су посаду и даље чинили припадници свих народа и националности СФРЈ.

Бог је искушавао њихову храброст и водио их на страшна места у којима су смрт и живот једно те исто. Без икакве наде, издани од оних којима су обезбеђивали све лепоте света, осећали су да им се душа претвара у пустињу. А када адреналин оде, мисли прораде и нестане страх, сете се својих пријатеља, комшија, класића који су их напустили, осете и радост и бол. Њихова страдања, њихова судбина леди им се у души и срцу. Питају се чији су. Изгубили су све, осим своје части и вечне заклетве. Према записима пуковника Брке објављеним у листу Војска крајем 1992. године:

„У гневу, а смирено и тихо, јединице Флоте ЈРМ испловиле су 25. августа 1991. године из хрватских лука Сплит, Шибеник и Плоче на сигурнија места, у увале Виса и Ластова, у Ријечки, Сплитски, Корчулански канал, у одбрану својих база, другова, породица. Испловиле су без поздрава, тихо, свесне да одлазе на дуже. Отишли су од људи затрованих мржњом, од људи паклено убилачког расположења. Оставили су све своје

на милост и немилост разјареној руљи. Отишли су сетни и тужни, издвојено, проказани и осуђени. А зашто? I'одинама су дочекивани и испраћани песмом и музиком. Нису веровали да ће икад испловити под борбеном узбуном да им бродови не би били отети или уништени, да сами не би били побијени, да не би диверзије и експлозије уништиле њихов град.

Команда Флоте, схватајући ситуацију, одлучила је да сви бродови исплове из угрожених лука у безбедне рејоне базирања. Испловили су сви, ниједан исправан није пао противнику у руке. Тај задатак извршили су млади официри и морнари, стасити и храбри. Зато су речи Флота, бродови Флоте и Југословенска ратна морнарица казиване свечаним тоном јер нас он увек враћа у период од 25. августа 1991. до 31. маја 1992. године. Враћа нас на многе задатке: контроле аква-територије у оквиру блокаде и одржавања оперативног режима, артиљеријског дејства по циљевима на копну ради њиховог неутралисања, обезбеђењу транспортних и помоћних бродова и ваздушног простора и рејона базирања, ватреној подршци јединица на копну...

Са бродова је одлазио део официра, команданата, командира... И Срби, и Црногорци, и Хрвати, и Словенци, и Муслимани, и Македонци. Одлазили су оборена погледа окрећући главе од својих дојучерашњих другова. Неки су на обалу силазили без поздрава, пуни мржње, страха и неповерења. Други су, малодушни, неповерљиви, плакали. Трећи су се поздрављали, немо, у пролазу. Нико се на силу није задржавао. Једни су причали да им породица неће напустити стан, други да су обезбедили викендице и удобну егзистенцију, трећи су бежали јер су шовинисти, четврти су били незадовољни досадашњим напредовањем, пети, пуни страха, готово су обамрли.

Посаде бродова гледале су немо њихове ликове. Тужно су изгледали јутарњи зборови када би посада видела да им је командант или командир погазио заклетву. Размишљали су шта је то што их тера у бег. Живели су у сталном питању: ко је следећи?

На њиховим лицима видели су страх, немоћ, кукавичлук, забринутост и грешност што то чине. Пред очима су им лебделе све људске страхоте које су доживели њихови дојучерашњи пријатељи и њихове породице. Размишљали су да када та невоља порасте и страдања се увећају и заређају, како ће због

своје издаје патити, а када и то прође, како ће својој деци и потомцима причати како су издали своје другове."¹⁴

На бродовима су остајали официри поноса, части и патриотизма... И Срби, и Црногорци, и Хрвати, и Словенци, и Муслимани, и Македонци, и Мађари, и Албанци. Са много елана отпочињали су сваки нови дан, консолидовали се и, уз помоћ команде, прихватили нове и веће обавезе са геслом: „Кога нема, без њега се може“. Брод је био њихова отаџбина коју су морали сачувати без обзира на политичаре. Док је у њиховим рукама, борбено спреман, знали су да им непријатељ није могао ништа. Знали су то и „побегуље“ и побуњеници. Због свега тога, мрачиле су им се сене у погледима.

Пловили су између острва са којих су их вребале обалске батерије које су одмах по нападима на објекте ЈНА и РМ пале у руке хрватских паравојних снага, по олујном мору које се није могло избећи. Њих су стално пратили многи дезертери. Када су одлазили са брода, крили су подле речи, прљаве мисли, док им је душа умирала под лавином срамне издаје. Брзо су желели да се сакрију и ишчезну пред лицем свемоћне истине која их је кажњавала. Неки су отишли без поздрава, изгубљени, исцеђени као сува крпа, други су скривајући се побегли, уплашени, без речи, губећи наду да у тој подлости уживају. Али остаје сета, остају тужна сећања да многи од њих нису ни били часне старешине, нити способни за велике подвиге, већ су били спремни да забију нож у леђа некоме од чланова посаде. Посаде на бродовима биле су осамљене и на огњеном мору. Они који су побегли, понели су са собом рану греха на души, огањ отровних клица које су угасиле кандила правде и слободе. Са собом су понели подлост и подметали лажи само да би себи дали величину достојанствене жртве. Посаде на бродовима нису их жалиле. Знали су да ће у хрватским медијима осванути на насловним странама као „хероји“, заборављајући своје пријатеље који су им у животу и каријери помагали, којима су се до јуче заклињали на верност и пријатељство. Посаде су биле згрожене њиховим понашањем, а чињеница да су живи и да су многи извукли породице из пакла на сигурно, даривала им је мир и снагу да издрже и чекају како ће се по-

¹⁴ Пуковник Брка, *Лажи потапају бродове*, Војска, децембар 1992.

литичке елите република договорити шта ће бити са њима и којем ће „царству“ припасти.

Види им се страх. Не знају ни они какви им дани долазе, тешки, сурови дани без части, без поштовања.

САТАНИЗАЦИЈА ПРИПАДНИКА ЈНА И СРБА У ХРВАТскоЈ

Мас-медији у Хрватској свакодневно су их ужасавали вестима о савременом насиљу. Сатирали су све што није хрватско. Без одговорности и обичне људске културе... Вулгарно су вређали старешине Флоте и чланове њихових породица. Газили су вредности живота и његових принципа, обмањивали хрватску јавност, лагали и величали своје победе, „потапали бродове ЈРМ“, а истина је да ниједном нису смели да исплове на отворено море. Знали су да би били уништени.

Жао нам је људи који су под тим притиском издали своје другове, а посебно нешто више – своје посаде које остају десетковане. Учинили су зло, једнако као и они који су их подстицали да то чине. Жао нам је и посада, и њихове части, и снаге коју су узалуд уложили у мир и спасење живота народа, а највише нам је жао пријатеља који су у страху и из интереса наставили да живе у таквој Хрватској. Њих боли наша патња.

„У почетку, човеку таква пропаганда смета, затим постаје равнодушан... Онда долази време када то насиље стимулише... Када изазива смех... Када постаје предмет изругивања. Међутим, гнусна изговорена или писана лаж остаје. Остаје срамота за онога ко је каже или напише. Остаје некултура народа, остају они који јој за тренутак верују. Шта ће рећи народ када се освести, када након националистичког трансa схвати обману? Колико ће култура тог народа због тога остати оштећена? Неко ће некада прочитати те написе у хрватским новинама. Питаће се зар је могуће са таквим бесом и гнушањем писати о једном народу, о заједничкој ЈНА и РМ, оном истом народу који им је донео и поклатио слободу и оној истој ЈНА и РМ где су многи са поносом служили војни рок. Питаће се где су сада они дивни официри, морнари који никада нису направили глупост у граду, који су били културни и надасве волели град у којем су служили војни рок или били у војној служби...“

¹⁵ Неки од њих и данас се не могу помирити са тим колико су изгубили. Изгубили су све, јер нема те мере која може измери-

ти част и пријатељство. Више никада не могу бити горди и слободни, нити у души имати мир, јер су се издајом својих посада растали са слободом у души, са прошлошћу братства и јединства. Живот ће им проћи у мржњи и неспоразумима са собом, са истином, у злу и лажима. Живеће живот без мира и радости, горак живот без својих другова из младости, потресени сећањима на догађаје када помисле на своје другове и своје посаде на бродовима, под грижњом греха и борбом са собом, са жудњом у души и молитвама Богу да им врати ведар живот.

„Старешинама Флоте на острвима Вис и Ластово долазили су деца и супруге из Сплита, Шибеника, Задра, Пуле. Супруге су обилазиле мужеве, деца очеве. Храбрили су једни друге. Наизглед су били весели, али им је душа плакала. Били су пуни горчине и беса. Осећали су да треба отићи некуда, смирити се на неком простору чистом и поштеном. Осећали су да треба отићи далеко од мржње, од градова који више нису њихови, само отићи далеко од њих. Живети по својој вољи, далеко од страшне збрке, ићи за мужем, оцем, за својим животом...”¹⁶

Неумољиво крута и непомична острва гледала су бродове РМ и њихове бродске посаде укочено, са сузама на оштрим стенама које су испирали благи таласи, како би гледали хероје којима долазе у посету њихови најмилији. Желели су да се врате у луке из којих су са песмом пре тих догађаја испловљавали на хумане задатке спасавања живота на острвима када нису постојале друге могућности. Они су волели људе, помагали им. Имали топлу душу. Ко ће у будућности по олујама и бесном мору пловити и спасавати животе? Пред неумољивим и крутим острвима остаће душе тих храбрих морнара који ће отићи да лутају по морима, носећи храброст у нове крајеве. Уместо њих, на неким другим бродовима пловиће срам. Неће више бити речи, тихих добрих речи. Неће бити речи утехе, нити трептаја, звезда изнад острва вечног мора. Треба отићи. „Отићи у Боку, склонити се из пакла, или се раздвојити на више страна и живети у миру. Пuteви су да се њима иде. Требало је што пре отићи. Спасити и себе, и децу, и душу. На растанку су се гледали као у неком безумљу. Жене и деца су се враћали, одлазили плачући, остављали снуђене мужеве и очеве. Остале су неиспуњене жеље, одуване ветровима. На понеком лицу осмех наде да ће доћи мир, боље сутра. А

¹⁶ Исто

мир никако није долазио. Био је далеко. Далеко је била и њихова срећа...¹⁷

У Хрватској је издаја проглашавана подаништвом и домољубљем, ропство слободом, нечаст чашћу, кукавичлук јунаштвом, злочин витештвом, безнађе просперитетом, нељудскост људскошћу, неправда правдом, несрећа срећом, неуспех успехом, пад успоном, безнађе надом, и тако до краја света. Зло није у томе што се заиста проглашава, него је зло у стању људске душе која је толико осиромашена и празна да је могла примити такав морални суноврат као нешто ново, модерно, универзално и као велики цивилизацијски успех. Међутим, без обзира на ситуацију у Хрватској 1990–1992. године, било је много Хрвата који су срдечно и једноставно и даље убирали симпатије достојне поштовања у Истри, Кварнерским острвима, Вису, Ластову... Припадници Флоте поштују те дивне људе, сећају их се и захваљују им. Знали су да су у том немилосрдном рату били припадници изабраних народа СФРЈ, народа храбрости и страдања. Никада у историји људско око није видело потресније призоре од раздвајања породица, момака и девојака, пријатеља. Припадницима Флоте, пријатељи су на острво Вис доносили писма, највише од супруга и девојака. Између многих, представљамо вам писмо супруге мужу официру у Флоти, и писмо девојке из Сплита момку официру у Флоти.

Драги мој љепошане,

Неко је рекао: „Живој, то нису дани који су прошли, већ који се памће“. Били смо срећна породица, без мане, уживали смо у живој и играли како нам деца расу, леја и памћења деца. Живој нам се осмехивао, а за мене и шебе и нашу децу био је сан јер смо били мудри, духовно бојати и осећајни. Били смо и осмисли са свима пријатељи, јер све величине овој свету нису биле вредније од нашеј пријатељства са многим људима у Сплиту. И када смо једни друге оговарали, оговарали смо најбоље што је неко од њих поседовао. Тако смо обојећивали себе. Пазили смо на сваку реч јер смо знали да „иза јорких речи осмисају јорка усмиса“ (Дучић). Чинећи једни другима добро, чинили смо велика дела. Имали смо доброту и љубав у срцу до пре неколико година. И онда, у

¹⁷ Исто

живоју смо сви осетили сирашан бол. Зло неко нас је посвађало и несјало је пријатељство. Биле су то године ужаса, претњи, не само нама него и нашој деци...

У сумрак 24. августа 1991. године исјавила сам ме са децом до Лоре. Полако сам возила. У аућу је била тишина, мукла. Деца су плакала. Ти си их храбрио да ће све то зло проћи, да ће се шаша брзо враћати. Код „Термофриза“ сам сјала. Зајрлио си децу и мене. Пољубио нас и деца рекао да ме чувају. Одједном се све смирило. Чинило ми се да сам осјала сама. Гласно сам зајецала, иако нисам пред децом смела. То је било јаче од мене. Прошао си кроз каију Лоре, махнуо си и онда ми је било лакше. Окренула сам аућо и паравојницима Хрватске који су ми добацивали да ме ја и деца нећемо више видети, у бесу, показала средњи прст. Отишао си, ја сам занемела. Живоћ ће нам бити јуст без тебе. За шренућак сам посјала непријатељ твоја народа, јер сам желела да останем у Силићу. Дошао си, показао си ми шћа је права љубав и шћа значи живоћ. Данас си ме оставио несрећну. Оставио си ме у трагу намршћених лица, ојкољена до смрти овим сирашним трагом и морем. Пићам се шћа ми вреде лејоћа и друге особине које си ти нашао код мене, кад без тебе не умем да живим. Говорио си ми да се одселим са децом код твојих родитеља, браће и сестре, као и многи наши познаници, да сјасем живоћ себи и деци. Нисам те послушала. Сада ми је јасно да је сурови бој Море желео да прекине нашу љубав...

Сушрадан су ми јавиле „пријатељице“ да си испловио на море. Отишли су „чећници“. Сјало ми је срце. Не моћу да ледам како ми деца долазе из школе покућена и да их зову да су деца „чећника“. Данас ме је назвао и твој брат Бране. Рекао ми је да ће све организирати преко пријатеља из Силића да ми помоћу са њаковањем сивари, предајом сјана, исписом деце из школе и превозом сивари. Обећали су моји мама и шаша да ће ми све помоћи. Пуно те воле и поздрављају. Поносе се мноме, али ми кажу да није време да се јуначим. Рекла сам им да ја нисам јунак, али хоћу да будем међу јунацима. Хоћу да будем са мужем који је веран својој

заклећив, својој оцабини. Нећу да будем са издајница-
ма своја мужа и наше деце...

Не брини се за нас. У нашим очима сија пламен жи-
вота. Гледам нашу децу, нашу срећу. Милујем их погле-
дом и љубим и за тебе...

Видимо се на слободи у њвом крају. Пожури, љубави.
Волимо те. Поносни смо што те имамо.

Силић, 18. октобар 1991.

Твоја љубљена суруца
и мајка твоје деце
Весна

Мили мој, једина љубави,

Жао ми је што смо се расцепили досега неуромиса-
но, у вихору зла који је заљуснуо Силић. Данима сам
била њужна и забринута за твој живот. Сепалне лажи
и обмане народа убијају истину и љубав. Од када си
ми исповио, ја се нисам још развеселила. Веруј ми, у
стварности се увукла њуца. Многе девојке, суруце, мај-
ке, деца, пријатељи све мање воле свој народ и своју до-
мовину. За многе од нас, можда, било би боље да нисмо
дошли у наш град на службу. Не би се у вас заљубили и
можда не би осећали толику бол због њужног расцеп-
ка. Брзо смо се навикли на ваша њињама лица, на ваше
доброћудне и поштенне очи, на људе који су говорили
екавски, слично нашем икавском говору. Били сте нам
чудни људи, ви Срби. По Силићу шетају ваше колебе
који су вас издали и дезертирали. У појединачном раз-
говору хвале вас, истичу имена и заслуге и за њихово
уздицање и да је захваљујући вама, сасена и њихова
части. Међутим, када је у друштву више њих, оборених
погледа говоре да сте чепници. Плаше се један друго, а
сви би волели да буду са вама, као што желим и ја.

Јуче сам срела твоја колегу и друца Анђу. Много те
поздравља и има само лепе речи о теби. Причао ми је о
њвом деди који је прешао Албанију, учествовао у про-
боју Солунског фронта и вратио се кући. Ја сам му ис-
причала како си ме освојио песмом коју те је дедо нау-
чио:

„Зајрли ме, нека наше усне буду сјојене,
 ђољујци и мршве васкрсавају.
 Љуби ме, још ме љуби,
 ђа да умрем у ђвом зајрљају,
 јер сам у ђвом срцу ја...”

Насмејао се и рекао ми: „Немојте дозвољити да једно друћом кажеће збоћом. Будимо јаки и љубав ће ђобегити...” Поћлегао ме је некако ђајансћвено. Знао је да ђи нећу рећи „збоћом”. Идем куд и ђи. У недељу ћу доћи ђрајекћом у луку Вис. Ако можеш, чекај ме. Хоћу руку и раме да ђи ђружим, да се наслоним на мене, да заједно ђребродимо ово зло. Води ме куд желиш, ђамо далеко...
 Воли те ђвоја једина

(На острву Вис дочекао ју је њен најмилији. Грцали су обоје. Гушиле су их сузе. Грлили су се, одмицали, загледали не верујући да су опет заједно. Сутрадан ју је испратио на брод ПО-91. У Бару ју је сачекала његова сестра. Данас су, и после 30 година, сретни у браку. Имају двоје деце. Деца су завршила престижне факултете у Београду и најдражи су гости деди и баки из Сплита. Њихова љубав је трајна. Они нам, када помислимо на њих, испуњавају душу неком посебном радости... И није важно када смо их срели и да ли ћемо их више срести... И небитно је да ли нас још негде чекају, или су нас животи раставили... Важно је да њихова љубав траје... Да свака помисао на њих улепша дан. И хвала им што су такви и што постоје.)

Кога ли ће љубити девојке са усамљених острва или кога ће љубити њихова драга која остаје? Сећаће се како су се на обалама мора љубили, седели на жалу под звездама, са главом у њеном крилу. Биле су то љубави из бајке, љубави верности, целе љубави. А после тих догађаја, нема слободне љубави у слави и лепоти.

До тих сурових догађаја живот им је био пун обиља радости окупане сунцем и мирисом вина. Сада су замишљени, а сунце замиче у тамнозелену боју. Како да сачувају младост и љубав? Без обзира на све, биће заједно, без наде у повратак. Осамљени, њихови родитељи биће несрећни, без ослонаца. Болем жртве која ће преко патње имати истину и доброту у сусрету светле будућности. Само да прођу ти претешки дани из прошлости и садашњости. У будућности очекују леп, слободан живот у новој мирној и срећној средини. У средини где се срећа не гради на

национализму, злу, лажној историји, са погледом злих очију које проверавају ко је Хрват, Србин, Муслиман, Словенац, Црногорац, Македонац, Албанац, Мађар... Сећања навиру.

„Било је много дана олујног ветра и мора. О бродове су често ударали пенушави таласи, на мору и увалама Виса и Ластова муње су парале небо, грмљавина је појачавала злодухе стварности. На другим острвима су батерије хрватске војске. Бродови су пловили без светлости у тами, између острва, и као обруч стезали 'хрватску морнарицу'. Пловили су без страха од противника, орканских ветрова и таласа. А било је тешког мора више дана и ноћи. Лупали су таласи о брод, преливали палубе, мучили посаде. Узалуд. Посаде су остајале на својим местима. Све задатке су храбро извршавале...“¹⁸

Боравак на мору, на броду, више од девет месеци, неизбрисива је истина. А сви они који страдају и умиру за истину, баштиници су вечности. Истина им даје снагу и лепоту и продужава им сјајну вечност. Њу носимо кроз живот као светињу. Тако ће и становници острва Виса и Ластова и даље бити носиоци, светионици истине и слободе, заједно са посадама Флоте.

ОДЛАЗАК ПРИПАДНИКА ФЛОТЕ У СЛОБОДУ

Неколико дана пред одлазак у нове рејоне базирања у Црну Гору, уз обезбеђење бродова ударних поморских снага, пребазирани су сви помоћни бродови Флоте. Остали су бродови Флоте са најјачом ватреном моћи. Дошао је дан да и отплове у мирне луке. Био је то 30. мај 1992. године. Дан слободе.

„Дошао је дан одласка са острва Виса и Ластова. Било је поподне. Море је било тихо. У увалама и на сидриштима бродови су били спремни за испловљење. Посаде зажарених лица чекале су наређење. Одједном, на командном броду нека чудна ужурбаност. Издато је наређење да се диже сидро. Свим бродовима се преноси: Испловите! Вишка лука је узаврела. Испловљавају бродови из увала Чешка Вила, Стонца... Сирене са бродова парају луку. Плава морска површина постала је бела, таласи су се одбијали о бродове и обале. На обалу су изашли становници Виса. Радознали, нису знали шта се догађа, али осећали су да Југословенска ратна морнарица одлази из њихове луке. Махали су им са сузама у очима. Растајали су се са пријатељима, поносним људима. Луком је парао звук сирене. Страх је замагљи-

¹⁸ Исто

вао очи. Питали су се шта ће бити када сутра уплови хрватска 'ратна морнарица'. Осећали су оштар дах блиске опасности од сутрашњице. Сета и туга. Народ тих острва увек је био са људима Флоте. Дочекивао их пуним срцем и раширених руку. Били су годинама заједно. На том острву ударени су и темељи савремене морнарице. Људи Флоте помогли су развој и доносили културу на острво. Женили се и остајали ту. А сада одлазе, одједном, без народа. Народ остаје сам да се привикава на 'нову' војску. Остаје на острву са неизвесношћу, са суженим оком стварности, са сузама на маслинама и камену...¹⁹

И данас, сваки пут када чујемо бродску сирену, осећамо рану у души, чежњу за топлим разговором, сећања стара на становнике Виса и драге мисли, жеље да се сретнемо и загрлимо срдечно, пуни душе, да се радујемо поновним виђењима, да никада не заборавимо како смо били сами, али да им захвалимо што су нас, без страха, тако величанствено испратили. Сирене нас подсећају на дојучерашње пријатеље, родбину, комшије, љубави, али и беспомоћност што, и после толико времена, истина о припадницима РМ који су остали верни заклетви и војничкој и поморској части, није испричана и што им није одата почаст од свих народа СФРЈ. Није добро да остану ничији хероји Јадранског мора. Њихова имена се знају, а њихова слава је велика.

Њих никада душа не оставља. Она их прати целог живота, као позив и опомена другима. Њихове ране још нису зарасле, нити им је бол уминуо, нити могу да забораве, нити треба, како су се ових тридесет година понашале власти Хрватске. Сећају се једног мора, многих љубави и многих дивних људи који из страха нису смели да их заштите.

„Тридесетпрвог маја хињадудевестодеведесетдруге године бродови се са посадама враћају новој отаџбини. Плове у борбеном распореду, један за другим, у врсти, колони, смакнутомо строју. Посаде се веселе, после девет месеци враћају се свом народу, слободи. Горде. Непобеђене. Без већих губитака. Тиха вожња. Високо на небеским даљинама трепере сјајне звезде. Бескрајне. Играју се звезде у модрим просторима. Светионици жмиркају у даљини. Бродови клизе по тамном пространству. Посаде будно контролишу рад бродских уређаја и система. Пазе да их непријатељ не изненади, спречи повратак слободи. Очи одбацују сан. Са нестрпљењем се чека улазак у Боку...”

¹⁹ Исто

„Јутро. Бродови упловљавају у Боку. Полако. Један за другим. Тихо, онако како доликује херојима. У даљини се осећа мирис сасушених мимоза... Одједном се с командног брода оглашава сирена. Сирена поздрава, музика љубави и слободи. Рај. Команда 'на вез'. Бродови прилазе обалама Тивта. Бацају се конопци. Стварност или сан. Не-верица. Посаде не журе да изађу на обалу. Боје се да им тло не из-макне, нестане. А онда, један по један излазе. Деветомесечни сан се претвара у стварност. Стисак руку... Загрљај. Осмеси... Срећна лица. Срећно вам било, ХЕРОЈИ, и мирно вам море у новој отаџбини....“²⁰

Припадници Флоте све су прегрмели. Чак и као искусни морнари, после тридесет година, неке догађаје не могу себи разјаснити. И даље их у немоћи прожима бол, и боли их лаж, лудило, бесмисленост, издаја. И због тога се сасвим непотребно узнемире, као да у њима зашуме ветрови бура и југо и заједно се претварају у оркански вихор који их и даље враћа у део живота, за отаџбину, за идеале, за људе. Све им то изгледа као ружан сан. Много тога било је ружно и пре него што је дошао рат. Пропагандна и медијска сатанизација Срба и припадника ЈНА била је са свих страна. Говорило се о њима простим и страшним језиком, несхватљивим лажима повампиреног шовинизма који се годинама скривао у души људи, претварајући сву љубав и лепоту у патњу и очајање без граница.

Без обзира на све, свака рана зарасте, сваки бол умре, али чланови посада Флоте не могу заборавити како су се понашали становништво и дојучерашњи чланови посада Флоте у Хрватској. Са пуном страсти душе славили су долазак у Црну Гору и Србију, међу људе. Од када су изабрали да живе међу људима, срасли су са њима у поштовању без границе. Време је чинило своје, многи су отишли у пензију, већина се настанила у Србији, где је нашла правду и истину, један нови, лепши и виши свет испуњен срећом, чекајући да коначно добије стано-ве јер су им они у којима су некада живели, отети у Хрватској.

У пензији им пролазе године без имало горчине, јер им је део радости испио неко други. А то што је неко други испио њихову чашу радости не жалости их, јер су у себи и својим најмилијима успоставили радости мира. Порасла су им деца, постала прави људи, водећи стручњаци у Србији и Црној Гори и

²⁰ Исто.

у целом свету. Због тога је њихова радост насељена сликама лепоте и части.

Данас, после тридесет година, пролазе дани светли и мирни. Једноставан живот чини им весеље. Све је у њима јасно, јединствено и велико. Нема више сјаја мора, хука југа и буре и пуних облака изнад глава. Само су остала њихова постојања и њихова морнарска част. Отпловили су из зла, склонили се од мржње. Били су храбри, трпељиви у самоћи. Сачували су многе животе. Неокаљани. Радо гледају звезде, предраге звезде, њихове чуваре тајни и праве другове сваког морнара. Звезде њихове на високом небу и као сенке у дубини мора.

Тридесет година. И Срби из Хрватске и припадници РМ највећи су страдалници и губитници. Још није дошло време да се исправе неправде према Србима и припадницима ЈНА и РМ. Отопљење односа између Хрватске и Србије могући је начин. Пре тога треба утврдити како су се десили оружана побуна и грађански рат, ко их је изазвао и с којим је циљем Хрватска ушла у ту сулуду авантуру. „Рата не би било да ми нисмо хтели...“, „Да ће тло у Крајини постати црвено од крви“. (То су цитати председника Хрватске Туђмана. По њему, и рата је било и Крајина је била црвена од крви. За то што је Туђман хтео, оптужени су Срби из Хрватске, припадници ЈНА и РМ који су се бранили и на чијем је челу као председник Председништва СФРЈ био Стипе Месић. После њиховог одласка са дужности у децембру 1991. године, више и није било сукоба припадника ЈНА и паравојних и параполицијских снага Хрватске.) За те сукобе окривљени су само Срби и припадници ЈНА, који су се једини борили за спас многих живота на простору СФРЈ.

Време је да се Срби врате на своја огњишта, а потом припадници ЈНА и РМ и њихови потомци код својих деда, бака, тетка, стричева, рођака у места службовања, пријатељима. Ако се праведно не реши њихов статус, како социјални тако и правни, неће бити добрих односа између Хрвата и Срба. Успостављање добрих односа између Хрватске и Србије биће фарса. Истина мора једнога дана наћи пут до срца Хрвата и Срба. Ако се не дође до истине, догађаји ће се поновити и сукоби ће бити још већи.

др Радован Томановић, генерал-потпуковник

ПОГЛЕД НА ОРУЖАНЕ СУКОБЕ У ХРВАТСКОЈ ОД 1990. ДО 1995. ГОДИНЕ¹

УВОД

Социјалистичка Федеративна Република Југославија почетком осме деценије 20. века, а посебно после Устава из 1974. године, почела је да се урушава на унутрашњем плану, да се идеје о грађанском друштву идеолошки инструментализују, да се стварају националне државе по административним границама република и да се остварују различите државотворне стратегије. Помодна либерална реторика и политизација народа, ради остваривања наводних идеала грађанског друштва, служила је само за прикривање националне компензације и за разбијање Југославије. Системски се настојало да се елиминише свака могућност очувања Југославије, а Србији која је тражила стварање модерне федерације са високим демократским и грађанским идеалима, наметне кривица за стање у земљи. Почеле су оптужбе да постоји реалан српски политички програм који није захтевао промене, већ очување СФР Југославије. Ширен је страх од српске опасности, тако да су идеју о модерној федерацији искориштавале тзв. демократске снаге Словенаца, Хрвата, Муслимана и донекле Македонаца и Црногораца да српски народ жели да створи тзв. Велику Србију. Тако разлика између Срба са једне

¹ Поглед на оружане сукобе у Хрватској јесте целокупност схватања државно организованих нација (хрватске и српске) о оружаним сукобима који су се догодили 1990–1995. године. Значење синтагме „поглед“ дајемо ради њеног кратког аналитичког поређења са теоријским схватањем оружаних сукоба. „Оружани сукоби“ у „погледу“ не могу имати друго значење него „целину“ односно тоталитет. И оружани сукоби настоје да схвате тоталитет, али за разлику од „погледа“ они теже схватању динамике тоталитета, или прецизније речено: тотализацију стварности оружаних сукоба. Зашто је битна целина? Зато што без схватања целине не можемо открити истину о тим сукобима. И „поглед“ и истина могу бити филозофски, научни и лаички. Истину о грађанском рату у Хрватској, чијој спознаји тежимо (филозофско-научно), због филозофског порекла рата и оружаних сукоба. Указујемо на још једну сличност, али и једну различитост између погледа и приступа изучавању оружаних сукоба. „Поглед“ је веома ретко једноставан и јавља се различито у односу на стране у оружаном сукобу (само је један поглед истинит, сви остали су лаички).

стране, и Словенаца, Хрвата и осталих са друге стране, више није била разлика између оријента и запада, „варварства“ и цивилизације; православља и католичанства и ислама, мистицизма и реалности, метафизике и просвећености, него се посредством болшевизма, та разлика често приказивала још дубље – као разлика између „поданичког“ и „слободног, демократског света“.

У таквој хаотичној стварности, СФР Југославија била је у невиђеној збрци и без праве оријентације. У захукталости словеначког, хрватског, муслиманског и шиптарског национализма, српски народ остао је усамљен. Није се поштовао Устав, ни важећи закони постојеће државе. Оркестрирано се пришло њеној разградњи и тако јој је угрожен опстанак као међународно признате и у свету угледне земље. Нарушена су правила федеративне игре, што је изазвало претње њеном опстанку. Створен је антисрпски блок. То је била гнусна подвала – да сва зла овог поднебља вуку корене од српске владајуће, политичке и интелектуалне елите која се „бори“ за национални пројекат „Велика Србија“. Тај програм Срби никада нису имали, нити било какав национални циљ који би се могао назвати хегемонистичким и великодржавним. Српски народ и руководство отворено су се запитали да ли су жртве у Првом и Другом светском рату уткане у стварање Југославије биле узалудне. Оправдано су били забринуте за Србе у републикама које су планирале сецесију и отцепљење од заједничке државе. Посебно су били забринуте за Србе у Хрватској, који су у Другом светском рату доживели геноцид.

У основи, у распаду СФР Југославије сукобила су се два концепта: један који је растурао заједничку државу уз помоћ међународних фактора и други који је тежио очувању заједничке државе. Тако јасно супротстављени и непомирљиви циљеви довели су до терористичких акција и оружане побуне у Словенији и до грађанског рата у Хрватској и Босни и Херцеговини.

У циљу јаснијег разумевања природе и карактера тих оружаних сукоба, потребно је из научног и теоријског аспекта прићи анализи догађаја. Само научним приступом, без дневнополитичких фокусирања, могуће је пронаћи одговоре о карактеру и природи ратова који су вођени на простору бивше СФР Југославије. Никакав аналитички разум, нити расуђивање, искључујући мњење и аналогије, није могао објаснити зашто се распала СФР Југославија.

ТЕОРИЈСКИ ИСКАЗИ О ГРАЂАНСКОМ РАТУ У ХРВАТСКОЈ 1991–1995. ГОДИНЕ

Да бисмо дошли до појма рат, неопходно је издвојити оне исказе који се односе на рат чијој спознаји тежимо. Која су основна обележја рата? Рат је друштвена појава, тотални сукоб, најсложенија манифестација оружаних и других сукоба на свим подручјима људске делатности (политичком, економском, дипломатском, војном, конфесионалном, техничко-технолошком, информационом, правном, културном и др.). То је двоструки процес, сукоб две заражене стране које имају два супротна циља. Када се каже „рат“, увек се мора мислити на две стране, јер у рату постоји свесна акција једне и друге стране. Свака страна има свој програм, план и метод властитих активности у остваривању циљева. Стварни садржај рата јесте објективан ток оружаних или других сукоба, резултат дејства супротних сила, резултат комплекса оружаних сукоба сукобљених страна.

Рат одавно није више (само) сукоб оружаних снага већ свих активности државе и њене власти. У рату се, поред политичких, појављују и друга „средства“ (економска, во, конфесионална, правна итд.). Рат као тотални сукоб захвата све сфере људске делатности.

У историји промишљања из најчешће коришћених дефиниција, издвојили смо посебне постулате:

- Рат је мноштво сукоба оружаних, неоружаних, до којих долази услед постојања различитих мисија и циљева сукобљених страна које међусобне спорове решавају насиљем;
- Рат је тотална друштвена појава у којој сукобљене стране испољавају своје мисије и циљеве у свим сферама људске делатности;
- Рат је политичка реалност, производ политичких чинилаца и није однос појединца, већ однос држава и оруђе политике;²
- Суштина рата је примена силе и таквог насиља који подразумева физичко уништење противника;
- Садржај рата је објективан ток неоружаних и оружаних сукоба;

² Клаузевиц истиче да „рат није само политички циљ већ прво оружје политике, наставак политичких односа, њихово остварење другим средствима“ (Клаузевиц, VIII, 6, стр. 308).

- Рат је увек сукоб вредности и о њему одлучује сила (политичка, во, економска, конфесионална и др.);
- Циљ рата је наметање властите воље другом ради задовољења сопствених циљева.

Према томе, рат није само оружани и неоружани сукоб него и сукоб намера, жеља, циљева у оквиру којег једна страна намерава да потчини другу и наметне јој своју вољу и жељу. Циљеви сепаратистичких република били су екстремни, догађало се да су владајуће партије тих република одузимале грађанима њихово памћење, поробљавале их као поданике националистичких идеја, служећи се методама организованог заборављања. Само у Хрватској, Словенији и Босни и Херцеговини, три пута су се догађали организовани заборави: 1914, 1941. и 1990–1991. године. Било је у тим периодима ужасних гажења достојанства, а код Срба и страха да нико неће преостати да би веродостојно сведочио о прошлости. Зато је и обавеза сведочити о великим патњама српског народа и припадника Југословенске народне армије у тим републикама, где је од 1990. и 1991, па до 1995. године било:

- свих видова оружаног сукоба који су водили одвајању територија и стварању верских, национално хомогених самосталних држава;
- етничких чишћења, дискриминација грађана по верској, националној и идеолошкој основи, изазивањем и раширивањем међуверске и међунационалне мржње;
- употребе односно злоупотребе научних знања, културне баштине, верских наслеђа и свих врста права човека и народа;
- режираног јавног информисања преко државних медија, информативних блокада, дезинформација, лажи и прљаве пропаганде, па је уследило загађење јавног мњења мржњама које су имале карактер ратног хушкања;
- масовног разарања културне баштине и споменика антифашистичког Народноослободилачког покрета, музеја, библиотеке, архива, чак и установа за децу, болница, објеката Црвеног крста;
- отпуштања са посла и потпуног угрожавања егзистенције припадника друге нације;
- блокада објеката Југословенске народне армије, искључења воде и струје, напада на припаднике Југословенске народне армије и чланове њихових породица, физичког уништавања живота, плачке њихових станова;

- уништавања привредних објеката, саобраћајне инфраструктуре, сеоских домаћинстава и обустављања пољопривредне производње;
- онемогућавања слободе кретања, промета и снабдевања, прекида деценијских облика привредне сарадње;
- масовног убијања и мучења, заробљавања и убијања заробљеника;
- присилног мобилисања војних обвезника и присиљавања да убијају, прогоне, разарају или буду први ватрени живи штит;
- ширења страха, несигурности, присиљавања на исељавање, уцењивања, изнуђивања новца;
- ангажовања светских терориста, као што су „пси рата“³, или екстремиста из своје нације за етничко чишћење и злочине.

Управо је планска сецесија Хрватске произвела мноштво оружаних и неоружаних сукоба јер је своје циљеве решавала ратом. Српски народ у Хрватској организовао је одбрану, а затим створио државу Републику Српску Крајину. Ти оружани сукоби били су политичка реалност, јер право на сецесију није имао само хрватски народ, то право није се могло ни српском народу ускратити. Да би му ускратила то право, Хрватска је применила силу како би физички уништила српски народ у Хрватској. Почео је грађански рат као једини начин да се у Републици Српској Крајини, тој најзападнијој српској земљи, где су Срби имали већину, очува њихов национални идентитет и да се заштите од опасности људског и националног затирања. „Хрватска је то чи-

³ У граду Вуковару и ближој околини налазило се 6.000–8.000 хрватских војника. Окосницу одбране Вуковара чинили су 204. вуковарска бригада Збора народне гарде, бригада из Винковаца, бригада из Загреба са још 100 добровољаца, око 150 припадника Министарства унутрашњих послова из Вараждина и Чаковца, око 400 новомобилисаних гардиста у Вуковару, затим бројчано непознате снаге хрватских оружаних снага и међународни плаћеници у бригади „Кондор“ и групи „Чикаго“, њих око 150 неофашиста и плаћеника, у јавности познатих под именом „Пси рата“. О каквим је суровим злочинцима била реч, податке износи и њихов заповедник генерал М. Шпегел: „Укратко, била је то скупина криминалаца која је лутала Европом и тако долутала у Хрватску. Ове „псе рата“ у Хрватску је довео Гојко Шушак, усташки емигрант, министар одбране Хрватске. Пси рата увек пађу своје место, поготову у хаосу који је био на помолу, а у време борби за Вуковар...“ М. Вучинић, *Грађански рат у Хрватској 1991–1995.* (цитиран М. Шпегел, *Сјећање војника*, Знање, Загреб, 2002, стр. 217), Београд, 2005, стр. 145.

нила различитим средствима: од најблажих (тиха асимилација) до најпогубнијих (масовна убиства односно геноцид)".⁴

Истовремено, „Република Српска Крајина, као држава, створена је у сложеним условима разбијања СФР Југославије, сецесије Хрватске и непосредног угрожавања националних права и егзистенцијалних интереса српског народа. Она је држава Срба који су као народ на простору Хрватске имали историјско утемељење у Војној Крајини, у којој су вековима имали национална, верска, политичка и друга права. Статус равноправног народа Срби у Хрватској стекли су још у Аустроугарској монархији и били цењени и уважени припадници државе“ – истиче Милан Вучинић.⁵ Академик Коста Чавошки пише: „На западним рубовима српства налазе се српске земље које су већ неколико векова претежно насељене Србима. Данас те земље чине Републику Српску Крајину, својеврсну државу најзападнијих Срба. Истог тренутка када је Хрватска, као једна од шест федеративних јединица које творе Југославију, ступила на пут отцепљења од државе којој је до тада припадала, и Срби у Хрватској пошли су истим путем отцепљења од такве Хрватске, а у нади да ће остати у Југославији... Двадесетог фебруара 1991. године Хрватски Сабор донео је допуњени Уставни закон по којем у Хрватској више не важи Устав Југославије, већ само хрватски закони, 28. фебруара исте године Српско национално вијеће и Извршно веће Српске аутономне области Крајине донели су одлуку о раздруживању са Републиком Хрватском, с нагласком да Крајина остаје у Југославији... Отуда између сецесије Хрватске од Југославије и Републике Српске Крајине од Хрватске постоји нераскидива веза. Ако се сецесија Хрватске може оправдати, онда је и сецесија Републике Српске Крајине легитимна. Чак би се могло рећи да сецесија Републике Српске Крајине има веће оправдање јер је испровоцирана противуставном и нелегитимном сецесијом Хрватске од Југославије, а уз то је учињена у намери да се колико-толико одбрани и сачува и савезна уставност и територијални интегритет савезне државе...”⁶

⁴ М. Вучинић, стр. 108.

⁵ Исто, стр. 108.

⁶ К. Чавошки, „Настанак Републике Српске Крајине и њен међународни положај“, у: Зборник радова *Грађански рат у Хрватској 1991–1995*, Београд, 2005, стр. 207–222.

ГРАЂАНСКИ РАТ КАО ПАРАДИГМА ВЕРСКО-ЕТНИЧКИХ СУКОБА

Рат је ситуација коју карактерише употреба оружане силе. Води се између држава или групе држава (савеза) унутар граница једне државе (у облику грађанског рата, оружане побуне или тероризма). У суштини, то је унутрашњи сукоб између две или више супротстављених страна, од којих свака настоји да наметне своју вољу противнику. У унутрашњем оружаном сукобу који се води унутар једне државе, може учествовати више супротстављених страна (сукоби у Босни и Херцеговини), при чему се може умешати и четврта страна (НАТО у Хрватској и Босни и Херцеговини против Срба) ради разрешавања сукоба или његовог обустављања.⁷ Унутрашњи оружани сукоби врло често ескалирају због природе људског понашања и емоција (као што су сепаратизам, похлепа, мржња, амбиције) који су често праћени разним политичким, економским, етничким, националистичким, лингвистичким, конфесионалним и другим мисијама и циљевима. Сви су ти сукоби различитих жеља и праћени су људским жртвама и патњама, терором и материјалним разарањима. „Оружани сукоб је људска борба и манифестује се као сукоб супротстављених жеља и хтења између међусобно супротстављених лидера или лидерских група. Морал и иницијатива, не само оружаних снага већ и целокупног становништва, имају одлучујући значај у оружаном сукобу. Због свог динамичног садржаја, оружани сукоб претендује да буде хаотичан и непредвидив...“⁸

Оружани сукоби најчешће се воде између држава или унутар њих.⁹ Они су ограничени међународним ратним правом и међу-

⁷ „Унутрашњи оружани сукоби могу се кретати у распону од обичних побуна, стварања једне психозе затегнутости, војних пучева, оружаних удара, изолованих и спорадичних аката насиља, па до грађанских ратова ширих размјера. Према томе, треба разликовати мање унутрашње сукобе или побуне с једне стране, и грађански рат с друге, као сукоб 'великих интереса' који не могу бити ријешени на други начин сем планирања крви...“ (Смиља Аврамов и Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1997, стр. 90).

⁸ Приручник *Војна доктрина Велике Британије*, Генералштаб Војске Југославије, Обавештајна управа, 2002, стр. 12.

⁹ Према Приручнику о праву оружаних сукоба: „до оружаних сукоба долази када су елементи супротстављених оружаних снага намерно ангажовани у војним операцијама једних против других или када су циљеви на територији или у територијалним водама друге државе намерно нападнути.“ (*Борба по правилима*,

народним конвенцијама (Повеље Организације уједињених нација из 1945. године, Хашке конвенције из 1889. и 1907. године, Женевске конвенције из 1949. године и Допунским протоколом женевских конвенција 1977. године) који прецизирају: 1) услове када постоји латентно право употребе оружане силе (у самоодбрани и када одобри Савет безбедности Уједињених нација); 2) правила за употребу оружане силе после избијања оружаног сукоба.

„Подручје бивше СФР Југославије представљало је ‘лабораторију’ у којој су моћне силе Запада испитивале и у пракси проверавале методологију дозираног и ограниченог рата, који је по својој природи и карактеристикама био грађански. Ратови вођени у Словенији, Хрватској и на Косову и Метохији засновани су на сепаратистичким циљевима, постали су ‘исплативи’ искључиво због тога што су политичке елите тих ентитета прибегле насилним методама. Показало се да се сепаратизам, који се изводи оружаном побуном, исплати. Тако су сепаратистички покрети у свету примили јасну поруку. Ако се одлучите на насиље, Запад би могао да вас поздрави, а ако се одлучите да примените мирна политичка средства, шансе су вам минималне...”¹⁰

Оружане сукобе на простору СФР Југославије тешко је класификовати јер су његове линије разграничене у пракси, врло често, недовољно прецизне. Обично се класификује према конкретним околностима у којима се изводе. Једно од најбољих теоријских утемељења може се наћи у *Војној доктрини Велике Британије*, у којој су оружани сукоби подељени у шест категорија: 1) општи – тотални рат; 2) ограничени сукоб; 3) регионални сукоб; 4) грађански сукоб – рат; 5) оружана побуна и 6) тероризам. С обзиром на природу оружаних сукоба у сецесионистичким републикама Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини, можемо констатовати да није било општег тоталног рата, ограниченог рата и регионалних сукоба. Дефинисаћемо само оне оружане сукобе који су се десили на простору сецесионистичких република Словеније (тероризам и оружана побуна), Хрватске и Босне и Херцеговине (тероризам, оружана побуна и грађански рат).

Приручник о праву оружаних сукоба, Београд, Међународни комитет Црвеног крста, 2004, стр. 23)...

¹⁰ Види шире: Мирко Бјелановић, *Разарање СФР Југославије и грађански рат у Хрватској (1990–1995)*, Удружење Срба из Хрватске у Београду, Београд, 2016, стр. 53.

Да бисмо се лакше определили која се врста оружаних сукоба одвијала на просторима Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине, навешћемо само неке од познатих дефиниција о тероризму, оружаном побуни и грађанском рату. Тежиште ће бити усмерено на оружаним сукобима у Хрватској.

Тероризам као врста оружаног сукоба

Према приручнику *Војна доктрина Велике Британије*: „тероризам је унапред планирана употреба насиља, са политичком позадином, а изводе га појединци или групе лица са циљем да се преко жртава терористичких акција, изазову широке реакције јавног мњења.¹¹ У одређеној ситуацији, тероризам може претходити оружаном побуни, а у неким околностима, може имати врло радикалан циљ – рушење легалних државних институција, укључујући и покушаје обарања постојеће владе. Поред појединца и група, тероризмом се могу служити и неке државе ради реализације одређених циљева (тзв. државни тероризам).¹²

Постулати:

- Тероризам у Хрватској био је унапред планирана употреба насиља над припадницима Југословенске народне армије, члановима њихових породица и српским народом и њиховом имовином, са политичком позадином, ради стварања етнички чисте државе;
- Изводили су га појединци или групе лица у организацији владајућих структура Хрватске;
- Циљ им је био да преко жртава терористичких акција изазову широку реакцију јавног мњења како би дошло до оружане побуне и рушења легалних државних институција и постојеће власти СФР Југославије.
- Доласком на власт Фрање Туђмана и његове Хрватске демократске заједнице, тежиште своје политике усмерили су на:
- Енормно бројно јачање полицијских снага;

¹¹ Хрватска је применом акта тероризма на припаднике Југословенске народне армије и српски народ, брижљиво бирајући методе, у дубокој илегалности изводила конкретна терористичка дејства, рачунајући на максималан публицитет којим су кумулативно деловали на друштво ради стварања секундарних ефеката.

¹² Приручник *Војна доктрина Велике Британије*, Генералштаб Војске Југославије, Обавештајна управа, Београд, 2002, стр. 22.

- Формирање партијских паравојних формација (Збора народне гарде) као језгра будуће војске;
- Слабљење ударне моћи јединица Југословенске народне армије стационираних на територији Хрватске.

Полицијске снаге су „чишћене“ од Срба и неподобних Хрвата. У оквиру реорганизације, формирано је 18 полицијских управа, 10 полицијских бригада са око 700 људи, 6.850 припадника специјалних полицијских снага и 130 допунских резервних снага од присталица Хрватске демократске заједнице и шест образовних центара за обуку, што је укупно износило преко 1.000 људи. Уз подршку разних националних и међународних организација и институција, набављано је оружје и стваране су и наоружаване илегалне паравојне организације на читавом простору Хрватске. Истовремено је организована непрекидна опсервација војних објеката, јединица и установа Југословенске народне армије, као и малтретирање и хапшење њених припадника. Упоредо са пропагандном активности, вршени су обавештајни продори у Југословенску народну армију, с циљем стварања тзв. пете колоне. Приликом врбовања, обећаване су боље зараде, ванредна унапређења, луксузни станови и друге бенефиције. Стално је била организована масовна и свеобухватна извиђачка и осматрачка делатност целокупног становништва и активности јединица Југословенске народне армије. Преко Министарства унутрашњих послова обављане су опсежне мере осматрања кретања припадника Југословенске народне армије, моторних, а посебно борбених возила, као и свих других активности које би указивале на повећање степена борбене готовости војске. Све касарне и издвојени објекти стављени су под сталну присмотру припадника Министарства унутрашњих послова, преко посебних пунктова који су повезани са центром.

Још у јуну 1990. године разрађена је прикривена фаза рата против Југословенске народне армије. За то им је било потребно:

1. „Сачинити спискове и преко Министарства унутрашњих послова и обавештајне службе Хрватске демократске заједнице интензивирати праћење органа војне безбедности Југословенске народне армије ради идентификације њихових извора сазнања у државном апарату на територији Хрватске.

2. Сачинити спискове официра Југословенске народне армије виших чинова хрватске националности и са њима остварити личне контакте ради придобијања за хрватску страну.

3. Установити све везе бивших високих војних функционера из Хрватске српске националности у српским срединама Книгске Крајине, Лице, Кордуна, Баније и Славоније, и оценити њихов карактер. За поједине међу њима, припремати компромитујуће материјале ради евентуалног објављивања, а све у циљу њиховог благовременог елиминисања из политичког живота.

4. Преко службе државне сигурности обезбедити што више властитих позиција у јединицама Југословенске народне армије које су стациониране у Хрватској, са тежиштем на позицијама у Команди Пете армијске области и у Команди Војнопоморске области.

5. Утврдити са којим и каквим компромитујућим материјалима и подацима о Туђману, Месићу, Шпегељу, Шексу и другим челницима врховништва у Хрватској демократској заједници располажу органи војне безбедности Југословенске народне армије и да ли југословенски врх намерава да их евентуално објављује.

6. Одмах приступити масовним поступцима застрашивања старешина Југословенске народне армије и њихових породица у циљу изазивања личне и имовинске несигурности¹³.

У току 1990. године, само на подручју Хрватске регистровано је преко 70 случајева провокација, узнемиравања и терористичких напада на припаднике Југословенске народне армије. Грађани су извели пет терористичких напада на припаднике Југословенске народне армије. Ту је и пет терористичких напада на припаднике Југословенске народне армије за време обављања службене дужности, а 15 у другим ситуацијама. Регистровано је 40 случајева провоцирања припадника Југословенске народне армије, од чега 17 за време обављања службене дужности¹⁴.

Интензивно су притискали и вређали старешине и чланове њихових породица, телефонски им претили, било је уличних провокација, увредљивих текстова и симбола на стамбеним зградама припадника Југословенске народне армије, грубе злоупотребе права и овлашћења органа унутрашњих послова Хрватске; понижавања припадника Југословенске народне армије; драстичног нарушавања савезног Устава и савезних зако-

¹³ Душан Вилић, Бошко Тодоровић, *Разбијање Југославије 1990–1992. године*, ДИК Књижевне новине, Београд, 1995, стр. 321–323.

¹⁴ Група аутора, *Зборник докумената из области одбране и безбедности Југославије 1990–1992. године*, Информација Савезног секретаријата за народну одбрану о нападима на припаднике Југословенске народне армије и војне објекте 26. 9. 1990, Прилог 16, Војноиздавачки завод, Београд, 2002, стр. 121.

на, стварања типичних партијских војски Хрватске демократске заједнице; убрзаног наоружавања, организације и припрема за оружану борбу; напада на војне објекте и припрема за физичку ликвидацију и слично.

Оружана побуна као врста оружаног сукоба

Према *Правном лексикону*: „Оружана побуна је акција индивидуално неодређеног броја лица која иде за тим да се насилно, са оружјем у руци, супротставе законитој власти, органима власти или мерама које надлежни органи предузимају.

Припремање оружане побуне обухвата сваку делатност којом се омогућава избијање оружане побуне. То, пре свега, могу бити радње којима се врбују лица за учествовање у побуни, набавља оружје и оруђе, организује оружана побуна као и све друге делатности којима се стварају услови за избијање оружане побуне...“¹⁵

На сличан начин оружану побуну дефинише и приручник *Војна доктрина Велике Британије*: „Оружана побуна је врста оружаног сукоба у којем, врло често, одређена група у друштву (јачег или слабијег политичког утицаја) настоји да изазове ‘промене’ комбинацијом субверзија, пропаганде и војних притисака, са ценом убеђивања или подстицања широких народних маса да прихвате такве промене. У овом оружаном сукобу може се догодити да једна или обе сукобљене стране добијају страну помоћ...“¹⁶

Ове дефиниције омогућавају да изведемо одређене постулате који су примењиви конкретно на Хрватску:

- Хрватска се оружаном побуном насилно, с оружјем у руци, супротставила законитим властима СФР Југославије и мерама које су оне предузимале;
- Оружана побуна у Хрватској била је врста оружаног сукоба који су водиле паравојне и параполицијске снаге којима су командовали легални органи власти Хрватске;
- Оружаном побуном, Хрватска је настојала да изазове промене суверенитета и интегритета СФР Југославије;

¹⁵ *Правни лексикон*, Друго измењено и допуњено издање, Савремена администрација, Београд, 1970, стр. 725.

¹⁶ *Приручник Војна доктрина Велике Британије*, Генералштаб Војске Југославије, Обавештајна управа, Београд, 2002, стр. 22.

- Оружана побуна била је комбинација субверзије, пропаганде и војног притиска на СФР Југославију;
- За оружану побуну врбована су лица и тајно је набављано оружје;
- Оружаном побуном подстицане су и убеђиване народне масе Хрватске да прихвате промене;
- У оружаном побуни, Хрватска је добијала обилату страну војну и другу помоћ;
- Оружану побуну пратило је насиље које је угрожавало безбедносну и економску моћ државе СФР Југославије.

Доношењем одлуке о отцепљењу у јуну 1991. године, врховништво Хрватске проценило је да се тај чин реално не може извести без оружане побуне и сукоба са Југословенском народном армијом. Да би створили услове да западне силе позитивно реагују и укључе се на страну Хрватске, било је потребно усмерити тежиште на то:

- да се Југословенска народна армија дискредитује и прикаже као заштитница српских, а противница хрватских интереса;
- да се прво сукоби са српским народом у Крајини и створи унутрашње жариште међунационалног и међуверског грађанског рата, како би се укључила као заштита српског народа;
- да се отварањем жаришта на целом простору авнојевске Хрватске Југословенска народна армија развуче и онемогући да обавља своју намену и функцију;
- да се онемогући функционисање политичког, привредног и војног система, што треба да ограничи Југословенску народну армију у извршавању њене уставне обавезе;
- да се касарнама ускрате вода, струја, телефонске везе, опскрба храном и, помоћу јединица Министарства унутрашњих послова, блокирају сви излази из касарне и улазак у њих;
- да иза успоставе блокаде започну напади на јединице, команде и установе у блокираним касарнама, с циљем изнуђивања њихове безусловне капитулације;
- да се непрекидним психолошким притиском на командире и команданте и остале старешине, посебно преко чланова њихових породица који су често били таоци, старешине поколебају и предају;

- да се психолошким притиском слаби морал војника и старешина и изазива дезертерство, посебно војника хрватске, македонске и албанске националности.

Све активности државног врха Хрватске, преко оружане побуне, политичких активности, етничких и верских сукоба, водиле су стварању самосталне, етнички чисте државе. Оптужбе изречене на рачун Југословенске народне армије, Срба из Крајине и Србије да је постојала агресија на сопствену земљу, Југословенску народну армију и делове српског народа, обична су измишљотина; у питању је замена теза. Истинито је:

- да су новим Уставом Хрватске, Срби потпуно и неосновано сведени од конститутивног народа на ниво националне мањине;
- да су хапшењу и убиству Срба претходила отпуштања са посла и сатанизовање до неслућених размера;
- да су миниране српске радње и трговине, скрнављени и рушени гробови и споменици, разаране куће и викендице;
- да су енормно јачале полицијске снаге, формиране паравојне и параполицијске формације и ангажовани плаћеници из света;
- да је било илегалног наоружавања и да је Територијална одбрана Хрватске постала истинска хрватска војска;
- да су стално осматрани гарнизони, да је било деловања по њима, напада на припаднике Југословенске народне армије и чланове њихових породица и врбовања припадника Југословенске народне армије да пређу на хрватску страну.

Када је хрватско руководство све то урадило, и када су кренули да разоружавају полицијске станице, Срби у Хрватској пружили су отпор бранећи право на голи живот.

Ти и многи други докази указују на то да је, с обзиром на циљ сецесије Хрватске, у њој била оружана побуна против Југословенске народне армије и грађански рат само на просторима где су у већини живели Срби.

Грађански рат као врста оружаног сукоба

Рат у Хрватској, после њеног међународног признавања, био је „наставак политике само другим средствима“ (према Клаузевицу). Дакле, Хрватска је имала свој ратни циљ, тј. циљ који треба постићи у грађанском рату, и то јој је био мотив да у рат уђе. У складу са проценом ситуације и задатим циљем, они су „одмеравали“ пулс међу-

народне заједнице и повећавали интензитет напада и обим жртава које су били спремни да поднесу да би га постигли. Самостална држава била је критеријум у планирању снага, средстава и метода њиховог ангажовања. У таквим околностима увели су у праксу класичну замену теза да за грађански рат окриве Србију и Југословенску народну армију, међутим, теорија и пракса су их демантовали.

Према Правном лексикону: „Грађански рат је рат између грађана једне државе. У ширем смислу, грађански рат је свака трајнија оружана побуна између грађана исте државе; у ужем смислу, грађански рат је она борба у којој су стране које се боре признате, тзв. зараћене стране на које се стога примењује ратно право односно које су дужне да се придржавају ратног права. Стога се грађански рат, у ужем смислу, разликује од обичне побуне или оружане борбе у земљи. У грађанском рату, у ужем смислу, зараћене стране се појављују као нека врста суверене организације. Како се грађански рат обично води између две зараћене стране, у којој је увек једна влада државе, док је друга побуњеничка страна против те владе, то грађански рат у ужем смислу постоји само кад је и побуњеничка страна тако организована да представља једну врсту државне власти, тј. има неку врсту суверенитета и на територији или над становништвом које држава под својом влашћу врши такву власт која личи на државу, што практично значи да располаже монополом физичке силе. Могуће је да се грађански рат води и између више страна – три, па и више...”¹⁷

И друга дефиниција узета из *Војне доктрине Велике Британије* указује да је у Хрватској вођен грађански рат:

„Грађански рат је врста друштвеног сукоба који се води унутар територије једне државе, при чему је знатан део становништва подељен око подршке једној од сукобљених страна. Оружани сукоб обично се води ради освајања власти, добијања аутономије или сецесије. У оваквом оружаном сукобу, често се дешава да једна или обе сукобљене стране добијају помоћ других држава...”¹⁸ Према томе, постулати који се могу извести из тих дефиниција јесу:

- Грађански рат је био оружани сукоб између грађана хрватске и српске националности унутар територије Хрватске;
- Зараћене стране појављују се као суверене организације;

¹⁷ *Правни лексикон*, Друго измењено и допуњено издање, Саврсмена администрација, Београд, 1970, стр.306.

¹⁸ *Приручник Војна доктрина Велике Британије*, Генералштаб Војске Југославије, Обавештајна управа, Београд, 2002, стр.22.

- Једна од зараћених страна је влада и државна власт Хрватске, а друга влада и државна власт Републике Српске Крајине;
- Обе државне власти имале су суверенитет и на територији и над становништвом;
- И једна и друга државна власт располагале су монополом физичке силе;
- Становништво је подељено на подршку једној или другој сукобљеној страни;
- Оружани сукоби водили су се ради освајања Републике Српске Крајине, протеривања Срба и уништења њихове имовине како не би имали где да се врате;
- Сукобљене стране добијале су помоћ других држава, посебно Хрватска, док је Република Српска Крајина добијала ограничену помоћ само од Србије и Црне Горе због санкција уведених СР Југославији.

Република Хрватска је планирала степен властите жртве и степен губитака и штете које треба нанети српском народу да се не опорави, а оно мало што га остане у Хрватској да с временом постану Хрвати. У том плану, посебну пажњу посветила је томе како оптужити Србију за тзв. агресију.

Хрватска је хтела рат и она га је наметнула сматрајући да ће тако најпре изнудити признање независне државе. Изјава Јосипа Бољковца, министра полиције у Туђмановој влади, то показује: „Хрватска је плански напала Србе у Хрватској и намерно изазвала рат. Југословенска народна армија је 1991. године била једина регуларна војска међународно признате државе, а Хрватска, која тада још није била призната, део Југославије. Главаш и Вице Вукојевић напали су Борово село (2. 5. 1991 – прим. аут.) како би испровоцирали рат”.¹⁹ И сам хрватски председник Туђман, у свечаном говору поводом годишњице независности Хрватске, изјавио је следеће: „Ми смо процјенили да се само ратом може добити независност Хрватске. Стога смо водили политичке преговоре и сами стварали своје оружане постројбе... Значи, рат се могао избјећи, али ми тада не бисмо остварили свој циљ, те стварање независне државе...” После тих изјава, Хрватска је желела рат и предузела је све да рата и буде. Илегално је формирала своју војску, наоружала је и употребила против Југословенске народне армије, једине оружане силе државе СФР Југославије.

¹⁹ А. Јовановић, *Рат Срба и Хрвата 1991*, Политика, Београд, 1999, стр. 7.

Према М. Вучинићу, грађански рат у Хрватској имао је три фазе.²⁰ „То је било усклађено са процесом развоја полицијских и војних снага, степеном њиховог наоружавања и обуке, организовања система командовања, доктрине, стратегије и тактике у борбеним дејствима.“

Прва фаза активности изражена је акцијама полицијских и паравојних формација ради заузимања полицијских станица у српским општинама, у циљу застрашивања народа, чишћења терена од „четника“ и стицања сазнања о реалним могућностима одбране српског народа и понашања Југословенске народне армије.

Друга фаза карактерише се активностима Хрватске добро организованим и обученим оружаним формацијама које су изводиле акције у условима када је Југословенска народна армија напуштала хрватске територије и још увек слабо организоване одбране српског народа Крајине. Те акције карактерисале су се нападима свим средствима пре него што су снаге УНПРОФОР-а преузеле заштићене зоне. Њихова пасивност, а затим подршка неких снага УНПРОФОР-а хрватским командама, омогућиле су снагама Хрватске да изврше стравичне злочине над српским народом. Мирко Бјелановић износи да су од времена доласка и размештаја снага УНПРОФОР-а, па до краја 1993. године, хрватске оружане снаге извеле три операције²¹: први велики напад на територију Републике Српске Крајине била је операција под називом „Миљевачки плато“, изведена 21. јуна 1992. године. Хрватске оружане снаге извеле су тај напад само двадесет дана од када су јединице Југословенске народне армије напустиле то подручје, у складу са прихваћеним Венсовим планом. Хрватске снаге искористиле су настали вакуум јер се снаге Територијалне одбране нису ни разместили и организационо учврстиле, а већ су биле нападнуте. То је исто важило и за снаге УНПРОФОР-а, планом је било предвиђено да се снаге Уједињених нација разместе на линију раздвајања од 20. до 25. јуна 1992. године. У тој операцији погинуло је 40 српских територијалаца, а 17 је заробљено. Други велики напад оружаних снага Хрватске изведен је 22. јануара 1993. године. Операција је изведена једновре-

²⁰ Види: Михаило М. Вучинић, *Грађански рат у Хрватској 1991–1995*, Удружење Срба из Крајине и Хрватске, Београд, 2004, стр. 153–165.

²¹ Види: Мирко Бјелановић, „Подривање и пад Републике Српске Крајине“, Зборник радова *Грађански рат у Хрватској 1991–1995*, Београд, 2005, стр. 155–165.

меним нападом на Масленицу, Равне Котаре и брану Перуча. По ангажованим снагама и средствима, операција је имала оперативно-стратегијска обележја са циљем ограниченог карактера. У тој агресији погинуло је 326 војника и цивила, а у збеговима је умрло 165 цивила. Српска села у залеђу Задра, као што су Црно, Мурвица, Смоковић, Ислам Грчки и Кашић, тотално су уништена и спаљена. Српско становништво је избегло (око 1.500) према Книну или у Србију... Трећи велики напад на РСК извела је хрватска војска 9. септембра 1993. године. Операција је изведена под називом „Медачки џеп“. И тај простор био је под контролом снага УНПРОФОР-а у складу са Венсовим планом, припадао је ружичастој зони – сектору Југ. Операција је била планирана по принципу „Спржена земља“. У тој агресији, укупно је нестало и погинуло 88 Срба, а преко 260 кућа уништено је паљењем и експлозивом.²²

Трећа фаза активности хрватских оружаних снага односила се на офанзивне операције у Западној Славонији, операција „Бљесак“, ради разбијања јединица Војске Републике Српске Крајине, на протеривање преосталог дела српског становништва са подручја Славоније и у завршној офанзиви на Републику Српску Крајину у операцији „Олуја“.

Дејства хрватских полицијских и војних снага у грађанском рату проглашена су „домовинским ратом“, што би требало да значи да је био „народни“, „ослободилачки“ и „праведан“. Све је то учињено да би се, на бази политичке доктрине Хрватске демократске заједнице, сакрила истина, прикрила документација о злочинима над Србима и тако створила романтична слика и идила о домовинском рату.

ЈУГОСЛОВЕНСКА НАРОДНА АРМИЈА У ГРАЂАНСКОМ РАТУ У ХРВАТскоЈ

Оружане снаге СФР Југославије биле су састављене од Југословенске народне армије и Територијалне одбране.²³ Требало је да

²² „Битка за Медачки џеп била је један од најгорих инцидената у целом грађанском рату у Хрватској. Нећу погрешити ако кажем да је то најстрахотније етничко чишћење које смо открили...“ (Скот Тејлор, канадски публициста и бивши миротворац у Хрватској, „Чеку, крвник у униформи“, *Вечерње новости*, Београд, 2. април 2006).

²³ „Југословенска народна армија заједничка је оружана сила свих народа и народности, свих радних људи и грађана Југославије. Територијална одбрана најшири је облик организирања радних људи и грађана за оружану борбу у обављању одређених задатака друштвене самозаштите и најшири облик организирања за пружање оружаног опћенародног отпора.“

буду попуњене изванредно обученим припадницима и оспособљене за вођење оружане борбе на целом и јединственом југословенском ратишту у условима конвенционалног, али и нуклеарног рата, са циљем супротстављања „свим врстама оружане агресије на СФР Југославију, при сваком односу снага и у рату различитог трајања“²⁴ Таква стратегија је прецизно одредила: „Оружане снаге СФР Југославије намењене су да штите слободу, независност, суверенитет, територијалну целокупност и Уставом СФР Југославије утврђено друштвено уређење. Оне штите и бране Југославију као друштвено политичку и државну заједницу равноправних народа и народности, њену територијалну целокупност, социјалистички самоуправни друштвено-политички систем и независну и несврстану вањску политику. Заштита и одбрана тих вредности задатак је и обавеза свих субјеката друштва, а оружане снаге, као основни носилац оружане борбе, имају у томе одлучујућу улогу...“²⁵ По Уставу СФР Југославије, Југословенска народна армија је гарант слободе и независности СФР Југославије.²⁶

Такође, и сами акти Женевских конвенција објављени у Приручнику о праву оружаних сукоба²⁷ одређују примаран циљ свакој оружаној сили, па тиме и Југословенској народној армији, да заштите уставни поредак и сачувају грађански мир и обавезује их: 1) да заштите лица и добра; 2) похапсе прекршиоце права; 3) осигурају поштовање права и 4) спрече ескалацију насиља. У складу са тим, Југословенска народна армија имала је право да „у борби по правилима спречи избијање оружане побуне, а у случају избијања побуне и употреби ватрено оружје“.

За очекивање је било, без обзира на промене у политичком систему који је постао вишепартијски, да оружане снаге остваре циљеве које је поставио Устав СФР Југославије. Оружане снаге требало је да остваре циљеве Устава преко доминације у целокупном спектру

(Стратегија опћенародне одбране и друштвене самозаштите, Савезни секретаријат народне одбране, Центар оружаних снага за стратегијска истраживања и студије „Маршал Тито“, Београд, 1987, стр. 51, латинично издање).

²⁴ Исто, стр. 55.

²⁵ Исто, стр. 55.

²⁶ „Оружане снаге СФР Југославије штите независност, суверенитет, целокупност и овим Уставом утврђено друштвено уређење СФР Југославије...“ „Територија СФР Југославије је јединствена и сачињавају је територије социјалистичких република...“ „Граница СФР Југославије не може се мењати без сагласности република и аутономних покрајина“ – уписано је у Уставу СФР Југославије.

²⁷ Приручник о праву оружаних сукоба, Борба по правилима, Међународни комитет Црвеног крста, Београд, 2004, стр. 151.

националне безбедности, да дејствујући саме или у комбинацији са снагама Министарства унутрашњих послова порази сваког противника који је желео да наруши слободу, независност, суверенитет и територијалну целокупност и контролишу сваку ситуацију на територији СФР Југославије. Целокупан опсег ангажовања оружаних снага СФР Југославије био је да неутралише терористичке снаге које су нападале Југословенску народну армију у Словенији и Хрватској и Србе у Хрватској и да у нејасним ситуацијама ни мира ни рата синхронизују операције са комбинацијом снага обликованих према специфичним ситуацијама, исте усмере на „одбрану и заштиту од вањског и унутрашњег угрожавања”.²⁸ Остварењем доминације значило је да оружане снаге испуњавају своју основну намеру.

Последице сукоба биле би минималне жртве. За те изазове биле су потребне снаге састављене од добро образованих, мотивисаних и компетентних људи који су се могли прилагодити и спречити терористичке напада и оружану побуну (Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина), као и грађанске ратове (Хрватска и Босна и Херцеговина).

Стварност је била другачија, а државно и војно руководство СФР Југославије суочило се са изазовима који су, због нејединства, били тешко решиви. Југословенска народна армија постепено се разбијала по националној структури. Најпре су се сепаратистима придружиле старешине са криминалном прошлости, а затим они који нису задовољили своје амбиције или су поседовали скромно знање и били неспособни за командне дужности. Одличне старешине Словенци, Хрвати, Муслимани и Македонци остале су у Југословенској народној армији све док њихове националне државе нису признале земље Европске заједнице, а многе и у Војсци Југославије и Војсци Србије и Црне Горе.

„Југословенска народна армија овај рат није желела, да се за њега није припремала, да га није очекивала, нити да га је она отпочела. Тај рат је покопао и разрушио сваки темељ и целу конструкцију заједничке државе и он није могао бити у интересу те државе и њене војске... Рат против Југословенске народне армије је прва почела Хрватска тако што је блокирала војне објекте, напала војску у касарнама и на јавним местима, прогласивши је непријатељем и окупатором и чинећи све да јој онемогући опстанак у Хрватској...”²⁹

²⁸ Исто, стр. 41.

²⁹ Генерал проф. др Радован Радиновић, *Карактер ратова за разбијање Југославије*,

Пропаганда против припадника Југословенске народне армије у Хрватској и код неких невладиних организација и политичких партија у Србији и Црној Гори и данас заступа различита и махом погрешна тумачења догађања 1990–1995. године. Сви они морају подржати митове који су створени током ратова да би поново добили на изборима, а у Србији да тај период прогласе тамном страним српске историје. Нико не поставља врло једноставна питања:

Ко ће упознати грађане Хрватске с тим да су све до повлачења Југословенске народне армије из Хрватске, у складу са договором, њоме командовали председник Председништва СФР Југославије, председник Савезне владе, савезни секретар за народну одбрану, командант Пете војне области и Војнопоморске области и Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране? Сви су они били из Словеније, Хрватске или Босне и Херцеговине и нико из Србије. У исто време, у Југословенској народној армији и старешине и војници и морнари били су из Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Македоније, Србије и Црне Горе. Већина часних и веома способних старешина хрватске националности, приликом повлачења Југословенске народне армије из Хрватске, на питање: „Зашто нас напуштате?“, одговарали су: „Ми не напуштамо вас, већ ви нас“. И они који су напустили Југословенску народну армију и они који су остали у њој и пошли према Србији и Црној Гори, били су изложени неповерењу и једне и друге стране. У Хрватској су наишли на осуду што су чекали и што нису пре прешли у њихову војску, а у Србији и Црној Гори сумњало се у њихов патриотски чин. У томе су посебно биле гласне опозиционе странке. Једни нису имали поверење у старешине Југословенске народне армије јер су били „комунисти“ и опструисали су мобилизацију, други су стварали своје добровољачке војске које су наносиле огромну штету угледу Југословенске народне армије, а затим Војске Југославије. Велики број младих избегао је да се одазове на мобилизацију, многи су и напустили земљу да би избегли војну обавезу. Тако су оставили празан простор за деловање неких паравојних формација. У основи, они који су избегли војну обавезу имају велику одговорност и за ситуацију која је настала и у којој се у војску инфилтрирао и одређен број људи којима није било место у њој.

Милан Вучинић истиче: „Хрватско руководство је проценило да је Југословенска народна армије највећа препрека за остварење државно правних интереса – стварање независне, нацио-

Београдски форум за свет несврстаних, Београд, 2015, стр. 162.

нално етнички чисте државе. Зато је обрачун са Југословенском народном армијом планиран, детаљно осмишљен, уз издашну помоћ ментора из иностранства. Хрватско руководство је закључило да из сукоба са Југословенском народном армијом може изаћи као победник само уз страну војну интервенцију.³⁰ Треба-ло је оспорити право и обавезе Југословенске народне армије да брани државне границе и штити земљу од унутрашњих претњи и делатности, нарочито од тероризма. Нападе на Југословенску народну армију користили су за развијање мржње према њој како би је лакше оптужили као агресора.

Међутим, Југословенска народна армија није извршила своје уставне обавезе, није сачувала територијални интегритет СФР Југославије, није спречила грађански рат, нити заштитила угрожени српски народ у Хрватској и Босни и Херцеговини. О томе веома речито сведочи лорд Дејвид Овен, који у својој књизи *Балканска одисеја* каже: „Југословенској народној армији није било дозвољено да одигра своју улогу у одбрани државе чију је оружану силу представљала и чијим важећим уставом је на ту улогу била обавезна“.³¹ Зато је крајње лицемерно оптужити Југословенску народну армију и њено руководство за грађански рат, а посебно за трагедију српског народа у Хрватској, повезујући то са кризним стањем у Југославији 80-их година, а не сагледати шире целокупну проблематику и њене корене.³² При разматрању стања у Југословенској народној армији у Хрватској, треба имати у виду масовне терористичке акције и детаљно разрађен План за одбрану Хрватске који је почео да се реализује 30. јуна 1991. године оружаном побуном по сценарију који је описао генерал Шпегел:

1. За седам до десет дана отпочети офанзиву на складишта и војарне...
2. Изненадно и највећом брзином, минскоексплозивним и другим начинима блокирати касарне, складишта, аеродроме и путеве у погодним мјестима...
3. У првом налету планирамо заузети 36 складишта и 21 војарну. У другом налету, који би успиједио за четири до шест дана извршило би се заузимање свих војних објеката на територији Хрватске, а према приликама и на дијелу Босне и Херцеговине...

³⁰ М. Вучинић, *Грађански рат у Хрватској 1991–1995*, Београд, 2004, стр. 14..

³¹ Б. Тодоровић, Д. Вилић, *Зашто су оптужени*, Графомарк, Београд, 2002, стр. 217.

³² М. Вучинић, исто, стр. 120–141.

4. Прелазак у акцију, у офанзиву, мора бити праћен снажним политичким и пропагандним акцијама свих врста... итд.³³

Званична хронологија полази од тога да је оружани сукоб у Хрватској почео 15. 9. 1991, тј. од дана када је отпочео општи напад Хрватске и њених паравојних и параполицијских оружаних формација на све гарнизоне Југословенске народне армије у Хрватској после Заповједи Министарства одбране Републике Хрватске:

Република Хрватска

Министарство одбране

Класа: ДТ-841-43/91-41/41

УР број: 512-46-42-81-1

Загреб, 12. 9. 1991. године

Опћинским кризним штабовима Заповједништвима бригада и самосталних батаљона Збора народне гарде.

На темељу наредбе врховног заповједника оружаних снага и предсједника Републике Хрватске о подузимању мјера приправности доносим слиједећу

ЗАПОВИЈЕД

Одмах приступите искључењу свих комуналних услуга Југословенској армији (вода, струја, ПТТ услуге), те спријечујте снабдијевање енергентима, храном и другим потребама војарне.

Одмах приступите активном и пасивном запречавању војарни, складишта, путних праваца које непријатељ користи, објеката на њима и другог.

Опћински кризни штабови обавезни су да у сурадњи с надлежним тијелима и подuzeћима разраде динамику провођења мјера под точком 1 ове заповиједи и осигурају извршење исте.

Заповједништва јединица Збора народне гарде обвезатна су да одмах разраде динамику и отпочну с провођењем мјера под точком 2 ове заповиједи у сурадњи с опћинама и јединицама Министарства унутрашњих послова, државним тијелима и подuzeћима.

Овлашћују се заповједници бригада и самосталних бојни Збора народне гарде-а да подузму и друге радње у одређеном тренутку с циљем пасивизирања непријатеља.

Заповједници јединица Збора народне гарде обвезатни су свакодневно подносити извешта заповједништву Збора народне гарде Републике Хрватске а предсједници кризних штабова министру одбране преко Републичког центра за мотрење и обавјештавање.

Министар

³³ Види шире: М. Шпегел, *Сјећање војника*, Знање, Загреб, стр. 117, 272, 290.

Лука Бебић

Доставити

113 бригада Шибеник, итд.³⁴

Међутим, датум почетка рата односно оружаног сукоба у Хрватској могуће је повући и неколико месеци раније, па забележити да је Фрањо Туђман, на седници политичког руководства Хрватске демократске заједнице Далмације одржаној 5. маја 1991. године у Трогиру, наредио кризним штабовима да крену у блокаду војних касарни и свих војних објеката.

У Зборнику докумената наведени су догађаји који су указали на оружану побуну против Југословенске народне армије и њених припадника у Хрватској:

Други март 1991. године – Сукоб припадника Министарства унутрашњих послова Републике Хрватске и српског живља у Пакрацу. То је први оружани сукоб у Југославији. Југословенска народна армија је спречила шире крвопролиће.

Тридесети март 1991. године – Оружани сукоб хрватских редарственика и Срба на Плитвицама. Прве жртве: два мртва и 20 рањених. Председништво СФР Југославије наредило да јединице Југословенске народне армије обезбеде поштовање прекида ватре.

Други мај 1991. године – Упад припадника Министарства унутрашњих послова Републике Хрватске у Борово село. Почетак оружаних сукоба хрватске власти са српским народом. Јединице Југословенске народне армије зауставиле сукоб и спречиле још веће крвопролиће.

Четврти мај 1991. године – Масовно исказивање подршке врховништву. У многим градовима у Хрватској демолирани локали у власништву грађана српске националности.

Четврти мај 1991. године – Блокада војних касарни у Осијеку и Госпићу. Туђман позвао на демонстрације у Сплиту.

Четврти мај 1991. године – Демонстрације пред Командом Војнопоморске области у Сплиту. Убијен један војник и повређено више војника.³⁵

³⁴ Препис Заповиједи чију је фотокопију објавио адмирал Хрватске ратне морнарице Петар Шимац у књизи *Сведочанство о Домовинском рату у Далмацији*, Сплит, 1991.

³⁵ „Према извештајима неких јавних гласила: председник Републике Хрватске Фрањо Туђман, у разговору који је 5. маја имао у Трогиру, између осталог, поставио је питање зашто се није ишло демонстрирати пред Командом Војнопоморске области, тако да и свет види како ово није само борба врховништва него целог народа Републике Хрватске?! Подстакнути и тим позивом,

Четврти мај 1991. године – Штаб Врховне команде наредио је подизање борбене готовости Југословенске народне армије и мобилизацију одговарајућих јединица о чему је обавестио Председништво СФР Југославије.

Дванаести мај 1991. године – Срби у Хрватској на референдуму одлучили да Српска аутономна област Крајина остане у Југославији.

Деветнаести мај 1991. године – На референдуму у Хрватској, грађани масовно гласали за самосталност Републике Хрватске уз могућу конфедерацију. Крајина није гласала.

Двадесет осми мај 1991. године – Промовисана хрватска војска.

Смотру Збора народне гарде извршио председник Туђман.

Двадесет пети јун 1991. године – Сабор Републике Хрватске једногласно усвојио декларацију о проглашењу независне и суверене Хрватске.

Двадесет шести јун 1991. године – У обрачуна хрватске полиције и Срба у Глини и Бршадину већи број мртвих, рањених и заробљених.

Осми јул 1991. године – Хрватске паравојне формације нападе јединицу Југословенске народне армије која је обезбеђивала мост „25. мај“ на Дунаву код Бачке Паланке.

Двадесет други јул 1991. године – Окршај у Мирковцима – дванаест погинулих.

Седми август 1991. године – Борбе у Костајници и селима вуковарске општине.

Осми август 1991. године – Према информацији Савезног секретаријата народне одбране, Председништво СФР Југославије поводом закључка Сабора Републике Хрватске и предлога мера: „Чињеница је да су припадници и јединице Југословенске народне армије у Хрватској непрекидно изложени оружаним нападима и провокацијама разних врста. Од 9. маја до 4. августа 1991. године извршено је 340 напада

иначе изузетно напетој политичкој ситуацији, данас је на десетине хиљада грађана опколило зграду Команде Војнопоморске области у Сплиту. Учесници ових милитантних, рушилачких демонстрација напали су посаде возила Војне полиције која је споља обезбеђивала зграду Команде, а из масе демонстраната и групе редарственика отворена је ватра на припаднике ЈНА у Команди, која ничим није изазвана. Том приликом, један војник је убијен, а један рањен. Живот је изгубио припадник Војне полиције војник Ташовски Сашко из Кавадараца у Македонији, који је у ЈНА од 17. септембра 1990. године. Рањен је војник Стојчев Тони из Македонске Каменице. Његов живот је ван опасности.“ (Саопштење Савезног секретаријата за народну одбрану о бесомучној антисрпској кампањи 7. 5. 1991. Зборник докумената из области одбране и безбедности Југославије 1990–1991. године, ВИЗ, Београд, 2002, Прилог 12, стр. 169).

на припаднике, јединице, објекте и средства Југословенске народне армије. (Погинуло је шест, а рањено 83 војника и старешина Југословенске народне армије.) Уместо да се обуставе, сагласно одлукама Председништва СФР Југославије, напади се интензивирају. Само од 24. јула до 4. августа 1991. године регистровано је 75 таквих напада (15 случајева оружаних напада јединица Министарства унутрашњих послова и Збора народне гарде на јединице Југословенске народне армије на положајима; 22 случаја напада на касарне и друге војне објекте од стране припадника Министарства унутрашњих послова, Збора народне гарде и непознатих учинилаца; три случаја блокирања касарни Југословенске народне армије; 19 случајева грубих напада на припаднике Југословенске народне армије; пет случајева претњи убиством припадника Југословенске народне армије и чланова њихових породица; једанаест случајева незаконитих поступања, прекорачења овлашћења, малтретирања и одузимања пиштоља старешинама Југословенске народне армије од стране припадника Министарства унутрашњих послова, Збора народне гарде и наоружаних хадезеоваца).“

Шеснаести август 1991. године – Борба око Окучана.

Двадесет други август 1991. године – Фрањо Туђман поставио захтев Председништву СФР Југославије да се Југословенска народна армија повуче у касарне најкасније до 31. августа.

Двадесет шести август 1991. године – Ширење сукоба у Хрватској. Жестоке борбе око Вуковара.

Тридесет први август 1991. године – Авиони Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране приземљили на загребачком аеродрому Плесо авион Боинг-707 угандске компаније и којем је нађено 19 тона оружја намењених оружаним формацијама Хрватске... итд.³⁶

Служба за информисање јавности Савезног секретаријата народне одбране овлашћена је да објави писмо савезног секретара за народну одбрану генерала армије Вељка Кадијевића, које је синоћ, 22. 9. 1991. године, у 20 сати упутио председнику Републике Хрватске Фрањи Туђману.

³⁶ Види шире, исто.

Текст писма гласи:

„Обавештавам вас да су након ступања на снагу наредби о апсолутном прекиду ватре и свих напада и покрета, ваше оружане формације извршиле следеће повреде договора:

1) У 15.15 сати отпочео је жесток минобацачки напад на касарну у Вуковару.

2) Од 15.08 до 15.17 сати отварана је снажна минобацачка ватра на касарну у Винковцима.

3) Од 15.00 сати изводи се најжешћи напад минобацачима на јединице Југословенске народне армије у рејонима Богдановачка коса, село Митнице и село Богдановци и по касарни у Вуковару.

4) У 15.45 сати запаљена је шума око Команде Војнопоморског сектора Шибеник.

5) У 15.55 бачен је сузавац на Команду Војнопоморског сектора Шибеник и запаљена два моторна возила.

6) У 16.55 сати почело је постављање минобацача и противавионских топова на Ражинској петљи и прегруписивање снага за општи напад на војне објекте у Шибенику.

7) У 16.20 сати војници и старешине у касарни Ражине позвани су на предају, а затим је отпочео напад на касарну.

8) У 18.30 сати уочен је почетак припреме за напад на луку Лора.

9) У 18.50 сати отворена је ватра на објекте Југословенске народне армије у Шибенику. Пред касарну 'Анте Јонић' доведена је командантова супруга са децом, с циљем присиљавања на предају.

10) У 18.55 сати из рејона Витаљина, код Превлаке, отворена је ватра према објекту Купица.

11) У 19.03 отпочео је минобацачки напад на Команду Војнопоморског сектора и касарну 'Анте Јонић' у Шибенику, а од 19.45 изводи се општи напад на све објекте Југословенске народне армије у том гарнизону.

У интересу мира и свих грађана Хрватске и Југославије, захтевам да хитно наредите прекид напада", каже се у писму генерала армије Вељка Кадијевића.

Након потписивања Споразума о прекиду ватре 2. септембра 1991, снаге Министарства унутрашњих послова и Збора народне гарде Републике Хрватске на више места на територији Ре-

публике Хрватске прекршиле су одредбе Споразума, изводећи нападе и отварајући ватру на јединице и објекте Југословенске народне армије. О кршењу прекида ватре војних формација Републике Хрватске, говоре следеће чињенице:

- У 12.00 сати 2. септембра 1991. године, снаге Министарства унутрашњих послова и Збора народне гарде Републике Хрватске нападе су минобацачком и стрељачком ватром касарну „Васиљ Гаћеша“ у Петрињи, док се у посети касарни налазила група од 48 страних и домаћих новинара. Ватра је отворена из рејона Храстовице, предузећа „Гавриловић“ и од снага из непосредног окружења касарне. На ватру је одговорено дејством по рејонима и објектима из којих је по јединицама Југословенске народне армије ватром дејствовано. У том нападу погинула су четири војника, а десет је рањено, од којих седам теже, а три лакше. Нанесена су знатна оштећења средствима и објектима Југословенске народне армије. У непосредној близини касарне погинуло је троје деце, а један цивил је тешко повређен. Повређена војна лица пребачена су у загребачку Војну болницу, а заједно са њима пребачен је и један рањени припадник Министарства унутрашњих послова Републике Хрватске;
- Око 12.15 сати 2. септембра 1991, из непосредне близине, снаге Министарства унутрашњих послова и Збора народне гарде Републике Хрватске нападе су касарну „Шумарице“ у Петрињи, потпуно је блокирале и по њој из окружења дејствовале. У циљу пружања помоћи и спасавања јединице и објеката у касарни, из касарне „Васиљ Гаћеша“ упућена је оклопна јединица, која је својим дејством пробила блокаду, одбацила снаге Министарства унутрашњих послова и Збора народне гарде Републике Хрватске и успоставила појачано обезбеђење. У 19.15 сати, оклопна јединица вратила се у касарну „Васиљ Гаћеша“. Нанесена је знатна штета средствима и објектима Југословенске народне армије;
- У шест сати 3. септембра 1991, снаге Министарства унутрашњих послова и Збора народне гарде отвориле су снажну ватру из минобацача, бестрзајних топова, ручних бацача и стрељачког наоружања на јединицу Југословенске народне армије у рејону полигона „Ц“ код Осијека. У том нападу, један војник теже је рањен, а више возила Југословенске народне армије уништено. На ватру је одговорено;

- У 3.40, 4.55 и 6.11 сати 2. септембра 1991, снаге Министарства унутрашњих послова и Збора народне гарде Републике Хрватске отварале су снајперску ватру из цивилног дела аеродрома „Плесо“ (Загреб) на снаге стражарског обезбеђења и средства на војном делу аеродрома. При томе, један хеликоптер је погођен, а један војник (од крхотина) лакше рањен. Стража је одговорила на ватру у 4.55 и 6.11 сати;
- Од 8.40 до 9.30 сати и од 14.05 до 17.00 сати 2. септембра 1991, снаге Министарства унутрашњих послова и Збора народне гарде Републике Хрватске отварале су стрељачку и минобацачку ватру на јединицу Југословенске народне армије стационирану на делу комуникације Богдановци-Вуковар. На ватру је одговорено;
- У 15.45 сати 2. септембра 1991, тенк који је пратио возило за снабдевање јединице храном наишао је на противавионски мину у рејону Економије „Трешња“ (Богдановци код Вуковара). Тенк је лакше оштећен.

Поред наведеног, на територији Републике Хрватске током 2. септембра 1991. године, било је више случајева кршења Споразума о прекиду ватре у Републици Хрватској од 2. септембра 1991, посебно у рејону Вировитице, Суња, Пакраца, Костајнице, Карловца, Госпића, Дарувара и Окучана.

Посебно истичемо да су, кад су у питању напади на јединице и објекте Југословенске народне армије, снаге Министарства унутрашњих послова и Збора народне гарде Републике Хрватске 2. септембра 1991. у скоро свим случајевима отварале ватру на средства и јединице Југословенске народне армије које су се налазиле у касарнама и које нису изводиле никакву борбену или другу активност. Према томе, никаквим својим поступком нису давале повода за отварање ватре на њих. Такође напомињемо да је, у случајевима отварања ватре на јединице и средства Југословенске народне армије изван касарни, дејствовано претежно по возилима за снабдевање храном која, такође, нису изводила никакве борбене активности, па тиме ни давала повод за напад...

На непрестано кршење прекида ватре оружаних формација Републике Хрватске и интензивирања напада на јединице Југословенске народне армије, без обзира на потписана документа, указују следеће чињенице:

- Од 4. октобра 1991, када је у Хагу постигнут договор о прекиду ватре, до 19. октобра 1991, оружане формације Републике

Хрватске извеле су 247 напада на јединице и објекте Југословенске народне армије и заузеле пет касарни и два војна објекта;

- Од 12.00 сати 19. октобра 1991. до 22.00 сата 3. новембра 1991, оружане формације Републике Хрватске извеле су 217 напада на јединице и објекте Југословенске народне армије.

Дакле, од 4. октобра до 3. новембра 1991, тј. у време док су били на снази споразуми о прекиду ватре на које су свој потпис ставили и најодговорнији представници Републике Хрватске, оружане формације Хрватске извеле су 464 напада на јединице и објекте Југословенске народне армије, или просечно 16 напада дневно.

Посебно су дуго систематски планирани карактери дејства упорност и одсудност војне операције на Вуковар и Дубровник, које су имале више димензија – политичких, демографских, војних, моралних и других. У изјавама врховништва Хрватске често је истицано да се у Вуковару и Дубровнику бране великохрватски стратегијски и политички циљеви у односу на географски простор Источне Славоније, Западног Срема, Барање, српског Подунавља, Конавља и Боке Которске. Вуковар је у тој војној операцији разорен.³⁷ У њему је страдало српско становништво како од злочинаца Хрватске демократске заједнице, тако и од борбених средстава зараћених страна.³⁸ Дубровник није разорен.³⁹ Јединице Југословенске народне армије нису нападале старо градско језгро, међутим, нападе на Југословенску народну армију искористили су хрватски медији и ментори да створе стра-

³⁷ „У Жупи Вука (Вуковар), према попису из 1931. године, живело је 439.000 становника. Од тога, 211.000 су били Срби, 118.000 Хрвати, што износи 2 : 1 у корист Срба. Сличан је био однос и у самом граду Вуковару: од 46.000 становника, 19.300 су Срби, а 12.200 су Хрвати, међу којима су похрваћени Немци, Мађари, Чеси, Словаци... Према попису из 1981. године, 37,2% били су Срби и 17% Срби који су се изјаснили као Југословени, значи, 54,2% Срба и 43,7% Хрвата. Хадзеовска власт у својој манипулацији бројкама, подвела је 17% Југословена под неодређену категорију, како би Вуковар био хрватски град, и ако се зна да је 8.000 Срба покрштено у току усташке НДХ и тако се достигло до 43,7% Хрвата.“ (Д. Вилић, Б. Тодоровић, Зашто су оптужени 2, Графмарк, Београд, 2002, стр. 145).

³⁸ Да би заштитили своје хрватско становништво од ратних дејстава, Кризни штаб Вуковара донео је одлуку да евакуише школску омладину и друго хрватско становништво и смести их у хотеле на Јадрану. До почетка борби евакуисано је око 6.000 жена, деце и старца хрватске националности. Међутим, српском становништву у Вуковару није било дозвољено да напусти град – они су намерно остављени у граду као колективни таоци. (М. Вучинић, Грађански рат у Хрватској 1991–1995, Београд, 2002, стр. 145).

³⁹ Дубровник је стари српски град (види: MavroSrbini, II RegnodegliSlovi, Pesseo, 1601).

вичну слику о Југословенској народној армији и српском народу као нецивилизованом, варварском агресору на Дубровник као историјски и културни споменик под заштитом.⁴⁰

Југословенска народна армија имала је углед и као респективна војна сила призната у свету. Имала је људски и материјални потенцијал, способне и одане људе, али и разбијачку деструктивну политику вођа које нису биле способне да сагледају историјски тренутак и нису пружиле Армији могућност да изврши свој задатак. Нису се уважавали напори и упозорења војног врха да анархија, незакоње и хаос објективно воде у тероризам, оружану побуну и грађански рат. Она је била дужна да штити територију СФР Југославије и није могла бити агресор или окупатор на територији властите државе. Стоички је подносила терористичке нападе и злочине и опет је оптужују за агресију. Ако би нека оружана сила извршила агресију на другу земљу, никада не би водила борбена дејства тамо где има подршку становништва, у Хрватској – српског, већ би та дејства пренела на објекте и градове где су биле стациониране оружане снаге Хрватске и где није било објеката Југословенске народне армије, нити цивилног становништва (српског народа). У стварности, Југословенска народна армија и српски народ су се бранили, тамо где су пружали отпор било је и оружаних сукоба, а где није било тих снага и отпора, није било ни оружаних сукоба. Оптуживати Србију за агресију крајње је подло.

Сваки рат је комплексан однос страна у сукобу који је настао вољом једне од њих, и то оне која је прва почела оружану акцију. Та првоотпочета оружана акција посебно је важна за међународно право и она се према том праву може оквалификовати као: агресија, оружана интервенција и оружана репресалија.

Друга страна у сукобу, било самостално или заједно са другим државама, улази у тај однос зато што је он моменат, а међународно право такву акцију квалификује као: индивидуалну или колективну самоодбрану.⁴¹ Наведена три облика оружаних сукоба, тј. примене силе данас су правно недозвољена, док су индивидуална и колективна самоодбрана легални начин примене силе по међународном праву. Два битна догађаја у Хрватској определила су на индивидуалну и колективну самоодбрану Срба у Хрватској, која су била оправдана по међународном ратном праву: 1)

⁴⁰ Види: *Зборник докумената Генералитета ЈНА*, ВИЗ, Београд, 2002, стр. 515 и 516.

⁴¹ Гавро Перацић, *Међународно ратно право*, ВИНЦ, Београд, 1986, стр. 51.

Сабор Хрватске је 21. фебруара 1991. године одлучио да Република Хрватска више не признаје законе СФР Југославије који нису у складу са Уставом Хрватске, а 28. фебруара 1991. године Српско национално веће и Извршни одбор Српске аутономне области Крајине доносе одлуку о раздруживању Српске аутономне области са Хрватском и остајању Крајине у Југославији; 2) Сукоб 2. 3. 1991. године припадника Министарства унутрашњих послова Републике Хрватске и српског живља у Пакрацу, први је оружани сукоб у Југославији. Југословенска народна армија спречила је шире крвопролиће.⁴² Други оружани сукоб хрватских паравојних и параполицијских снага са Србима био је 31. 3. 1991. године на Плитвицама⁴³, где су пале и прве жртве: два мртва и 20 рањених. Трећи сукоб 2. 5. 1991. године био је упад припадника параполицијских снага Хрватске у Борово село.

Доктор Зоран Вучинић истиче дефиницију која је дата у Резолуцији Генералне скупштине Уједињених нација од 14. децембра 1974. године (члан 1) да се агресијом сматра „употреба оружане силе једне државе против суверенитета, територијалне целокупности или политичке независности друге државе односно било који други начин који није у сагласности са Повељом Уједињених нација, како то проистиче из ове дефиниције“. Ближе објашњење о томе која ће се употреба силе сматрати агресијом, дато је у члану 2 Резолуције и гласи: „првоотпочињање употребе силе од једне државе противно Повељи представља *prima facie* доказ извршења акта агресије...“⁴⁴

После референдума Срба у Хрватској 12. 5. 1991. године о томе да Српска аутономна област Крајина остане у Југославији, и референдума у Хрватској где су грађани гласали за самосталност 19. 5. 1991. године, политичко-безбедносна ситуација у СФР Југославији, па и у Хрватској, драматично се погоршала. Унутрашњи расколи и блокаде, политика свршеног чина и доношење једностраних одлука, који су постали правила понашања и деловања посебно у Хрватској, озбиљно су претили грађанском рату, у чијој би основи били међунационални сукоби. У те суко-

⁴² Излагање адмирала Станета Бровета, заменика Савезног секретара за народну одбрану на седници Одбора за народну одбрану Скупштине СФР Југославије, *Зборник докумената из области одбране и безбедности Југославије 1990–1991. године*, Београд, 2002, стр. 239.

⁴³ Саопштење са ванредне седнице Председништва СФР Југославије поводом оружаних сукоба на Плитвичким језерима, исто, стр. 244.

⁴⁴ Др Зоран Вучинић, *Међународно ратно и хуманитарно право*, Војноиздавачки завод, Београд, 2001, стр. 58.

бе, Хрватска је поред Срба из Хрватске, терористичким актима полако увлачила и делове Југословенске народне армије: блокадом војних касарни, демонстрацијама пред Командом Војнопоморске области у Сплиту 6. 5. 1991. године, где је убијен један војник; промовисањем паравојних и параполицијских снага 28. 5. 1991. године и њиховом смотром у Загребу, а нарастањем параполицијских и паравојних снага, и до оружане побуне, напада на све објекте Југословенске народне армије, Српску аутономну област Крајину, провокацију јединица Југословенске народне армије према Црној Гори (Дубровник) и Источној Славонији и Западном Срему (Вуковар) ради развлачења снага и спутавања да изврше одлучну одбрану суверенитета и територијалног интегритета СФР Југославије као колективну самоодбрану, што допушта Повеља Уједињених нација.⁴⁵

Хрватске паравојне и параполицијске снаге у зони одговорности Војнопоморске области у сукобу са јединицама Југословенске народне армије изгубиле су сваку битку и биле поражене. Зато су нападале мале и незаштићене јединице чију су поуну и сами чинили.

Посебно су величали своје успехе при „планском повлачењу“ Југословенске народне армије и на лажима величали своје неу-

⁴⁵ Ситуација у Југословенској народној армији била је тешка; изоловане и опкољене јединице у касарнама, без струје и воде, у немогућности да евакуишу болесне и рањене који су умиralи у касарнама и ту сахрањивани, стално притиснути позивима на предају и провокације, свакодневна дезертерства војника и старешина, неодлучност врха СФР Југославије и Југословенске народне армије, слаба попуна јединица по војноевиденционим специјалностима омогућила је да у септембру 1991. године заповедништво Збора народне гарде са Мартином Шпегелом на челу донесе План са доста реалном проценом:

„Политички и пропагандно припремити нацију за скорашњи обрачун за успоставу државе Хрватске.

Оружана побуна и њена територијална распрострањеност је опасна и без уклањања Југословенске народне армије тешко да је можемо уклонити...

Ми можемо рачунати... на четири гардијске бригаде и на еквивалент од 26 бригада у облику самосталних батаљона, чета и група, с укупно 30 тисућа готових снага. Управо те снаге су распоређене да осигурају узимање ратне технике и осигурање брзе и квалитетне мобилизације; даље, 32 бригаде које су припремљене за мобилизацију и осам батаљона резерве полиције. Дакле, готово снаге су око 30 тисућа. Мобилизација повећава за 48 сати тај број на 130 тисућа. У таквом стању, уз добру сарадњу са Хрватима и Муслиманима у Босни и Херцеговини, Југословенска народна армија губи све просторе Дрине и Дунава, или ускоро губи. С тим бројем, особито квалитетом људског фактора, битно надјачава остатак Југословенске народне армије на простору Србије и Црне Горе. Процењујем да је Србија неспремна за озбиљно ангажовање, изван своје територије због своје властите сигурности... Југословенска народна армија је на процијењеном подручју упола мања, а с војском којом располаже неколико пута је слабија од наших готових формација, а посебно оних које би се брзо мобилизирале..." (Мартин Шпегел, *Сјећање војника*, Знaње, Загреб, 2002, стр. 242).

спехе. Први министар одбране у Туђмановој хадезеовској влади, Петар Кристе, у својој књизи *Сјена над слободом* оптужује врховника да је Хрватској „нанео толико штете да ће генерације испаштати“. Кристе коментарише и аргументе претеривања и хвалисања Јанка Бобетка⁴⁶ који велича своју улогу у ослобађању југа Хрватске и каже: „Он је само пратио повлачење Југословенске народне армије договорено Венс-Оеновим планом, уз мање или веће активности.“⁴⁷ У том праћењу повлачења Југословенске народне армије имали су губитке, али не од сукоба са припадницима Југословенске народне армије, већ због недисциплине, пљачке, пијанства и употребе дроге.⁴⁸ Све такве губитке које су имали, приказали су као „херојске подвиге“ хрватских бранитеља у сукобу са Југословенском народном армијом и Србима и сахрањивали их уз војне почести. О тим хрватским бранитељима писао је и амерички амбасадор у Југославији Ворен Цимерман: „Рат у Хрватској представља повратак старој традицији балканског четовања... Отпадници од друштва, беспосличари, пљачкаши, чак и професионалне убице, никли су из блата и постали борци за слободу и народни хероји, хваљени пропагандом свог система. На тако створеној пирамиди, последњи су постали први, а злочинци хероји.“⁴⁹

У првој половини 1992. године, Југословенска народна армија повукла се из Републике Хрватске, а њену улогу у Српској аутономној области Крајини односно Републици Српској Крајини преузеле су снаге Уједињених нација УНПРОФОР. Хрватску је као самосталну државу најпре признала Немачка 23. децембра

⁴⁶ Видети шире хвалисање Јанка Бобетка у његовој књизи *Све моје побједе*, властита наклада, Загреб, 1996, стр. 130.

⁴⁷ Станко Нишић, *Од Југославије до Србије*, Књига комерц, Београд, 2004, стр. 241.

⁴⁸ „Пљачка, крађа и сличне појаве, које су се рашириле међу неким мангупима у редовима хрватске војске – такође је антихрватска работа. Недопустиво је да појединци проваљују у напуштене куће и односе све до чега дођу. Пљачка се у мирнодопским увјетима третира на један начин, али у овим ратним увјетима то је издаја.“ (Јанко Бобетко, *Све моје побједе*, властита наклада, Загреб, 1996, стр. 130. и Црне Горе. Процијењујем да је Србија неспремна за озбиљно ангажовање, изван своје територије због своје властите сигурности... Југословенска народна армија је на процијењеном подручју упола мања, а с војском којом располаже неколико пута је слабија од наших готових формација, а посебно оних које би се брзо мобилизирале...“ (Мартин Шпегел, *Сјећање војника*, Знање, Загреб, 2002, стр. 242).

⁴⁹ Видети шире: Мирко Бјелановић, *Разбијање СФР Југославије и грађански рат у Хрватској (1990–1995)*, Удружење Срба из Хрватске у Београду, Београд, 2016, стр. 10–53.

1991. године. Касније су то учиниле и друге државе, а Уједињене нације у мају 1992. године. То јој је омогућило да изврши агресију на Републику Српску Крајину.

Агресија је имала за циљ етничко чишћење Хрватске од особа које су се у Хрватској још изјашњавале као Срби. Према мишљењу Јосипа Бољковца, министра унутрашњих послова Хрватске: „Рат се свакако могао избећи. Јер, пазите, имали смо Србе у полицији који су прихватили наш програм, имали смо дио Хрватске са српским пучанством које се није бунило, имали смо председника Савезне владе, имали смо генерале Хрвате, па чак и неке Србе који су били спремни с нама сурађивати... Напокон, зашто у оних првих седамнаест мјесеци, када смо били најслабији, кад нисмо били признати, зашто тада није било рата? А зашто се потом у њега ушло, то је сад друга прича.“

Редактори Резолуције Генералне скупштине Уједињених нација прописали су у члану 3. главне облике оружане агресије. Тако се актима агресије сматрају:

1. Инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге државе, или свака војна окупација, макар и привремена, када произађе из такве инвазије и напада, или анексије територије или дела територије друге државе употребом силе.

Паравојне и параполицијске снаге Хрватске извеле су: 1) напад на јединице, објекте, људство Југословенске народне армије и српски народ у Хрватској; 2) напад на заштићене зоне под Уједињеним нацијама: Миљевачки плато; Равне Котаре – Масленички мост; брану Перуча и села у Медачком џепу: Дивосело, Читлук и Почитељ; инвазију на Западну Славонију и операцију „Бљесак“; инвазију на Српску Крајину и операцију „Олуја“.

2. Бомбардовање територије неке државе оружаним снагама друге државе или употребом ма којег оружја оружаних снага против територије друге државе.

Хрватске оружане снаге су од 1991. године непрекидно бомбардовале територију Републике Српске Крајине под надлежношћу Уједињених нација; бомбардовале објекте и касарне Југословенске народне армије у Загребу, Винковцима, Славонској Пожеги, Оточцу, Јастребарском, Вараждину, Бјеловару, Карловцу, Сплиту, Шибенику, Вуковару и другим градовима Хрватске; бомбардовале пловне објекте и луке Ратне морнарице.

3. Блокада лука или обала једне државе од оружаних снага друге државе.

Хрватска је блокирала део Јадранског мора који је припадао Републици Српској Крајини – област под заштитом Уједињених нација, Каринско море и луку Обровац.

4. Напад оружаних снага једне државе на копнене, поморске и ваздухопловне снаге, поморску или ваздушну флоту државе. На пример: напад хрватских паравојних и параполицијских снага на припаднике Југословенске народне армије, мост у Карловцу 21. 9. 1991. године. Тринаест војника Југословенске народне армије масакрирано; оштре борбе око Дубровника и на црногорско-хрватској граници 2. 10. 1991. године; напад хрватских паравојних и параполицијских снага на касарне Југословенске армије и војне објекте широм Хрватске, током целе године; напад хрватских оружаних снага у грађанском рату на оружане снаге Републике Српске Крајине и Републике Српске, 1992– 1995. године.

5. Употреба оружаних снага једне државе која се пристанком земље пријема налазе на територији ове потоње, противно условима предвиђеним у споразуму односно остајање тих снага на територији земље пријема и после истека споразума. На пример:

Припадници „Ханџар дивизије“ формиране у Сиску 1991. године, у садејству са Хрватским вијећем обране и јединицама хрватске војске, извршили су масакр 26. марта 1992. године над Србима у селу Сијековац. Убијено је преко 60 особа;

- Напад на село Малован на Купресу 3. априла 1992. године са три бригаде хрватске војске (106, 101. и специјална бригада Министарства унутрашњих послова). Убијено 69 српских цивила;
- Упад хрватских оружаних снага у Босну и Херцеговину после повлачења Југословенске народне армије са дванаест бригада у Херцеговину и Посавину. Током рата у Босни и Херцеговини било је присутно 14 бригада регуларне хрватске војске или око 500 бораца;
- У операцији „Олуја“, Хрватска је са 14 бригада извршила агресију на Босну и Херцеговину, уз помоћ снага НАТО-а из Дувањског поља, које су подржавале ватром Хрвате у дејствима по Гламочу и Грахову;
- Само на просторима Дервента – Босански Брод 1992. године, ангажовано је девет бригада и неколико самосталних бојни (33. инж. бат., те 110, 102, 103, 140, 100, 1, 3, 16. и 175. бригада).

6. Радња једне државе која своју територију ставља на располагање другој држави да би је ова користила за агресију против треће државе.

На пример:

- Министар одбране Хрватске Мартин Шпегељ у интервјуу „Глобусу“ и сам је обелоданио да је уз помоћ председника Републике Мађарске Антала, куповао оружје „за потребе хрватске војске која је оснивана у тајности. Тако је Хрватска од друге половине 1990. до средине 1991. године илегално наоружала око 1100 лица, чланова Хрватске демократске заједнице“;
- Немачка је дуго и лукаво злоупотребљавала мисију Европске уније за своје тајне операције у Хрватској и Босни, а центар за вођење тих операција био је у једној вили у Загребу. Центром су руководили Фон Бецолд и БНД (немачка обавештајна служба). Централа БНД-а у Загребу имала је улогу у наоружавању Хрватске;
- У Генералштабу хрватске војске били су ангажовани пензионисани генерали – припадници МПРИ: Џон Галвен, бивши командант америчких снага у Европи, Карл Вуско, бивши начелник Генералштаба копнене војске САД, Ричард Грифит, бивши помоћник команданта америчких снага у Европи за обавештајна питања, Џејмс Линдзи, бивши командант специјалних снага САД и експерт за сукобе ниског интензитета, Ед Сајстер, бивши начелник војнообавештајне службе САД (ДИА), Сент Крозби, бивши начелник Више војне академије у Форт Левенворту, као и низ других нижих официра и подофицира. Тежиште њихових активности било је на обуци хрватских официра и команди, организацији јединица, планирању извођења борбених операција, коришћењу обавештајних, сателитских и електронских података и слично;
- Беспилотне летелице изводиле су са острва Брача шпијунске летове изнад Републике Српске Крајине и Републике Српске, а новинар лондонске телевизије Дермат Марнахан цитирао је Дејвида Фулгама из часописа „Авијејшн вик“: „Читава брачка операција сведочи о ангажовању Ције“;
- Садејство авијације НАТО-а из база Авијано у Италији са оружаним снагама Хрватске и помоћ америчког носача авиона „Теодор Рузвелт“ у прикупљању обавештајних података...

7. Упућивање у име једне државе оружаних банди, група, нерегуларних војника или најамника који против друге државе врше акте оружане силе, толико озбиљно да се изједначавају са до сада набројаним актима односно значајно учешће једне државе у томе.

Према Резолуцији Уједињених нација, „њеним елементима“, за озбиљне људе који покушавају о стварима мислити онако какве те ствари јесу, звучи јалово убеђивати у оно што је на први поглед јасно, да је неко други напао Хрватску. „Србија није мала, нити је могла бити, таман да је то желела. Србија на Хрватску није извршила никакву војну инвазију или напад својим оружаним снагама, Србија Хрватску није бомбардовала, нити је Хрватску напала неким другим оружјем, Србија у Хрватској није блокирала луке или обале јер, као што се зна, Србија није поморска земља и нема ратну флоту, Србија није на територији Хрватске оставила своје оружане формације и тамо их држала мимо воље државе Хрватске, Србија није своју територију уступила некој другој држави да би она била искоришћена за напад на Хрватску, Србија није у Хрватску слала своје оружане банде, наоружане групе, нерегуларне јединице или најамнике (све тако стоји у дефиницији у Резолуцији Уједињених нација) да би тамо вршили оружаном насиље које је достизало размере оружане агресије. Ако је из Србије и било наоружаних група, то су искључиво били добровољци у мањим групама, који нису били у стању да производе последице у рангу последица агресије стране силе, нити су ти добровољци у Крајини, тј. у Хрватској, слани у аранжману државе Србије, већ су то били изоловани акти политичких активности странака, које су најчешће биле огорчени противници државе Србије.“⁵⁰

Наведени примери јасно и недвосмислено указују на то да је агресија на Републику Српску Крајину вршена перманентно, иако су Венсовим планом одређене снаге Уједињених нација – УНПРОФОР, око десет батаљона, 100 војних и око 500 полицијских посматрача, уз неопходно цивилно и војно особље за подршку, осигуравале надзор над применом тог плана, Женевских конвенција и Резолуције 762 и подједнако штитиле интересе Републике Хрватске и Републике Српске Крајине. Венсов план прихватила су обе зараћене стране, свака полазећи од

⁵⁰ Генерал проф. др Радован Радиновић, *Карактер ратова за разбијање Југославије*, Београдски форум за свет несврстаних, Београд, 2015, стр. 171 и 172.

ових интереса и очекивања.⁵¹ За Хрватску је тај план значио прекид борбених дејстава после низа неуспеха и пораза на терену, а за Републику Српску Крајину и српски народ верификацију постигнутих резултата и очекивања да ће се конфликти и кризе решити политичким преговорима уз подршку Организације уједињених нација и да ће остати на створеној слободној територији на којој је вековима живео. Међутим, у пракси се тај план спроводио недоследно, дволично, лицемерно у односу на српски народ, а то је била политика моћника у Савету безбедности.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Различита мишљења о оружаним сукобима немају своје порекло само у различитом индивидуалном искуству већ потичу и из теоријских потреба да се одбране погрешни политички потези, а за то окриви српски народ у Хрватској, Босни и Херцеговини и Србији, за све оно што су други њима учинили. Разлике у мишљењу о истој ствари подгрејаване су сталном пропагандом више од 25 година да је Србија извршила агресију на Хрватску и Босну и Херцеговину, без обзира на стварну истину и аргументе. Признавање истине за Словенију, Хрватску и Босну и Херцеговину био би знак пораза. Да би се дошло до истине, морају се узети у обзир и сви теоријски логички докази и искуствени подаци приликом вредновања истине.

Значења појединих кључних речи или синтагми: рат, оружани сукоби, тероризам, оружана побуна и грађански рат, морају бити јединствено прихваћени током узимања доказа – истине, а у случају неслагања, истраживањем доћи до промене појма или назначити другачију нијансу у употреби. Данас се те речи и синтагме често злоупотребљавају. Словенци, Хрвати и Муслимани, ради дневне политике, за све криве Србе и Србију. У Србији, пошто нису криви, о томе се нису ни изјашњавали. О томе најчешће говоре неке невладине организације, без аргумената. Тако оне демократски изабрану власт у Србији 1990–2000. године оптужују да је напала Хрватску и БиХ и да је то диктаторска власт. Иако пред собом имају исте појмове, они заправо не желе да знају шта то значи. Сви ти појмови добијају своје значење тек у истини. Не може се прихватити синтагма да је Хрватска водила домовински рат када се зна да је 1990. и 1991. године нападала припаднике Југословенске народне армије и њихове домове, а

⁵¹ Види шире: М Вучинић, *Грађански рат у Хрватској 1991–1995*, Београд, 2004, стр. 166–178.

онда у злочиначким акцијама „Бљесак“ и „Олуја“ прогнала готово све своје држављане српске националности. Иако су Срби у Хрватској водили одбрамбени рат, на крају су протерани из својих домова.

Ако се дубље промисли, онда и не би требало поставити питање шта неки од тих појмова значе, већ само како се они разумеју у зависности од интереса, потреба и жеља појединаца, група или нација.

Ђорђе Пражић, капетан бојног брода

ЈУГОСЛОВЕНСКА РАТНА МОРНАРИЦА У РАЉАМА ПСИХОЛОШКОГ РАТА И ТЕРОРИЗМА ОД 1970. ДО 1992. ГОДИНЕ

УВОД

Ратна морнарица увек је делила судбину државе Југославије. Разбијања и распади југословенске државе 1941. и 1991. године непосредно су се одразили на улогу Ратне морнарице у решавању југословенске кризе. Ратна морнарица Краљевине Југославије поражена је за дванаест дана, а због издаје, није ни дејствовала. Само мањи број морнаричких официра испојио је часне примере херојства, а њихови поступци углавном су остали непознати широј јавности. Морнаричке снаге у Краљевини Југославији, као и у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (у даљем тексту СФРЈ) биле су размештене и имале су одбрамбене задатке на простору Хрватске, Словеније, Босне и Херцеговине, Црне Горе (Јадранско море), Србије (реке Дунав и Сава) и Македоније (Охридско језеро). Главнина морнаричких снага налазила се на простору Хрватске. Мирнодопска локација већине команди, јединица и установа Ратне морнарице налазила се у местима са већинским хрватским становништвом. У кризним временима за југословенску државу 1941, 1971. и 1991. године, на просторима обале и острва, први на удару били су морнарички кадрови југословенске оријентације, као и њихове породице. Увек је основни циљ био да се онеспособи или уништи људство, па онда да се заробе борбена средства, одузме инфраструктура и опљачка лична имовина професионалних припадника. Освајање бродова увек је имало капиталан значај јер су представљали симбол државне моћи на мору.

За ствараоце фашистичке државе Независне Државе Хрватске и њој сличне Републике Хрватске, издаја Југославије и њене Ратне морнарице слављена је као тријумф хрватског патриотизма и националног ослободилачког идентитета.

У овом раду, тежишно ће бити истраживана психолошко-пропагандна и терористичка дејства према припадницима Ратне

морнарице, као саставном делу Оружаних снага Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и српском становништву у зони одговорности Војнопоморске области.

УТИЦАЈ СТРАНОГ ФАКТОРА

У војнополитичким односима после Другог светског рата у међународној заједници можемо разликовати два периода. У првом периоду, од Другог светског рата, па до деведесетих година, догодиле су се драматичне промене са становишта изазова међународном миру и угрожавању безбедности. У периоду тзв. хладног рата који је трајао од 1948. године до краја осамдесетих, највећа опасност долазила је од сучељавања два међусобно супротстављена војна савеза, предвођена САД¹ с једне стране и СССР с друге. Претња употребе оружја за масовно уништавање и опасност од глобалног рата биле су реална опасност.

Након завршетка хладног рата, током деведесетих година, главну опасност за мир у свету представљали су бројни регионални конфликти и грађански ратови. Такви ратови нису угрожавали глобални мир, али су имали разорне ефекте у срединама у којима су вођени.

Команде и јединице Југословенске народне армије оспособљавале су се за одбрану од агресије снага Варшавског уговора са истока (План „Сутјеска-1 С-1“) и агресије снага НАТО-а са запада (План „Сутјеска-2 С-2“).²

Друга управа Генералштаба Југословенске народне армије издала је 1977. године приручник „Агресија НАТО-а на СФР Југославију, снаге, систем и мере агресора на привремено запоседнутој територији“. У том приручнику строго поверљиве природе, била су приказана гледишта, дух, начела из доступних НАТО правила, те искустава из последњих ратова, посебно из Вијетнама. Сам приручник упућује на могућност сасвим другачије физиономије окупације у односу на ону у Другом светском рату.

¹ Оружане снаге САД учествовале су у око 250 оружаних сукоба у свету од Другог светског рата до данас.

² Основни задатак хрватских генерала и адмирала јесте да у својим радовима оправдају хрватску оружану сецесију. Они у својим радовима планове „С-1“ и „С-2“, као и старији ратни план ЈНА „Рам“, наводе као планске документе за агресију на Хрватску, што је потпуно бесмислено.

Дугорочно субверзивно деловање НАТО-а према СФРЈ било је познато командама и јединицама Југословенске народне армије, а чак се могло прочитати и у војним часописима.³

Анализом Амандмана Устава и Устава из 1974. године, стручњаци НАТО-а прогнозирали су следеће:

- Да ће понуђена уставна решења омогућити снажну дезинтеграцију, најпре у области културе, образовања, науке, информативно-пропагандне делатности и привреде, а то ће створити услове за разједињавање центара политичке моћи.
- Да ће моћи да се утиче на стварање кризних подручја (Косово, Словенија, Војводина, Хрватска).

На основу тих процена направљен је сценарио „фазног разбијања СФР Југославије“. Прва фаза обухватала је инфилтрацију, друга субверзију и трећа деструкцију. Фаза субверзије планирана је да почне после Титове смрти и траје од осам до десет година. У фази деструкције прешло би се на оштрије деловање које би се испољило преко поремећаја у снабдевању на тржишту, саботажа, социјалних немира, штрајкова, демонстрација, стварања кризних жаришта. Таква деструкција имала је за циљ дефинитивно разбијање Југословенске народне армије и стварање републичких и покрајинских армија. У случају да такве деструктивне активности не створе услове за легитимну промену система, биле су предвиђене додатне деструктивне мере којима би се покренула лавина грађанског рата.

Ако се као критеријуми за одређивање агресије користе традиционална знања о ратовима, догађаји у току разбијања и распада СФР Југославије и касније Савезне Републике Југославије, може се прихватити чињеница да је то урађено у неколико фаза агресије (неоружане и оружане).

Кројећи нову карту Европе, Запад је декомпоновао федералне јединице и у процедури разбијања СФР Југославије извео својеврстан **инвиво** (lat. *invivo*) експеримент, примењујући најновије доктрине „пројектовања силе“, неокортичког ратовања и „операција изван ратног стања“.⁴ У разбијању СФР Југославије

³ Основни задатак хрватских генерала и адмирала јесте да у својим радовима оправдају хрватску оружану сецесију. Они у својим радовима планове „С-1“ и „С-2“, као и старији ратни план ЈНА „Рам“, наводе као планске документе за агресију на Хрватску, што је потпуно бесмислено.

⁴ Психолошка дејства усмерена према цивилном становништву значајан су елемент

извршну улогу добили су Словенци, Хрвати и Муслимани, чији су се интереси преклапали са интересима САД и Немачке.⁵

На простору СФР Југославије најпре је изведена неоружана агресија (нератна и дозвољена, мировна, која није офанзивна и нападна), а састоји се од: обавештајне, психолошке, информатичке, управљање кризом (четири етапе), мировне, хуманитарне и са ратним карактером побуњеничке операције.⁶

ПСИХОЛОШКИ РАТ И ОСНОВНИ СТАВОВИ ПРЕМА ЊЕМУ У ОРУЖАНИМ СНАГАМА СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ

За овај рад је важна психолошка агресија. У војној теорији, тај облик агресије често је називан „психолошким ратом”.⁷ У западној војној теорији, „психолошки рат” је био термин који је требало да замени појам пропаганде. Касније ће западна војна теорија усвојити термин „психолошке операције”. У суштини, термин се мењао због његовог компромитовања у широким народним масама. Сам психолошки рат (психолошка операција) иначе је шири појам од пропаганде. Он представља конституисање система и интеграцију широке скале мера и поступака, од вербалних до грубе употребе силе.⁸

цивилно-војних операција изван ратног стања. На СФРЈ се психолошки дејствовало претњама и обманама, ради стварања опште политичке конфузије.

⁵ Многи аналитичари сматрају да је почетак југословенске кризе обележио састанак Михаила Горбачова са Трилатералном комисијом под водством Дејвида Рокфелера у Москви 18. јануара 1989. године. Међутим, постоје показатељи на основу којих се може закључити да су разбијање и распад Југославије креатори „новог светског поретка” планирали и предвиђали пре Титове смрти. Савет за иностране послове САД (у којем су и чувене дипломате попут Хенрија Кисинџера и Збигњева Бжежинског) израдио је „Пројект 80-тих”, о којем је говорио Бжежински у Упсали 1978. године, образлажући сценарио за „омекшавање СФРЈ”. Сценарио за разбијање СФРЈ постао је и садржај дечијих игара у време када су Југословени живели у митској „слози”. Наиме једна од игара била је „Битка за Загреб” (THE BATTLES FOR ZAGREB), у едицији MODERN BATTLES 2 (Four Contemporary Conflicts, SP1, 1977). Сценарио за игру направљен је на основу процена објављених у часопису „Strategy and tactics magazine”. Занимљиво је да је у тој игри предвиђена сецесија Хрватске, распадање ЈНА и грађански рат у СФРЈ.

⁶ Након постизања стратегијског циља неоружаном агресијом извршена је оружана агресија на СР Југославију 1999. године.

⁷ Настао пред крај Другог светског рата у окриљу савезничких армија (америчке, а потом и британске).

⁸ Пуковник Лошић Алија, Психолошки рат и обмана, Основи војне психологије (Зборник радова више аутора), Војноиздавачки завод, Београд, 1973, стр. 537.

Психолошка операција је планска активност у рату и миру према спољном непријатељу, пријатељима и неутралној јавности како би се утицало на ставове и понашање у сврху остварења националног, војног и политичког циља. Психолошке операције у миру у вези су са војним снагама. У самој изворној дефиницији (америчкој) каже се да је психолошки рат „планско коришћење пропаганде“.

Има више дефиниција пропаганде, а за овај рад је најприхватљивија следећа: Пропаганда представља коришћење свих облика саопштавања, комуницирања сачињених тако да утичу на мишљење, емоције, ставове и понашање било које групе људи, с циљем директног или индиректног стицања предности за њеног организатора.

У свим облицима психолошког и пропагандног деловања, као и у ратној пропаганди, користе се позиви на бојкот власти, предају, побуну, дезертирање или издају

Деведесетих година прошлог века, у стручној литератури, и уопште у јавности, појавио се термин медијски или медијско-пропагандни рат, који представља облик пропаганде у којем се пропагандни садржаји, речи и слике преносе посредством масовних медија.⁹ У тој врсти рата без рата, оружје је „информација“, метод је „психолошко-пропагандно деловање“, а средство су „сва јавна гласила“.

На овим основама психолошког рата који је водила хрватска страна, најнепосредније се интегрисала са терором и тероризмом, као и оружаним дејствима у доба мира и рата. У време мира, психолошки притисци коинцидирају са одређеним унутрашњим и спољним збивањима. Тада су се појачавали вербално-пропагандни притисци.

У Доктрини општенонародне одбране и друштвене самозаштите и Стратегији оружане борбе у класификацији угрожавања безбедности СФР Југославије, специјални рат је стављен на прво место, а евентуална оружана агресија на друго место. Према извору¹⁰ „Специјални рат против СФР Југославије обухвата психолошко-пропагандна дејства, политичке, економске и војне притиске, обавештајну активност, терористичке акције и друга

⁹ Др Милован Милутиновић, *Рат је почео ријечима* – Босна и Херцеговина деведесетих, Независни универзитет, Бањалука, 2010, стр. 35.

¹⁰ *Стратегија оружане борбе*, Савезни секретаријат за народну одбрану, Војна штампарија Београд, 1983, стр. 32–33.

субверзивна дејства, покушаје стварања илегалних политичких и терористичких организација и група, покушаје изазивања и подстицања кризних ситуација у земљи и стварања услова за оружану агресију споља“.

Упркос благовременом уочавању те опасности по СФР Југославију и усвајању од највишег државног руководства доктринарних докумената о супротстављању угрожавању од специјалног рата, у пракси никада није схваћена опасност за безбедност земље.¹¹ Са ове историјске дистанце може се закључити да су такви ставови произлазили из намера појединих републичких руководства, али и неспособности, неоправдане опуштености и конформизма политичког и војног врха СФР Југославије. Политички врх је често неке властите слабости проглашавао последицом непријатељског деловања, а непријатељско деловање „покривао“ објективним околностима, субјективним слабостима и сличним еуфемизмима. Такви опортун и неозбиљни ставови одговорних људи ослабили су отпорност државе на непријатељско деловање.¹²

Носиоци офанзивне политичко-пропагандне активности према агресору били су специјализовани органи у Федерацији, у социјалистичким републикама и социјалистичким аутономним покрајинама, органи друштвено-политичких организација, команде и штабови јединица Оружаних снага, специјализоване редакције свих средстава масовног информисања и целокупно становништво.¹³ То практично значи да је на простору Хрватске, највећи део планираних носилаца активне пропагандне активности према неком страном агресору, био употребљен за сатанизовање Југословенске народне армије и српског народа.

¹¹ Душан Вилић и Бошко Тодоровић, *Разбијање Југославије*, Књижевне новине – Енциклопедија“ Београд, 1995, стр. 83.

¹² Душан Вилић и Бошко Тодоровић, *Разбијање Југославије*, Књижевне новине – Енциклопедија“ Београд, 1995, стр. 86.

¹³ *Стратегија оружане борбе*, Савезни секретаријат за народну одбрану, Војна штампарија Београд, 1983, стр. 326.

Култура и спорт у функцији пропаганде

Хрватска пропаганда је обилато користила културни простор и спорт за реализацију својих циљева. Масовна култура, масовни медији и масовни спорт обухватају масу у смислу конзумирања (пасивног уживања). Због тога је у тим сферама могућа манипулација јавним мњењем. Овде се преко забаве одвлачи пажња гледалаца од личних свакодневних недаћа, али се свесном обманом културни догађај или спортска игра приказује у сасвим другом циљу. Култура, традиција и прогрес међусобно су повезани друштвени феномени.¹⁴ Култура са стварањем, одржавањем и развојем вредности усмерена је делотворно на традицију и прогрес. У ствари, култура реafirмише традицију и осмишљава прогрес.¹⁵ У социјализму се сваки „нови“ период градио на негацији претходног, а наметнути државни културни модел (југословенске оријентације) био је рањив (национално).

ХРВАТСКИ ДРЖАВНИ ТЕРОРИЗАМ

Реч „терор“ је латинског порекла (terror, terroris – јак страх), а у политички и научни речник ушла је преко француског језика још од 1794. године да би означила изузетне мере које су, ради одбране револуције, увели и примењивали Јакобинци. Терор означава насиље као начин владања. Основно обележје терора јесте то да је оруђе мањине, која сматра да је угрожен неки шири интерес и у том страху жели да изазове страх противника и да га паралише. Терор изазива жртве у којима је већина невиних. Карактерише га омогућавање злоупотребе због прекости поступка и недостатка надзора. Злоупотребе се појављују и у личним обрачунима инспирисаним мржњом и користољубљем.¹⁶

Терор се увек правда крајњом опасношћу: што је непријатељ мање видљив, утолико је опаснији и подмуклији. Зато свако може бити непријатељ, а пре него што се испољи, треба га сурово опоменути, а по испољеном делу, касније свирепо казнити.¹⁷

Појам тероризам користи се за насиље у оспоравању владања, свргавању власти и изазивању политичких промена. Ипак, тероризам се не мора односити на терор против власти, јер се у но-

¹⁴ Божовић Ратко, *Живот културе*, Филип Вишњић, Београд, 2009, стр. 17.

¹⁵ Исто, стр. 18

¹⁶ Димитријевић др Војин, *Тероризам*, SAMIZDAT Free B92, Београд, 2000, стр. 179.

¹⁷ Исто, стр. 21.

вије време често употребљава синтагма „државни тероризам”.¹⁸ Терористичко дело има политички циљ и то га разликује од „обичног” криминала. Кривични закон СФРЈ, члан 125. квалификовао је за акт тероризма само оне радње које су предузете „из непријатељских побуда према СФР Југославији”.

Најбитније обележје тероризма јесте изазивање страха и осећаја несигурности. Деловање на вољу људи основна је сврха терора и тероризма као политичких средстава. Физичко насиље је средство и метод да се то постигне.¹⁹ Често је жртва за терористу незанимљива као личност и нема емоционални однос према личној патњи саме жртве. Понекад терористи и показују учтивост и пристојност према жртви пре „смртне пресуде”. У суштини, несрећна судбина жртве треба да буде предмет застрашивања шире групе која се може идентификовати са жртвом. Ако је убијен припадник Ратне морнарице или члан породице, застрашују се сви припадници и чланови породице.²⁰

У Хрватској је деведесетих година вршен терор над грађанима противницима хрватске независности. С друге стране, хрватска емиграција је годинама покушавала да применом насиља (тероризмом) према СФР Југославији, оствари политички циљ. Деведесетих година, у Хрватској су се објединиле снаге непријатељске емиграције са екстремним противницима југословенске државе. Те обједињене снаге под покровитељством хрватских власти, изводиће терористичка дејства тежишно према Југословенској народној армији и српском народу. Након одласка Југословенске народне армије из Хрватске, тежиште терористичких дејстава биће усмерено према српском народу и Републици Српској Крајини. Зато са правом можемо говорити о „хрватском државном тероризму”.

УЛОГА И ЗАДАЦИ РАТНЕ МОРНАРИЦЕ

Полазећи од важности Јадранског мора за Југославију и њену одбрану, Ратна морнарица је имала своју улогу и задатке. Утицај на развој Ратне морнарице имала је америчка и совјетска доктрина о поморској моћи („*Neomahanova doktrina*”), у којој је Средоземно море постајало „море одлуке” (*theseaofdecision*). Обезбеђење поморских комуникација у Средоземљу, и даље

¹⁸ Исто, стр. 23.

¹⁹ Исто, стр. 110.

²⁰ Исто, стр. 111.

преко Суецког канала за Индијски океан, били су стратегијски важни за САД и СССР. Америчка Средоземна ескадра формирана је крајем 1946, а 1950. године прерасла је у Шесту флоту.²¹ Као одговор равнотеже снага, СССР је у Средоземном мору држао 5. поморску ескадру. Ратна морнарица је у неколико наврата вршила организацијско-формацијске промене у циљу налажења адекватне организације која може ефикасно одговорити потенцијалном агресору. Седамдесетих година двадесетог века, извршене су значајне организацијске промене, чиме је Команда Војнопоморске области (у даљем тексту) добила надлежност за командовање свим снагама намењеним за одбрану Јадранског поморског војишта. До деведесетих година, Ратна морнарица је постигла значајан напредак у осавремењавању и јачању поморских снага и обалске одбране. У Центру високих војних школа Ратне морнарице Сплит, од 1974. године обједињено је целокупно морнаричко школство (осим Ратне школе). Осамдесетих година, снаге Ратне морнарице биле су усклађене по својој структури, квалитету и борбеној способности са усвојеном концепцијом ОНО. Развојем и модернизацијом, повећана је ефикасност и маневарска способност поморских снага и снага обалске одбране, система за осматрање, везе и командовање, остварено је јачање компоненте ПВО и довођење у склад свих пратећих елемената операцијске основице и инфраструктуре. На веома квалитетан начин, на борбеним системима извршена је конверзија скупље али боље западне командно-осматрачке технологије и јефтинијег совјетског наоружања. Посебан акценат стављен је на равномеран однос и развој поморских снага и снага обалске одбране. Официри рода поморство преузели су командовање обалским артиљеријским и ракетним батеријама у систему обалске одбране.

Организација, наоружање и оспособљеност морнаричких јединица Територијалне одбране била је на потребном нивоу. Целокупна одбрана била је развијана и припремана за одвраћање агресије и вођење дуготрајног општеномодног одбрамбеног рата. Снаге Ратне морнарице углавном су увежбаване за одбрану од поморско-ваздушног десанта „са мора“ и „преко мора“, уз садејство свих расположивих снага, сарадњу са цивилном влашћу и свеобухватном подршком целокупног становништва на

²¹ Група аутора, *Развој оружаних снага СФРЈ 1945–1985*. Ратна морнарица, Војноиздавачки завод, Београд, 1988, стр. 24.

обали и острвима. На обали и острвима постојала је значајна инфраструктура где је био смештен мирнодопски део снага Ратне морнарице са комплетним наоружањем и осталом опремом ратних јединица. Највећа концентracија команди, установа и јединица Ратне морнарице била је у Сплиту. Сам комплекс Лора (Поморска база и Центар високих војних школа Ратне морнарице) био је један од највећих инвестиција у Југословенској народној армији и коштао је државу 2,8 милијарди долара. Једино је војни аеродром у Бихаћу са 4,5 милијарди долара, био скупља инвестиција. За тако распоређену инфраструктуру било је тешко обезбедити велики број квалитетних и одговорних официра и подофицира, који су веома често морали самостално доносити важне одлуке.²² Попуна таквих објеката најчешће је обављана са морнарима слабијих карактеристика, јер су се са морнарима бољих квалитета попуњавале посаде ратних бродова. На већини савремених ратних бродова, морнари су морали да имају најмање завршену средњу стручну спрему. Ратне јединице Ратне морнарице попуњавали су војни обвезници по територијалном принципу.

Национални састав кадра Ратне морнарице у ранијим раздобљима био је различит. Међу руководећим кадром, тј. ратним кадром, већину су чинили Хрвати из Далмације и Приморја. После Другог светског рата, однос националног састава се мењао. Повећао се број професионалних припадника из Србије и Босне и Херцеговине. У морнаричке школе посебно се мало јављало Македонаца и Албанаца.²³ У Морнаричкој војној академији, од 1973. године питомци се први пут почињу изјашњавати као Муслимани (до тада су се изјашњавали као Срби, Хрвати или национално неопредељени). Према неким наводима²⁴, крајем деведесетих година у саставу Ратне морнарице било је 65% Хрвата, Словенаца, Македонца и других, што оповргава истицану српску кадровску доминацију. Приликом напада на Команду Војнопоморске области 6. маја 1991. године, начелник штаба Ко-

²² На ОАБ Коризмени рт на острву Мљету 1986. године, најстарије војно лице био је морнар-десетар, а цивил из оближњег места Помена био је радио ангажован да пази на објекат и морнаре на стражи.

²³ Група аутора, *Развој оружаних снага СФРЈ 1945–1985*, Ратна морнарица, Војноиздавачки завод, Београд, 1988, стр. 146.

²⁴ Перо Шимац, *Сведочанства о Домовинском рату у Далмацији 1991*, Ф. К. Омиш, Сплит, 2001, стр. 182.

манде Војнопоморске области, контраадмирал Јозо Ерцег, изјавио је: „Зашто нас овдје нападају када нас је овдје 70% Хрвата“. Да Срби нису били доминанти у официрском саставу, можемо закључити из националног састава 28. класе МВА – поморски смер, која се школовала од 1973. до 1977. године.²⁵ Национални састави осталих класа које су се школовале након те класе, мање-више су слични.

Северозападно од Боке Которске на обали и острвима, објекти Ратне морнарице налазили су се у местима са већинским хрватским становништвом. У далматинским и приморским градовима било је и српског становништва. Осим домицилног српског становништва, део њих се доселио у склопу економских миграција. Далматинске градове Сплит, Шибеник и Задар од седамдесетих година интензивно су насељавали Хрвати из Далматинске Загоре и Западне Херцеговине. Већином су то биле породице радника гастарбајтера у Немачкој, који су девизним средствима изградили многа насеља у околини тих градова, а купили су и многе некретнине у самим градовима. Они су демографски освојили Сплит и остала места. Показали су се као демографско виталнији народ од месног становништва и постепено су од инфериорних „Влаја“ почели да преузимају примат у свим областима живота, првенствено на економској основи и препознатљивој продорности и предузимљивости.

Иако је у Сплиту била изграђена велика инфраструктура, стамбена ситуација за припаднике Југословенске народне армије и њихове породице била је неповољна. Велика подела + била је 1977. године и једна мања подела средином осамдесетих година. Многе старешине биле су подстанари баш код тих „новодошлих Хрвата“, који су имали вишак стамбеног простора.

Такву ситуацију искористиће хрватске паравојне снаге, криминалне групе и месно становништво за притисак на породице, нападе и заузимање појединих објеката Ратне морнарице.

²⁵ 28. класа МВА примљена је на основу Наредбе начелника МППГ пов. бр. 1349/242, Поморски смер је завршило 50 питомаца, који су унапређени 10. септембра 1977. Школовање је завршило 16 Хрвата (32%), 10 Срба (20%), седам Југославена (14%), шест Муслимана (12%), три Словенца (6%), два Македонца (4%), два Мађара (4%), два Црногорца (4%), један Албанац (2%) и један национално неопређен (2%).

ПЕРИОД ИСТРАЖИВАЊА

За истраживање психолошких и терористичких деловања и дејстава према Ратној морнарици узећемо раздобље од 1970. до 1. јуна 1992. године, тј. од хрватског Маспока, па до дана када су јединице РМ напустиле територију и акваторију Републике Хрватске, заправо, острва Вис и Ластово. Према условима у којима је деловала пропаганда, као и други облици притисака, то време можемо посматрати кроз два периода: мирнодопски и ратни. У том времену, пропаганда је вођена са различитим интензитетима, облицима, методама и средствима из више центара. Може се уочити да је пропаганда била често синхронизирана без обзира на њене носиоце. Субјекти антиармијске и анти-српске пропаганде били су хрватско комунистичко руководство и власт, хрватско тзв. демократско руководство и власт, католичка црква, екстремна емиграција и дијаспора, удружења грађана, медијске куће итд. Због тога ћемо у овом раду све те субјекте објединити у назив хрватска пропаганда.

МИРНОДОПСКИ ПЕРИОД ОД 1970. ДО 1989. ГОДИНЕ

Овај период може се поделити на две фазе. Прва фаза поклапа се са стратегијском фазом инфилтрације у органе, установе и институције СФРЈ, а обухвата време од Маспока 1970. године, до Титове смрти 1980. године. Друга фаза кореспондира са стратегијском фазом субверзије СФРЈ од 1981. до 1989. године.

Прва фаза од 1970. до 1980. године

Пропагандно деловање

У овој фази, основни циљ психолошког рата и психолошких притисака према припадницима Ратне морнарице и српском народу на простору зони одговорности Војнопоморске области, био је следећи:

- Подстицање промена у ставовима, емоцијама и мишљењима хрватског народа према заједничкој држави СФРЈ, заједничким ОС и српском народу.
- Да је унитаризам нарастајућа опасност за јединство југословенских народа.
- Код хрватског народа створити осећај историјске животне угрожености од српског народа у свим сферама друштвених делатности, продубити мржњу према истом, а све са-

везне органе и институције СФРЈ претворити у непријатељске, који раде за „великосрпске“ интересе.

Као посебни а релативно трајни, карактеристични циљеви били су:

- Да се прикаже грађанима Далмације (Хрватске) да су они „жртве“ у Југославији, а да се Југославија прикаже као држава у којој владају Срби и у њој остварују незаслужене привилегије на штету првенствено хрватског народа, а онда и осталих.
- Да је у Југословенској народној армији доминација српских кадрова и да се у њој форсира српски језик у односу на остале језике народа и народности.
- Да је хрватски народ дао највећи допринос развоју НОБ-а и да је први устао у Европи у борби против фашизма (22. јуна 1941. године, у некој шуми код Сиска). Таквим ставовима омаловажено је, у ствари, натпросечно учешће Срба из Хрватске у Народноослободилачкој борби,²⁶ као и огромне српске жртве хрватског геноцида у Другом светском рату.
- Да се новац зарађен од туризма у Далмацији користи за изградњу Београда и Србије. Наступајући са економском паролом „Далмација ради – Београд се гради“, стварали су у хрватском становништву мржњу према српском народу уопште.

Први напад на концепцију одбране и Југословенску народну армију ЈНА извели су хрватски комунисти заједно са националистима и сецесионистима почетком седамдесетих година у оквиру тзв. Масовног покрета. Одлуку о нападу на Југословенску народну армију донело је руководство Савета комуниста Хрватске 1970. године. Циљ хрватских сецесиониста био је разбијање СФР Југославије и проглашење хрватске независности, а основна препрека за реализацију тог циља била им је Југословенска народна армија. Хрватско руководство тражило је да у командама и јединицама Југословенске народне армије на простору Хрватске буду распоређене старешине и морнари-војници хрватске националности. Службени језик и командовање у тим јединицама изводиле би се на хрватском језику. Практично је то била прва идеја о републичкој армији у СФР Југославији. У том периоду створени су повољни општи услови за реализацију

²⁶ Ђ. Празић, *Фактори оружане борбе, Рат за опстанак Срба Крајишника*, Зборник радова 1, УРВС Српске Крајине у Србији, 2010, стр. 143–144.

хрватских пропагандних активности. Политичким одлукма²⁷ разбијен је јединствени информативно-пропагандни систем у земљи. Савезни секретаријат за информисање је катастрофално кадровски, материјално-финансијски, техничко-технолошки и методски заостајао, да би на крају био и укинут у време формирања Владе СФР Југославије од Анте Марковића. Истовремено, хрватски републички информативни систем се усавршавао пратећи савремена достигнућа у тој области.

У овој фази, хрватска пропаганда користила је аудитивна, визуелна и аудио-визуелна средства. Пропагандне поруке су непосредно преносене методом „лице у лице“ и посредно преко техничких средстава. Поред живе речи, користила се музика, часописи, плакати, књиге, леци, графички симболи итд. Уочава се значај и утицај телевизије и филма на народне масе, које се знатније почињу користити у пропагандне сврхе.

Хрватски екстремисти нису отворено и организовано физичким насиљем нападали команде, јединице и установе Ратне морнарице. Али зато је било напада на појединце и чланове њихових породица. У далматинским већим градовима Сплиту, Задру, Шибенику, Сињу и Плочама било је опасно за појединачно кретање у униформи. Осим вербалних провокација, било је физичких насртаја са угрожавањем живота. Културни и спортски догађаји били су због своје масовности идеално место за нападе на припаднике Ратне морнарице и грађане српске националности.

У овој фази, на простору Далмације (Хрватске) долази до појаве ретроградног традиционализма са изоштреним националистичким предзнаком.

Након донесене „Декларације о хрватском језику“, културни простор је преплављен новохрватским изразима који су подсећали на време Независне Државе Хрватске. Нов језик и националне хрватске песме широко су прихватиле хрватске масе. Може се уочити да у већини случајева то није била потреба за уживањем у властитим националним или традиционалним културним садржајима, већ провокација српског народа.

Зато није чудо што се први хрватско-српски сукоб догодио на културном пољу, тј. на Песми лета 1969. године, као последица ривалства певача Вице Вукова и Ђорђа Марјановића. Вице Вуков

²⁷ 8. Конгрес СКЈ 1964. и Устав СФРЈ из 1974.

ће постати хрватски национални херој тог времена. 28 Хрватска пропаганда је масовно користила дневне и недељне часописе. Најпознатији часописи по својим националистичким садржајима били су „Хрватски тједник“, „Вијесник“, „Вијесник у сриједу“ и лист за младе „Плави вијесник“. Посебно екстремно националистичке ставове заступао је „Хрватски тједник“. Тај лист је почео да излази 16. априла 1971. године. Главни уредник био је Владо Готовац, а у уредништву је, између осталих, био и Фрањо Туђман. Лист је забрањен 10. децембра 1971. године, а главни уредник и остали, због непријатељског деловања, осуђени су на вишегодишње затворске казне (од три до пет година).

Почетак седамдесетих година у вези је са почетком развоја и великог утицаја телевизије на тим просторима. У то време, телевизијски уређај и сигнал нису били доступни ширем слоју становништва. Али свакако су били важни из аспекта утицаја на масу, поготову због могућности праћења домаћих и страних културних и спортских манифестација. Познато је да су за време емитовања појединих страних серија²⁸ и утакмица репрезентације, улице у градовима и осталим насељима практично биле празне. У то време биле су популарне београдске хумористичке серије (глумци Миодраг Петровић Чкаља и Мија Алексић), које су емитоване у склопу јединственог програма Југословенске радио-телевизије. Филмови који су до тада снимани (посебно партизански), имали су препознатљив соцреалистички садржај, који су братство и јединство односно „заједничку борбу“ свих народа и народности стављали у први план.

Тада се снимају хрватске телевизијске серије и филмови који су и данас популарни и код српског народа. Карактеристичне телевизијске серије јесу: „Наше мало мисто“, „Суморна јесен“, „Куда иду дивље свиње“, „Капелски кресови“ и „Вело мисто“, а филмови су: „У гори расте зелен бор“ и „Кад чујеш звона“. Када се данас гледају те серије и филмови, нема се осећај да су снимани у Југославији. Серије и филмови садрже прихватљив и симпатичан хумор и реалистичан приказ живота. Међутим, у тим серијама, Југославија се практично и не спомиње. Срби се појављују у ли-

²⁸ Вице Вуков је своје концерте почињао познатим усташким поздравом „Бог и Хрвати, за дом спремни“ и често држао говоре са политичком позадином. Неоспорно добрих певачких квалитета, склоњен је седамдесетих година са јавне сцене. Умро је 2008. године као саборски заступник СДП-а у Сабору Хрватске.

²⁹ „Дуго топло лето“, „Градић Пејтон“, „Бонанца“, „Несаломиви“ и друге.

ковима жандара, официра краљевске војске, четничких злочинаца, припростих болничара, па чак и као домобрани. Наравно да су ти ликови приказани као бахати, приглупи, пијани, склони пљачки, кукавице итд. У свим хрватским серијама (осим у серији о Николи Тесли) и филмовима не постоји лик који афирмише припадника Ратне морнарице или Србина у Хрватској. То и данас ретко ко примећује, иако су аутори серија Данијел Марушић и редитељ Антун Врдољак јавно изјављивали да су се тим стваралаштвом борили за хрватску независност. На питање новинара да ли је „Мало мисто“ хрватска или југословенска серија, Марушић је одговорио: „Ни по чему није југословенска. Сто посто је хрватска серија. Да није било Хрватског прољећа, *Мало мисто* не би се ни снимало, нити приказало“³⁰ Чак и у великом ратном филмском спектаклу „Битка на Неретви“, заслугу за прелаз преко моста има Далматинац Стипе (Борис Дворник).³¹ Истовремено, већина српских серија „по кључу“ је имала неког Хрвата који је, наравно, био шармантан, духовит, храбар итд.

Карактеристичан догађај масовне мржње и насиља према припадницима Ратне морнарице и Србима догодио се у Сплиту 23. септембра 1970. године. За време утакмице „Хајдук“ – „Београд“, узвикиване су паролe: „Хајдук – Динамо, Савка – Трипало“. Утакмица је прекинута код резултата 2 : 2, а након тога, разбеснела маса навијача отишла је на сплитску риву и бацала у море и уништавала аутомобиле са регистрацијама из Србије, првенствено београдске. У то време, на риви су се случајно нашла и четворица питомаца (малолетници 15–17 година) Морнаричке подофицирске школе из Дивуља. Навијачи су бацили питомце у море и потом их гађали камењем, не дајући им да изиђу из воде. Само то насиље не може се правдати дивљањем екстремних навијача јер је цео народ уживао у том призору. Стицајем срећних околности, том приликом није било људских жртава.

Стадион НК „Хајдук“ и остали спортски терени у Далмацији увек су били потенцијална опасност за морнаре-војнике и навијаче српских клубова. Стадион „Хајдука“ био је познат у СФР Југославији по томе што противнички навијачи никада нису могли да истакну заставу ФК „Црвене звезде“ или ФК „Парти-

³⁰ www.dugirat.com DugiRatOnline, 27. 5. 2009.

³¹ Борис Дворник је играо лик Далматинца Стипе. У стварним догађајима 1943. године, народни херој Стево Опачић, Србин родом из Далмације, први је прешао срушени мост на Неретви.

зана". У време утакмица тих клубова, команданти и командири данима су правили припреме за излазак морнара-војника, како би их сачували од насиља. Навијачи НК „Хајдук“, тзв. Торцида, просто су кидисали на морнаре-војнике. За време утакмице „Хајдук“ – „Црвена звезда“ 1974. године, избила је велика туча. Навијачи „Хајдука“ напали су морнаре-војнике јер су навијали за „Звезду“. Захваљујући једном официру мајору који је морао да извади пиштољ, избегнут је линч младића у униформама.

У далматинској јавности никада није било строже јавне осуде таквих инцидената. Тадашње комунистичке власти у Далмацији углавном су се ограђивале и благо осуђивале такве поступке, оцењујући их као навијачке несташлуке. Из садашњих сећања актера напада на морнаре-војнике, уочава се благост у казнама према њима, али и велики углед који су стицали код народа због наводног јунаштва. Разлог мржње према униформисаним лицима био је последица наметнутог става да је армија „српска“ и да су у њој углавном Срби.

У Ратној морнарици, део старешина хрватске националности прихватио је политичке основе агресивног национализма, сепаратизма и сецесионизма. Хомогенизације и антијугословенских иступања старешина осталих националности није било много. Захваљујући ауторитету патриотско опредељеног тадашњег команданта Ратне морнарице, адмирала Иве Пуришића, неутралисан је хрватски национализам међу старешинама, али није потпуно елиминисан. Младе генерације официра Ратне морнарице Хрвата из тога времена, симпатизера Маспока, чекаће нову прилику у деведесетим годинама за стварање независне хрватске државе.³²

Због хрватског национализма, у Војном суду у Сплиту суђено је тадашњем команданту гарнизона и Артиљеријског школског центра у Задру, пуковнику Мартину Шпегелју. Након жалби и ургенција, суд је донео пресуду од четири месеца затвора, условно на две године. Након коначне пресуде, пуковник Шпегел отишао је на вишу генералску дужност у Београду, на место команданта Гардијске дивизије. Тако је у том времену настављена пракса негативног кадровача у Југословенској народној армији,

³² 22. Класа Војнопоморске академије завршила је школовање. Познати официри хрватски националисти из те класе јесу: Давор Домазет Лошо, Франко Перковић, Августин Контретц, Златимир Бићанић, Вјеслав Секушак, Звонко Мајер итд.

где се националистичко острашћени официри, „умирују“ вишим дужностима и напредовањем у каријери.

Од 13. до 25. октобра 1972. године, на средњодалматинском подручју, Ратна морнарица је извела Заједничку тактичку вежбу „Подгора-72“ на тему: „Активна дејства Ратне морнарице, Ратног ваздухопловства и Територијалне одбране у противдесантној одбрани групе отока и дела обале, уз извођење протуудара ради разбијања искрцаног десанта“. Сама вежба била је сложена, са стварном употребом оружја (први пут изведено гађање против-бродским ракетама), високог интензитета извођења и великим бројем учесника. На вежби је био присутан врховни командант Јосип Броз Тито. Осим реализације чисто војних циљева, вежба је имала за циљ и: „Информисањем јавности снажно манифестовати прославу 30. годишњице Ратне морнарице и поморства и утицати на мобилизацију свих фактора друштва ради изградње и јачања система општенородне одбране на Јадранском поморском војишту“.³³ Нема сумње да је та вежба наставак војног одговора (претње) хрватском Маспоку, заједно са Заједничком тактичком вежбом „Слобода-71“ одржаном на простору Лике и Кордуна.

У овој фази није било изражених непосредних јавних пропагандних напада на Ратну морнарицу. Међу широким народним масама, Ратна морнарица је имала добар углед јер је несебично и свакодневно помагала становништву на целој обали и острвима. Граничне пловне јединице Ратне морнарице веома су успешно штитиле излов рибе од италијанских рибара у зони територијалног мора, а бродови Ратне морнарице понекад су били једина сигурна веза острва и обале у тешким ситуацијама.

Гарнизон Сплит је ојачан новим јединицама, а изграђени су и нови савремени војни објекти. Срби из унутрашњости Југославије почели су интензивније да граде викендице на јадранској обали и острвима.

Крајем седамдесетих година неутралисана је јавна агресивна хрватска антисрпска пропаганда. У суштини, то је било време за престројавање снага и припрема за будућа повољнија времена за реализацију хрватских циљева.

У Сплиту и осталим далматинским градовима, 1979. године одржане су Медитеранске игре. У склопу тих манифестација

³³ Група аутора, Развој оружаних снага СФРЈ 1945–1985, Ратна морнарица, Војноиздавачки завод, Београд, 1988, стр. 151.

изграђен је и велики број спортских објеката које је финансира-
ла Југословенска народна армија. Осим спортских садржаја, у
време игара реализоване су и многе културне манифестације у
којима су били заступљени сви културни простори СФРЈ.

Ако је почетак те фазе хрватске пропаганде остао упамћен по
злоупотреби спортских и културних манифестација, онда ће се
и крај фазе памтити по догађају од 4. маја 1980. године на новом
стадиону НК „Хајдука“ у Пољуду. У 41. минути утакмице „Хајдук“
– „Црвена звезда“ (код резултата 1 : 2), званични спикер јавио је
о смрти Јосипа Броза Тита. Играчи оба тима и око 500 навијача
са тугом су примили ту вест. Заједно су отпевали песму: „Дру-
же Тито ми ти се кунемо“ и мирно се разишли кућама. Остаће
упамћено да су навијачи у околним улицама правили простор за
пролазак аутомобила старешина Ратне морнарице, који су жури-
ли у Поморску базу Лора. Та идилична слика обишла је медијски
простор бивше СФР Југославије и целог света. Актери тог догађаја
сада је различито тумаче, али то није предмет овог рада.

Страдање поручника бојног брода Добривоја Зарића

Почетком седамдесетих година прошлог века, у Сплиту је
дивљао хистеријски хрватски шовинизам са проушастим испа-
дима. Приликом пописа становништва и у обичном свакоднев-
ном животу, породицама војних лица српске националности от-
ворено је пређено клањем усташком камом. У таквој атмосфери,
познати сплитски градоначелник Јакша Миличић присуство-
вао је 21. априла 1971. године састанку морнаричких старешина
у Ратној луци Лора. У свом говору агитовао је да се старешине
са бродова Ратне морнарице укључе у „политичку акцију“ при-
купљања новаца за изградњу ауто-пута Сплит–Загреб, чиме би
се спојила та два хрватска града. Након његовог излагања, устао
је поручник бојног брода Добривоје Зарић Заре, иначе рођени
брат познатог српског глумца Драгана Зарића, познатијег као
Лепи Цане. „Безрезервно дајем новац за спајање два југословен-
ска, али паре не дам за повезивање два хрватска града. Недавно
сам гледао нашег врховног команданта Тита када је обилаго
Ниш, који је назвао југословенским градом. Ако је Ниш југосло-
венски град, онда су то и Загреб и Сплит“, рекао је тада Зарић.
Истовремено је прозвао градоначелника Миличића за његов
недавни наступ на телевизији, у којем је изјавио: „Сплит ће за-
вијек остати хрватски град, упркос механичком приливу станов-

ништва који прља бисер под Марјаном". То се, наравно, односило на породице војних лица и српско становништво. Сви присутни официри и подофицири у сали ћутали су, а Зарић је додао: „Хоћу ли ја у Сплиту бити Србин ако дође до кама“. Тада је састанак прекинут, а одмах је почео Зарићев прогон у којем су предњачили високи официри српске и црногорске националности. Одличан официр и поморац који је говорио четири светска језика експресно је смењен са дужности команданта торпедног чамца ТЧ-211. Натеран је да напусти Југословенску народну армију, а војни судови у Сплиту и Београду на крају су га у монтираним процесима осудили на пет месеци затвора, које је одслужио у Војном затвору у Нишу. Изузетни интелектуалац Добривоје Зарић брзо се снашао у цивилном животу, али своју борбу за Југославију платио је прераном смрти. Умро је 23. маја 1977. године у тридесет и деветој години живота.

Вансеријски морнарички официр у Титовој Југославији сатанизован је и уништен од комунистичких партијско-безбедносних структура, само зато што је мислио да су Загреб и Сплит југословенски градови. Прогнозе градоначелника Јакше Миличића оствариле су се у деведесетим годинама, када је из Сплита протерано 10.160 становника српског и југословенског националног опредељења, који су по њему „прљали“ Сплит.

Диверзантско-терористичка дејства

У овој фази није било непосредних диверзантско-терористичких дејстава према снагама и објектима Ратне морнарице. На простору зоне одговорности Војнопоморске области ликвидран је један део усташке групе „Феникс“ (19 усташких терориста) која се убацила на планину Радушу 1972. године.

На простор планине Велебит од 1972. године, преко Ријеке и Карлобага, у више наврата убацивала се „Велебитска група“ (усташки терористи Мате Прпић и Иван Матичевић). У јесен 1972. убили су из заседе на Велебиту Ђуру Узелца, командира станице милиције у Карлобагу. Група је ликвидирана 1974. године. У то време појављују се велики пожари на јадранској обали и острвима, за које се претпостављало да их је подметала непријатељска емиграција ради неповољног утицаја на туристичку сезону.

У Шибенику је 1975. године убијен и у униформи бачен са шибенског моста (на путу Шибеник–Водице) капетан фрегате Ди-

митријевић Комнена Милутин, звани Димче. Он је завршио 11. класу Војнопоморске академије и први курс ракетне специјалности. Био је први командант ракетног чамца РЧ-305, а у тренутку убиства налазио се на дужности команданта одреда помоћних бродова у Шибенику. Последњи пут је виђен у вечерњим сатима у једном шибенском кафићу. Био је веселе нарави, говорио је на екавици, што је за тадашње прилике у Шибенику било иритантно, а за њега изгледа кобно. Тај случај никада није истражен до краја. Након тога, у многим угоститељским објектима у Шибенику, надлежне команде забраниле су улаз војним лицима.

Друга фаза од 1981. до 1988. године

Пропагандно деловање

У овој фази, основни циљеви психолошког рата и психолошких притисака према припадницима Ратне морнарице и српском народу на простору Републике Хрватске, били су следећи:

- Наставак реализације циљева из претходне фазе.
- Код хрватског народа створити уверење да је Југославија пролазна политичка творевина од које се треба штитити.
- Подршком албанском фактору на Косову и осталим антијугословенским покретима, подстицати промене у ставовима, емоцијама и мишљењима хрватског народа према заједничкој држави СФР Југославији, заједничким оружаним снагама и српском народу.
- Да се у насталој друштвено-економској кризи неравномерно распоређује државни буџет, при чему се Србија богата на рачун Далмације (Хрватске).

Као посебни а релативно трајни карактеристични циљеви, појавили су се:

- Да је Ратна морнарица прегломазна, неекономична и неефикасна, те је непотребан терет на леђима „вредног хрватског човека“. Да наступа време европских интеграција, мира, просперитета, без оружаних конфликта у којима су прегломазне оружане снаге беспотребан економски терет. Стварање бројно мање али савременије војске, наводно би побољшало економску ситуацију.
- Користећи одредбе Устава из 1974. године, преко Територијалне одбране развијати језгро будућих оружаних снага, а истовремено разбијати југословенски и стварати власти-

ти информативни простор у којем потенцирати угроженост Југославије (Хрватске) од „нарастајућег“ српског национализма.

- Да је војницима Хрватима угрожен живот на одслужењу војног рока и да младићи из Хрватске треба да служе војни рок на територији Хрватске.
- Да Ратна морнарица онемогућава развој туристичких потенцијала на далматинској обали и острвима (мисли се на забрану доласка странаца на острва Вис и Ластово, као и забрањени приступ у рејонима обалских одбрамбених система).
- Да постоји опасност од државног удара од Јованке Броз и генерала српске националности пореклом из Хрватске (под вођством генерал-пуковника Ђоке Јованића).

И у овој фази тежишно су се користила аудитивна, визуелна и аудио-визуелна средства. Пропагандне поруке углавном су се преносиле путем часописа, књига итд.

Утицај телевизије на народне масе постао је доминантан. Знатно су се развила локална средстава информисања, што је цивилизацијско достигнуће, али истовремено су пружала могућност злоупотребе. Телевизијски, радио и новински извештаји са локалним новинарима долазили су до најширих сегмената становништва.

Телевизија Загреб је из програмске шеме Југословенске радио-телевизије повремено преузимала само неколико емисија из осталих републичких центара: „Дневник“, „Спортски преглед“, „Недељно поподне“ и војну емисију („Сви јединствени у одбрани“, „Данас за сутра“). Радио Загреб и Радио Београд сарађивали су преко емисије „Зелени мегахерц“ која је емитована суботом. У Далмацији су информативни утицај имали дневни часопис „Слободна Далмација“ и недељни „Недјељна Далмација“. Радио-станице Сплит, Дубровник, Шибеник, Задар и Брач појачале су чујност, а савременим приступом програму, повећале су слушаност. Према савремено конципираном програму и бављењем актуелним проблемима у „живим“ емисијама, посебно се истицао Радио Сплит.

У овој фази карактеристичан је почетак коришћења замене теза као познатог принципа у психолошко-пропагандним дејствима. Током ове фазе, у хрватско-словеначким гласилима 63

пута најављивани су „војни удари у Југославији”.³⁴ Тај пропагандни принцип сводио се на оптуживање Ратне морнарице и српског народа за све оно што се, у ствари, Хрватска припремала да уради Ратној морнарици и српском народу.

Хрватска пропаганда је за ширење страха од Ратне морнарице и мржње према српском народу вешто користила решавање проблема побуне на Косову 1981. године. У сваком броју „Недјељне Далмације” редовно су излазили чланци које су писали политичар Азем Власи и новинар Ветон Сурои. Албанци на Косову приказивани су као „жртве” које немају никаква права, а прети им и физичко уништење од Југословенске народне армије и српског народа. У то време лансирана је монструозна и бесмислена лаж да су Срби измислили отровни плин који трује искључиво Албанце. Осим дела лаковерног народа, чак су и многи далматински интелектуалци насели на ту лаж. У неформалним разговорима на бродовима Ратне морнарице, поједине старешине хрватске националности сматрале су да постоји могућност производње и употребе таквог плина. Стручни деманти тадашњег начелника Војномедицинске академије генерал-мајора Војводића информативно је маргинализован, а у Далмацији није имао контрапропагандни утицај.

Под утицајем појединих високих руководећих старешина³⁵ створене су полтронизоване групе које су, неко намерно а неко ненамерно, нарушавале патриотски и југословенски карактер Ратне морнарице. У Ратној морнарици системски се растаче до тадашње поимање патриотизма и стварају се потенцијални издајници и злочинци. Политику агресивног национализма, сепаратизма и сецесионизма у друштву прихватили су првенствено припадници Ратне морнарице хрватске националности који су подржали Маспок 1971, а затим старешине и цивилна лица албанске, словеначке, македонске и муслиманске националности. У овом периоду карактеристичан је субверзивни рад старешина албанске националности.

Њихов вођа на простору Далмације био је капетан прве класе Рахим Адеми, који је био на дужности референта за безбедност у

³⁴ Душан Вилић и Бошко Тодоровић, *Разбијање Југославије*, Књижевне новине – Енциклопедија“ Београд, 1995, стр. 182.

³⁵ Сматра се да су родоначелници свега тога били: адмирал флоте Бранко Мамула (без обзира на суштину и форму, можда ненамерно) и адмирал Свето Летица (свакако намерно).

11. бригади морнаричке пешадије у Шибенику. У тој елитној бригади, скоро трећина војника били су Албанци са Косова. Заједно са капетаном I класе Мифтаром Зибом организовао је антидржавне и антиармијске активности. Адеми је ухапшен 1986. године у Београду за време полагања испита за чин мајора.

Истрага је утврдила да је већ са субверзивним задатком дошао у војну школу. У Војном суду у Сарајеву осуђен је на вишегодишњу казну. Након великог притиска косовских политичара (Фадиља Хоџе и других) и жалбеног поступка, казна му је смањена на годину дана. Након извршења казне, постављен је на дужност организацијско-мобилизацијских послова у 316. моторизованој бригади у Сињу, где му је командант био Лука Џанко, који је касније постао генерал у хрватској војсци.

Осамдесетих година, у летњој сезони на јадранским острвима и обали био је велики број шумских пожара. У Војнопоморској области, у летњим месецима био је формиран Противпожарни одред као привремен састав, који је био основна снага за гашење великих пожара у Далмацији. На аеродрому Земуник била је стационирана противпожарна ескадрила авиона „Канадер“. Јавност у Далмацији позитивно је оцењивала ангажовање тих снага, као и других снага Ратне морнарице, у помоћи цивилним структурама у гашењу пожара.

У акваторију Дугог отока и Малог Лошиња 1988. године, изведена је интервидовска Тактичка вежба борбене готовости „ТУНА-88“, уз учешће поморских и обалских снага Ратне морнарице и Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране. На вежби су изведена бојева ракетна гађања против бродских гађања (РТОП-405 и 201.ОРД), као и дејство авијације по циљевима на мору.

Крајем ове фазе (1988–1990) почиње ускраћивање планираних регрутних контингената за Југословенску народну армију. Републике Словенија и Хрватска одбијале су или се бар ценкале у вези са упућивањем „својих“ регрута на одслужење војног рока, истовремено оптужујући Југословенску народну армију да је великосрпска (и црногорска). Истовремено је опструиран буџет за оружане снаге СФР Југославије. Хрватска и словеначка средства информисања истицала су превелика финансијска средства која се непотребно издвајају у кризним временима. Посебно се истичала чињеница да је Југословенска народна армија четврта војна сила у Европи и да СФР Југославији није потребна таква оружана

на сила. Тај податак о Југословенској народној армији као четвртој војној сили у Европи, касније ће хрватска пропаганда вешто користити. За рангирање војних сила, осим бројности људства и наоружања, најсигурнији су финансијски показатељи. Вредност војника САД (изван НАТО-а) у 1988. години била је 1180 долара, а војника Варшавског уговора 460 долара. Вредност војника НАТО-а у Европи била је 650 долара. Војник Совјетског Савеза коштао је 590 долара. Израел је за свог војника издвајао 370 долара. Морнар-војник Југословенске народне армије коштао је СФР Југославију 90 долара.³⁶

Диверзантско-терористичка дејства

Органи безбедности су 1981. године у Имотском ухапсили усташку терористичку групу која је дошла из СР Немачке са намером да изврши терористичка дејства. Приликом хапшења, код њих је пронађено доста оружја и експлозива. Ухапшени су усташки терористи: Анте Кавлеј, Никола Маленица, Иван Сочо и Томо Павлов.

У лето 1982. године, на јадранској обали и острвима, усташки терористи из Немачке поставили су експлозивне направе испред туристичких објеката у Шибенику и Задру, као и у ресторанима „Смоква“ на Пагу и „Галеб“ у Ријеци. Рањено је десетак гостију, а неколико је смртно страдало.

Током овог периода, у Југословенској народној армији откривена је 241 илегална група са око 1.600 припадника Југословенске народне армије албанске националне мањине.³⁷ Део њих био је на одслужењу војног рока у Ратној морнарици и добијали су терористичке задатке које нису извршили захваљујући правовременом реаговању службе безбедности.³⁸ У касарни у Параћину, војник Азиз Кељменди је дана, 2/3. септембра 1987. године, мучки на стражи убио четири, а ранио седам војника. Тај сурови терористички акт искористио је лист словеначких сецесиониста „Младина“ за даљу сатанизацију Југословенске народне армије и отворену подршку таквим нападима на Југословенску народ-

³⁶ Светозар Радишић, *Ништа од српске војске*, Српски глас Боке, јул 2010, бр. 41, Котор, стр. 12.

³⁷ Душан Вилић и Бошко Тодоровић, *Разбијање Југославије*, Књижевне новине – Енциклопедија“ Београд, 1995, стр. 211.

³⁸ Морнар Ахмет Бислими, на одслужењу војног рока на РЧ-310, добио је задатак да на сигнал „Прођеће“ изврши терористички задатак. Правовремено је ухапшен и осуђен на вишегодишњу затворску казну.

ну армију.³⁹ Хрватска јавност дала је дискретну подршку шиптарском тероризму, а посебно је то чинила „Недјељна Далмација“ постепено креирајући антиармијско расположење у Далмацији.

РАТНИ ПЕРИОД (ТРЕЋА ФАЗА ОД 1989. ДО 1992. ГОДИНЕ)

Пропагандно деловање

У овој фази, основни циљеви психолошког рата и психолошких притисака према припадницима Ратне морнарице и српском народу на простору зоне одговорности Војнопоморске области, били су следећи:

- Код хрватског народа створити осећај историјске животне угрожености од српског народа у свим сферама друштвених делатности, продубити мржњу према истом, а све савезне органе и институције СФР Југославије претворити у непријатељске које раде за „великосрпске“ интересе.
- Да се планске припреме Југословенске народне армије за одбрану од различитих врста агресија (ратни планови и вежбе) прикажу хрватском народу као дугогодишње припреме за агресију Србије на Републику Хрватску.
- Да се од хрватског народа створи „невина жртва“, а од Ратне морнарице и Срба у Републици Хрватској створи „агресор“ које потпомаже Република Србија.
- Да се код хрватског народа створи потреба стварања хрватске војске која их једино може одбранили од Југословенске народне армије.
- Користећи одредбе Устава из 1974. године, конституисати парадржаву са параполицијским и паравојним снагама које ће у погодном тренутку, уз масовну подршку хрватског народа, добити легитимност и подршку међународне заједнице.
- Разарање морала припадника оружаних снага СФРЈ и њима оданог становништва слабљењем њихове воље и спремности за одбрану земље.
- Придобити светско јавно мњење за своју сецесионистичку политику и оружаном разбијање СФР Југославије.

³⁹ Овај лист је тих дана објавио један стрип у којем официри ЈНА, са петокракама и кукастим крстовима на униформама, пиштољима убијају војнике у креветима, затим показују на Кељмендија, а иза тога убијају и њега, како не би могао порећи да је он убица.

Као посебни а релативно трајни, карактеристични циљеви били су:

- Да се код становника Далмације (Хрвати) створи осећај економски експлоатисаног народа у Југославији, а да се Југославија прикаже као држава у којој владају Срби и у њој остварују незаслужене привилегије на штету првенствено хрватског народа, а онда и осталих. Да Југославија, у ствари, прераста у тзв. Велику Србију (погрдни изрази „Србославија“ итд.).
- Код хрватског народа створити осећај културног, напредног, вредног, мирољубивог, савременог народа, а истовремено Србе (посебно оне у РХ) оквалификовати као некултурне, заостале, побуњеничке, примитивне, привилеговане итд.
- Код припадника Ратне морнарице, њихових породица и становништва које их подржава, изазивати незадовољство, несигурност, неизвесност, страх, колебљивост и оправданост у сврсисходност пружања било каквог отпора разбијању оружаних снага и заједничке државе СФР Југославије.
- Да се прекомандама припадника Ратне морнарице и чланова њихових породица врши србизација приморских градова и насеља, тј нарушава демографска структура, на рачун Хрвата.
- Да је све „хрватско“ боље, економичније, модерније и напредније од „југословенског“ (у ствари, мисли се на „српско“).
- Да се изврши психолошки и терористички притисак на урбане Србе (најобразованији слој у Хрватској) како би напустили станове и куће у приморским градовима и на тај начин ослободили друштвени стамбени простор, а уједно протерали из Хрватске, како не би могли утицати на даљи ток догађаја сатанизације и протеривања Срба из Републике Хрватске. У овој фази, на медијском простору Хрватске извршена је демонизација Југословенске народне армије и српског народа. Медијско-технолошки развој масовних медија изазвао је до нагло повећање интензитета и учинка пропаганде. Многи елементи хрватске пропаганде представљали су наставак сукоба из Другог светског рата и 1971. године. Хрватска је започела медијски рат користећи све

расположиве масовне медије за пренос пропагандних садржаја, речи и слике.

Принципи медијског рата јесу: поједностављење важних пропагандних порука и инверзија догађаја (властито оружано ангажовање образлаже се провокативним понашањем супротне стране).

Основне карактеристике медијског рата јесу: кумулативност, брзи ефекти деловања на шири круг, масовност и оркестрација деловања преко информација и пропагандних порука као реална и фиктивна збивања.⁴⁰

При томе су се користиле следеће методе и технике:

- Спречавање протока информација или саопштавање по истеку актуелности,
- Дезинформисање и манипулисање,
- Хиперболизација (*слобода, крв, јеноцид, етничко чишћење, жртве и сл.*
- Симплификација (употреба слика: *концентрациони логори, стварање деце, силовања*), употреба симбола (*звезда њепокрака – комунизам, јолуб – мир, ланац – ројство*).
- Оркестрација, репетиција, гласине.

Хрватска је изградила веома жилав и отпоран систем за пренос пропагандних порука, који је омогућавао слање порука до најширег слоја становништва⁴¹

Хрватски медији су манипулисали својом јавности, а истовремено су остварили добру сарадњу са светским медијима и ефикасније продавали своју „истину“. У ствари, верификована је њихова изведена моћ у низу учинака: индоктринацији властитог народа, дезинформацији светског информативног простора и успешном прилагођавању својих интереса интересима моћних светских сила по критеријуму форма одређује садржај, појава суштину, воља истину.⁴²

Истовремено се десио насилни прекид са информативним простором Србије и других република. Прекинута је размена радијског и телевизијског програма са Србијом. На простору зоне одговорности Војнопоморске области, осим Книнске Крајине,

⁴⁰ Милован Милутиновић, *Рат је почео ријечима* – Босна и Херцеговина деведесетих, Независни универзитет Бања Лука, 2010, стр. 24.

⁴¹ Директор ХТВ Антун Врдољак изјавио је у септембру 1991. године: „Јединице ЈНА могу заузети Загреб, али ће и наредних 30 дана гледати програм ХТВ“.

⁴² Ратко Божовић, *Живот културе*, Филип Вишњић, Београд, 2009, стр. 35.

прекинута је дистрибуција београдске штампе. Из Београда и Србије преносиле су се само лоше вести и поруке.

У овој фази можемо разликовати два периода. У првом периоду, до 6. маја 1990. године односно другог круга првих вишестраначких избора у Хрватској, хрватска пропаганда имала је за циљ да омогући долазак на власт националистичке странке Хрватске демократске заједнице, која је у програму имала самосталну Хрватску. У другом периоду, од преузимања власти, Хрватска демократска заједница почиње интензивни медијско-пропагандни рат и терористичка дејства против Југословенске народне армије, Срба у Хрватској у циљу оружаног разбијања СФР Југославије и стварања Независне Државе Хрватске.

Председник СР Србије Слободан Милошевић означен је као стваралац „Велике Србије“ и злочинац који треба да пороби све народе Југославије. Срби постају „лоши“ момци, а сви остали „добри“. У Далмацији се стварао страх и масовна мржња према Ратној морнарици и српском народу.

У почетку је хрватска пропаганда окарактерисала Југословенску народну армију као „комунистичку“, а Србе у Хрватској као „побуњенике“ и „терористе“. Ипак, најшири и најприхваћенији погрдни назив за припаднике Ратне морнарице и Србе био је „четник“. Том приликом су вешто коришћени неодговорни и неозбиљни појединци са неуредном брадом, шајкачом и разним српским кич ознакама (чак и ножевима у зубима) на српским митинзима, који су постали „манекени“ хрватске антисрпске пропаганде. У том смислу, Здравко Томац каже: „да се рат против четника и тзв. Југословенске народне армије једино могао добити јединством свих у одбрани домовине“.⁴³

Хрватска пропаганда у спорту и култури

Прва јавна антијугословенска и антисрпска масовна хистерија догодила се на „Пољуду“, стадиону НК „Хајдук“ (непосредно уз Ратну луку Лора). Током утакмице „Хајдук“ – „Партизан“ (резултат 2 : 0) 19. новембра 1989. године, око тридесет хиљада присутних гледалаца звиждало је за време минута ћутања у знак последње поште за 92 погинула рудара у Алексинцу. За време утакмице спаљена је државна застава СФР Југославије, а гледаоци су скандирали: „Слобо Србине, чакија ти не гине“, „Азем Влаши“, „Хрватска – Косово“. У време варљивог југословенског мира,

⁴³ Здравко Томац, *Иза затворених врата*, Организатор, Загреб, 1992, стр. 214. новине – Енциклопедија“ Београд, 1995, стр. 211.

то је био скандал и велико изненађење за играче и руководство „Партизана“. Чак је и београдска штампа стидљиво обавестила јавност о том инциденту.⁴⁴

Руководство Хрватске демократске заједнице режирало је инцидент на утакмици „Динамо“ – „Црвена звезда“, која је одиграна 13. маја 1990. године у Загребу.⁴⁵ За наводну лошу организацију обезбеђења утакмице, при чему је било навијачког дивљања, оптужена је милиција. Након тога је почела смена руководећих кадрова српске националности у Министарству унутрашњих послова Хрватске. Хрватски херој тог времена био је фудбалер Звонимир Бобан, који је ударио милиционара на игралишту. За Хрвате је милиција Републике Хрватске тада била „великосрпска“ и нико није приметио да је ударен милиционар муслиманске националности Рефик Ахметовић. У мају 2017. године, некадашњи милиционар Рефик Ахметовић изјавиће да је екстремна навијачка група НК „Динама“ звана „Бед блу бојс“ имала намеру да тада убије фудбалера „Црвене Звезде“, Драгана Стојковића Пиксија.⁴⁶

Слична масовна антијугословенска и антисрпска хистерија догодила се за време Првенства Европе у атлетици, које је одржано на стадиону „Пољуд“ у Сплиту, од 27. августа до 1. септембра 1990. године.

Такмичење је организовано под покровитељством Атлетског савеза Југославије, а првенство је отворио председник Хрватске др Фрањо Туђман, иако је то требало да учини председник Председништва СФР Југославије др Борислав Јовић, који се ту непосредно налазио. Тада је извиждана југословенска химна, а масовно се певала хрватска химна и подржао председник Хрватске др Фрањо Туђман. Хрватски медији искористили су тај спортски догађај да светској јавности дају до знања како се то одржава у Кроацији (Хрватској), а не у Југославији. Због неподобне националности, освајачи златних медаља Сњежана Пајкић и Драгутин Топић, скромно су поздрављени од национализмом острашћене публике.

⁴⁴ З. Стојадиновић, М. Стојаковић, *Пољуд у пламену* (Звиждуци ужаса), Вечерње новости, 20. 11. 1989, стр. 17.

⁴⁵ Ова утакмица, по телевизији CNN (CableNewsNetwork) спада међу пет спортских догађаја који су променили свет.

⁴⁶ *Планирали да убију Пиксија!?*, Вечерње новости, 13.11.2017, стр. 40.

Под видом обезбеђења првенства, у Сплиту су концентрисане веће полицијске и друге паравојне хрватске снаге. Оне су се припремале за напад на Книн након завршетка првенства. Разлог напада био је отпор српског народа и милиције одузимању вишка наоружања у већинским српским местима Лике и Далмације (почетак тзв. балван револуције 18. 8. 1990). Хрватска пропаганда оптужила је Југословенску народну армију (забрана лета хеликоптерима Министарства унутрашњих послова Републике Хрватске) за спречавање полицијских снага Републике Хрватске у увођењу реда и мира у тим местима. Јавност у Хрватској и Србији и данас није потпуно упозната са правим узроком почетка тзв. балван револуције.

Кошаркашки клуб „Југопластика“ постала је 1991. године првак Европе. Велики допринос тој титули дала су четворица играча српске националности. Како им се спремао необично доказивање лојалности Хрватској, уз помоћ саиграча Тонија Кукоча и Дина Рађе, успели су да побегну из Сплита током једне септембарске ноћи 1991. године.

На културном плану догодио се вербални сукоб између два глумачка национална симбола, Бате Живојиновића и Бориса Дворника. Дојучерашњи пријатељи (јунаци из партизанских филмова) обрачунавали су се преко медија. Новинар и публициста Виктор Иванчић о том сукобу каже: „Балкански рат је, према једној од верзија, био свечано финале дугогодишње владавинне идеолошког и емотивног кича, идејно-сентименталног бофла стимулираног из државне ризнице, а његови снажни симболички носитељи на плану филмске уметности били су управо Живојиновић и Дворник“.⁴⁷

Као и у свим периодима експанзије хрватског национализма у масовној култури, појавили су се хрватски „новогвор“ и националистичка кич иконографија шаховнице и друга обележја што је Србе подсећало на усташку Независну Државу Хрватску. Језик политичке пропаганде постао је нови хрватски језик, у ствари, намештени језик разлике који је требало да постигне чудновату лингвистичку „оригиналност“.⁴⁸ Тако је Туђманов „новогвор“ садржавао и овакву шифру: „свеудобна свеудијељеност

⁴⁷ Иванчић Виктор, *Animal Croatica*, Едиција РЕЧ, Београд, 2007, стр. 211.

⁴⁸ Ратко Божовић, *Живот културе*, Филип Вишњић, Београд, 2009, стр. 294.

геноцидне чинидбе", а која би требало да значи: „свевременска непрекидност (сталност) геноцидног чина (деловања).⁴⁹

Сви певачи, глумци, спортисти и остале јавне личности мобилисани су и морали су дати свој допринос одбрани Хрватске (у ствари, у нападу на Југословенску народну армију и српски народ). Онај ко није то јавно урадио, морао је напустити Хрватску. У то време настала је тзв. домољубна пјесма, где је једноставна и лакопамтљива мелодијска линија употпуњена величањем хрватства, антиармијским и антисрпским стиховима. Већина тзв. старих забрањених хрватских песама настала је на мелодијама старих српских народних или борбених песама још у време Независне Државе Хрватске и са измењеним текстовима постала усташке буднице. У певању тих песама у Далмацији истицали су се Томислав Ивчић, Дражен Жанко и остали. Своју прву усташку песму („Бојна Чавоглаве“) тада је запевао и Марко Перковић Томсон.

Утицај хрватске пропаганде на људство Ратне морнарице

Деловање хрватске пропаганде према старешинама Ратне морнарице било је пресудно за њен опстанак. На многим ратним бродовима старешине су сачињавале половину посаде, а на подморницама скоро целу. Зато је однос старешина Ратне морнарице према патриотској обавези и официрској части у том тренутку био важнији од понашања и реаговања морнара-војника.

У командама, јединицама и установама Ратне морнарице извршена је хомогенизација у првом реду активних војних и цивилних лица по односу на опције решавања југословенске кризе. У „југословенској опцији“, већину су чинили припадници Ратне морнарице српске националности. У тој групи било је и осталих националности и то са високим чиновима и функцијама. У „хрватској опцији“, већину су чинили припадници Ратне морнарице хрватске националности. Скоро отворену подршку „хрватској опцији“ давали су и припадници осталих националности, с тим што ће у даљој ескалацији кризе, под утицајем психолошких и других притисака, приступити паравојним хрватским снагама, где ће углавном обављати ниже дужности. Официри хрватске националности окупили су се око пензионисаног адмирала Свете Летице у тзв. Хрватску ратну морнарицу. Углавном су то

⁴⁹ Петар Цацић, Срби у Хрватској на удару „расне револуције“ у XIX и XX веку, Стручна књига, Београд, 1991, стр. 98.

били активни и пензионисани официри Ратне морнарице, који су били познати по националистичком и шовинистичком деловању из 1971. године. Први начелних штаба тзв. Хрватске ратне морнарице био је капетан бојног брода Карло Грбац, Хрват родом из Славоније. Један од водећих издајника који је око себе окупио доста кадрова Ратне морнарице, био је бивши командант Војнопоморске области адмирал Божићар Грубишић.⁵⁰ Неки високи официри Ратне морнарице хрватске националности нису хтели да изврше дате задатке, па су ухапшени и осуђени (контраадмирал Ђуро Појер, командант 8. војнопоморског сектора и капетан бојног брода Иван Милишић, начелник штаба 9. војнопоморског сектора). Тадашњи капетани фрегате Давор Домазет Лошо и Кузма Пецотић дезертирали су из Југословенске народне армије, побегавши са школовања из Ратне школе у Београду. Капетан бојног брода Фрањо Бенковић је организовано предао Хидрографски институт у Сплиту. Потпуковник Нојко Мариновић, командант 472. моторизоване бригаде у Требињу, на молбу је прекинуо службу у Југословенској народној армији. Након испраћаја у Требињу, одмах је отишао у Дубровник и касније се борио против „своје“ јединице. Многи официри хрватске националности на високим положајима у командама и јединицама прекинули су активну војну службу на основу властите молбе. Међу њима су били: адмирал Јозо Ерцег и Фридрих Морети, капетани бојног брода Вид Стипетић, Владо Матуловић, Антон Хорват, Анте Будимир, Јосип Грабовић, Марко Кимер, Стјепан Бернардић, капетани фрегате Франко Перковић, Петар Матана, Златко Бићанић и др.

Један мањи део старешина хрватске националности остао је на својим дужностима и коректно се понашао. Њиховостанак, понашање и ангажовање у командама и јединицама Ратне морнарице имао је велики значај за морал свих старешина „југословенске опције“.

Припадници Ратне морнарице муслиманске националности високих чинова тежишно су се окупљали око капетана фрегате Мехе Каришика у Центру високих војних школа Ратне морнарице. Почетком оружаних сукоба, највећи део напустиће Ратну

⁵⁰ Адмирал Грубишић дошао је у јуну 1991. године хеликоптером из Београда у МШЦ Сплит на свечаност завршетка класе КШШ РМ. Притом је јавно изјавио: „У Далмацији је све усташа до усташе“. Након тога је отишао да наводно тражи нестало сина, а у ствари је дезертирао из ЈНА и отишао у Загреб у Главни стојер.

морнарицу и отићи ће у Босну и Херцеговину. Капетан фрегате Мехо Каришик дезертирао је из Ратне морнарице почетком августа 1991. године. Са конспиративним именом Кемо, био је шеф војног дела Патриотске лиге. Њему су се прикључили капетан корвете Атиф Шароњић (дезертирао из Центра високих војних школа Ратне морнарице) и поручник бојног брода Мустафа Хајрулаховић (поморски диверзант, дезертирао из обавештајне групе у Сплиту). Та група је за сакривање користила „лечење“ у Војној болници Сарајево. Каришик и Хајрулаховић су постали бригадни генерали армије Босне и Херцеговине.⁵¹ Мустафа Хајрулаховић Талијан био је један од главних организатора злочина над припадницима Југословенске народне армије у Добровољачкој улици у Сарајеву. Један део Муслимана прикључио се Хрватској ратној морнарици (капетан бојног брода Џевад Беширевић). Мањи део остао је у Ратној морнарици, где су одговорно и часно обављали своје дужности. Већи део официра припадника словеначке националности (традиционално службовали на подморницама) напустио је Ратну морнарицу и прикључио се Територијалној одбрани Словеније. Њихов идејни вођа био је контраадмирал Марјан Погачник, командант Петог војнопоморског сектора Пула. Већина припадника Ратне морнарице албанске националности прикључила се хрватским паравојним снагама. Део припадника Ратне морнарице македонске националности, под утицајем вицеадмирала Драгољуба Боцинова, напустио је простор Хрватске и отишао у Македонију. Вицеадмирал Боцинов покушао је да преда ЦБВШ Ратне морнарице „Маршал Тито“ у Сплиту хрватским паравојним снагама, али је правовремено ухапшен и касније осуђен. Командант гарнизона Плоче, капетан фрегате Велин Јованов, својом издајом допринео је заузимању складишта Мале Баре, Татиње и осталих објеката у гарнизону Плоче од хрватских паравојних снага. Ухапшен је код Љига када је превозио личне ствари из Хрватске за Македонију. Осуђен је на вишегодишњу казну, али је заједно са адмиралом Боциновим размењен према споразуму са Македонијом.

Хрватска пропаганда синхронизована са терористичким дејствима, имала је циљ да старешине (кључне у функционисању Ратне морнарице) несрпске националности напусте Ратну морнарицу, а онда би борбена техника и објекти по аутоматизму

⁵¹ Мирко Капор, *Слао „дајца“ а примио „амица“*, Политика, Београд, 31. 1. 1999, стр. 16.лог сина, а у ствари је дезертирао из ЈНА и отишао у Загреб у Главни стожер.

пали у руке хрватским паравојним снагама без борбе. Таква процена заснивана је на тврдњи о војној и поморачкој неспособности старешина српске националности и у њиховом мањем броју (мање од 25%) у укупном бројном стању Ратне морнарице.

Захваљујући таквој погрешној процени, сачувана је већина борбених средстава Ратне морнарице, а није било међусобних оружаних обрачуна унутар јединица. Ниједан ратни брод Ратне морнарице није прешао добровољно у састав тзв. Хрватске ратне морнарице.

Старешине хрватске националности које су се двоумиле о напуштању, биле су прозиване у „Слободној Далмацији“, уз обавезно писмо породици. Већина их је одмах напустила јединице, а у наредном броју „Слободне Далмације“ осуђивали су Ратну морнарицу за агресију и упућивали позив преосталим колегама Хрватима да је напусте. Морнаре-војнике који би дезертирали из јединица, хрватске власти би облачиле у цивилну одећу и упућивале кућама, а дезертери су преко средстава информисања позивали остале да ураде исто. Таква ситуација наметала је изузетну вештину и упорност старешинског састава да мотивише војнике-морнаре да остану у јединици у тренуцима када су старешине са једном написаном реченицом у молби, практично, одмах напустиле јединице. Изостанак репресивних мера привођења дезертера на простору који је потпуно контролисала власт СФР Југославије, неповољно је деловала на борбени морал припадника.

Блокада касарни и напади на Ратну морнарицу и Србе

Након оружаних инцидената у Пакрацу 1. марта 1991. године и на Плитвицама 31. марта 1991. године, хрватска пропаганда је до праве шовинистичке хистерије довела хрватске масе у мржњу према Ратној морнарици и Србима у Далмацији. Осим пропагандних порука, коришћени су и инциденти у којима су гинули Хрвати, најчешће обични млади људи. Многи од њих страдали су од циничног и терористичког дејства по принципу „пуцање на своје“. Из тог доба познат је случај тзв. првог погинулог „хрватског редарственика“ Јосипа Јовића из Аржана код Имотског. Јовић је погођен на Плитвицама залуталим метком из пушке „сингапурке“ које је Министарство унутрашњих послова Републике Хрватске претходно илегално увезло.⁵² Хрватска про-

⁵² Јосип Бољковац: *Јосип Јовић је погођен залуталим метком наше „пумпарике“*,

паганда и данас оптужује „српске одметнике“ за убиство Јовића, иако је поуздано утврђено да су га погодиле хрватске снаге.

Блокада касарни Ратне морнарице у Далмацији почела је 27. априла 1991. године запречавањем путних прилаза касарнама великим камионима, жежевима и контролним пунктовима Збора народне гарде. Хрватске провокације и инциденти са тзв. полицијском станицом Кијево и акцијом у Борову Селу, хрватска пропаганда искористила је за покретање антиармијских и антисрпских рушилачких демонстрација у Далмацији. У Задру се 2. маја 1991. године догодила „кристална ноћ“ у којој је уништено и разлупано више стотина стамбених и пословних објеката грађана српске националности. Председник Хрватске др Фрањо Туђман упутио је 5. маја 1991. године из хотела „Медена“ у Трогиру јавни позив да се нападне Команда Војнопоморске области у Сплиту. Неколико десетина хиљада грађана Сплита кренуло је 6. маја 1991. године да освоји касарне у гарнизону Сплит. При томе су у граду, код зграде „Слободне Далмације“ (улица Жртава фашизма), блокирали интервентну јединицу 290. батаљон Војне полиције, а њене припаднике изложили разним врстама понижења. Испред Команде Војнопоморске области убијен је војник полицајац македонске националности Сашко Гешовски, рањен је поручник Сретен Егерић, а у транспортеру је давлён војник македонске националности Светланче Наков.

Убице војника Гешовског, злочинце Анту Врдољака и Драгана Вранеша, Министарство унутрашњих послова Републике Хрватске склонило је на сигурно место. Давитеље војника Накова (Иван Бегоња, Бранко Главиновић, Мате Сабљић и Роланд Звонаревић) ухапсили су нешто касније органи војне безбедности и они су осуђени на Војном суду у Сарајеву.

Истовремено су демонстранти покушали да уђу у све остале сплитске касарне, али су у томе спречени одлучном одбраном. Демонстрантима је командовано преко станице Радио Сплит, која је у живо преносила догађај. Међу цивилима је било и наоружаних припадника хрватских паравојних снага, тзв. редарственика, који су жене и децу употребљавали као „живи штит“. Крваве демонстрације у Сплиту које је иницирао Туђман, означиле су објаву рата врховништва Хрватске Југословенској народној армији.

Тог дана се срушио мит о „слободарској Далмацији југословенског опредељења“, „црвеном Сплиту“, „далматинским партизанима Хрватима“ итд.⁵³

У припреми за добро организован и одлучан напад на касарне Ратне морнарице, хрватска власт је ангажовала психијатријску службу. Психијатри Војне болнице Сплит дневно су онеспособљавали за служење војног рока по више десетина морнара-војника. Старешине које би се жалиле на психичке проблеме, добијале би дијагнозу којом би прекидале активну службу и одлазиле у пензију. Психијатријска служба Главног санитетског стожера хрватске паравојске израђивала је психолошко-психијатријске профиле старешина на најодговорнијим дужностима и предлагала најефикаснији начин извођења психолошког притиска.⁵⁴

Психолошки притисци вршени су објављивањем имена старешина РМ у медијима и њихових „антихрватских“ деловања.⁵⁵ Након тога, наставио би се притисак на породицу, најчешће уз примену насиља. У Сплиту је настава у школама почињала интонирањем хрватске химне, а често би наставници, објашњавајући „великосрпску агресију“ Југословенске народне армије, тражили од ученика да устану „они којима тата није окупатор“. Деца војних лица остајала би да седе у клупама, а неретко касније, доживљавала би и малтретирања од својих школских „другова“. Национално острашћене разредне старешине често су вршиле притисак на децу војних лица, тако да су прекидала школовања и одлазила ван Хрватске. Једно дете (отац старешина Хрват из Славоније) пребили су крајем октобра 1991. године „другови“ у основној школи, тако да је добило потрес мозга.⁵⁶ Његова породица (хрватске националности) заувек се преселила у Србију. Грађани српске националности који су живели и радили у далматинским градовима, били су изложени притисцима и малтретирању. Они који су остали, морали су јавно потписивати лојалност Хрватској и осуђивати Југословенску народну армију и стварање „Велике Србије“.

⁵³ И данас у српској јавности влада стереотип да је Далмација „пројугословенска“, а да су Далматинци искључиво Хрвати, што је последица пропаганде, пре свега, у сфери културе.

⁵⁴ Андрија Поповић, *Лора – темпирна бомба*, Недељна Далмација, Сплит, 17. 10. 1991, стр. 22–23.

⁵⁵ Андрија Поповић, *Лора – темпирна бомба*, Недељна Далмација, Сплит, 17. 10. 1991, стр. 22–23.

⁵⁶ Богислав Пантовић, *Тићи су крпнали*, Удружење публициста Чачка, Чачак, 2001, стр. 87.

ПРЕГЛЕД 1

**Освојени објекти и средства НВО РМ
од хрватских паравојних снага**

Р. бр	Објекти средства НВО	Врста - број
1.	Установе	Бродарски институт Загреб, Хидрографски институт Сплит, Во болница Сплит, МТРЗ „Велимир Шкорпик“ Шибеник, Во штампарија Сплит, Во одмаралишта Пула, Цриквеница, Дуилово, Башко поље, Оребић, Купари и други
2.	Објекти	26 + 23
3.	Бродови	24 брода и једна подморница: РТОП-402, РЧ310, ТЧ-222, 4х ПЧ (типа ПЧ-171), ДТМ-219, ДСМ-110, 8хДЈЧ, МЛ-151, МЛ-141, ПН-25, ЛР-71, ЛР-72, ПС-12, ПХ-33. Бродиви су били у МТРЗ Шибеник, а подморница П-914 у Бродоградилишту Сплит
4.	Пловна средства	10 комада: БРМ-51, БРМ-83, БМ-64, БМ-65, 4хБМТ-(1,2,3,4) и 2хБДЧ. (у МТРЗ Шибеник)
5.	Бродови у градњи	РТОП-411 (у Бродоградилишту Краљевица) и ДЕМ-242 (у Бродоградилишту Сплит)
6.	Ракете	50 комада противбродских ракета РБС-15 и 120 комада ПВО ракета брод-ваздух РЗ-13 (у Жрновници)
7.	Артиљеријска оруђа	44 комада обалских топова: 4х130мм, 4х100мм, 4х90мм, 14х88мм, 18х85мм (покретне и стационарне обалске батерије)
8.	Морске мине	562 комада: 482хСАГ-2 и 80хАИМ М-70 (минско складиште Татиње, гарнизон Плоче)

Током августа и септембра 1991. године, хрватска паравојска је, уз помоћ старешина издајника, освојила више установа у којима су претежно радили цивили хрватске националности. Освојени и отети бродови и пловна средства налазили су се на планираним ремонтима у бродоградилиштима. Хрватска паравојска успела је да зароби 24 брода, једну малу диверзантску подморницу и 10 пловних средстава. Губици артиљеријско-ракетних јединица обалске одбране износе око 10%. Гледајући укупан број пловних и осталих јединица РМ, то износи мање од четвртине. Губици ратних и помоћних бродова износе 18,3%, а

пловних средстава 10,3%. Хрватска пропаганда и терористичка дејства имала су значајну улогу у освајању тих објеката и наоружања и војне опреме (НВО – дато у Прегледу 1). Може се рећи да је четвртина преосталог састава људства РМ одбранила и евакуисала у Боку Которску (Ратна морнарица Војске Југославије) преко три четвртине наоружања и војне опреме Ратне морнарице.

Током деведесетих година, зону одговорности Војнопоморске области напустило је много становника српске националности и особа опредељених као Југословени. На основу података из пописа становништва из 1991. и 2001. године, уочава се да је у местима где су биле стациониране јединице Ратне морнарице „нестало“ 41.746 Срба и 21.392 Југословена (Преглед 2).

Стање у блокираним касарнама

Након сталних провокација, вербалног вређања и физичких напада, убиство војног полицајца Сашка Гешовског испред зграде Команде Војнопоморске области било је кулминација свирепости и подмуклости хрватске пропаганде и тероризма. Већина грађана Сплита славила је то подмукло убиство као почетак коначног оружаног обрачуна са Ратном морнарицом. Уједно је то била порука и свим осталим припадницима Ратне морнарице и њиховим породицама да им је живот угрожен у Сплиту и осталим местима Далмације. Таква ситуација посебно је имала негативан утицај на речни састав морнара-војника, који су се у Далмацији затекли на одслужењу редовног војног рока. За оне који су ту тек дошли, то је био период изненадног преласка из мирнодопске свакидашњице у ратно стање, које је било стварно у животу, али формално од државе није проглашено. Посебно тешко било је морнарима-војницима који су се налазили у блокираним касарнама. Спознаја да могу изгубити живот, а за многе од њих из потпуно нејасног разлога, изазивала је осећање страха и неизвесности. Масовна дезертерства и организовани прихват од Министарства унутрашњих послова Републике Хрватске, лажна ослобађања од лекара Војне болнице Сплит, позиви родитеља да напусте Југословенску народну армију и други притисци, стварали су конфузију и негативно су утицали на морал морнара-војника.

ПРЕГЛЕД 2

**Број Срба, Југословена и неопређених према пописима 1991.
и 2001. године у градовима у зони одговорности
Војнопоморске области⁵⁷**

Р.бр.	Град	Попис 1991.г.			Попис 2001.г.		Индекс 91=100 %
		Срби	Југос.	Неоп.	Срби	Неоп.	
1.	Пула	5.682	4.076	2.317	3.415	4.851	60.1
2.	Ријека	18.891	6.925	6.609	8.946	7.272	47.3
3.	М. Лошињ	557	305	264	380	350	68.2
4.	Задар	10.958	1.728	1.345	2.382	1.184	21.7
5.	Бенковац	2.780	73	66	730	141	26.3
6.	Книн	9.867	381	132	3.164	274	32.1
7.	Дрниш	1.028	28	83	656	73	64.2
8.	Шибеник	3.809	768	835	1.628	668	42.7
9.	Сињ	251	217	146	174	110	69.3
10.	Каштела	767	253	324	363	333	47.3
11.	Трогир	183	154	121	95	72	51.9
12.	Солин	301	80	64	73	136	24.3
13.	Сплит	8.492	4.057	3.201	3.047	2.543	35.9
14.	Вис, Ластово	64	105	30	10	33	15.6
15.	Корчула	71	28	82	68	111	95.8
16.	Плоче	438	288	139	179	127	40.9
17.	Дубровник	4.342	1.026	1.055	1.426	853	32.8
УКУПНО		68.481	21.392	16.813	26.735	19.131	45.7

Од маја до септембра 1991. године, стално се очекивао напад на касарне. Команданти и командири који су правилно проценили ситуацију, правовремено су припремили своје саставе за

⁵⁷ Светозар Ливада, Етничко чишћење озаконен злочин стојећа, Еурокиџа, Загреб, 2006, стр. 43-46.

борбу. Било је и оних који су то олако схватили и чекали рат потпуно неприпремљени. Команда Војнопоморске области претходно је правовремено указивала на опасност од дејства диверзантско-терористичких група и наређивала степене приправности. Тако је у наређењу од 3. јануара 1991. године било наређено следеће: „Наређене мере заштите војних објеката од диверзантско-терористичких акција остају на снази до даљег, са изузетком команди и јединица 5. и 9. војнопоморског сектора, те јединица на отоцима из састава 8. војнопоморског сектора, које од 3. 1. 1991. године прелазе на редовне мере обезбеђења и заштите војних објеката. За све команде и јединице Војнопоморске области и даље остају на снази задаци праћења и извештавања о свим сазнањима у вези са припремом и извођењем диверзантско-терористичких акција.”⁵⁸

Чекање „првог пуцња” оптерећивало је целокупно људство у касарнама. Управо у том ишчекивању, нервна напетост достизала је кулминацију и тад су људи били најподложнији неконтролисаном понашању.⁵⁹

У припреми за непосредни напад на касарне 29. августа 1991. године, започиње протест женске организације „Бедем љубави”. Око касарни се постављају разгласни уређаји који емитују поруке за напуштање јединица и предају, као и „домољубну” музику. Хрватски радио и телевизија почели су са ратном пропагандом и преносом „рата уживо”. У таквој ситуацији било је немогуће заштитити људство од пријема пропагандних порука. Физички је готово било немогуће забранити слушање хрватских масовних медија, а других извора информација није било. Разобличавање пропаганде од непосредних старешина, као и њихова одлучност, давали су позитивне резултате у јачању борбеног морала.

Јединице Ратне морнарице у блокираним касарнама могле су рачунати на ватрену подршку снага РВ и ПВО и јединица Флоте, које су маневрисале на мору. Недостатак поуздане везе за пријем наређења и информација од претпостављене Команде Војнопоморске области, стварало је осећај напуштености и безнадежности. Хрватске паравојне снаге су пре напада на касарне несметано вршиле инжињеријско уређење ватрених положаја. Посебно су уређивале ватрене положаје обалске артиљерије на

⁵⁸ Наређење Команде Војнопоморске области, стр. пов. бр. 1458–5 од 3. 1. 1991.

⁵⁹ Александар Бек у својој књизи „Волоколамски друм” веома детаљно описује проблем ишчекивања првог судара са непријатељем.

обали и острвима на пловним путевима, које су изводили од обале према отвореном мору.

На борбени морал састава у блокираним касарнама неповољно су деловала ефикасна дејства хрватских паравојних снага, којима су обарале авионе РВ и ПВО у рејону Задра, Шибеника, Сиња и Сплита. Треба имати у виду да су авиони у почетку неадекватно употребљавани, а истовремено, пилоти нису рачунали на ефикасност ПВО хрватских паравојних снага. Осамдесетих година, јединице противваздушне одбране Југословенске народне армије биле су одлично оспособљене и опремљене за борбу против ваздушних циљева на малим висинама. Јединице противваздушне одбране Војнопоморске области такође су биле врхунски оспособљене и увежбане. Одзив војних обвезника (већина хрватске националности) на обуку у ратне јединице противваздушне одбране у Шибенику, Сињу и Дивуљама, био је преко 90%.⁶⁰

Професионални припадници Ратне морнарице са службом у Сплиту били су у невероватној ситуацији. Хрватска држава, локалне власти и највећи део становништва прогласили су их „великосрпским агресорима“. Истовремено су им од плате у Београду одузимана новчана средства и уплаћивана на рачун месног самодоприноса у Сплиту. Од тих средстава куповано је оружје којим је нападана Ратна морнарица. Тако испада да су старешине Ратне морнарице саме деломично финансирале хрватске паравојне снаге које су их нападале.⁶¹

Након првих ефикасних борбених дејстава у одбрани касарни, људство је савладало страх и неизвесност. Морнари-војници добили су потребно самопоуздање и све више испољавали квалитете доброг борца (храброст, упорност, дисциплинованост, иницијатива).

Ти млади људи дали су огроман допринос у извршавању борбених задатака и евакуацији јединица Ратне морнарице из хрватског дела зоне одговорности Војнопоморске области. Јединству бродских и војних колектива вишенационалног састава највећу штету наносиле су националистичке и религиозне предрасуде, које су могле узроковати националну искључивост

⁶⁰ Податак дао пензионисани пуковник Зоран Чпајак, некадашњи командант 323. лаког артиљеријског дивизиона (Шибеник), 269. 323. лаког артиљеријског дивизиона ПВО (Сињ) и 410. 323. лаког артиљеријског дивизиона ПВО (Дивуље).

⁶¹ Приједлог за укидање издвајања за мјесни самодопринос; Команда 205. обалског ракетног дивизиона, пов. бр. 560-1 од 4. 9. 1991.

и неразумевање, што је могло имати фаталне последице за саме јединице.

Оне старешине које су успеле да реше тај проблем у вишенационалном саставу својих јединица, успешно су решиле и основни задатак одбране људства и касарни.

У тим тешким ситуацијама, до изражаја су дошле старешине које су, уз показану храброст, имале и моћ самосталног одлучивања.

Пропагандни утицаји локалних средина на старешине у блокираним касарнама

У зони одговорности Војнопоморске области било је много малих објеката, претежно складишта или јединица у развоју, које су се налазиле у мањим местима или њиховој близини. Команданти, командири и остале старешине таквих објеката ту су живели са породицом или су периодично долазили на задатке (командири страже). Живећи ту годинама, многи су се потпуно интегрисали (многи су се и оженили) у локалне средине. Хрватска пропаганда користила је такву ситуацију и преко супруга, њихове шире породице и дугогодишњих пријатеља, утицала на старешине. Поред таквих врста притисака, хрватске паравојне снаге служиле су се и уценама, претњама и физичким насиљем. У остварењу циљева, на руку су им ишле и неспособности и издајничке намере појединих старешина Ратне морнарице, а то се може видети из следећих примера:

1. На обалској артиљеријској батерији Вела Стража на Шолти, командир је био капетан Ивица Марковић, Србин по националности. Супруга му је била Хрватица са Шолте. Како се претходно повезао са припадницима хрватских паравојних снага (Горан Ковачевић и пилот пољопривредне авијације Матко Раос), организовао је њихово пресвлачење у униформе Југословенске одбране и упад у објекат батерије 4. августа 1991. године, при чему је опљачкана већа количине муниције (13.500 метака 20 мм) и лично наоружање затечено у батерији. Опљачкана муниција и наоружање одмах је транспортовано трајектом за Сплит.

2. Напад на војне објекте у гарнизону Плоче изведен 14. септембра 1991. године. Хрватске паравојне снаге заузеле су складиште Мале Баре без отпора снага обезбеђења и тако се домогле веће количине наоружања. Командир страже био је заставник Стојан Зеџ, Србин по националности. Заставник Зеџ је отварао

врата магацина и показивао где се налази наоружање. Наредио је војницима стражарима да помажу укрцавање наоружања и муниције у камионе „Јадрантранса“. Супруга му је била Хрватица из Плоча. У изворима⁶² је објашњена, али и вешто сакривена његова улога. Каријеру је наставио у Ратној морнарици Војске Југославије без већих проблема. Издаја његових претпостављених мајора Алојза Калуже и капетана фрегате Велина Јованова, не може бити оправдање за предају тако важног објекта без борбе. То складиште је први важнији објекат Ратне морнарице који су заузеле хрватске паравојне снаге. Из тог аспекта, његово заузимање имало је веома неповољан утицај на борбени морал свих припадника. Успешно ноћно дејство авијације по складишту и камионима, који су одвозили муницију и наоружање, ублажило је осећај немоћи и инфериорности који је био присутан код припадника Ратне морнарице још од напада на Југословенску народну армију у Словенији.

3. На обалској артиљеријској батерији Жирје, командир објекта био је старији водник Жељко Балтић, Србин по националности. Био је у веома добрим односима са становницима острва Жирје. Организовао је предају батерије хрватским паравојним снагама 13. септембра 1991. године, као и њено дејство по снагама Југословенске народне армије у касарнама у Шибенику и на прилазима граду. Обалска артиљеријска батерија од шест топова 90 мм више је дана дејствовала по снагама Југословенске народне армије, а да надлежна команда Ратне морнарице то није знала. За седам дана, батерија је испалила 30 граната по снагама Југословенске народне армије.

4. На подручју Рогознице налазила се команда 117. обалске артиљеријске групе и обалска артиљеријска батерија на Зечеву и острву Смоквици. Командир снага обезбеђења био је поручник корвете Стеван Орошић, Србин по националности. Супруга му је била Хрватица. Хрватске паравојне снаге под командом Рахима Адемија, на превару су заробиле Орошића. Према хрватским изворима,⁶³ Орошић је био веома кооперативан и брзо позвао посаду обалске артиљеријске групе да се преда. У тој акцији, хрватске паравојне снаге заробиле су четири обалска топа 130 мм, че-

⁶² Перо Шимац, Свједочанства о Домовинском рату у Далмацији 1991, Ф. К. Омиш, Сплит, 2001, стр. 102. и М. Шпегел, Сјећање војника, Знање, Загреб, 2001, стр. 173.

⁶³ Перо Шимац, Свједочанства о Домовинском рату у Далмацији 1991, Ф. К. Омиш, Сплит, 2001, стр. 199.

тири обалска топа 100 мм, четири обалска топа 88 мм, четири обалска топа 85 мм, 12 топова 20/3 20 мм, пет лаких ракетних система Стрела-2М са две ракете, 270 граната 85-130 мм и већу количину пешадијског наоружања и муниције. Осим тог наоружања, заробљена су и убојна средства за противподморничку борбу од 784. ППДХе из Дивуља, међу којима су најбоља али и најскупља била противподморничка торпеда МК-44 америчке производње. Иначе, супруга Рахима Адемија била је родом из Рогознице, па је он имао потпуну подршку целокупног становништва. Убрзо након предаје, Орошић је дао изјаву за дневне новине „Слободна Далмација“. У чланку „Овдје заробљеник, тамо дезертер“, под тајном ознаком ХУ, изјавио је: „Нити сам издајник, нити сам агресор, а камоли злочинац... По националности сам Србин и Хрват и Мађар... Поступио сам тако како сам поступио. Породица ми је у Војводини. Не осјећам да би ми смјела судити ни хрватска, ни српска власт“. Из анализе садржаја чланка може се закључити да је Орошић организовано са намером предао обалску артиљеријску батерију Рогозницу. Поручник корвете Стеван Орошић касније је без већих проблема наставио професионалну каријеру у Ратној морнарици Војске Југославије, а пензионисан је у чину капетана корвете у Војсци Црне Горе.

5. Хрватске паравојне снаге из места Жрновница освојиле су у ноћи 15/16. септембра 1991. године објекат 80. морнаричкотехничке ракетне базе за седам минута. Базу је предао потпуковник Маринко Билић, Србин по националности. Сам је неодговорно ишао на преговоре са локалним униформисаним криминалцима. Он и његови официри заменици српске националности показали су невероватан кукавичлук и неодговорност. У бази се налазило 50 најновијих противбродских ракета РБС-15 шведске производње, које је тек требало уградити на бродове Ратне морнарице. Осим тих ракета, у бази је било ускладиштено и 120 ракета брод-ваздух РЗ-13 за систем ОСА-М, који се налазио на великим патролним бродовима. После предаје објекта, јавили су се Команди Војнопоморске области, где су ухапшени. Билић је до смрти живео са породицом негде у Војводини. Остали официри наставили су службу без већих проблема у Ратној морнарици Војске Југославије. Највећу заслугу за освајање тог важног објекта Ратне морнарице имао је локални моћник сатник Винко Барбарић. Он је био толико одушевљен својим успехом да објекат базе и своју јединицу дуго није хтео да претпотчини тзв. Хрват-

ској ратној морнарици, а ни 4. бригади Збора народне гарде. Због нестручног рада, оштећен је део ракетне технике која се морала чувати у прописаним сталним климатским условима.

6. Утицај супруга хрватске националности, уз остале разлоге, био је пресудан за напуштање редова Ратне морнарице дела старешина српске националности. Капетан фрегате Слободан Прерадовић, командант елитне јединице поморских диверзаната 82. поморског центра, Србин из Миоковићева код Пакраца, дезертирао је из своје јединице из Дивуља када је од Команде Војнопоморске области добио задатак за напад на ОАБ Зечево, објекат Рота на Пељешцу и објекат 80. морнаричкотехничке ракетне базе у Жрновници. Одмах се прикључио тзв. Хрватској ратној морнарици. Капетан бојног брода Петар Сунајко, командант 88. флотиле подморница, Србин родом из Врепца у Лици, напустио је своју јединицу у августу 1991. године и прешао у тзв. Хрватску ратну морнарицу. Поморски старији водник Душко Кнежевић напустио је своју јединицу обалске артиљеријске батерије Барбарига код Пуле, а затим на њу организовао напад. Рањен је у нападу на касарну Југословенске народне армије Делнице у време када су му хрватски злочинци свирепо ликвидирали мајку Душанку Врачар у Госпићу.

Те важне објекте Ратне морнарице освојиле су хрватске паравојне снаге без испаљеног метка. Осим издајничке улоге старешина, уочава се велики утицај локалних средина и породице. Прелазак тих објеката у непријатељске руке вешто је користила хрватска пропаганда, што је имало неповољан утицај на људство у опкољеним и блокираним касарнама и гарнизонима.

Под деловањем хрватске пропаганде, распале су се многе породице припадника Ратне морнарице. Било је случајева да су очеви у блокираним касарнама, а синови и зетови у хрватским паравојним снагама. Како је често била реч о официрима високог чина и положаја, то је изазивало неповерење и сумњу у њихов рад и одлуке код осталих припадника.

Следећи пример показује породичну и националну испреплетаност у тим судбоносним временима у једном медијски познатом догађају. Капетан бојног брода Илија Милетић, Србин из Босне, налазио се у блокираном објекту Истурено командно место Команде војнопоморске области – Жрновница. Његов зет је 20. септембра 1991. код Рогознице, лаким ракетним системом Стрела-2М оборио авион из састава 240. ловачко-бомбардерске

ескадриле 97. авијацијске бригаде. Тај догађај је снимила Телевизија „Марјан“ и тада су се чуле речи једног од осматрача: „Обадва, обадва, оба су пала“. Том приликом оборен је само један авион, а пилот поручник Валтер Јуришић, Хрват из Истре, нестао је (највероватније је убијен након што се катапултирао из погођеног авиона и пао у море). Тај догађај касније ће користити хрватска пропаганда, а ови детаљи остали су непознати широј јавности.

Позитивни примери одбране објеката и спасавања људства

Било је много примера показане храбрости и вештине старешина Ратне морнарице у одбрани објеката и спасавању људства, а неки које су направили подофицири Ратне морнарице јесу:

1. Након што су редове Ратне морнарице напустиле старешине хрватске националности командант мајор Томислав Башић (у јуну) и капетан Павле Будимчевић (у августу), у минском складишту Минерска (2. морнаричкотехничко складиште – минска станица), у ували Тратица код Шибеника остали су само старији водници Веселин Даковић, Драган Вукотић и 18 морнара. Команду је преузео одлучни Даковић. Огромне количине морских мина на великом простору сачувао је одлучношћу у претњи да ће минирати складиште. Касније је ванредно унапређен у потпоручника, али 2006. године, иако је родом из Никшића, није примљен у Војску Црне Горе после осамостаљења Црне Горе. Службу је наставио у Војсци Србије. Тај начин одбране био је инспирација за снимање хрватског филма „Како је почео рат на мом отоку“ 1997. године. Сам филм на хумористичан начин приказује почетак рата у Хрватској, где официр Југословенске народне армије Алекса (Србин) постаје „агресор“ и „злочинац“.

2. На отвореном мору у акваторији острва Корнат (светионик Тајерске сестрице), у олујном невремену 19. новембра 1991. године потонули су бродови ДТМ-233 и ПДС-107, који су превозили војна и лична материјална средства из Пуле за Боку. У помоћ бродовима који су тонули притекли су велики патролни брод ВПБР-31 и реморкер ПР-39, који су спасли део посаде из мора. Приликом покушаја да се ухвати за бродски сиз (степенице), ударивши о њега главом, погинуо је заставник I класе Анте Илић, Хрват по националности. До брода је допливао и водник I класе Вујица Чурић. У том тренутку се окренуо и видео да ће

се утопити морнар Александар Стојков, који није могао више да плива. Храбри и пожртвовани Чурић вратио се према Стојкову и покушавајући да га спасе, обојица су се утопила. Морнар Стојков је иза себе оставио трудну супругу. Чурић је био јединац, а његов отац умро је од туге непуну годину након тог трагичног догађаја. Кривицу за те људске и материјалне губитке сноси капетан фрегате Изудин Шљиво, који је наредио испловљење бродовима по невремену које је превазилазило њихове маритимне способности (дозвољена пловидба по мору до три по Бофору). Цео догађај снимљен је камером са ВПБР-31, али снимци су завршили у приватним архивама.

Дубровник – медијска заседа з а Југословенску народну армију

Дубровник је био један од ретких већих градова на обали у којем није било јединица Ратне морнарице. Током 1990. и 1991. године, Хрватска је извршила милитаризацију града. Дубровник – стари град био је под заштитом Унеска (UNESCO), а катастарски већи део под Ватиканом. Таква ситуација искоришћена је за оружане провокације према Југословенској народној армији. Хрватска пропаганда искористила је сукоб око Дубровника за приказивање Југословенске народне армије као злочиначке и вандалске силе, што је имало утицаја на светску јавност. У јулу 1991. године, велики број Дубровчана био је у униформи Збора народне гарде. У то време на путним комуникацијама према Дубровнику били су означени црвени и бели крстови, као топогеодетска припрема за минобацачка дејства. Дубровачки хотели постали су касарне, а хотел „Белведере“ касарна и командно место. Процењује се да је у борбама око Дубровника учествовало од 2.300 до 3.000 или од 4.000 до 6.000 припадника хрватске паравојске. У тим снагама, само се из Дубровника борило 250 муслимана.⁶⁴

Пре почетка оружаних сукоба на том подручју, хрватске паравојне снаге свакодневно су провоцирале снаге Ратне морнарице у Боки Которској (касарна Превлака). У јутарњим сатима 1. 10. 1991. године испалиле су минобацачку мину 120 мм из ауто-кампа војног одмаралишта Купари.

Мина је пала на групу војника 472. моторизоване бригаде, који су доручковали у рејону Ивањице. Од mine је погинуло де-

⁶⁴ Јанко Бобетко, Све моје битке, властита наклада, Загреб, 1996, стр. 553.

вет војника. Хрватске снаге у Дубровнику често су као штит користиле децу. Могло се видети да деца на Лападу играју фудбал, а на 100 метара од њих дејствује минобацач.

На многе провокације, убиства и рађавања припадника Ратне морнарице у рејону Дубровника, део команданата и командира исхитрено је реаговао отварањем ватре по циљевима у Дубровнику и околини. Међутим, таква ватра није ни издалека могла остварити такве ефекте на старом делу града, какву је приказивала хрватска пропаганда.

Уз подршку међународне јавности и деловањем хрватске пропаганде, организован је „хуманитарни конвој“ („Конвој Либертас“) који је требало да доведе неопходну помоћ у храни и лековима граду Дубровнику. Тај „хуманитарни конвој“ искористили су за довожење појачања људством хрватским снагама. Тада се неколико стотина добровољаца из целе Хрватске укрцало на м/б „Славија“ у Ријечи и Сплиту. На броду се налазио тадашњи председник председништва СФР Југославије и врховни командант оружаних снага Стипе Месић (та чињеница показује у којим се нелогичним ситуацијама налазила Ратна морнарица). Поред њега су били присутни политички, културни и други јавни радници. Пре контроле „Славије“, коју је обављао наш патролни чамац – гранични брод, Стипе Месић је преко бродског разгласа наредио добровољцима да оружје побацају у море и да се понашају коректно према контроли, како не би били сумњиви. Након упловљења у луку Груж, Месић их је послао у Министарство унутрашњих послова да се наоружају, а градоначелник Дубровника известио га је да имају довољно униформи.⁶⁵ Запажен антиармијски и антисрпски медијски наступ тада је имала пева-чица Тереза Кесовија, која је, иначе, родом из Конавла.

Јединице Југословенске народне армије никада нису добиле задатак да заузму град Дубровник.

Утицај цркве

Католичка црква имала је велики утицај на деловање хрватске пропаганде. Она је најважнији кохезиони фактор верника и хрватског народа. Католичка црква дала је огроман допринос хрватској оружаном сецесији. У септембру 1991. године, надбискуп загребачки Фрањо Кухарић позвао је преко медија припаднике Југословенске народне армије хрватске националности да

⁶⁵ Изјава ратног заробљеника Дамира Коса, родом из Копривнице.

је напусте и прикључе се хрватској војсци. Хрватске паравојне снаге често су користиле црквене објекте за састанке. Доношење коначне одлуке за напад на складиште наоружања и војне опреме Мале Баре код Плоча догодило се у објекту католичке цркве код дон Љубе Павића у Влаки 11. септембра 1991. године. Дон Љубо је тада дао благослов за напад.⁶⁶ Католичка црква сарађивала је и са осталим црквама, па је потпуковник ЈНА рода противваздушне одбране Никола Бокшић, уз помоћ тзв. македонске православне цркве, извучен из Југословенске народне армије да би као добар стручњак прешао у тзв. заповједништво Хрватске ратне морнарице.⁶⁷ У то време, свештеници Српске православне цркве били су изложени прогону, а црквени објекти оштећењу, отуђењу и уништењу. У тзв. нападу Југословенске народне армије на Дубровник, један од ретких објеката који је страдао била је српска православна црква. Манастир Света Петка на острву Хвару (Хрвати га зову Св. Венеранде) саграђен је 1561. године, када су већину становника Хвара чинили Срби. После Другог светског рата одузет је Српској православној цркви, а у међувремену је постао најпопуларнији ноћни клуб на Хвару.⁶⁸ Српска православна црква готово да није имала утицај на припаднике Ратне морнарице јер је већина њих у то време била индоктринирана комунистичким атеизмом.

Злоупотреба заробљених, рањених и погинулих у пропагандне сврхе

Хрватска пропаганда је на крајње циничан и подмукао начин користила људске трагедије припадника Ратне морнарице и чланова њихових породица, како би их прогнала са простора Далмације и Приморја. Притом су хрватска власт, паравојне снаге, медицинске установе и највећи део становништва показали мржњу, нехуманост и одсутност сваке моралности. То се може уочити из следећих примера:

1. Приликом напада хрватских паравојних снага 18. септембра 1991. године на касарну „Анте Јонић“ у Шибенику, рањен је капетан фрегате Бошко Трифуновић из 602. морнаричке позадинске базе. Одвезен је у шибенску градску болницу, где је остављен на

⁶⁶ П. Шимац, Свједочанства о Домовинском рату у Далмацији 1991, Ф. К. Омиш, Сплит, 2001, стр. 97.

⁶⁷ Исто, стр. 39.

⁶⁸ Од српске цркве направили диско!, *Ало*, Београд, бр.1030, 6-7. 1. 2011, стр. 8.

ходнику и изложен малтретирању пролазника. Умро је наредног дана под нерасветљеним околностима.

2. Капетан фрегате Данило Зјачић рањен је на торпедном чамцу 16. септембра 1991. године, приликом покушаја упловљења на Пристан – војно складишта горива у Каштел Сућурцу. Био је погођен у препону и одмах је превезен у Гарнизону амбуланту Лора. За заустављање артеријског крварења била је неопходна хируршка интервенција. Ниједна сплитска болница није хтела да му укаже помоћ. На крају је искрварио и умро у бази Лора. Његовој породици дуго није било дозвољено да преузме тело из Лоре како би га сахранила.⁶⁹

3. Хрватска власт није дозволила да се покупе посмртни остаци морнара Горана Перковића, Светимира Видића и Рада Радовића из 82. поморског центра и војника Јована Димитрова и Ванча Стојкова из 500. ваздухопловне базе, који су погинули на баркаси БМ-86 када је наишла на морску мину коју је положила тзв. Хрватска ратна морнарица. Након неколико дана, посмртне остатке два морнара избацило је море на обалу Каштеланског залива.

4. Радио Сплит је 21. новембра 1991. године објавио лажну вест да Ратна морнарица није хтела да из мора покупи и достојанствено испрати три погинула морнара са потонулог ПЧ-176 „Мукос“. Морнари Здравко Шулетих, Изудин Шишман и Хасан Рожајац погинули су приликом диверзантско-терористичког дејства са острва Брача на патролни чамац, након чега је, највероватније, експлодирала мунициона комора топа 40 мм Бофорс. Снаге тзв. Хрватске ратне морнарице покривале су артиљеријском ватром са острва Брача и Шолте тај простор и нису дозволиле да снаге Ратне морнарице изваде тела из потонулог брода.⁷⁰

5. Из војног затвора Кулине у Шибенику, рањеног ратног заробљеника подофицира Југословенске народне армије, Војкана Живковића, водили су у марту и априлу 1992. године у болницу у Шибенику пет пута. Пре поласка у болницу, око врата би му стављали огрлицу за псе. Успут би га затечени грађани Шибеника на улици тукли и вређали. У болници су га снимали најмање педесет пута на рендген апарату. Приликом хируршке обраде ране изнад левог ока, хирург Трифуновић му је зашио горњи капак за доњи и потпуно му затворио око. Медицинске сестре боле су га празним шприцевима. То је само део разних мучења која је

⁶⁹ Богисав Пантовић, *Тићи су крепали*, Удружење публициста Чачка, Чачак, 2001, стр. 68.

⁷⁰ Исто, стр. 71.

преживео млађи официр Живковић у Шибенику. Последице тог зверства осећа трајно.⁷¹

6. Приликом размене заробљеника у Зеленици у јесен 1991. године, договорена је размена 524 заробљена припадника хрватске паравојске за 36 заробљена наводно припадника Југословенске народне армије. На дан размене, потпуно је испражњен Сабирни центар Морињ (око 292 заробљеника). Сви заробљеници Југословенске народне армије били су у добром здравственом стању, а враћене су им све личне ствари и документа. Аутобусима су довезени у луку Зеленика. Грчки брод из Сплита уместо 36, довезао је 28 заробљеника. Били су обучени у СМБ униформе Југословенске народне армије и били су у веома тешком психо-физичком стању.

На броду је био и представник европске заједнице. Када су наши официри тражили преосталу осморицу заробљеника, представници хрватске стране рекли су да су они одбили размену и да желе да остану у Хрватској. Присутни представник европске заједнице потврдио је да постоје изјаве, али да нису на броду. Размена заробљеника била је доведена у питање. Наши официри нису хтели поново да пусте наше људе у хрватске казамате. Неизвесност је прекинуо генерал Павле Стругар инсистирањем да се размена обави.

У то време није се знала судбина тих осморо људи. Било је чудно то што ухапшени испребијани Срби или припадници Југословенске народне армије желе да остану у земљи где му је живот угрожен. Пошто се на сваким разменама дешавало слично, има индиција да је већина тих људи убијена. На тај начин прикривани су злочини у Госпићу, Загребу, Бјеловару, Вуковару, Пакрачкој пољани, Осијеку, Шибенику, Лори итд. Мртви Срби остали су да „живе“ у Хрватској.

Током боравка у Сабирном центру Морињ, хрватски заробљеници жалили су се представницима Међународног комитета Црвеног крста на два проблема, о којима су они известили Женеви. Као прво, заробљеници су се жалили на то што морају узети принудни погнути положај са рукама на врату приликом уласка чувара у њихове просторије.

Други проблем био је недостатак четкица и пасте за зубе за побољшање личне хигијене, а према тадашњој норми у Југосло-

⁷¹ С. Стојановић, Љ. Шобот, Оргије усташа у Шибенику, Вечерње новости, Београд, 29. 4. 1994, стр. 25.

венској народној армији, то им није припадало. Тај случај актуелан је и данас, а у међувремену је, деловањем хрватске пропаганде, Сабирни центар Морињ постао „концентрациони логор“.

Сви наведени примери показују колико је хрватска пропаганда уградила мржњу у већину хрватског становништва према Ратној морнарици и српском народу у Хрватској. Ти поступци имали су за циљ да код припадника Ратне морнарице сломе сваку вољу за отпором и улију страх да ће им у било којој ризичној ситуацији живот бити угрожен. За све те злочине, хрватска пропаганда кривила је Југословенску народну армију, а своје поступке оцењивала као витешке, цивилизоване и хришћанске. Погибије припадника Ратне морнарице објављиване су преко средстава информисања и слављене у далматинским градовима. Подмукла и терористичка дејства приказивана су као отпор недужног храброг ненаоружаног хрватског народа и новонастале младе хрватске војске према агресорској четвртој војној сили у Европи. Тако се на лажима и терору почео стварати мит о „праведном“ домовинском рату.

Самоубиства као последица хрватске пропаганде

Према неким статистичким подацима, самоубиства се јављају у највише 20% код душевних болесника. Спољашње оптерећење као узрочни фактор самоубиства, био је основни узрок у овом периоду. У септембру 1991. године, хрватска пропаганда и државни терор остварили су синхронизованим дејством најжешће нападе на припаднике Ратне морнарице и српски народ. Био је то наставак осавремењене и софистицираније варијанте пропаганде и злочина усташког режима Независне Државе Хрватске. Чиниоци који су могли утицати на самоубиства у том периоду, били су следећи: младост као доба које више нагиње самоубиству, одвојеност од породица, строжа дисциплина, исправљање неправде која им се наноси, ослобођење емоционалне непријатне напетости коју им је наметнула ситуација у Хрватској.⁷²

Карактеристични су били следећи примери у Ратној морнарици:

1. Контраадмирал Владимир Баровић извршио је самоубиство 29. септембра 1991. године у канцеларији Команде Војнопоморског упоришта Вис. Требало је да прими дужност начелника шта-

⁷² Проф. др Ђорко Капор, пуковник, Психопатолошке појаве у војсци, Основи војне психологије (Зборник радова више аутора), Војноиздавачки завод, Београд, 1973, стр. 672.

ба Команде Војнопоморске области, а на Вис је дошао са дужности команданта 5. војнопоморског сектора Пула. Претходни начелник штаба Команде Војнопоморске области, контраадмирал Фридрих Морети, на властити захтев отишао је у пензију, а у отвореном писму „Слободној Далмацији“ оптужио је Ратну морнарицу за агресију и злочин према Хрватској. Контраадмирал Баровић имао је добар професионални углед међу припадницима Ратне морнарице. У свом опроштајном писму написао је следеће: „На крају свега (наслов); Дошло је време да човек не може да се бори за своје идеје (реч 'идеје' била је двапут прецртана и замењена речју 'људе') људе. Желим да будем сахрањен на о. Вису. Контраадмирал Баровић (у потпису).“ Међутим, хрватска пропаганда искористила је тај трагични догађај и у дневним новинама „Слободна Далмација“ објављен је лажни садржај писма који је оптуживао ЈНА, посебно војни врх.

Ту су изнесене чињенице које су у том тренутку веома негативно деловале на припаднике Ратне морнарице који су били у блокираним касарнама. У то време, припадници Ратне морнарице у сплитском и шибенском гарнизону били су у веома неповољној ситуацији. Тешко је било објаснити морнарима-војницима и младим старешинама циљ одбране касарне у окружењу када на безбедном месту (Истуреном командном месту) будући начелник штаба Команде изврши самоубиство. Између осталог, у лажном опроштајном писму⁷³ наведено је:

- Агресија ЈНА против Хрватске представљала је дело супротно црногорској части.
- Ништа није могао учинити како би офицере и морнаре Ратне морнарице у Пули одвојио од прљавог рата против Хрватске.
- Неслагање са високим официрима команде Југословенске народне армије, а посебно са плановима генерала Благоја Аџића и Вељка Кадијевића.
- У писму је изразио жељу да буде сахрањен на острву Вису.

Острво Вис је међу припадницима Ратне морнарице имало симбол „Тврђаве Јадрана“, а посебно се потенцирала његова улога у Народноослободилачкој борби. Уочи одласка Ратне морнарице са Виса 1. јуна 1992. године, ексхумирано је тело контраад-

⁷³ Кронулогија рата, агресија на Хрватску и Босну и Херцеговину са нагласком страдања Хрвата у БиХ 1989–1998, Хрватски информативни центар, Загреб, 1998, стр. 97.

мирала Баровића и сахрањено у Боки Которској. Хрватска пропаганда је максимално искористила лажно опроштајно писмо покојног адмирала Баровића у пропагандним нападима на Ратну морнарицу.

Његов трагични случај злоупотребљавају хрватска и црногорска пропаганда у сатанизацији Југословенске народне армије (великосрпски агресор) и српског народа (кривци за злочине и рат деведесетих) до данас. Врхунац злоупотребе догодио се за Дан државности Црне Горе 2016. године, када је њен председник Филип Вујановић одликовао контраадмирала Баровића, Црногорца (Баровић се увек изјашњавао као Србин) родом из Бањалуке, због тога што није хтео да бомбардује градове на хрватској обали током 1991. године.

2. У згради Команде Војнопоморске области на Звончацу у Сплиту (звана Стара Бановина), самоубиство је извршио капетан бојног брода Новак Ковинић 7. новембра 1991. године, референт у персоналном органу. Људство у тој команди посебно је било изложено хрватским пропагандним и терористичким дејствима. Услови за живот, рад и одбрану били су веома тешки, скоро неподношљиви. Тај иначе коректан и добар човек, боловао је од дијабетеса. Хрватска полиција ухапсила му је сина и малтретирали супругу која је покушала да му донесе лекове за тешку болест. Хрватски полицајци просули су ампуле инсулина и осталих лекова, те су их све уништили. Он није могао да издржи понижавајуће притиске на породицу и нарастајући проблем са подмуклом болести. Самоубиство је извршио у својој канцеларији.

3. У августу 1991. године у Шибенику, у подруму зграде где је живео, самоубиство је извршио капетан фрегате у пензији Михаило Олтеан, Србин по националности, претходни начелник везе у команди 8. војнопоморског сектора. Пре рата, у Шибенику је био омиљен као особа склона уметности и препознатљивом смислу за хумор. Његово самоубиство је последица деловања хрватске пропаганде у његовој породици и комшијског малтретирања и понижавања.

4. Најтрагичнија и најмлађа жртва хрватске пропаганде и терора новостворене хрватске државе из Ратне морнарице била је Ивана Јовановић, ћерка капетана I класе Милорада Јовановића, заменика команданта 410. лаког артиљеријског дивизиона противваздушне одбране из Дивуља. Средином септембра 1991.

године, Јовановићева супруга, Хрватица по националности, уз помоћ оца одселила се за Крижевце, практично напустивши супруга који је био у опкољеној касарни Дивуље. Ивана је имала око дванаест година и била је много везана за оца и његово родно место Брус у Србији. Њена млада и суптилна личност није могла издржати одвојеност од оца и свакодневно слушање да је њен тата четник и злочинац. Почетком децембра 1991. године, Ивана је извршила самоубиство из очевог револвера. Отац Милорад није могао да присуствује ћеркиној сахрани, а из касарне у окружењу изишао је са својом јединицом десетак дана касније.

5. Након дугогодишњег малтретирања од војних и цивилних власти и комшија, у Сплиту је у децембру 2011. године, скоком са солитера, самоубиство извршио Владо Зјачић, син капетана фрегате Данила Зјачића који је убијен 16. септембра 1991. године у Сплиту. Владина мајка Анка, иначе хрватске националности, у читуљи коју је дала за годишњицу смрти у „Слободној Далмацији“ у децембру 2012. године, потресно је оптужила хрватско друштво за смрт сина и сав пакао кроз који су прошли након убиства супруга.⁷⁴

Диверзантско-терористичка дејства

Ситуација у Хрватској 1991. била је веома слична оној из 1941. године. У априлу 1941. године, из емиграције се вратило 600 усташа, највише до 1.000, а дочекало их је у „домовини“ 2.000 илегално организованих „заклетих“ усташа. Слично се догодило и 1990. године, када су се после доласка Хрватске демократске заједнице на власт, вратили хрватски политички емигранти и острашћени усташки терористи. Део њих одмах се активирао у полицијским и паравојним јединицама. У суштини, 1990–1991. године, као и 1941. године, читав систем хрватске власти почивао је на застрашивању и репресији према припадницима југословенске војске и српском народу. Терористичка дејства према војсци, одузимање оружја резервног састава милиције у већинским српским местима, одузимање личног наоружања Србима, уништавање личне имовине у хрватским местима дешавале су се 1990–1991. године у скоро истим местима и на сличан начин као и 1941. године. Почетком деведесетих година, у Хрватској је срушено око 100 српских објеката (кућа, ресторана, читавих домаћинстава). Да је посредни државни тероризам гово-

⁷⁴ Синиша Павић, *Зна ли премијер тко је Анка Зјачић?*, www.novolist.hr, 19. 2. 2017.

ри чињеница да су многи објекти рушени по дану, уз обезбеђење полиције и измештање комшија Хрвата на безбедну удаљеност током минирања (пример је угледни ресторан у Задру „Сложна браћа“). Најпре су рушени објекти најбогатијих и најугледнијих Срба, како би се осталим Србима показала моћ хрватске, а немоћ југословенске државе.

Међу првим уништеним кућама (подметнут пожар) на Јадрану била је кућа београдског глумца Мије Алексића у месту Трибуњ код Шибеника. Крајњи циљ те врсте државног тероризма био је прогон Срба (посебно оних имућних и богатих на јадранској обали), уништење и пљачка српске имовине. Хрватска држава и јавност никада нису осудили ту врсту тероризма против својих грађана. Углавном се то увек правдало паранојом од „великосрпске агресије“. Много година касније, у загребачком „Јутарњем листу“ огласио се Живко Кустич који је био згрожен непрактичном деструкцијом паљења и рушења српских кућа: „У рату и након рата, многи су рушили куће избеглих грађана српске народности. Да им не би пало на памет вратити се! А да се није рушило, остало би у нашој земљи за наше људе, или за њих ако се ипак буду враћали“. ⁷⁵ У емисији „Латиница“ од 22. септембра 2008. године, коректно је обрађена та тема. Гледаоци су гласали да ли држава Хрватска треба да надокнади причињену штету на порушеној имовини грађана српске националности. За исплату надокнаде гласало је 49%, а против 50% гледалаца те емисије.

Сплитски новинар и публициста Виктор Иванчић оцењује стање у Сплиту 1991. године као „симулацију ратног стања“ у којем је убран „ратни плијен“ многоструко већи него у свим другим деловима Хрватске. Он каже: „Процјене говоре о чак десет тисућа станова које су ослободиоци – голом пљачком, уз институционалну потпору владавини безакоња – преотели од бивших власника, углавном пензионера и других обиљежених немоћника“. ⁷⁶ Половином септембра 1991. године, тзв. Хрватска ратна морнарица је преко Радио Сплита и ТВ „Марјана“ започела прогон породица припадника Ратне морнарице. Сваки дан упућивана је јавна порука „пучанству“ да се на дати телефон заповједништва тзв. Хрватске ратне морнарице пријављују „сумњиве особе које шире гласине и панику против хрватских власти“. Тако

⁷⁵ Иванчић Виктор, *AnimalCroatia*, Едиција РЕЧ, Београд, 2007, стр. 287.

⁷⁶ Исто, стр. 252.

је, у ствари, почела акција отимачине војних станова, у којој су немоћне и незаштићене породице на силу избациване из станова.⁷⁷

Почетком деведесетих година, између осталих, у Хрватску се вратило 300 припадника Легије странаца (њих 50 постаће у рату генерали у хрватској војсци). Они и пристигли усташки терористи имали су велики углед у национализмом острашћеном хрватском народу. Познати усташки терориста Миро Барешић, који је убио амбасадора СФР Југославије у Шведској Роловића, одмах се по повратку укључио у терористичка дејства против Југословенске народне армије на задарском подручју. У једном периоду, у Сплиту је обучавао посебну групу специјалаца која је требало да ликвидира Милана Бабића и Милана Мартића. Погинуо је у својој четвртој изведеној акцији код Задра 31. јула 1991. године. Његова погибија и сахрана у Загребу сакривене су од хрватске јавности због могућег лошег утицаја на борбени морал. У родном месту Драге код Пакоштана, подигнут му је споменик 30. јула 2016. године.

Хрватска пропаганда створила је такво стање хистеричне мржње према припадницима Ратне морнарице и Србима да је у хрватском народу свака „непријатељска жртва“ (припадници Југословенске народне армије, чланови њихових породица, Срби без обзира на године старости) била неопходна и оправдана јер су злочинци. Насупрот томе, свака хрватска жртва била је „света“ и уграђивала се у „олтар домовине“. При томе је припадницима Ратне морнарице чак оспоравано право на нужну одбрану. Хрватске власти уочиле су опасност од старешина Ратне морнарице које нису могле сломити психолошко-пропагандним деловањем. За њих је била предвиђена физичка ликвидација, што се може видети из расположивих докумената.

Део наредбе Антона Туса за освајање касарни од 27. септембра 1991. године, гласила је: „У припреми реализације плана са одстојања тајно извршити ликвидације крајње екстремних личности које су у стању да својим непромишљеним поступцима нане-су масовне губитке пучанства и огромне материјалне штете“.⁷⁸

Колика је мржња према Србима владала у Сплиту показује и убиство брачног пара Ђорђа (37) и Весне (37) Гашпаревић из Жрновнице. Они су убијени из аутоматског оружја у ноћи 7/8.

⁷⁷ Богисав Пантовић, *Тићи су кренали*, Удружење публициста Чачка, Чачак, 2001, стр. 100.

⁷⁸ Иванчић Виктор, *AnimalCroatica*, Едиција РЕЧ, Београд, 2007, стр. 107.

фебруара 1992. године, само зато што се муж звао Ђорђе, иако су обоје Хрвати по националности. Као и код других убијених Срба у Сплиту, истрага је блокирана и убице нису пронађене до данас.

Нека карактеристична диверзантско-терористичка дејства према Ратној морнарици можемо видети у следећим примерима:

1. Дана, 17. септембра, код Оклаја је оборен лаки хеликоптер Газела који је ишао да превезе рањене војнике из 55. морнаричкотехничке ракетне базе у Трбоуњу. Пилот мајор Боривоје Бркић, командир 895. хеликоптерске извиђачке ескадриле из Дивуља, погођен је у лице из ловачког карабина. Са њим је погинуо и ваздухопловнотехнички поручник Јован Манојловић. Тај злочин је извршио Дражен Кевећ Ђимпо, кога је касније ухапсила Војна полиција 9. корпуса. Након боравка у затвору, размењен је у некој размени заробљеника.

2. Такозвана Хрватска ратна морнарица положила је у ноћи 24/25. септембра 1991. године 20 морских мина САГ-2, у минској линији на 200 метара испред улаза у Ратну луку Лора. Мине су отете из складишта Ратне морнарице у Плочама (Татиње), а положене су из трајекта Јадролиније „Градац“. Супротно свим међународним конвенцијама, мине су ненајављено и без икаквих разлога положене у заливу којим је до тада пловио велики број цивилних бродова. Дана, 25. септембра 1991. године, на једну мину наишла је баркаса 82. поморског центра Б-86, која је из опкољене касарне Дивуље ишла по хлеб у луку Лора. Након страховите експлозије испред саме луке Лора, баркаса је разнесена у комаде. Погинули су морнари Горан Перковић, Светимир Видић, Раде Радовић из 82. ПЦ и војници Јован Димитров и Ванчо Стојков из 500. ваздухопловне базе Дивуље. Два подофицира са баркасе, стицајем невероватно срећних околности, остала су жива. Након одласка Ратне морнарице из Лоре, неспособна тзв. Хрватска ратна морнарица није успела да разминира минирањом подручје које је сама минирала (изгубили су пет мина), па је на једну мину 24. јануара 1992. године наишла хрватска баркаса БРМ-42, при чему су погинула два хрватска поморска диверзанта, Дарко Јуришин и Никола Прлета. За тај ратни злочин одговоран је некадашњи припадник Ратне морнарице капетан фрегате Стјепан Бернадић, који се сада као капетан бојног брода Хрватске ратне морнарице, хвали тим „подухватом“.

3. Дана, 14. 10. 1991. године, у 17.34 сати, дејством са западне обале Брача, подмукло је погођен гранични патролни чамац ПЧ-

176 „Мукос“ који је плутао у ували Бобовишће. Брод је погођен површински вођеним торпедом који је конструисан и израђен у Бродоградилишту „Уљаник“ у Пули. Тај површински торпедо погодио је прамчани део брода и вероватно изазвао експлозију муниционе коморе прамчаног топа Бофорс 40 мм. Уследила је експлозија, при чему су погинула три морнара а брод је потонуо.

Планирана а нереализована терористичка дејства

1. Након што су органи безбедности Ратне морнарице ухапсили четворицу сплитских давитеља војника Светланча Накова, на састанку Кризног штаба у Општини Сплит 5. јуна 1991. године, секретар за народну одбрану Младен Бујас прочитао је наређење пуковника Стјепана Керчмара, начелника Оперативног одјела Министарства одбране Републике Хрватске, које је гласило: „Дигнути устанак, кренути у акцију према војсци, извести грађане на улице и напасти станове и објекте“. Познати сплитски адвокат Ненад Бобан, представник Хрватске демократске странке тражио је: „Хапсити 200 официра за одмазду са списка“. Челник Хрватске странке права Шангут био је још жешћи: „Побити жене и децу официра ако се не нађу официри са списка“. Извесни Тешијан је предлагао: „Дигнути батаљон из Бродоградилишта Сплит“. ⁷⁹Такви захтеви врха хрватске паравојске били су прерадикални и за самог Фрању Туђмана, који је на предлог градоначелника Сплита др Цвитана Онесина, сменио са дужности пуковника Керчмара. ⁸⁰

2. Пилот пољопривредне авијације Матко Раос истицао се у лето 1991. године по нападима и пљачкању војних објеката. Посебну мржњу имао је према касарни Дивуље, у којој су биле стациониране јединице Ратне морнарице и Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране. Матко Раос је планирао да авионе пољопривредне авијације напуни бензином и из ваздуха га поспе по касарни Дивуље, која је већином била пошумљена црногоричном шумом. Након тога су планирали да изазову пожар. Уочи реализације тог терористичког дејства 15. септембра 1991. године, на основу обавештајних података, авиони из састава 97. авијацијске бригаде правовремено су дејствовали по аеродрому

⁷⁹ Транскрипт овог разговора добијен је од особе хрватске националности која и данас живи у Далмацији. Објављивање начина добијања информације угрозио би личну безбедност те особе, искреног патриоте.

⁸⁰ Мартин Шпегел, *Сјећања војника*, Знање, Загреб, 2001, стр. 200.

пољопривредне авијације код места Врбања на Хвару, при чему су уништили четири пољопривредна авиона и један оштетили. Разлог уништења тих авиона још је непознат широј јавности.

3. У току ноћи 10. и 11. октобра, торпедни чамац тзв. Хрватске ратне морнарице ТЧ-51 „Вуковар“ (заробљени бивши ТЧ-222 „Партизан“), из радарске маске острва Чиова, са четири лансирана торпеда ТР-53 ВА напао је у два наврата ВПБР-31 „Сплит“, који је као командни брод Тактичке групе „Каштела“ маневрисао у Сплитском каналу. Свих осам торпеда промашили су циљ. Заповедник хрватског торпедног чамца био је некадашњи припадник Ратне морнарице поручник бојног брода Војко Марелић. Заповедник хрватског торпедног чамца за промашај је окривио раднике у торпедној станици Паниковац у Шибенику (заузета раније од хрватских снага).⁸¹

4. Током ноћи 23. октобра 1991. године, група диверзаната из састава 4. бригаде Збора народне гарде (сплитска) испловила је леутом из увале Доли ради диверзантског напада на јединице Југословенске народне армије на путној комуникацији источно од Завале и Сланог. За време пловидбе, код острва Шипана наишли су на патролни чамац Ратне морнарице на који су отворили ватру користећи „зоље“ и пешадијско наоружање. Са брода Ратне морнарице узвраћено је ватром, при чему је изазвана експлозија од које је погинуло пет диверзаната. Једини је преживео Ивица Казанчић, који је управљао леутом.⁸² На том задатку погинули су диверзанти: Арнолд Хоџић, вођа диверзаната родом из Мостара, Миљенко Тадић из Сплита, Андреас Бранко Пилсел, Хрват из Аргентине, и Аргентинци Фернандо де Лучи (Fernando de Lucchi) и Алехандро Патрон. Андреас Бранко Пилсел био је рођени брат Драге Пилсела, сада познатог борца против усташтва и хрватског национализма. Браћа Пилсел припадала су усташкој породици из Аргентине, а Драгов пут од свештеника и усташког фанатика до антифашисте јединствен је у Хрватској. Драго Пилсел је дошао до сазнања да је леут са диверзантима потопио ПЧ-178.⁸³

ОДБРАНА ОД ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНОГ РАТА

⁸¹ Аутор: pp5d6, ХРМ у Домовинском рату, www.forum.hr.

⁸² П. Шимац, *Свједочанства о Домовинском рату у Далмацији 1991*, Ф. К. Омиш, Сплит, 2001, стр. 140–141.

⁸³ Емисија „Ђирилица“, TV Happy, 1. 8. 2016.

Задатак обуке и васпитања у Југословенској народној армији, између осталог, био је да се постигне уверење о морално-политичкој супериорности над сваким агресором. Уважавајући психолошку компоненту личности морнара-војника, обуком се истицала идеолошка компонента која је требало да буде битна за развој морално-политичке свести. То практично значи да се губљењем идеолошке компоненте урушава морално-политичка свест о неопходности и нужности одбране СФР Југославије.

За успешну одбрану од пропаганде важан је дух отпора који може бити добар само ако постоји нешто што је вредно бранити. За тако нешто, припадници Ратне морнарице морали су, према дотадашњој концепцији општенородне одбране, имати високи ниво морала, уз обезбеђено јединство народа, војске и државног и војног руководства, и уз ангажовање расположивих друштвених и војних потенцијала.

Ништа од тога није функционисало, а држава СФР Југославија постепено је нестајала. У таквој ситуацији, већина припадника Ратне морнарице, на основу личног патриотизма, уз успешно командовање на нижим нивоима и показану храброст и вештину, показала је потребну психолошку отпорност према хрватској пропаганди. Било је команди и појединаца који нису схватили физиономију наметнутог медијског рата Хрватске. Новинар Виктор Иванчић покушао је да у јесен 1991. године пренесе јавности став припадника Ратне морнарице из касарни. Од свих проблема у којима су се налазиле касарне, један нарцисоидни и ванредног унапређења жељан командант касарне указао је на проблеме неодрживања резервног састава на обуку, немогућности одласка старешина кућама после радног времена итд. Његова порука локалном становништву: „Како да не ратујем ако у касарни немам струју и једем бајати хлеб“, разочарала је иначе објективног и коректног Иванчића.⁸⁴

Ретко која јединица Ратне морнарице била је опремљена видео-камерама и другом савременијом опремом. Официри за информисање наивно су препуштали новинарима слободу извештавања са ратишта. Телевизијски снимци напредовања јединица Ратне морнарице према Дубровнику сада служе као доказни материјал против Југословенске народне армије. И док хрватска страна има снимке дејстава бродова, обарања авиона, наша страна не располаже снимцима хрватских дејстава. Када је за

⁸⁴ Иванчић Виктор, *AnimalCroatica*, Едиција РЕЧ, Београд, 2007, стр. 252.

дочек Нове године 31. децембра 1992. изнад Мокошице запаљена ватра у облику латиничног слова „U“, нико од присутних није имао фото-апарат да то слика.

Борбена обука Ратне морнарице традиционално је уважавала принцип оспособљавања појединца за више функционалних дужности на бродовима и сложеним техничким системима. Старешине Ратне морнарице биле су добри познаваоци борбене технике оспособљени да отклањају кварове и у тешким условима. Те чињенице допринеле су извршавању задатака пловних јединица. Иако је већина састава Ратне морнарице била оспособљавана за дејства из садржаја поморске одбране, припадници Ратне морнарице веома су се брзо оспособили за извођење противпешадијске и противтерористичке борбе коју су наметале хрватске паравојне снаге.

У то време, у јединицама Ратне морнарице било је веома мало психолога. Психолог из касарне Дивуље, међу првима је побегао из јединице. У сваком случају, њихов недостатак у том тренутку није се осетио јер психолози не добијају битке. Увежбаној војсци која побеђује, психолози неће одмоћи, а војсци која губи, неће много помоћи.⁸⁵

ЗАКЉУЧАК

Разбијање Југославије и њених оружаних снага последица је континуираних синхронизованих активности и дејстава страног и унутрашњег фактора. У том контексту морају се посматрати психолошко-пропагандна и терористичка дејства према припадницима Ратне морнарице као саставном делу оружаних снага СФР Југославије и српском становништву, који су живели у градовима и насељеним местима у зони одговорности Војнопоморске области.

Независна хрватска држава била је стални циљ хрватске пропаганде, која је деловала са различитим интензитетом у времену постојања СФР Југославије. Паралелно са њом, терористичка дејства хрватске екстремне емиграције прерасла су деведесетих у државни тероризам према припадницима Ратне морнарице и српском народу. Те активности су у много чему биле сличне онима из Другог светског рата. Делујући на простору спорта и културе, хрватска пропаганда је извршила деструктиван продор до целокупног становништва на том простору, али и шире. Оружа-

⁸⁵ Марија Икономова, Рат је згуснут живот, искуство војног психолога др Петра Костића, Фронт, бр. 13, 31.07.1992, Београд, стр. 19.

но разбијање СФР Југославије почело је на пољу спорта, културе и економије, а завршило на бојном пољу.

Хрватски масовни медији одиграли су огромну улогу у погледу политичке пропаганде (убеђивања маса) на просторима Републике Хрватске. Они су вешто манипулисали својим народом као пуком масом и изазивали масовну шовинистичку хистерију.

Ратна морнарица налазила се у врло неповољном стратешком положају. На веома разуђеној Јадранској обали и острвима налазио се велики број састава и гарнизона. У Ратној морнарици је пропорционално било више Хрвата него у било којем другом саставу Југословенске народне армије. Уз релативно мало људских губитака, Ратна морнарица је потпуно и ефикасно извршила два главна задатка: поморску блокаду хрватске обале и одбрану и евакуацију највећег дела наоружања и војне опреме. Захваљујући активним дејствима 9. корпуса и снага 9. војнопоморског сектора, те успешним одбранама касарни и осталих објеката, сачувани су веома важни материјални ресурси, а и добар део личне имовине припадника Ратне морнарице у гарнизонима Задар, Шибеник и Сплит.

Хрватска пропаганда и данас се служи манипулацијама како би оправдала етничко чишћење српског становништва и оружаном разбијању СФРЈ, правдајући то одбраном од „великосрпске агресије“, где су Срби окарактерисани као геноцидни народ, а Југословенска народна армија као „српска војска“. На простору Балкана још није јасно „ко је први почео рат“. Било каква оптужба Хрватске за ратни злочин или оспоравање романсиране верзије домовинског рата, у Хрватској изазива праву еуфорију антисрпске хистерије.

Читајући књиге хрватских генерала и политичара, те сагледавајући време и услове формирања хрватских јединица, уочава се дугогодишње планирање и припрема за оружану сецесију Хрватске од СФР Југославије. Уосталом, и „Закон о правима хрватских бранитеља из Домовинског рата и чланова њихових обитељи“ појашњава да њихов домовински рат обухвата раздобље од 5. августа 1990. до 30. јуна 1996. године.

Посебно смешне звуче историјске фантазије некадашњих официра Ратне морнарице, а сада „умировљених часника“ Хрватске ратне морнарице, који се хвале да је Хрватска ратна морнарица само у два дана, 15. и 16. октобра 1991. године, ослободила 300 квадратних километара хрватске обале на Јадрану.

У грађанском рату 1991–1992. године на простору Хрватске, Ратна морнарица је искључиво водила одбрамбена дејства у циљу заштите објеката и људства. Највећи део јединица Ратне морнарице са простора јадранске обале и острва војнички је одбрањен и евакуисан у складу са Загребачким и Житнићким споразумом. Припадници Ратне морнарице, међу којима је било и оних хрватске националности, нису желели да остану да живе и раде у срединама где су били изложени хистеријској мржњи локалног становништва, прогону и физичкој ликвидацији.

Такви припадници Ратне морнарице борили су се у Ратној морнарици Војске Југославије, Војсци Републике Српске и Републике Српске Крајине у ратовима деведесетих година. У тим борбама погинуло их је преко 50 из морнаричких јединица. Остаје нам морално питање и професионална дилема: да ли смо се као држава, народ и припадници морнарице адекватно одужили тим нашим херојима?

Бошко Антић, контраадмирал

ФУНКЦИОНИСАЊЕ СЕКТОР ЗАМЕНИКА НАЧЕЛНИКА ГЕНЕРАЛШТАБА ЗА РАТНУ МОРНАРИЦУ

Заменику начелника Генералштаба Југословенске народне армије за Ратну морнарицу, у зони одговорности Војнопоморске области, биле су потчињене следеће установе: ЦВВШ Ратне морнарице „Маршал Тито“ у Сплиту, начелник контраадмирал Драгољуб Боцинов; Морнаричкотехнички ремонтни завод „Велимир Шкорпик“ у Шибенику, директор пуковник Крсто Баљкас; Морнаричкотехнички ремонтни завод „Сава Ковачевић“, директор пуковник Драгутин Сајц; Морнарички електронски завод, директор пуковник Александар Сабљић; Хидрографски институт Ратне морнарице, капетан бојног брода Фрањо Бенковић и Морнарички опитни центар, пуковник Драган Ледер.

У том периоду, на веома важним дужностима у Савезном секретаријату за народну одбрану налазили су се: вицеадмирал Стане Бровет, заменик савезног секретара за народну одбрану, вицеадмирал Петар, помоћник савезног секретара за политички рад и правне послове, вицеадмирал Љубивоје Јокић, помоћник савезног секретара за позадину, вицеадмирал Божидар Грубишић, председник комитета Савеза комуниста Југославије у Југословенској народној армији, контраадмирал Јован Поповић, саветник...

У рату су те установе улазиле у састав Војнопоморске области. Међутим, стање ни рата ни мира довело је до тога да те установе нису биле званично претпотчињене Војнопоморској области, па је за њихово функционисање и даље остао одговоран заменик начелника Генералштаба за Ратну морнарицу, вицеадмирал Вјекослав Ђулић.

У том рату, Сектор заменика начелника Генералштаба за Ратну морнарицу састојао се од: Управе поморства – начелник контраадмирал Никола Ерцеговић (у јуну постављен за команданта Флоте), потом контраадмирал Јосип Ерцег (у септембру напустио Југословенску народну армију и вратио се у Сплит) и,

као заступник, капетан бојног брода Властимир Тасић – са два одељења (одељење за планирање развоја, оперативну употребу и борбену готовост – начелник капетан бојног брода Властимир Тасић; одељење за планирање развоја и опремања Ратне морнарице наоружањем и војном опремом – начелник капетан бојног брода Милован Јевђић) и Морнаричкотехничку управу – начелник пуковник Радојица Кадијевић (одељење за развој и опремање морнаричкотеничким материјалним средствима – начелник; одсек за развој и опремање средствима електронике – начелник; одсек за послове ремонта – начелник) и заједничких органа (одељење за опште послове – начелник пуковник Радивоје Ђурасовић; одељење за школство, обуку и издавачку делатност – начелник капетан бојног брода Југослав Максимовић; одељење за организацијско-мобилизацијске и персоналне послове – начелник капетан бојног брода Петар Шевић; одсек за планирање и материјално-финансијске послове – начелник пуковник Добривоје Давидовић); одсек безбедности – начелник капетан бојног брода Драгомир Вујић.

За време тих догађаја, нико није напустио Сектор. Међутим, веома је интересантно понашање појединих припадника Сектора који су омогућили многим својим пријатељима (Ерцегу, Вукојевићу, Појеру...) да остваре услове за пензионисање. Ерцегу су чак на брзину исплаћене накнаде које се дају за одлазак у пензију. Отишао је 16. септембра, а добио је решење да је отишао 12. септембра омогућивши му да узме отпремнину на коју су други дуго чекали. Рачунски центар Генералштаба поднео је пријаву због тог поступка, али све је то изманеврисано.

Непосредно потчињене установе биле су на директној вези заменика начелника Генералштаба за Ратну морнарицу. Руководиће по стручној линији остваривано је преко Управе поморства за Хидрографски институт Ратне морнарице и Центра високих војних школа Ратне морнарице „Маршал Тито“, а преко Морнаричкотехничке управе са Морнаричкотехничким ремонтним заводом Шибеник, Морнаричкотехничким ремонтним заводом Тиват, Морнаричким електронским заводом и Морнаричким опитним центром.

Организацијско-мобилизацијска и персонална проблематика за све потчињене јединице била је за све потчињене установе у надлежности заменика начелника Генералштаба за Ратну морнарицу, из чега се види да је у искључивој надлежности замени-

ка начелника Генералштаба за Ратну морнарицу била организацијско-мобилизацијска и кадровска политика, како у Сектору тако и у потчињеним установама. Управа поморства и Морнаричкотехничка управа имале су на вези установе, али без права командовања и доношења било каквих одлука које би се односиле на делокруг рада и задатак установа.

Ради обезбеђивања услова за функционисање система руковођења и командовања установама Ратне морнарице у миру, праћење укупног стања у њима са нивоа заменика начелника Генералштаба за Ратну морнарицу остваривано је тежишно преко месечних извештаја о стању морала, анализа ванредних догађаја, извештаја о стању ремонтних радова, извештаја о борбеној готовости, те повремених обилазака појединаца или екипа, пре свега, ремонтних установа.

После одласка капетана бојног брода Чедомира Башића у пензију, поред низа дужности, у надлежност сам добио и Хидрографски институт Ратне морнарице. С обзиром на начин рада претходног референта, био сам доста упознат са проблематиком те установе. Уочио сам да Хидрографски институт ради потпуно самостално и да Сектор на његов рад нема никакав утицај. Одмах по пријему те дужности, упућен сам по плану Генералштаба у обилазак Флоте и Хидрографског института. Наишао сам на потпуно одступање у раду од постојећих прописа. Посебну пажњу усмерио сам на обуку и васпитање, с тежиштем на Одред хидрографских бродова. Практично, ту и није било никакве обуке. На хидрографском броду ПХ-33 „Андрија Мохоровичић“ наишао сам веома лоше стање, а командант брода понашао се бахато и крајње невојнички. О свему томе сачинио сам извештај који је требало да буде достављен начелнику Генералштаба (генерал-пуковнику Стевану Мирковићу). Као што је било уобичајено у раду Сектора, извештај је прошао низ нивоа руковођења (начелник одељења, начелник управе, заменик) и када сам видео коначну верзију, запрепастио сам се јер је извештај био потпуно измењен и ни трага није било о недостацима који су уочени, а мени нико ништа није рекао.

Хидрографски институт годинама није разрешио питање мањкова после материјалне контроле инспекције. Претходни референт је то толеришао. Да би скинули са себе одговорност, све мањкове спојили су у један, без обзира на узрок и на то када је настао, како би износ био у надлежности савезног секретара за

народну одбрану, а ту махинацију покушали су преко мене да проследе савезном секретару (адмиралу Бранку Мамули), који је требало да отпише та средства. Познавајући прописе материјалног пословања, нисам то учинио и нисам дозволио, и поред много убеђивања у Сектору, да се на такав начин „подваљује“ савезном секретару, па сам уз подршку Правне управе натерао Хидрографски институт да поступи у складу са прописима, што су они учинили са много негодовања изјављујући да су незадовољни сарадњом новог референта. Нисам на то обраћао никакву пажњу и нисам попустио у захтевима да и они раде по прописима на свим пољима делатности, као и друге институције Југословенске народне армије.

При томе треба истаћи да на нивоу Сектора, организацијски и кадровски нису постојали услови за комплексно праћење укупног стања за сваку установу појединачно. Ако се томе дода и чињеница да су месечни извештаји установе, посебно о стању морала и анализи ванредних догађаја рађени шаблонски, са устаљеним фразама и показатељима и без употребљивих података, те да се врло често није располагало поузданим и тачним подацима и из других области рада установа Ратне морнарице, као и то да су извештаји у зависности од проблематике обрађивани од референата из различитих организацијских јединица Сектора заменика начелника Генералштаба за Ратну морнарицу, најчешће од самог заменика односно начелника управа примани „к знању“ без посебног става и мишљења, онда се може слободно закључити да се на нивоу Сектора, поред недостатака поузданих података о стању у установама, није располагало ни ставовима и смерницама за решавање питања из свакодневног живота и рада установа Ратне морнарице.

На маргини извештаја Сектора о тим догађајима, неко је написао: „Шта су учинили референти да спрече ово?“ То ме је лично дирнуло јер је сличан начин рада био на свим нивоима. Главну реч водили су челни људи, поред таквих руководиоца какви су били вицеадмирал Чулић и контраадмирал Ерцег (први је прикривено, а други јавно био уз наше противнике), није било никакве могућности да се нешто учини.

Начин рада вицеадмирала Чулића најбоље илуструје један састанак колегија почетком септембра. Пре тога је одржан састанак свих припадника Сектора, на којем се он обратио присутнима мноштвом фраза и претњи „усташама“ које ће све „постреља-

ти". Потом је позвао колегиј на састанак, којем сам присуствовао и ја. Почео је у 13.30 сати. Почео је са причом о коњичким играма у Љубичеву, којима је присуствовао. Иако неколико пута подсећан на тему састанка и проблеме у којима се налазе наше установе, стално је изналазио нове теме и на крају је, око 15.15 сати, завршио састанак с напоменом да ћемо „наставити сутра". И као што је то увек било, није наставио, а схватио сам да је колегиј био сазван само због јавности. Свакако, нисам ћутао о томе.

Без обзира на то што су у непосредној потчињености заменику начелника Генералштаба за Ратну морнарицу биле установе Ратне морнарице, садржаји руковођења и командовања у Сектору били су тежишно опредељени местом и улогом Сектора у оквиру задатака и надлежности Генералштаба у миру: концепцијска и доктринарна питања употребе вида, планирање и програмирање развоја Ратне морнарице, развој и опремање Ратне морнарице средствима наоружања и војном опремом и вођење кадра у установама Ратне морнарице.

Остали садржаји руковођења и командовања били су присутни само у мери у којој су се односили на саму структуру сектора или на планирање развоја вида у целини.

Без обзира на ескалацију кризе и све јасније показатеље даљег развоја догађаја, Сектор се и даље тежишно бавио задацима и надлежностима, за тадашње стање непримерено, мирнодопске организације, што се може рећи за цео Генералштаб.

Стање ни рата ни мира и непостојање одговарајућих наређења и одлука о преласку на ратну организацију изазвало је дилеме у вези са надлежностима у руковођењу и командовању установама Ратне морнарице, а истовремено је најодговорнијим старешинама у Ратној морнарици омогућило избегавање одговорности и обавеза које произилазе из ратне организације.

Када се са временске дистанце анализира степен реализације услова за успешно руковођење и командовање у рату, види се да су они реализовани у веома малом обиму. Ако се томе дода чињеница да су многе информације које би побољшале степен познавања непријатеља и властитих снага, као и постојање и садржаји одлука, наређења били ширем саставу Сектора недоступни, може се закључити зашто.

Када сам контраадмиралу Зецу, док је био на дужности заменика начелника Генералштаба за Ратну морнарицу, причао о раду Сектора у том времену, отворио је фиоку и рекао:

„Е, мој Бошко! Ево где су завршавали ваши предлози. Ту су акта која и нису слана Генералштабу. Завршавала су у овој фиоци. Међу њима је и ваш захтев да се извуку ракете из Жрновнице и да се изврши диверзантски напад на топовњачу у Краљевици.“ Иако сам то претпостављао, остао сам шокиран.

Није спорно да је састав Сектора за Ратну морнарицу показао изванредан степен иницијативе и самосталности, али сви покушаји да се нешто учини завршавали су се на предлозима.

Сектор је преко дневних оперативних извештаја о моралу и ванредним догађајима потчињених установа у извесној мери добијао податке о непријатељу. Упркос непотпуности расположивих података у периоду пре избијања сукоба, могле су се проценити намере непријатеља и предвиђати токови догађаја. Међутим, ескалацијом непријатељстава, продором у систем веза и његовом блокадом и преласком дела припадника Југословенске народне армије, посебно са одговорних дужности (командни, обавештајни и безбедносни кадар), могућности за прикупљање података о непријатељу и за његово праћење сведене су на неприхватљив минимум.

Познавање борбене готовости и могућности властитих снага у Сектору темељили су се на годишњим извештајима борбене готовости, са тежиштем на значајним елементима за извршавање задатака Војнопоморске области, а посебно Флоте у поморској одбрани на Јадранском поморском војишту. Развој, опремање, организовање и увежбавање установа Ратне морнарице усаглашавано је са процењеном опасношћу од спољног непријатеља. Међутим, догађаји су показали да могућности властитих снага у извођењу борбених дејстава у условима када није било оружане агресије споља, нису биле адекватне потребама и на нивоу који обезбеђује успешно извршавање задатака. Томе треба додати и чињеницу да такве могућности у миру нису ни провераване.

Поред тога, ваља имати на уму да су одлив кадра и издајничко понашање дела старешина драстично умањили укупне борбене могућности установа и Ратне морнарице у целини. Иако је тај проблем благовремено уочен и правилно процењен, нису предузимане адекватне мере у циљу спречавања те појаве и ублажавања њеног негативног утицаја на борбену готовост.

Не улазећи у анализу утицаја правовремености и ваљаности одлука са највишег нивоа руковођења и командовања у оружаним снагама, на нивоу Сектора нису практично донесене ни-

какве одлуке важне за живот и рад установа Ратне морнарице у складу са развојем ситуације.

На бази расположивих података о стању у установама Ратне морнарице, референти Сектора самоиницијативно су предлагали мере за решавање искрсних проблема. Упркос поднесеним предлозима, нису донете одговарајуће одлуке, што је резултирало губитком бродова, документације и опреме у Монаричко-техничком ремонтном заводу „Велимир Шкорик“, у новоградњи у бродоградилиштима Краљевица и Сплит, комплетног Хидрографског института Ратне морнарице и вишемесечном блокадом Центра високих војних школа и Морнаричког електронског завода.

На „притисак“ референата (пуковник Ђорђе Вукоје, капетан бојног брода Мартин Козоле, потпуковник Томислав Деспотовић, капетан бојног брода Бошко Антић, капетан бојног брода Милета Маринковић...) предузете су мере да се извуку ракете из складишта у Дрнишу, али ништа није учињено са онима у Жрновници. Уз захтев да се извуку ракете из Дрниша, написан је захтев и за оне из Жрновнице, али ништа није учињено и оне су пале непријатељу у руке, а касније је за то оптужен капетан бојног брода Богислав Пантовић који је тада са мало људи требало да брани то командно место Војнопоморске области, уз елементе базе која се ту налазила. Главни кривац за губитак тих ракета није Пантовић, него онај ко није предузео мере да начелник Генералштаба нареди Команди Војнопоморске области да то благовремено учини, а Команда Војнопоморске области то није самоиницијативно учинила.

Наређења потчињеним установама најчешће су се преносила усмено, телефоном, неадекватно криптографски заштићена. По свом садржају била су недовољно прецизна и јасна. Таква наређења нису рађена у писаној форми, па их је данас тешко анализирати. О упорности и доследности у реализацији тих наређења није могуће дати ваљану оцену, јер се није располагало повратним информацијама о степену њихове реализације. Често су за постојање појединих наређења знали само они који су наређења издавали и примали.

Упркос појави вишегодишњег сузбијања самосталности и иницијативе у Ратној морнарици, као и концентрацији надлежности у појединим личностима, а не органима Сектора, самосталност и иницијатива референата у органима Сектора долазила је

до изражаја и исцрпљивала се у сфери прикупљања података, процени ситуације и подношења предлога који нису преточени у одговарајуће одлуке.

Самосталност и иницијатива референата у Сектору сузбијана је неспремношћу, а понекад и отвореним одбијањем надлежних (заменика и начелника Управе поморства након доласка на то место контраадмирала Јосипа Ерцега у јуну 1991. године) да пренесу ставове највишег војног руководства односно да упознају састав Сектора о ситуацији у Војнопоморској области и шире. Уместо да се изнесу подаци које ће састав покренути на акцију, практиковало се изношење општепознатих ствари, уз обилну употребу фраза, а неретко и претњи и застрашивања. Из тога је јасно да се стручност, самосталност и иницијатива референата нису уважавале од појединаца (адмирала) на нивоу Генералштаба, који су право одлучивања заснивали искључиво на својим виђењима и проценама.

Долазак контраадмирала Ерцега у Сектор изазвао је немир код референата. Када се то десило, био сам у Херцег Новом на састанку Југословенско-италијанске комисије за заштиту Јадрана. Кад сам отишао, начелник Управе поморства био је контраадмирал Никола Ерцеговић, а када сам се вратио, затекао сам контраадмирала Јосипа Ерцега. Нико од референата га није прихватио. Капетан бојног брода Кралевски из револта је изјавио да ће тражити да се пензионисе, јер неће да му он командује. Нажалост, тако нису мислили начелници одељења и заменик. За три месеца боравка, непрестано је тражио да се упозна са свим документима, што референти нису дозвољавали. Он је уочавао тај бојкот и ћутао, а да му се пружила прилика, уследила би освета јер је био сујетан, нарцисоидан и осветољубив тип.

Са њим сам имао неколико „сукоба“, иако ме је избегавао. Разлог је наш сукоб у време припреме последњег саветовања у Сплиту. Били смо заједно у радној групи за припрему уводног реферата и реферата за заменика и команданта Војнопоморске области. Он је себе сматрао великим познаваоцем стратегије и доктрине, али ја сам га неколико пута „спустио на земљу“ доказавши да он том области баш не „барата“ као што мисли. Наљутио се и напустио радну групу, али је следећег дана дошао и ћутао, а мене је мој начелник одељења (капетан бојног брода Новак Франц) водио на ручак да ме части јер је „већ једном неко тог препотенка средио на пољу где је он сам себе прогласио стручњаком“.

Иначе, када се пронела вест да би Ерцег требало да дође у Управу, пре него што је отишао на дужност команданта у Шибенику, настала је права „побуна“ јер нико није желео да нам он буде претпостављени, и то је јасно стављено до знања претпостављенима. Бурно су реаговали капетан бојног брода Недељко Радновић, капетан бојног брода Симеон Кралевски...

По његовом доласку, први пут сам се с њим закачио када сам чуо његов коментар у канцеларији пуковника Ђурасовића, којим појаву Туђмана правда појавом Милошевића односно да је појаву национализма у Хрватској изазвао национализам у Србији. Експлодирао сам долазећи му иза леђа. Рекао сам: „Да случајно није и Масовни покрет изазвао Милошевић, игнорисање официра Срба, осим ваших зетова и кумова, у кадровској политици Ратне морнарице и да случајно нису Срби убили војника пред вашом командом...“ Ништа није рекао, само се покупио и изашао. Интересантно је то што су остали ћутали и слушали га. Тај наш сукоб није спомињао.

Једног дана дошао је у моју канцеларију и тражио планове развоја Ратне морнарице и друге планове које имам. Ништа му нисам дао одговоривши грубо да немам ништа што би њега интересовало, а слично су поступали и остали референти како би спречили да се он упознаје са плановима. Нико му није веровао.

Када сам објавио чланак против Летице у „Народној армији“, дошао је у моју канцеларију и готово два сата причао како су његови Вргорчани били партизани, како ће он ако се врати у Вргорац формирати партизански одред, како ће он... Сви су ћутали и када је видео да нико не коментарише његове глупости, престао је и отишао. Наравно, када је стигао у Сплит, одмах се јавио на дужност Летици, али га ни он није одмах прихватио. Он није знао да га нико у Ратној морнарици не воли, а да није дошло до рата, био би њен командант.

Према сазнањима обрађивача текста студије „Ефикасност система руковођења и командовања у Југословенској народној армији у рату 1990–1992. године“, Сектор није добио никакав задатак. А да је то тако, знају сви они који су дежурали у импровизованом оперативном центру у канцеларији 507, где је постојала само карта Јадранског поморског војишта, где су стизали оперативни извештаји. То место било је приступачно свима, а и није се имало шта крити.

Након ескалације кризе и све сложенијег живота и рада у условима отворених напада на установе Ратне морнарице и њи-

ховог губитка у организацији рада Сектора на прикупљању, анализи и коришћењу података о непријатељу, није учињен никакав помак у односу на стање пре отворених непријатељстава. Проблеми настали одливом кадра, нарушеним системом веза, недефинисаног руковођења и командовања установама Ратне морнарице, као и распадом комплетне организације обавештајног обезбеђења у зони Војнопоморске области, скоро су потпуно паралисали систем обавештајног обезбеђења борбених дејстава. Такво стање изазивало је сумњу у веродостојност ионако скромне количине података којима се располагало на нивоу Сектора.

Током борбених дејстава, организација рада у Сектору функционисала је као у мирнодопским условима. Истовремено је део састава Сектора ангажован као ојачање на Истуреном командном месту Војнопоморске области. У том периоду, заменик се углавном налазио на Истуреном командном месту, а да нико у Сектору није знао зашто је он тамо. То је још више усложило рад Сектора. Борбени извештаји Команде Војнопоморске области нису били доступни Сектору, па је било немогуће пратити борбена дејства и реаговати на промену ситуације.

У том периоду више долази до изражаја неповерење између појединих нивоа командовања по хоризонтали и по вертикали, што је доприносило даљем усложњавању и отежавању руковођења и командовања. Све се одвијало изван Сектора: заменик није био ту, заступник и на месту заменика и на месту начелника Управе поморства био је капетан бојног брода Тасић, без довољно ауторитета у Генералштабу, где су се за све питали вицеадмирал Стане Бровет и контраадмирал Јован Поповић.

Најбољи пример функционисања Сектора у време када се заменик налазио на Вису, јесте издавање дозволе италијанском десантном броду „Сан Марко“ и француском помоћном броду „Ранце“ да уплове у Дубровник. О одобрењу њиховог упловљавања, у Сектору нико ништа није знао, а када сам проверио како се то десило, сазнао сам да је за први мишљење тражено од пуковника Милорада Тимотића, а за други од контраадмирала Јована Поповића.

У својој канцеларији разговарао сам са Тимотићем о том случају и предочио му да је реч о ратном броду великих могућности. Одговорио ми је да није знао. Био је у некаквом тиму с којим се „војни врх“ консултовао, дао је мишљење о нечему у шта се не разуме, али није се удостојио да се консултује с оним ко то зна.

И у другом случају поступило се слично. Наводно, то је француски болнички брод, али онај ко је дао сагласност, није ни знао да је последњи од седам болничких бродова тог типа, под именом „Ранце“, адаптиран у брод за електронска дејства, практично у шпијунски брод.

Због свега тога, 2. октобра био сам код начелника Управе за морално васпитање генерал-мајора Душана Жунића, а 3. октобра код начелника Управе безбедности ССНО генерал-мајора Александра Васиљевића. Упозорио сам их на издају у Ратној морнарици, на чињеницу да се код контраадмирала Јосипа Ерцега састајала бивша Команда Војнопоморске области (адмирал Божидар Грубишић, контраадмирал Јосип Ерцег, контраадмирал Јован Поповић). Васиљевићу сам рекао како се злонамерно касни са одлукама, па смо изгубили Хидрографски институт, Морнарички електронски завод, Морнаричкотехнички ремонтни завод „Велимир Шкорпик“ у Шибенику, како се настоји да се Центар високих војних школа Ратне морнарице „Маршал Тито“ преда цео... Васиљевић ми је рекао како је Ерцег хтео да бежи ван земље, дочепао се пасоша и како је приморан да иде у пензију.

Пуковник Богољуб Давидовић, задужен за везу на Вису, каже да нико не зна шта је Чулић радио на Вису. По цео дан је телефонирао.

Мирко Бјелановић, генерал-мајор

ВОЈНОПОМОРСКА ОБЛАСТ – РАТНА МОРНАРИЦА У ГРАЂАНСКОМ РАТУ У ХРВАТСКОЈ 1990/91. ГОДИНЕ

ОРГАНИЗАЦИЈА СНАГА И СРЕДСТАВА И БОРБЕНА ДЕЈСТВА

Увод

Године 1990. отпочели су отворени политички и други процеси дезинтеграције у СФР Југославији. На делу је било отворено сепаратистичко деловање у Словенији и Хрватској. На сцени су били већ припремљени планови за издвајање из СФР Југославије и стварање независних држава. Медији у тим двама републикама отворено су припремали своје јавно мњење о потреби за издвајањем из југословенске федерације. У средствима информисања, Југословенска народна армија и Србија означене су као последњи браниоци комунизма. Југословенска народна армија последња препрека која кочи демократизацију живота и преустрој федеративног уређења СФР Југославије. На сцени је био присутан легитимни сецесионизам под плаштом да републике имају право на самосталност, на сцени је био прихватљиви национализам свих народа које су Срби и Југословенска народна армија угњетавали. Било је видљиво да медијска, научна и религијска манипулација нису настале спонтано и преко ноћи, већ да су биле дуго планиране, припремане и међусобно координисане. Тако је створена нарација (прича) која ће остати све време трајања кризе и оружаних сукоба. Међутим, Југословенска народна армија и Срби, не само Крајишници, нису кренули тим путем да истичу национално већ су јасно штитили југословенски идентитет. Дубина друштвено-политичке кризе у СФР Југославији дошла је до изражаја на 14. Ванредном конгресу Савеза комуниста Југославије 22. јануара 1990. године, када су словеначки и хрватски комунисти напустили седницу. У Команди корпуса, ту одлуку словеначког и хрватског партијског руководства коментарисали смо речима: „Ово је тежак ударац

за целу земљу, посебно јер Југославија почива на два носећа стуба, Савезу комуниста и Југословенској народној армији. Сада је један носиви стуб извађен из темеља са несагледивим последицама". Уследили су вишестраначки парламентарни избори: Словенија 8. априла 1990, Хрватска 22. априла 1990, Македонија 25. новембра 1990, Босна и Херцеговина 18. новембра 1990. и Србија и Црна Гора 9. децембра 1990. године. На свим републичким изборима, осим у Србији и Црној Гори, победиле су опозиционе странке националне оријентације. Уместо да се након првих вишестраначких избора смирују, политичке страсти су се распламсавале. Пробудиле су се предизборне поделе, и политичке и међунационалне. Поделе су постојале и унутар Хрвата и унутар Срба. Срби су у великој већини гласали за Савез комуниста Хрватске – Странку демократских промена (СКХ–СДП), али и за Странку демократске акције предвођену професором Јованом Рашковићем, која је освојила локалну власт у пет северно-далматинских и личких општина које су постале њена база са седиштем у Книну. У преговорима са Хрватском демократском заједницом схватили да су они једини надлежни за преговоре. У том политичком лудилу било је тешко схватити да ће брзо доћи до помирења путем дијалога и договора на опште задовољство. У тако створеном друштвено-политичком амбијенту у Хрватској, нико у командној структури корпуса није могао предвидети даљи ток догађаја. Од стране претпостављене команде пристигла су штура објашњења без јасних стратегијских циљева.

Оно што је било евидентно јесте то да је хрватско руководство са Фрањом Туђманом на челу, у релативно кратком времену успело да уједини исељену и домовинску Хрватску, потомке усташа, домобрана и партизана. Нашао је заједнички језик с католичком црквом, чији је допринос очувању националног идентитета Хрвата немерљив, посебно у време комунистичке владавине. Председник Хрватске Туђман отворено истиче да је „Независна Држава Хрватска израз повјесних тежњи хрватског народа за својом државом". Затим, позива се на повјесне хрватске политичаре Старчевића, Трумбића и Радића који су говорили да је у односу на геополитички положај, Босна део Хрватске и Запада. Дакле, јасно је било 1990. године који су стратегијски циљеви хрватског руководства, а то је независна хрватска држава. По сваку цену, укључујући и оружане сукобе, посебно, са оним снагама које им се супротстављају на том путу независности. Јав-

на сцена је до краја била загађена изјавама јавних и анонимних личности, а на вестима у ТВ дневницима домиширају национализам, шовинизам и немилосрдна дисквалификација свега што је југословенско (Југословенска народна армија и Срби). Синдром колективне кривње Југословенске народне армије и Срба размахео се. Погром Срба био је готово свакодневна активност службене политике, као и масовна отпуштања са посла из јавних служби, судова и управе. Ускраћују им се пензије, средства просвете и здравству и испоставама јавних предузећа. Радна места ослобађају се за грађане хрватске националности. Заstraшивање и притисак на Србе у јавним функцијама био је свакодневан, а на то су подстицали јавни медији. Страх код Срба шири се до апсурда. Снајперисти – Срби на све стране по хрватским градовима, искључује се струја, сирене завијају. Лажима о Југословенској народној армији и Србима, хрватски сепаратисти успели су да окупе следбенике и дискредитују све што је југословенско, српско и Југословенска народна армија. Те лажне вести упућене Хрватима деловале су као опијат за народ јер је стварност била тотално искривљена. Стратегијски политички циљ јесте јасан – самостална, независна Хрватска у којој Србе треба свести на статистичку грешку. Тако се обистинила изјава Винстона Черчила: „Лаж је обишла пола света пре него што је истина добила прилику да навуче панталоне“.

Све је рађено под пропагандним деловањем и изговором да Југословенска народна армија напада голоруки Хрватски народ. Југословенска народна армија је заједно са Србима анатемисана као непријатељска војска, против које се треба борити свим средствима, дозвољеним и недозвољеним по међународном праву и обичајима рата. Међутим, знамо да је то био лажан изговор за насилну сецесију Хрватске.

У таквом друштвено-политичком амбијенту нашле су се јединице и установе Војнопоморске области 1990/91. године, у предвечерје оружаних сукоба са паравојним јединицама Хрватске. У анализи тих догађаја мора се кренути од просторног размештаја и организацијско-формацијске структуре јединица и установа Војнопоморске области. С обзиром на то да сам годинама био у структурама Команде Војнопоморске области и да су ми познате све њене јединице и установе, детаљније ће се обрадити организацијско-формацијска структура јединица и установа као главних носилаца борбених дејстава: Флоте, војнопоморских

сектора, корпуса, бригада, пука, војнопоморских упоришта и главних носилаца логистичког система – морнаричке позадинске базе, позадинске базе и морнаричкотехничке ракетне базе. Остале јединице и установе, а које су битне у систему руковођења и командовања Команде Војнопоморске области, биће описане само да се истакне њихова улога у систему борбене готовости. Такође, јединице и установе Савезног секретаријата за народну одбрану и Генералштаба Југословенске народне армије, а које су биле размештене у зони одговорности Команде Војнопоморске области, биће обрађене у оној мери колико су делиле судбину осталих органских јединица Команде Војнопоморске области.

Почетком јануара 1991. године, уместо смиривања друштвено-политичке ситуације, односи у Хрватској се заоштравају. Милиција Српске аутономне области Крајине отказује послушност Министарству унутрашњих послова Хрватске. Туђман доноси одлуку о оснивању Вијећа за народну одбрану и заштиту уставног поретка Републике Хрватске. Реагује Председништво СФР Југославије и 9. јануара доноси наредбу о расформирању свих оружаних састава који нису у саставу јединствених оружаних снага СФР Југославије или органа унутрашњих послова и чија организација није у складу са савезним прописима. Наредба је јавно публикована у средствима информисања, а рок за њено извршење био је десет дана. Та наредба никада није реализована јер је хрватска страна тврдила да на подручју Хрватске нема противправно наоружаних скупова, осим на книнском подручју. Вијеће за народну одбрану Републике Хрватске издаје саопштење: „Наредба Председништва СФР Југославије деловала је на одлучност демократских и слободољубивих снага у Хрватској, Словенији и Југославији да бране своју слободу и демократију.“ Непоштовање те Наредбе Председништва СФР Југославије јасно указује на то да се друштвено-политичка криза убрзано заоштрава. Пропаганда достиже врхунац 23. 3. 1991, када су хрватски званичници Југословенску народну армију избацили из службене употребе, назвали је српском солдатеском, србочетничком, непријатељском итд. У неким местима осванули су и пропагандни материјали, као и онај који представља читуљу за Југословенску народну армију, у којој је, између осталог, стајало: „У свеопћој радости јављамо свим часницима, Србима, комунистима и осталим љубитељима Југословенске народне армије да је ваша драга армија у 46. години живота, након дугих и

жестоких борби, преминула на подручју Хрватске Републике". И догађаји на терену почели су да измичу контроли. Крајем јануара приказан је филм о илегалном увозу наоружања из Мађарске у Хрватску и плановима руководства Хрватске за обрачун са Југословенском народном армијом и српским грађанима Републике Хрватске. Ухапшени су неки организатори увоза оружја. Војни суд у Загребу наложио је привођење генерала Мартина Шпегеља (који никада није приведен, нити је суђење одржано). Сабор Хрватске је 21. фебруара одлучио да Република Хрватска више не примењује законе који нису у складу са Уставом Хрватске. Српско национално веће и Извршни одбор Српске аутономне области Крајине доноси одлуку о раздруживању Српске аутономне области Крајине од Хрватске и њеном останку у Југославији. Дакле, почетком 1991. године, српско-хрватски односи били су толико заоштрени да је било питање дана када ће почети међусобни оружани сукоби. Нажалост, њих није требало дуго чекати. Већ 2. марта 1991. године избио је сукоб припадника Министарства унутрашњих послова Републике Хрватске и српског живља у Пакрацу. То је први оружани сукоб у Југославији. Југословенска народна армија се умешала и спречила шири сукоб и крвопролиће. Међутим, тај догађај је достигао размере које угрожавају елементарну безбедност људи на појединим подручјима и опасност да се пламен рата брзо прошири на целу територију Републике Хрватске.

Догађаји 1990/91. године затекли су јединице и установе Војнопоморске области већином на мирнодопским локацијама. Изузетак су биле јединице 9. корпуса које су напустиле касарне и разместиле се у зони своје одговорности у мају 1990. године. Делимично су изашле из касарне и јединице 9. војнопоморског сектора и јединице 332. пука везе и 594. инжињеријског пука у гарнизону Сињ, које су се разместиле у ширем рејону стрелишта Кукузовац. Обалске поморске снаге 5. и 8. војнопоморског сектора, осим делова граничних бродова, такође су биле размештене у лукама мирнодопске локације.

Друштвено-политичка ситуација у зони одговорности Војнопоморске области 1990/91. године била је толико заоштрена да мобилизација јединица и установа није могла бити изведена због опструкције органа политичке власти. Тако да ниједна јединица није могла бити попуњена до пуне ратне формације. Изузетак су били крајеви где су Срби били етничка већина, а то је

био случај у 9. корпусу (Книнском) и 9. војнопоморском сектору. Задатке по ратним плановима могле су изводити само јединице А-класификације. Међутим, већ тада су постојали многи докази (чак и филмско сведочанство о томе како се набављало оружје и у које сврхе) да је хрватско руководство припремало и организовало побуну против државе Југославије. Од великог оружаног напада на касарне у гарнизону Сињ 25. 8. 1991. године, нагло се повећао одлив мирнодопског састава (војника-морнара и старешина) из јединица Војнопоморске области. Већи број кључних старешина хрватске националности са високих руководећих функција погазио је заклетву. Прешли су на страну побуњеника, предводили паравојне јединице и нападали своје дојучерашње колеге и другове из војне академије. Такво сложено стање у јединицама и установама Војнопоморске области неповољно је утицало на систем руковођења и командовања. У тако створеној друштвено-политичкој клими и општем расположењу становништва према припадницима Југословенске народне армије, није се могла ни замислити мобилизација ратних јединица Војнопоморске области, иако је била нужна, јер без ње, јединице нису биле способне за извршавање ратних борбених задатака. Познато је да су мирнодопске јединице Војнопоморске области биле попуњене са 15-20% од бројног стања ратних јединица. Мирнодопско бројно стање Југословенске народне армије износило је свега 7,5% бројног стања ратне Југословенске народне армије. Тако малобројно стање Југословенске народне армије на целој територији Југославије није омогућавало већи маневар јединица по целом југословенском ратишту. Насупрот томе, паравојне структуре Хрватске, сачињене од јединица Територијалне одбране и милиције, из дана у дан бројчано су расле. Тако је већ 1990. године бројчани однос снага био на страни паравојних структура. Изостанак мобилизације резервног састава и активирање ратних јединица, који представљају прву и најважнију фазу у стварању ратне армије, оставили су последице на сва каснија ратна дешавања са јединицама и установама Војнопоморске области 1990/91. године.

ОРГАНИЗАЦИЈСКО-ФОРМАЦИЈСКА СТРУКТУРА ВОЈНОПОМОРСKE ОБЛАСТИ 1990/91. ГОДИНЕ¹

Команда Војнопоморске области

Команда Војнопоморске области са седиштем у Сплиту (командант вицеадмирал Божидар Грубишић² и касније адмирал Миле Кандић³, начелници штаба вицеадмирал Јозо Ерцег⁴ и

¹ Војнопоморска област била је интервидовска стратегијска групација снага ЈНА променевог организацијско-формацијског састава. Војнопоморска област обухватала је ужи појас територије СФРЈ, од Словеније до ушћа реке Бојане у Јадранско море, као и акваторију мора и острва по међународним конвенцијама односно обалу са залеђем. Обједињавала је све снаге за одбрану Јадранског поморског војишта у интервидовску стратегијско-оперативну групацију променевог састава, у коју улазе снаге Ратне морнарице и одговарајуће снаге Копнене војске, Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране. Основу те групације чиниле су снаге Ратне морнарице које су носилац ударне моћи на мору и прилазима обали. За позадинску подршку снага Ратне морнарице и обалске одбране на ЈПВ развијен је систем позадинског обезбеђења, чију су основу чиниле морнаричке позадинске базе у којима су били интегрисани елементи свих служби ЈНА. На тако одређеној територији — акваторији живело је 1.126.000 становника, подељених у 34 општине. Њена карактеристика, изразита концентрација становништва у обалском појасу у градским срединама: Пула, Ријека, Задар, Шибеник, Сплит, Плоче и Дубровник, концентрација по дубини: Бузет, Пазин, Книн, Дрниш, Сињ, Имотски и Конавле.

² Адмирал Божидар Грубишић, рођен 1932. године у Шибенику, завршио је све војне школе у ЈНА и Војнопоморску академију у Лењинграду. Обављао је низ значајних командних дужности у Ратној морнарици, поред осталих дужности, био је и командант Флотиле миноловаца, начелник штаба и командант Војнопоморског сектора Бока, командант Флоте, начелник штаба и командант Војнопоморске области, председник Комитета СКЈ у ЈНА и помоћник савезног секретара за народну одбрану. Дана, 17. 9. 1991. године приступа хрватским оружаним снагама.

³ Адмирал Миле Кандић, рођен 2. новембра 1933. године у Приграђанима, општина Мостар. Завршио све највише војне школе ЈНА и Војнопоморску академију у Лењинграду. Био је на разним командним дужностима у Ратној морнарици, између осталог, и начелник штаба Команде Војнопоморског сектора Пула, командант Војнопоморског сектора Бока, начелник штаба Команде Војнопоморске области, а од јуна 1990. командант Војнопоморске области до 30. децембра 1991. и командант Ратне морнарице до 31. августа 1992. године, када је пензионисан.

⁴ Вицеадмирал Јосип Ерцег (у Ратној морнарици познатији као Јозо), рођен је 1936. године у Вргорцу. Био је командант торпедног и патролног чамца, командант одреда миноловаца, референт у Одељењу за оперативну-наставне послове Команде Војнопоморске области, наставник на Катедри тактике и оператике Командно-штабне академије Ратне морнарице, начелник Командно-штабне академије, начелник Одељења за оперативну-наставне послове Команде Војнопоморске области, командант Центра високих војних школа Ратне морнарице, командант Војнопоморског сектора Шибеник и, на крају, начелник

вицеадмирал Фридрих Морети⁵) имала је Истурено командно место (ИКМ) на острву Вису, које је активирано у августу 1991. године. Ратним планом Команде Војнопоморске области било је предвиђено и командно место у Дугопољу, где су раније биле извршене све техничке припреме за смештај и обезбеђен систем веза. Због прекида система стационарних веза 25. 8. 1991. године, Команда Војнопоморске области доноси одлуку да се део команде измести на острво Вис и формира Истурено командно место. Иако је Планом употребе у рату имала командно место у селу Дугопоље, она не користи ту локацију јер би то практично било немогуће из безбедносног аспекта. У Жрновници у поткопу био је смештен 182. оперативни центар, преко којег је Команда Војнопоморске области пратила сва дешавања у јединицама и установама у зони своје одговорности.

Организацијско-формацијска структура

5. војнопоморског сектора⁶

Команда сектора са седиштем у Пули, команданти контраадмирал Маријан Погачник, контраадмирал Владимир Баровић и капетан бојног брода Душан Ракић, а начелници штаба капетан бојног брода Бајо Четковић и капетан бојног брода Марко Кимер.

У саставу овог сектора биле су јединице: Војнопоморско упориште Лошињ; 139. моторизована бригада Б-класификације са седиштем у Пули; 4. партизанска бригада Р-класификације са

штаба Команде Војнопоморске области. У одсуству команданта Војнопоморске области адмирала Милета Кандића, 6. маја 1991. године испред Команде је убијен војник Ђешовски и давлjen је војник у транспортеру. Изостала је реакција и нису употребљена адекватна средства заштите припадника ЈНА. На лични захтев, пензионисан је 12. септембра 1991. године. Убрзо по пензионисању, постао је командант Северног Јадрана

⁵ Вицеадмирал Фридрих Морети, звани Фриц, рођен у Сарајеву 1932. године. У ЈНА је од 1954. године. Био је командант подморнице, помоћник команданта 88. дивизионе подморнице, командант 88. дивизионе подморнице, командант 82. поморског центра (у којем су се налазили поморски диверзанти), и начелник штаба Команде Војнопоморске области. Елокветан адмирал, код старешина је важио за оданог и правог Југословена. Септембра 1991. године, на лични захтев је пензионисан.

⁶ Војнопоморски сектор је оперативна јединица обалске одбране, различитог састава. Обједињавала је све снаге обалске одбране у одређеној зони и део обалских поморских снага. Намењена је за одбрану обалног мора, острва, обале и рејона базирања поморских снага и за обезбеђивање услова за дејства ударних поморских снага. Задатке извршава у садејству са јединицама Флоте, РВ и ПВО.

седиштем у Пули; 2. партизанска бригада Р-класификације⁷ са седиштем у Пазину; оклопно механизовани батаљон Р-класификације са седиштем у Пазину; обалска батерија Иловик; обалска батерија 130 мм Барбарига; обалска батерија 88 мм Молат.

Поморске снаге 5. војнопоморског сектора чинили су: гранични морнарички одред, одред десантних јуришних чамаца и чета пловних средстава. Приштапске јединице Команде сектора чиниле су: 5. чета Војне полиције, 5. чета Обалске службе осматрања и јављања; 5. чета Везе и Команда стана.

Шестсто педесет седма морнаричка позадинска база, команданти капетан фрегате Раде Јанковић и капетан фрегате Ставро Стојановић са седиштем у Пули. Јединице и установе и складишта морнаричке позадинске базе били су размештени у целом гарнизону Пула: Војна болница са седиштем у граду Пула. Догађаји 1990. године затекли су јединице и установе сектора на мирнодопској локацији, осим дела граничних бродова. Развој јединица по ратној формације био је немогућ. Мобилизација резервног састава у створеном политичком амбијенту није била могућа због опструкције органа власти и створене атмосфере код становништва.

Пети војнопоморски сектор обухватао је зону одговорности, територију-акваторију северног дела Јадранског поморског војишта⁸. Ближе одређење: Љубачка врата (укључено острво Молат), а са севера граница са Италијом. По дубини Копер-Бузет-Ријека (искључно).

Извођење борбених дејстава јединица

5. војнопоморског сектора

Овај сектор изводио је борбена дејства искључиво у окружењу, и то само онда када су јединице биле нападнуте од паравојних структура хрватских оружаних снага. Стриктно је поштовао наређење Генералштаба Југословенске народне армије да се ватра отвара само у случају оружаног напада на јединице и установе Ју-

⁷ Јединице Р-класификације имале су само најужи део команде за развој, а материјална средства чувале су до пуне ратне формације јединице.

⁸ Јадранско поморско војиште, као део југословенског ратишта, обухвата у географском смислу Јадранско море и Отрантски морсуз, са свим својим припадајућим обалским подручјем и ваздушним простором изнад ове акваторије и територије на којој су распоређене за дејство или дејствују оружане снаге. Ради јасноће, употреба појма Јадранско поморско војиште не одговара простору где би се изводиле поморске операције, већ би се могло рећи да је то само део Јадранског поморског војишта. У свим расправама и разматрањима, Јадранско поморско војиште прихваћено је као општи израз.

гословенске народне армије. Захваљујући организованом отпору у јединицама и установама, ниједна јединица није се предала, нити пала под притиском паравојних структура Хрватске, иако су биле изложене оружаном нападу, као што је случај напада на команду 139. моторизоване бригаде. Све јединице и установе 5. војнопоморског сектора, уз извесна унутрашња прегруписања, плански су и организовано напустиле територију и акваторију зоне одговорности сектора, у складу са договором Владе Републике Хрватске и Штаба Врховне команде Југословенске народне армије.

Евакуација јединица и установа 5. војнопоморског сектора са територије-акваторије Хрватске, по начину, месту и времену, биће посебно обрађена у овом раду.

Организацијско-формацијска структура 8. војнопоморског сектора⁹

Команда сектора са седиштем у Шибенику, команданти контраадмирал Ерцег Јозо и контраадмирал Ђуро Појер, а начелници штаба капетан бојног брода Владо Ковачић и капетан бојног брода Иван Милишић. У саставу овог сектора биле су јединице: Војнопоморско упориште¹⁰ Вис, Војнопоморско упориште Ластово, Војнопоморско упориште Корчула и Војнопоморско упориште Молат; 11. морнаричка десантна бригада са седиштем у Шибенику: командант пуковник Боро Познановић; 404. одред помоћних бродова са седиштем у Шибенику: командант капетан фрегате Ратко Вучетић; Мешовити дивизион десантних бродова: командант капетан фрегате Анте Будимир; 602. морнаричка позадинска база, са седиштем у Шибенику: командант капетан бојног брода Миљенко Тоскић, капетан бојног брода Владе Нонковић и капетан фрегате Бошко Трифуновић; пет обалских батерија са седиштем на Зечеву, Жирју, Шолти, Рогозници и Крушчици.

⁹ 8. војнопоморски сектор, његова зона одговорности заузимао је централно место на територији и акваторији Војнопоморске области, а обухватала је територију-акваторију средњег Јадрана. Ближе одређење: светионик Глават, светионик Лирица – обала полуострва Пељешац – Стон, а са севера граница Љубачка врата, острво Молат (укључно), а по дубини уз саму обалу са зоном одговорности 9. корпуса. Основна карактеристика овог сектора: био је најбројнији сектор у Војнопоморској области и са највећом ударном и ватреном моћи.

¹⁰ Војнопоморско упориште је здружена тактичка јединица обалске одбране променеивог састава, намењена за одбрану већег острва или групе острва. Служила је као истакнута база и ослонац за дејства поморских снага. Налазила се у саставу војнопоморског сектора.

У формацијској структури овог сектора, део јединица био је смештен у гарнизону Плоче и то: 158. морнаричка позадинска база са складиштима, муниције и погонског горива и техничком радионицом (потчињена 602. морнаричкој позадинској бази Шибеник); 270. лаки артиљеријски дивизион ПВО.

Јединице-установе 8. војнопоморског сектора налазиле су се на мирнодопским локацијама. Никаква мобилизација и попуна ратних јединица није долазила у обзир због опструкције органа власти, а и безбедносни разлози то нису дозвољавали.

Извођење борбених дејстава 8. војнопоморског сектора
јединице и установе овог сектора изводиле су искључиво одбрамбена борбена дејства, и то само у случајевима жестоких напада паравојних структура Хрватске. Од свих јединица Војнопоморске области, јединице овог сектора, посебно у гарнизону Шибеник, најчешће су биле изложене нападним дејствима паравојних структура Збора народне гарде. Пример: услед вишедневних напада, команда сектора била је толико оштећена да се није могло ни наслутити да је ту до јуче била једна тако важна команда Војнопоморске области. И поред сталних напада, јединице-установе 8. војнопоморског сектора у гарнизону Шибеник храбро су се држале, а напустиле су овај гарнизон након потписаног Житничког споразума.

Јединице 8. војнопоморског сектора које нису пале у руке Хрватских оружаних снага, у складу са Житњићким споразумом од 21. 11. 1991. године, напустиле су мирнодопске локације од 25. 11. 1991. до 24. 12. 1991. године. Исељавање је ишло у два правца, копном Шибеник–Книн–Дрвар и морем Шибеник – Бока Которска.

. Организацијско-формацијска структура 9. војнопоморског сектора¹¹

Команда са седиштем у Кумбору, команданти капетан бојног брода Крсто Ђуровић и вицеадмирал Миодраг Јокић, начелни-

¹¹ Зона одговорности овог сектора обухватала је територију-акваторију јужног дела Јадранског поморског војишта. Ближе одређење: светионик Глават на мору – Св. Лирица – Корчула – обала о. Пељешац – Стон (Ђунта Доли), по дубини Љубиње (искључно). Билећко језеро, Прахово. Рисан – Врх Штировик (искључно), Ловћен, рт Могрен – укључно Вирпазар – средина Скадарског језера до ушћа реке Бојане у море. На простору Босне и Херцеговине имао је распоређену 472. моторизовану бригаду, Требиње.

ци штаба капетан бојног брода Мујо Ђилимковић, капетан бојног брода Душан Ракић, капетан бојног брода Иван Милишић и капетан бојног брода Милан Зеџ. У саставу сектора биле су јединице:

- 472. моторизована бригада Б-класификације, са седиштем у Требињу, командант потпуковник Нојко Мариновић (напустио ЈНА, постао командант одбране Дубровника и унапређен у чин генерал-бојника хрватске војске), начелник штаба потпуковник Богдан Ковач;
- 220. батаљон морнаричке пешадије Р-класификације са седиштем у селу Радовићи, Бока Которска;
- 204. покретни обалски артиљеријски дивизион у свом саставу имао је обалске артиљеријске батерије (Врх Оштро, Скочи Ђевојка и Црни рт), седиште у Радовићима;
- 214. покретни артиљеријски дивизион са седиштем команде у Требињу. Овај дивизион имао је две обалске батерије на Мљету, једну на острву Шипан и једну покретну батерију у рејону Цавтата;
- 86. лаки артиљеријски дивизион за противваздушну одбрану са седиштем на полуострву Превлака;
- 130. инжињеријски батаљон Б-класификације, са седиштем у Кумбору;
- 9. батаљон везе са седиштем у Кумбору;
- 9. чета Обалске службе осматрања и јављања са седиштем у Кумбору;
- 9. батаљон Војне полиције са седиштем у Кумбору;
- 9. батерија ракета обала-море (БРОМ);
- 9. мешовити дивизион десантних бродова;
- 9. морнарички одред за подводна дејства са седиштем у Кумбору;
- 16. гранични мешовити одред са седиштем у Зогњу, капетан фрегате Слободан Раичевић;
- 367. морнаричка позадинска база са седиштем у Кумбору, команданти потпуковник Радослав Милојковић и капетан бојног брода Павле Пантић;
- Центар за медицинску рехабилитацију са седиштем у Мељинама, управници пуковник др Рајко Мијић и пуковник др Љубо Ђуровић.

За овај сектор карактеристично то што су опструкције органа власти мобилизацијских радњи и поступака биле мање изражене него

у 8. и 5. војнопоморском сектору, где је опструкција била потпуна. Пример: војни обвезници са територије Хрватске нису се одазивали позиву, а војни обвезници са територије Босне и Херцеговине и Црне Горе редовно су се одазивали. У 9. војнопоморском сектору није било блокаде војних објеката, иако јединице нису напуштале своје мирнодопске локације. Изузетак је била касарна на Мљету, где је била смештена група за развој, која је на почетку кризе била нападнута. Старешина објекта енергично је реаговао код месног становништва и то се више није поновило. Посебно треба истаћи важну улогу које је команда сектора одиграла у прихвату материјалних средстава и људства који су се повлачили са територије Словеније и Хрватске, а истовремено је изводила борбена дејства на херцеговачком и дубровачком ратишту.

У зони одговорности 9. војнопоморског сектора био је смештен Морнаричкотехнички ремонтни завод „Сава Ковачевић“ у Тивту (директор завода пуковник Драгутин Сајц) и Технички опитни центар на полуострву Превлака (командант пуковник Мирослав Телебак). Обе установе биле су у надлежности Морнаричкотехничке управе и Техничке управе Генералштаба ЈНА.

Јединице и установе смештене на полуострву Превлака биле су прве на које је изведен неуспешан оружани напад паравојних јединица Хрватске.

Током августа и прве половине септембра 1991. године, цела Хрватска и делови Босне и Херцеговине са већинским хрватским живљем, били су у континуираном нападу на јединице Југословенске народне армије и у прогону Срба на подручјима под контролом Хрвата. Хрватске оружане снаге игнорисале су потписани споразум о прекиду ватре и непријатељстава који је потписан 17. септембра. Од 17. до 20. септембра 1991, интензивирани су напади на јединице и објекте Југословенске народне армије. У таквој ситуацији реагује и заменик начелника Штаба Врховне команде. Генерал Благоје Ацић доноси Одлуку да се у Невесињу 20. септембра активира 2. оперативна група¹². За команданта 2. оперативне групе постављен је генерал Јеврем Цокић, са командним местом у Киџином Селу, источно од Невесиња. У састав 2. оперативне групе улазе јединице: 2. корпуса (Подгорица) са командантом генерал-мајором Еремијом

¹² У складу са Стратегијом оружане борбе ССНО од 1983. године, стр. 130, у којој стоји да се у оквиру Копнене војске могу образовати привремени здружени састави различите јачине и намене за извршење оперативних задатака на појединим правцима и одређеној територији.

Радомиром; 37. корпус са командантом генерал-мајором Миланом Торбицом; 2. партизанска бригада Територијалне одбране „Вељко Влаховић“ из Подгорице; Одред Територијалне одбране из Требиња и 9. војнопоморски сектор (Бока), ојачан РТОП-403 из састава Флоте, са командантом капетаном бојног брода Крстом Ђуровићем. Уласком 9. војнопоморског сектора у привремени састав 2. оперативне групе, тај сектор је изашао из ланца командовања Команде Војнопоморске области. Задатак 2. оперативне групе био је да поморским пловним снагама успостави контролу пловидбе приобалним морем и улазак у Бококоторски залив, блокира обалу Хрватске и тако спречи довођење, маневар и евентуално дејство хрватских оружаних формација с мора.

Организацијско-формацијска структура Ратне морнарице¹³

Ратна морнарица је основни носилац борбених дејстава на мору и приобаљу, а имала је организацију у складу са општом наменом оружаних снага СФР Југославије.

Ударну снагу Ратне морнарице чинила је Флота¹⁴: Команда Флоте са седиштем у Поморској бази Лора (Сплит), команданти вицеадмирал Фридрих Морети и контраадмирал Никола Ерцеговић, начелници штаба капетан бојног брода Владимир Ковачић и капетан бојног брода Мујо Ђилимковић.

Организацијска структура Флоте:

- 4. бригада великих патролних бродова, седиште Поморска база Лора, Сплит;
- 18. бригада ракетних чамаца и ракетних топовњача, седиште Поморска база Лора, Сплит, командант капетан бојног брода Џевад Беширевић;

¹³ Ратна морнарица ЈНА, вид ЈНА намењен за извођење борбених задатака на Јадранском поморском војишту (на мору и обали) и унутрашњим пловним путевима у складу са концепцијом општенародне одбране. Борбена дејства изводи самостално и у сарадњи са другим видовима оружаних снага. Основни задаци Ратне морнарице: одбрана обале и острва, обалног мора и поморских комуникација, те поморске подршке другим видовима ЈНА и Територијалне одбране у вођењу борбе дуж обалског појаса.

¹⁴ Флота је здружена оперативна јединица Ратне морнарице, формирана од ударних и обалских поморских снага. Она је представљала ударну снагу јединица Ратне морнарице на мору. Њена основна намена је борба против површинских циљева на мору и подморница, а у садејству са снагама Копнене војске, и у приобаљу. У стању је била да за кратко време брзо и ефикасно блокира све веће градове и луке на Јадранском поморском војишту. То се односи и на контролу свих главних објеката у унутрашњим водама.

- 17. бригада торпедних чамаца, седиште Поморска база Лора. Сплит, командант капетан фрегате Матана Петар;
- 88. бригада подморница, седиште Поморска база Лора, Сплит; командант кбб Петар Сунајко;
- Поморски одред за спасавање, седиште у Дивуљама;
- 16. дивизион миноловаца са седиштем у Плочама, командант капетан бојног брода Милија Јанковић;
- Мешовити дивизион минополагача – десантних бродова у Шибенику, командант капетан бојног брода Анте Будимир;
- Мешовити дивизион минополагача – десантних бродова Бока, командант капетан фрегате Баљошевић;
- 82. поморски центар, седиште Дивуље, команданти кбб Јосип Грабовић и кф Прерадовић.

Тактички носиоци Ратне морнарице при ССНО Београд: Управа за поморске снаге и обалску одбрану и Морнаричкотехничка управа са седиштем у Београду. Тим управама били су потчињени:

- Морнаричкотехнички ремонтни завод „Велимир Шкорпик“ Шибеник, директори пуковник Крсто Баљкас и пуковник Грегo Салваторе;
- Морнаричкотехнички ремонтни завод „Сава Ковачевић“ Тиват, директор пуковник Драгутин Сајц;
- Морнарички електронски завод са седиштем у комплексу Лора у Сплиту; директор пуковник Александар Сабљић;
- Бродарски институт у Загребу, директор пуковник Иван Корбар;
- Морнарички школски центар са седиштем у комплексу Лора Сплит;
- Морнарички опитни центар, седиште у комплексу Лора Сплит;
- Речна ратна флотила (РРФ) са седиштем у Новом Саду, команданти капетан бојног брода Мидхат Чаушевић и капетан фрегате Ратко Ђукић, начелник штаба капетан корвете Иван Кларић¹⁵;
- Институт за поморску медицину, седиште Сплит;
- Хидрографски институт, седиште Сплит, капетан бојног брода Фрањo Бенковић.

¹⁵ Речна ратна флотила била је у саставу Прве армије.

Основни распоред снага Ратне морнарице на дан почетка оружаних сукоба

Флота, ударна снага Ратне морнарице, благовремено је напустила мирнодопску локацију Ратне луке Лора и разместила се по унапред утврђеним плановима. То је била важна и правовремена одлука команданта Војнопоморске области јер је претила опасност да се запречи улаз-излаз из Ратне луке Лора.

Ударне поморске снаге биле су груписане у четири тактичке групе¹⁶, које су биле размештене: Прва у Кварнерском заливу, Друга у Сплитско-каштеланском заливу, Трећа у Неретванском каналу и Четврта у акваторији острва Вис и Ластово. Поморске снаге 9. војнопоморског сектора ојачане РТОП-403, крајем септембра 1991. године ушле су у састав новоформиране 2. оперативне групе са командом у Требињу, која није била потчињена Команди Војнопоморске области. Подморнице су биле предислоциране у Тиват, потчињене Команди Војнопоморске области.

Обалске поморске снаге 5. и 8. војнопоморског сектора, осим дела граничних бродова, биле су размештене у лукама мирнодопске локације. Помоћни бродови били су размештени на погодним сидриштима шибенске групе острва.

Бродови који су били у разним фазама ремонтних радова и новоградње налазили су се на локацијама градње (бродоградилишта) односно ремонта (морнаричкотехнички ремонтни заводи „Велимир Шкорпик“ и „Сава Ковачевић“). У Морнаричком ремонтном заводу „Велимир Шкорпик“, поред бродова у ремонту, налазили су се и бродови који су били у разним фазама расхоровања и распремања.

Период до почетка отворених сукоба карактерисао је велики одлив старешинског кадра и јединица Војнопоморске области и њихов прелазак на страну оружаних снага Хрватске.

Борбена дејства јединица Војнопоморске области

У зони одговорности Војнопоморске области, најчешћи облик извођења борбених дејстава одвијао се применом војне блокаде⁽¹⁷⁾ и обезбеђењем пловних путева код евакуације јединица при-

¹⁶ Тактичке групе у Ратној морнарици јесу привремени здружени састави различитих снага Ратне морнарице.

¹⁷ Блокада – скуп мера (економских, политичких, војних) ратних и борбених дејстава ради изолације државе и њених оружаних снага (у целини или делова), прекидом њених спољних веза. Циљ блокаде – да се противник присили на (...) неактивност или разне уступке (преговоре и др.). Блокада може имати стратегијски, оперативни или

ликом њиховог пресељења, а она се изводила на мору⁽¹⁸⁾ и на копну⁽¹⁹⁾. У грађанском рату у Хрватској 1990/91. године, блокаду као вид борбених дејстава примењивале су обе зарађене стране.

Хрватска страна је прва почела да примењује тај вид борбених дејстава са циљем да у првој фази онемогући слободно кретање јединица и установа ЈНА, а у другој фази да их оружаним нападима на касарне и изнуривањем доведе до предаје. У блокади јединица и установа Југословенске народне армије нису били поштеђени ни војни аеродроми²⁰ у Пули, Задру и Дивуљама – Сплит. Хрватска блокада јединица Југословенске народне армије у зони одговорности Војнопоморске области није била никаква спонтана акција, већ добро осмишљена и планирана активност највиших органа државе Хрватске.

Министарство одбране Републике Хрватске, 12. 9 1991. године, под бројем ДТ-841-43/91-41/41, УП број: 512-46-42-81-1, доставило

тактички значај. Војна енциклопедија, Друго издање, бр. 1, Београд, 1970, стр. 642.

¹⁸ Блокада на мору – поморска, примењује се у рату, понекад и у миру. Ратна блокада је офанзивни вид дејства Ратне морнарице усмерен на изолацију читаве обале или дела противникове обале или одређеног морског подручја ради спречавања да се морским путем одржавају везе (...) и да му се онемогући снабдевање морем (...)“ Војна енциклопедија, Друго издање, бр. 1, Београд, 1970, стр. 643.

¹⁹ Блокада на копну представља скуп борбених дејстава и мера борбеног обезбеђења КоВ, најчешће у садејству са авијацијом, а понекад и са Ратном морнарицом, које се предузимају после одсецања односно окружења непријатељске групације или одређеног упоришта у циљу њихове изолације. Примењује се ради изнуривања окруженог непријатеља, слабења његовог морала (...) стварања потребног времена и услова за регруписање дејстава на другим правцима. (...) Трајање блокаде ограничено је до времена када су блокиране снаге малаксале или је нападач приступио њиховом уништењу. С обзиром на јачину, састав и улогу блокираних снага, те резултате и ефекат блокаде, она може имати стратегијски, оперативни и тактички значај. Кроз историју, блокаде су се најчешће примењивале у борбама у градовима и око њих. Војна Енциклопедија, Друго издање, бр. 1, Београд, 1970, стр. 645 и 646. Ратна морнарица у грађанском рату у Хрватској 1991. године примењивала је унутрашњу блокаду као вид борбених дејстава. Блокирани су поморски путеви на улазу у луке поморских градова: Пула, Ријека, Шибеник, Сплит, Плоче и Дубровник. Блокада тих лука била је изнуђена, а вођена је са циљем да се деблокирају јединице Војнопоморске области које су хрватске оружане снаге држале у изолацији. Блокада се спроводила на основу предлога Команде Војнопоморске области, а по одобрењу Штаба Врховне команде ЈНА.

²⁰ „Остварује се на тај начин што се непријатељској страни онемогућује слетање и полетање ловачке и друге авијације за краћи или дужи период. Предност ове блокаде јесте то што се релативно малим снагама може онемогућити полетање и дејство бројне и технички надмоћније авијације“. Војна енциклопедија, Друго издање, бр. 1, Београд, 1970, стр. 646.

је Заповјест опћинским кризним штабовима, Заповједништвима бригада и самосталних батаљона, у којој стоји:

„На шемељу наредбе врховној зајовједника оружаних снага и предсједника Републике Хрватске о подузимању мјера управљивости, доносим следећу Зајовјед у којој стоји:

1. Одмах прикључити искључењу свих комуналних услуга Југословенској армији, те спријечити снабдевање енергетиком, храном и другим потребама војарне.

2. Одмах прикључити активно и пасивно задречавању војарни, складишта, путних праваца које непријатељ (јасно се дефинише ко је непријатељ – прим. аут.) користи, објекте на њима и друго.

3. Опћински кризни штабови обавезни су да у сарадњи са надлежним штељима и подuzeћима разраде динамику спровођења мјера под шачком 1 ове зајовједи и осигурају извршење исте.

4. Зајовједништва јединица Збора народне јарге обавезна су да одмах разраде динамику и опћочну с спровођењем мера под шачком 2 ове зајовједи у сарадњи с опћинама и јединицама, државним штељима и подuzeћима.

5. Овлашћују се зајовједници бригада и самосталних батаљона Збора народне јарге да подузму и друге радње у одређеном шпенуику с циљем пасивизирања непријатеља.

6. Зајовједници јединица Збора народне јарге обавезани су свакодневно подносити извешћа зајовједништву Збора народне јарге Републике Хрватске, а предсједници кризних штабова министру одбране преко републичкој ценштра за мошрење и обавешћивање.

У Пошпису министар одбране Лука Бебић.

Нема сумње да се та заповест може ишчитати само као део објављеног рата Југословенској народној армији. Све радње и активности оружаних снага Хрватске 1990/91. године према јединицама и установама Југословенске народне армије изводиле су се у складу са том заповести.

Ратна морнарица и блокада лука у приобаљу зоне одговорности Војнопоморске области

У зони одговорности Војнопоморске области, посебно у приобалним градовима, велики број јединица ЈНА нашао се под блокадом, а никакви преговори са хрватском страном нису дали резултате да се јединице деблокирају, да им се омогући слобода кретања. Штаб

Врховне команде Југословенске народне армије, а на предлог Команде Војнопоморске области, одлучује да се блокирају луке на прилазима већих хрватских градова. Циљ блокаде био је да се тим чином изврши притисак на органе власти Хрватске да одблокирају јединице Југословенске народне армије. Дакле, блокада лука на прилазима градова у зони одговорности Војнопоморске области била је изнуђена и дошла је као реакција на блокиране јединице Југословенске народне армије и њихово изнуђивање и присиљавање на предају хрватским оружаним снагама.

Примена поморске блокаде од Ратне морнарице одвијала се у тешким условима. Велики одлив старешинских кадрова, морнара и војника из јединица Ратне морнарице онемогућио је реализацију употребе јединица у складу са потребама. Због смањеног бројног стања, јединице Ратне морнарице биле су приморане да се ангажују на строго одабраним циљевима, а тежишно на одбрамбеним дејствима, а и политика Штаба Врховне команде Југословенске народне армије диктирала је да се борбена дејства изводе искључиво ако јединице и установе Ратне морнарице буду нападнуте. Само се тада могло узвратити ватром.

Ратна морнарица је два пута уводила блокаде. Оне нису дале жељене резултате јер се у њиховом спровођењу нису дословно поштовали зацртани планови, већ се, због разних политичких притисака, пробијала. Сетимо се само блокаде луке Дубровник, где су се умешали и међународни фактори. И она је пробијена под њиховим притиском.

Ратна морнарица се ангажовала и у давању подршке јединицама КоВ-а које су биле блокиране, и јединицама које су изводиле борбена дејства у приобаљу, као што је био случај код 9. војнопоморског сектора. У принципу, Ратна морнарица је изводила борбена дејства само у случајевима када су били нападнути њени бродови. Такав је био случај када су хрватске паравојне снаге напале гарнизон Плоче 13. 9. 1991. године, а када су нападнути и бродови у луци Плоче. Миноловци Ратне морнарице практично су били блокирани, нашли су се под унакрсном ватром, узвратили су на њу, силом су деблокирали луку и видно је оштећени напустили. Други пример борбених дејстава Ратне морнарице догодио се 15. 11. 1991. године, када су бродови Флоте испалили ватру према одабраним циљевима у Сплиту и око њега. И та дејства Ратне морнарице била су испровоцирана од хрватске стране. Наиме, 14. 11. око 17.30, због великог олујног југа, патролни

чамац ПЧ-176 „Граничар“ склонио се, по до тада устаљеној пракси, у луку Бобовишће на Брачу. Том приликом је погођен, не зна се тачно из којег борбеног система. Брод је погођен у муницијску комору, а у експлозији су погинули чланови посаде. Други бродови који су кренули у помоћ нападнути су са борбених упоришта хрватских оружаних снага. Тада су јединице Ратне морнарице узвратиле на ватру по изабраним циљевима, одакле су јединице Ратне морнарице биле изложене ватреним дејствима.

Организацијско-формацијска структура 9. корпуса²¹

Девети корпус (Кнински) биће у овом раду детаљније представљен због његове историјске улоге у заштити српског народа у грађанском рату у Хрватској 90-их година 20. века. Одиграо је и велику улогу у деблокади јединица и установа у гарнизонима у Задру, Шибенику и Сплиту. Без његовог борбеног ангажовања, питање је када би се и како блокиране јединице извукле из тих гарнизона. Његов стални оперативни притисак допринео је да се потпише Житнички споразум, којим је омогућено да јединице напусте блокиране гарнизоне.

Команда са седиштем у Книну. Команданти: генерал-мајор Томислав Трајчевски од 13. 8. 1988. до 20. 5. 1991. године; генерал-мајор Шпиро Нинковић од 20. 5. 1991. до 12. 9. 1991. године; генерал-потпуковник Владимир Вуковић од 12. 9. 1991. до 30. 12. 1991. године; генерал-мајор Ратко Младић од 30. 12. 1991. до 24. 4. 1992. године. Начелници штаба били су: генерал-мајор Јанез Ребољ од 18. 3. 1988. до 30. 7. 1991. године; пуковник Ратко Младић од 30. 7. 1991. до 30. 12. 1991. године; пуковник Саво Ковачевић од 30. 12. 1991. до 24. 4. 1992. године.

У саставу корпуса биле су јединице:

- 221. моторизована бригада са седиштем у Книну. Командант пуковник Борислав Ђукић, начелници штаба мајор Јован Грубић и потпуковник Младен Скендерија;
- 180. моторизована бригада Б-класификације са седиштем у Бенковцу. Команданти бригаде били су потпуковник

²¹ Корпус је здружена оперативна јединица копнене војске (КоВ-а), променљивог састава, намењен за извођење оперативно-тактичких задатака у зони одговорности Војнопоморске области. У свом саставу може имати више бригада и пукова и других одговарајућих јединица родова и служби. Задатке извршава у саставу армије, стратегијске групације или самостално.

Иван Бачић и пуковник Тришко Чечовић, начелници штаба мајор Бранко Миљанић и мајор Гојко Иветић;

- 316. моторизована бригада Р-класификације са седиштем у Сињу. Ова бригада је до прве половине 1991. године била расформирана. Команданти су били потпуковник Петар Андрић и потпуковник Лука Џанко. У команди су били капетани Рахим Адеми и Раде Манчић;
- 9. мешовити артиљеријски ракетни пук са седиштем у Книну. Команданти пука били су потпуковник Рајко Грбић и потпуковник Весо Козомара, начелник штаба мајор Миленко Лакић;
- 557. мешовити противоклопни артиљеријски пук са седиштем у Бенковцу. Команданти потпуковник Илија Машевић и потпуковник Миленко Живановић;
- 244. артиљеријски дивизион вишецевних бацача ракета „Пламен“ са седиштем у Книну;
- 9. инжињеријски пук са седиштем у Книну;
- 9. команда стана – Книн;
- 9. батаљон Војне полиције – Книн;
- 9. батаљон везе – Книн;
- 9. извиђачка чета – Книн;
- 9. чета АБХО – Книн;
- 9. аутомобилски батаљон – Книн;
- 569. допунски батаљон – Книн;
- 98. санитетски батаљон – Книн.

У септембру 1991. године, корпус је био ојачан:

- моторизованим батаљоном 592. моторизоване бригаде из Куманова (ушао је у састав 9. корпуса 28. септембра 1991. године, остао је у саставу до 14. маја 1992. године);
- моторизованим батаљоном из Пирота;
- оклопним батаљоном (Т-55) из Мостара;
- оклопним батаљоном (М-84) из Бањалуке.

Године 1991, 9. корпус је формирао нове јединице:

- у јуну је формирао 1. моторизовану бригаду – Свети Рок;
- 2. бригаду Територијалне одбране – Кистање;
- 3. бригаду Територијалне одбране – Бенковац;
- 4. бригаду Територијалне одбране – Обровац.

Када су се јединице извлачиле после блокаде у касарни Шепурине и Сињ, 9. корпус био је ојачан: 271. лаким артиљеријским дивизионом ПВО из касарне Шепурине и 594. инжињеријским пуком из Сиња.

Зона одговорности 9. корпуса обухватала је по ширини међуречје Зрмање и Цетине, а по дубини практично целу далматинску плочу до мора. У његовој зони одговорности била су три стратегијско-оперативна правца: први, Книнско-Задарски; други, Книнско-Шибенски; трећи, Книнско-Сплитски. Имао је највећу копнену дубину око 100 км са строго каналисаним и тешко проходним правцима, посебно за оклопно-механизоване јединице. Корпус је формиран у марту 1988. године. Имао је мирнодопско језгро од око 2.800 људи, а ратно је требало да има око 280 људи, због чега су почетком 90-их почели озбиљни проблеми у попуни ратних јединица људством из приморских градова. За корпус су мобилизацијске радње и поступци били кључни да би се оспособио за вођење борбених дејстава.

Попуна ратних јединица 9. корпуса

Да би се потпуно сагледала попуна јединица 9. корпуса у решавању кризе у зони одговорности, условно ће се размотрити три фазе:

а) Прва фаза била је попуна јединица критичним војноевиденционим специјалностима у време неутралног односа јединица корпуса у односу на етничке сукобе. У овој фази појединачно су позивани војни обвезници и резервне старешине критичних специјалности и мањих јединица са целе територије попуне из општина средње и северне Далмације.

Проблеми који су се појавили у овој фази односили су се на то да су војни обвезници и резервне старешине који су дошли ван општине Книн и Бенковац, тражили да буду ослобођени војне обавезе, јер би у противном били отпуштени са радних места, што им је угодно.

б) Друга фаза почела је у јуну, када је било јасно да ће етнички сукоби ескалирати, а јединице 9. корпуса морати да се енергичније поставе у тампон-зону, уз могућу употребу борбене групе²² и тактичке групе²³. У овом периоду почела је интензивнија мобилизација јединица (мтб, арт. јединица, јединица везе и др.).

²² Борбена група, привремени тактички састав јединице Копнене војске. Формира се за извршење одређеног задатка, кад формацијска јединица са ојачањима није погодна за то (одвојен правац, утврђен објекат, ослонац у одбрани). Може да буде јачине пеш, тенковске или механизоване чете.

²³ Тактичка група, привремени здружени састав намењен за борбена дејства на одвојеном тактичком правцу, када се у зони (на правцу) дејства не може извршити одређени борбени задатак формацијском јединицом. Дејствује самостално или као

Мобилизација је вршена са територије Скупштине општине Книн и Бенковац. Тада се јавља проблем јер је, до тог времена, део резервног састава јединица 9. корпуса већ био ангажован у Територијалној одбрани и резервном саставу милиције на рубним подручјима Српске аутономне области Крајине, што је знатно утицало на ниво и квалитет попуњености јединица 9. корпуса. Да би се настали проблем колико-толико ублажио, постигнут је споразум са Српском аутономном области Крајином да се преко Војног одсека Книн у јединице корпуса позива и резервни састав Територијалне одбране.

в) Трећа фаза попуње јединица почиње ескалацијом етничких сукоба и активним укључивањем јединица корпуса у офанзивна борбена дејства, у другој половини августа. Тада је наређена потпуна мобилизација ратних јединица корпуса. С обзиром на могуће политичке реперкусије, до тада је мобилизација обављана тајно.

Такав начин попуње јединица трајао је до средине септембра, када почиње квалитативан заокрет у начину употребе јединица корпуса, а самим тим и попуње.

Активиран је 569. допунски батаљон Војнопоморске области, а из јединица је резервни састав, према основним специјалностима, упућиван у своје ратне јединице.

Извршена је мобилизација резервног састава Општина Грачац и Доњи Лапац и формиране су три бригаде Територијалне одбране. Велику помоћ при формирању тих бригада пружила је претпостављена команда слањем активних војних лица за командни кадар и стављањем бригада Територијалне одбране под Команду 9. корпуса.

Истовремено са повећањем нивоа попуњености формацијских јединица корпуса са територије Српске аутономне области Крајине, попуна је вршена и упућивањем резервног састава и добровољаца из других република.

Акутни проблем командног кадра решен је тако што је, по наређењу Савезног секретаријата за народну одбрану, у састав корпуса упућено око 200 активних војних лица на привремени рад. Долазак тих старешина омогућио је да се на већини командних дужности нађу школовани активни официри, што је резервни састав врло добро прихватио.

Велики је проблем исцрпљеност територије Српске аутономне области Крајине људским потенцијалом. Путем мобилизације, у ратне јединице позвани су сви способни мушкарци до 60 година

део борбеног поретка јединице.

старости. Старија годишта искоришћена су тако што су упућивана на страже и у радне јединице.

Припрема јединица корпуса за извођење борбених дејстава

У припреми за извођење борбених дејстава, јединице корпуса дуго су биле у ненаменској и неадекватној улози, у улози раздвајача сукобљених страна. Таква улога била је потпуно непримерена намени и задацима ЈНА, као и онеме што су старешине Југословенске народне армије училе и за шта су се оспособљавале. Непријатеља тада нисмо ни дефинисали, а без тога се не могу обављати одговарајуће припреме команди и јединица за извођење борбених дејстава. Претпостављена команда такође није могла издати било какво наређење у том погледу. Поучени искуством издаје у Словенији и Хрватској, и ако је било неког планирања, оно се није одвијало на нивоу целе команде, већ само у ужем делу команде. То је изискивало велико оптерећење у раду, а сигурно су и планови припреме б/д били квалитетно слабији. У вези са изнетим проблемима, јачином снага корпуса, ширином и дубином фронта, корпус је био приморан да формира привремене саставе, борбене и тактичке групе, а артиљерија је груписана супротно од начела, а често на групе од по неколико оруђа, јер за дејства јачих арт. група није било адекватних циљева. На тај начин, маневром ватре, није се могла обезбедити подршка у целој зони одговорности. Међутим, формирање и употреба привремених састава била је израз нужде. Карактеристична су два периода:

Први период обухватао је време ангажовања јединица корпуса на спречавању међунационалних сукоба и одржавању мира у зони одговорности. У то време, корпус је имао бројчано малу попуњеност старешинским и војничким саставом. Захтеви за ангажовање снага у спречавању међунационалних сукоба сваким су се даном повећавали, те је корпус био принуђен да формира привремене саставе од формацијских јединица којима је располагао. Те привремене саставе чиниле су борбене и тактичке групе мешовитог састава (део пешадије, оклопно-механизованих јединица, артиљерије, минобацача и део снага полиције). Ти привремени састави одиграли су за први период позитивну улогу у раздвајању снага и спречавању ескалације међунационалних сукоба. Међутим, отпочињањем оружаних сукоба, тј. када су се сви привремени састави ангажовали у извођењу борбених дејстава, испољено је много слабости: отежано

командовање јер су били развучени у широј зони; проблеми успостављања и одржавања везе; недовољна припремљеност и обученост старешина за командовање и руковођење таквим саставима, усложен систем позадинског обезбеђења.

Други период наступио је када су снаге корпуса почеле да изводе борбена дејства на правцу Книн-Кијево-Врлика. Тада су сви привремени састави ангажовани на правцу напада обједињени под командом бригаде. У тој ситуацији, тактичке групе коришћене су у неколико наврата са већим учинцима, јер су се ефикасније користили артиљерија и тенкови. Без обзира на све недостатке и проблеме који су испољени у формираним привременим саставима, они су одиграли своју улогу, посебно у почетним борбеним дејствима Книнског корпуса, када су добијали конкретне задатке по месту и времену.

Дакле, о класичној припреми за извођење борбених дејстава, како су прописивала правила и упутства о вођењу оружане борбе у оружаним снагама СФР Југославије, није ни могло бити речи, јер се постојећи систем општенородне одбране и друштвене самозаштите распао, а на том систему заснивале су се све до тадашње припреме земље за вођење рата.

Карактеристика борбених дејстава

9. корпуса

Борбена дејства овог корпуса била су карактеристична по томе што су из одбрамбених дејстава прелазила у офанзивна. Такав вид дејстава диктирали су општи услови на терену. Паравојне формације Републике Хрватске нису запоседале целу дубину рејона и није било класичног и фортификацијски уређеног рејона и положаја. Изводили су више препадна дејства нападом на јединице корпуса. Када би јединице корпуса кренуле у противнапад и када је евидентан успех водио у тежак пораз, хрватска страна обавезно би захтевала прекид борбених дејстава и тражила примирје и нудила преговоре. У ту сврху укључивали би се највиши органи власти Хрватске и преко Штаба Врховне команде, најчешће у томе успевали. Наиме, Штаб Врховне команде наредио би Команди корпуса да прекину борбена дејстава и седну за преговарачки сто. Хрватска страна користила је време преговора да реорганизује своје јединице, попуни их кадровски и материјално, а пропагандним деловањем приказивала се код домаће и стране јавности да су они ти који траже мир, а не

рат. Таква одлука Штаба Врховне команде да се одмах прекину борбена дејства и приступи преговорима негативно је утицала на морал целог борбеног састава корпуса. Примењени принцип крени-стани деловао је заиста иритирајуће, посебно на борце, увукла се међу њих сумња да врх Југословенске народне армије нема никакву стратегију. То се морало негативно одразити на ефикасност система руковођења и командовања јединицама. Припадници Југословенске народне армије у блокираним гарнизонима страховали су да систем крени-стани и преговор са хрватском страном неће ништа добро донети, осим агоније људства у блокираним касарнама која се отегла све до почетка јануара 1992. године, када је скинута блокада и када су јединице Југословенске народне армије напустиле територију Хрватске.

За борбена дејства Книнског корпуса може се рећи да су то била изнуђена дејства због сталних провокација и напада паравојних структура хрватске на јединице корпуса и тоталне блокаде јединица Југословенске народне армије на обали Јадрана. Никада, ама баш никада, Кнински корпус није имао план за освајање далматинских обалских градова. И све време се управо тако и понашао. Када су поједини градови, нпр. Задар, били пред војничким падом, јединице корпуса обуставиле су борбена дејства.

Морнаричкотехничка ракетна база – Трбоуње, Дрниш

Морнаричкотехничка ракетна база, седиште Трбоуње код Дрниша, команданти потпуковник Глиша Стојковић и потпуковник Павле Самарџић. С обзиром на њену важност за борбену готовост јединица Ратне морнарице, с обзиром на то да се налази у окружењу и да може постати лако рањива, Команда Војнопоморске области добро је проценила и одлучила да се њена средства изместе преко Шибеника за Боку на полуострво Превлаку. Та морнаричкотехничка ракетна база фузионирала се са 69. морнаричкотехничком ракетном базом. Уз велике опасности и ризике, операција је успешно завршена. Велика заслуга припада старешинама и морнарима на помоћним бродовима.

Морнаричкотехничка ракетна база – Жрновница

Морнаричкотехничка ракетна база, седиште Жрновница код Сплита. Командант јединице био је потпуковник Маринко

Билић. Ова јединица је под чудним околностима у септембру 1991. године пала у руке хрватских паравојних структура. Наиме, у касним вечерњим сатима испред капије касарне Висока у Сплиту, где је била смештена команда базе, појавили су се припадници Збора народне гарде тражећи да преговарају са командантом потпуковником Маринком Билићем. Он је изашао да им саопшти како није овлашћен за преговоре. Један од зенги уперео је аутомат у Билића, наредио му да уђе у возило и пође са њима у Жрновницу. По доласку у Жрновницу наредили су му, уз претњу убиством, да телефоном позове своје људство у поткопу да се преда, јер су се све јединице Југословенске народне армије у гарнизону Сплит већ предале.

Основни задатак 55, 69. и 80. морнаричкотехничке ракетне базе био је да ракетним системима снабдева ударне поморске снаге Ратне морнарице. За потребе јединица Флоте, њених ударних поморских снага, развили су се и посебни уређени рејони базирања²⁴

Морнаричкотехничка ракетна база – полуострво Превлака

Седиште 69. морнаричкотехничке ракетне базе полуострво Превлака, Црна Гора. Командант потпуковник Стеван Ђук, начелник штаба потпуковник Марловић.

404. морнаричка позадинска база

Четиристо четврта морнаричка позадинска база, седиште Сплит. Управници капетан бојног брода Павле Пантић, капетан бојног брода Саво Мажибрада, начелници штаба Томислав Ђорђевић и пуковник Јордан Рајковић. Ова база имала је своја складишта-радионице у комплексу Лора, Сегет, Солин и у касарни Висока. Од првих дана оружаних сукоба, јединице ове базе биле су изложене блокади и оружаним нападима паравојних структура Хрватске. Карактеристичан је пример складишта погонског горива у Каштел Сућурцу који је прелазио из руке у руку да би на крају остао у саставу 404. морнаричке позадинске базе.

²⁴ Уређени рејон базирања бродова део је морске обале са морским и копненим прилазима, у којем су распоређени објекти за боравак и заштиту, оправку бродова и одмор посада у рату. У оквиру рејона начелно се налази већи број заклона за бродове и изврстан број уређених морских везова.

405. позадинска база – Книн

Четиристо пета позадинска база, седиште Книн. Управник пуковник Томислав Јаковљевић, начелници штаба потпуковник Коста Новаковић, потпуковник Дарко Ђуркин и Драгић Стојановић. Ова централна база Команде Војнопоморске области у својим складиштима чувала је 60% свих ратних материјалних резерви за све јединице Војнопоморске области, укључујући и материјалне резерве Савезног секретаријата за народну одбрану – Генералштаба Југословенске народне армије. Јединице и установе ове базе нису се све време налазиле у блокади, осим техничке ремонтне радионице у Задру, која је благовремено изместила све покретне радионице у шири рејон Бенковца и Книна.

Четиристо четврта и 405. позадинска база биле су централне базе и под директном командом Команде Војнопоморске области. Њихова основна намена била је обезбеђивање јединица и установа Војнопоморске области у миру и рату. Такође, пружале су позадинску подршку јединицама и установама Савезног секретаријата за народну одбрану које су се налазиле у зони одговорности Војнопоморске области.

86. заштитни пук

Осамдесет шести заштитни пук, седиште Драчевац код Сплита, командант потпуковник Миодраг Миладиновић, начелник штаба потпуковник Мате Видука (напустио Југословенску народну армију у јулу 1991). Од 15. септембра, пук је био у потпуној блокади паравојних структура Хрватске. Тек на основу постигнутог договора са Хрватским властима 4. јануара 1992. године, јединица је напустила Сплит са целом покретном имовином.

332. пук везе

Триста тридесет други пук везе, седиште Сињ, команданти пуковник Богољуб Давидовић и потпуковник Миливоје Петровић. Један батаљон овог пука (1/332) био је лоциран у гарнизону Сплит.

594. инжињеријски пук

Петсто деведесет четврти инжињеријски пук, седиште Сињ, командант пуковник Мићо Влаисављевић.

Центар медицинских установа

Центар медицинских установа Сплит, управник пуковник др Љубо Чујић. У склопу ове установе били су:

- Војна болница Сплит, управник пуковник др Дитрих;
- Институт за поморску медицину Сплит, управник пуковник др Башким Аголи. Установа је била под јурисдикцијом Морнаричке управе при Савезном секретаријату народне одбране (ССНО):
- Складишта и апотеке Сплит, управник Иво Блажевић;
- Виша војнолекарска комисија Сплит, председник др Ана Бу-бић;
- 471. санитетски одред, седиште Сплит, имао је само мирнодопско језгро, командант потпуковник Жарко Михаиловић. Средства ове јединице била су смештена у Војној болници Сплит. У августу 1991. године, по наређењу Команде Војнопоморске области, пребачена су у комплекс Лора.
- 519. санитетски центар Требиње, командант потпуковник Томо Чулаковски.

Војнограђевинска дирекција

Војнограђевинска дирекција Сплит, директор пуковник Анте Његован. У саставу Војнограђевинске дирекције биле су: Војна установа за стамбени фонд и Војна установа за одржавање војног стамбеног фонда. На челу ове установе био је капетан прве класе Никола Дејановић. Војна установа имала је своје радне јединице у Пули, Задру, Шибенику, Кумбору, Купарима (са испоставама на Острву цвећа и Валданосу) и у Книну.

272. Ауто-транспортни батаљон

Двеста седамдесет други ауто-транспортни батаљон Сплит, касарна Висока, командант Ранко Матијевић. Ова јединица благовремено је пребачена у комплекс Лора. Тако је избегнута судбина потпуне блокаде у касарни.

Морнарички наставни центар – Пула

Морнарички наставни центар, седиште Пула, капетан бојног брода Милан Радовић и капетан бојног брода Илија Јурић. Центар је био намењен за пријем регрута и обуку морнара за потребе јединица Ратне морнарице.

205. обалски ракетни дивизион – Дивуље

Двеста пети обалски ракетни дивизион, седиште Дивуље. Основна намена: дејство по површинским бродовима. Ракетни домет био је 80 км.

350. центар за електронско извиђање и ометање

Триста педесети центар за електронско извиђање и ометање, седиште Дивуље, под Командом Војнопоморске области.

82. поморски центар – Дивуље

Осамдесет други поморски центар, седиште Дивуље. Командант капетан фрегате Слободан Прерадовић.

895. хеликоптерска ескадрила за извиђање и везу

Осамсто деведесет пета хеликоптерска ескадрила за извиђање и везу, седиште Дивуље. Командант потпуковник Јанковић.

500. ваздухопловна база

Петстота ваздухопловна база, седиште Дивуље, из састава 1. ваздухопловног корпуса.

784. противподморничка хеликоптерска ескадрила

Седамсто осамдесет четврта противподморничка хеликоптерска ескадрила, седиште Дивуље, из састава 97. авио-бригаде 1. ваздухопловног корпуса.

Намена јединице: за противподморничка дејства и извиђање. Командант потпуковник Ешреф Нуркић.

Центар за управљање

Центар за управљање (58. батаљон ВОЈИН), седиште Дивуље, из састава 1. ваздухопловног корпуса.

410. лаки артиљеријски дивизион противваздушне одбране

Четиристо десети лаки артиљеријски дивизион противваздушне одбране, седиште Дивуље, у формацијској структури састава 8. војнопоморског сектора, Шибеник.

Јединице и установе Савезног секретаријата за народну одбрану – Генералштаба Југословенске народне армије у зони одговорности Војнопоморске области

Јединице и установе Савезног секретаријата за народну одбрану – Генералштаба Југословенске народне армије које су биле размештене у зони одговорности Војнопоморске области, нису биле у ланцу командовања Команде Војнопоморске области, већ под Управама Савезног секретаријата за народну одбрану и Генералштаба Југословенске народне армије. Ремонтни заводи: Морнаричкотехнички ремонтни завод „Велимир Шкорпик“ са седиштем у Шибенику, Морнарички електронски завод са седиштем у Сплиту и Морнаричкотехнички ремонтни завод „Сава Ковачевић“ са седиштем у Тивту. Ремонтни заводи су организацијски били у вези са Морнаричком техничком управом при Сектору заменика начелника Генералштаба ЈНА за Ратну морнарицу. У дисциплинском смислу и по позадинском обезбеђењу, били су у вези са командама гарнизона и Командом Војнопоморске области.

У гарнизону Сплит, у комплексу Лора, био је смештен ЦВВШ Ратне морнарице „Маршал Тито“. Командант контраадмирал Драгољуб Боцинов, начелник штаба капетан бојног брода Младен Вучелић. У центру су се обучавали кадрови за потребе Ратне морнарице од средњег до највишег видовског војног образовања. Ова установа била је потчињена заменику начелника Генералштаба за Ратну морнарицу са седиштем у Београду. Команда Војнопоморске области није имала субординацију над овом установом, осим што јој је пружала логистичку подршку.

Хидрографски институт Ратне морнарице са седиштем у Сплиту, управник капетан бојног брод Фрањо Бенковић. Ова установа била је потчињена Управи за поморске снаге и обалску одбрану.

Морнарички опитни центар са седиштем у Сплиту. Ова установа била је потчињена Морнаричкотехничкој управи.

Станица за размагнетисање, морнаричкотехнички пуковник Павличевић.

У гарнизону Задар биле су лоциране јединице и установе: Артиљеријски школски центар и Школски центар Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране. Центри су били научно-наставне јединице за обуку артиљеријских официра и подофицира свих профила и официра и подофицира свих профила артиљеријско-ракетних јединица противваздушне одбране и јединица ваздушног осматрања и јављања. У рату су

школски центри развијали пукове. Материјалне резерве (муницију, минско-експлозивна средства и погонско гориво за авионе) чували су у складиштима на Пађанима и старој стражи код Книна. Под командом Школског центра Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране била су два пука: 60. самоходни ракетни пук противваздушне одбране „КУБ“ и лаки артиљеријски пук противваздушне одбране са локацијом у касарни Шепурине. Ова два пука била су јединице А-класификације.

На аеродрому Земуник биле су лоциране јединице: Ваздухопловна база, школски ловачки бомбардерски, лаки противавионски дивизион (састава две батерије 40 мм и једна батерија 20/3 мм) и ескадрила канадера. Од авијације, за потребе пилота, коришћени су авиони „Галеб“ и „Јастреб“ и хеликоптер УТВ-а. Наведене јединице у гарнизону Задар и Земуник нису биле у командном ланцу Команде Војнопоморске области, већ су се налазиле под одговарајућим управама Савезног секретаријата за народну одбрану.

Све набројане јединице по гарнизонима Задар, Шибеник и Сплит биле су у потпуној блокади од 15. септембра 1991. године, када је извршен општи напад паравојних оружаних снага Хрватске на све јединице и установе Југословенске народне армије на територији Хрватске. Од тог тренутка, па све до евакуације са територије Хрватске, делиле су судбину осталих јединица и установа Југословенске народне армије у зони одговорности Војнопоморске области.

РУКОВОЂЕЊЕ И КОМАНДОВАЊЕ У ВОЈНОПОМОРСКОЈ ОБЛАСТИ 1990/91.

Руковођење и командовање јединицама и установама Војнопоморске области представљало је део јединственог система руковођења и командовања општеном одбраном и друштвеном самозаштитом у СФР Југославији. Базирано се на основним принципима: јединствено, непрекидно, еластично, ефикасно, оперативно и сигурно.

Јединственим руковођењем и командовањем обезбеђивало се ефикасно и рационално усмеравање свих напора друштва и оружаних снага у припремама и вођењу оружане борбе на целом југословенском ратишту. Јединство руковођења и командовања постизало се јасно дефинисаним надлежностима, правима и одговорностима свих команди и штабова оружаних снага и других

друштвених субјеката у припремама и употреби оружаних снага. Јединство руковођења и командовања обезбеђивало је Председништво СФР Југославије – Врховна команда, највиши орган РИК-а оружаним снагама у миру и рату. Јединствено руковођење и командовање заснивало се и на јединственом систему веза и криптозаштите са оружаним снагама и његовој повезаности са другим системима веза у земљи.

Преко непрекидности руковођења и командовања остварује се стално руковођење и командовање оружаним снагама у миру и рату. Посебно је важно обезбедити непрекидност руковођења и командовања у току мобилизације и у почетном периоду рата. Да би се обезбедила непрекидност у руковођењу и командовању, посебно је било важно да се обезбеди ефикасан и сигуран систем веза у више канала. Познато је да је стратегијско опредељење југословенске Федерације било повезивање различитих система веза у јединствен систем веза и његово претварање у техничко-технолошку и експлоатациону целину. Систем је био замишљен да функционише у свим сложеним борбеним ситуацијама, па и у условима интензивног електронског ометања, прекида веза или уништавања делова или целих команди.

Под еластичности руковођења и командовања подразумева се способност сваке команде-штаба да свој рад, груписање и борбена дејства јединица прилагоде насталој ситуацији. Еластичност је подразумевала и стварање привремених састава са циљем извршавања конкретног задатка на одређеном простору и у датом времену.

Ефикасним и оперативним руковођењем и командовањем постизало се непрекидно праћење и темељита процена ситуације, правовремено доношење одлука и наређења, преношење одлука и наређења потчињеним, као и повратне информације, све са циљем правовременог реаговања на промену ситуације на терену. Ефикасно и оперативно руковођење и командовање не може се замислити без високообученог кадра који је у стању да ради брзо и ефикасно као један уигран тим. Подразумева се да материјално-техничка опремљеност буде на захтевном нивоу.

Сигурност руковођења и командовања захтева противелектронско обезбеђење, криптозаштиту саопштења, заштиту свих информација и физичко обезбеђење команди, штабова и система веза. Заштита и безбедност један су од битних услова за сигурност руковођења и командовања у миру и рату.

Сви наведени принципи на којима се заснивало руковођење и командовање у оружаним снагама СФР Југославије међусобно се прожимају и условљавају. Само уколико делују као целина, обезбеђују успешно руковођење и командовање на свим нивоима, од стратегијског до тактичког.

Када се наведени принципи руковођења и командовања посматрају у контексту друштвено-политичког стања у земљи 1990/91. године, јасно је да је њихова реализација и примена била веома сложена и тешка. Систем руковођења и командовања у јединицама и установама Војнопоморске области није био потпуно аутономан, већ је био увезан у заједнички систем веза цивилног сектора. Пример: за потребе руковођења и командовања јединицама Војнопоморске области, у већим гарнизонима у зони одговорности постојали су стационарни центри везе и то у Книну, Задру, Сињу, Метковићу и Бенковцу. На нивоу Војнопоморских сектора, у Пули, Шибенику и Кумбору постојали су стационарни секторски центри везе који су били увезани са стационарним центрима везе војнопоморских упоришта. Тако постављена мрежа стационарних центара везе обезбеђивала је радио и радиорелејне везе и тај систем био је аутономан. Да би се нарушила аутономност тог система везе у Војнопоморској области, већ 1990. године почео је атак паравојних структура Хрватске да се заузму и ставе под своју контролу или да их онепособе за рад.

Систем жичних веза, телефонско-телеграфских веза био је интегрисан у заједнички систем веза цивилног сектора. То је практично значило да су у једном каблу биле парице за цивилне и војне потребе, а све заједно било је прикључено на цивилне поште и чинило је интегралну целину. Управљачки пункт за војне везе био је у главним цивилним поштама. Био је лако доступан за контролу и лако се могао технички преусмеравати или искључивати. Управо се то и догодило 25. 8. 1991. године, када су биле искључене везе и тиме онемогућено, поред осталог, и активирање командних места ратних јединица.

Систем радиорелејних веза био је аутономан, био је развијен и спремно је дочекао догађаје 90-их у техничком и организационом смислу. Преко тих веза ишао је највећи број заштићених канала. Међутим, систем је почивао на радиорелејним чвориштима који су били размештени у целој зони одговорности Војнопоморске области. Објекти радиорелејних чворишта у Вој-

нопоморској области били су на Велебиту, Каменару, Промини, Козјаку, Макарској (КУК1), Пељешцу (РОТ-а) и Луштици. Та радиорелејна чворишта обезбеђивале су снаге од осам до 15 војника и од једног до три старешине-подофицира. Од напада на гарнизон Сињ 25. 8. 1991. године, Команда Војнопоморске области донела је одлуку да се ојачају радиорелејна чворишта људством и техником из 332. пука везе.

Та радиорелејна чворишта било је тешко борбено обезбедити. Географски издвојени, попуњени људством и храном из месног окружења, лако су пала у руке паравојних структура радиорелејна чворишта Велебит, Каменаре, Пељешац и Макарска. То је аутоматски значило и прекид веза према Пули, Шибенику, Београду и Кумбору, а значило је и прекид руковођења и командовања по целој вертикали и хоризонтално. Остала су да функционишу радиорелејна чворишта Промина, Козјак и Луштица. Захваљујући правовременом активирању Истуреног командног места на Вису, омогућена је веза Вис–Промина. Преко тог система, веза је функционисала све док јединице Војнопоморске области нису напустиле острво Вис у мају 1992. године.

У Војнопоморској области заживео је систем веза под називом „Нептун“. Тај систем био је планиран да обезбеђује везе дуж целог војишта, од Пуле до реке Бојане. Са њега су се рачвале везе у два правца, према унутрашњости и према острвима. Техничко решење било је да се на сваких двадесет километара постављају појачивачи, а они су били смештени у поштама (најчешће) или на терену у посебне контејнере. О рањивости и злоупотреби таквог система не треба расправљати, јер је у пракси то потврђено.

Систем жичне везе сматрао се да је најсигурнији и да је заштићен, али догађаји у Сплиту 1990/91. године демантују такву констатацију. Наиме, у том гарнизону, све жичне везе Команде Војнопоморске области према потчињеним јединицама ишле су преко цивилне поште. Показало се да је систем био добро замишљен у односу на нападе споља, а не у односу на унутрашње међусобне сукобе. Дакле, систем веза који се већим делом ослањао на територију и њене капацитете, није одговорио захтевима опште друштвена ситуација, што је утицало на цео систем руковођења и командовања.

На ефикасност система командовања утицало је то што су знатна средства и документа везе и криптозаштите већ на самом почетку отвореног оружаног сукоба пала у руке паравојних

структура Хрватске, што им је омогућило потпун увид у планиране активности Команде Војнопоморске области. Изузетак у том контексту чиниле су заштићене радиорелејне везе и везе Командно-информационог система после замене кључева (извршена тек половином децембра 1991. године).

На ефикасност руковођења и командовања у Команди Војнопоморске области утицала је и чињеница што су се у њеној команди и у нижим командама задржавали високи војни руководиоци који су плански остајали, а онда су, у одређеном тренутку, дезертирали из Југословенске народне армије и прикључивали се паравојним структурама Хрватске. Због тога је и у најужем делу комаде било присутно међусобно неповерење и подозривост, што је команданта присиљавало да неке важне одлуке доноси без учешћа штаба и најужег дела колегијума, и то по принципу „усмено“.

Као негативну чињеницу на ефикасност руковођења и командовања треба истаћи то да су појединим старешинама и са највиших функција (командант Војнопоморске области и његови помоћници) породице остале у местима службовања и биле изложене невиђеном притиску и малтретирању, па и директним нападима. У систему руковођења и командовања био је присутан и двојни принцип командовања и извештавање по две линије. Пример: 9. корпус (Кнински) и 9. војнопоморски сектор (Бока) добијали су наређења од Команде Војнопоморске области и директно од Штаба Врховне команде Југословенске народне армије. Двојност је посебно дошла до изражаја у време преговора са кризним штабовима у Хрватској. Поједини командни нивои по гарнизонима давали су себи за право да директно преговарају, не тражећи одобрење од Команде Војнопоморске области.

У систему руковођења и командовања, Команда Војнопоморске области доследно се придржавала директиве-наређења Штаба Врховне команде и свесно је прихватала стратегију „све урадити да се ствари у сукобу мирно реше без употребе силе“. Наређења која је Команда Војнопоморске области упућивала потчињеним командама садржавала би став „ако будете нападнути, браните се свим расположивим средствима“. Придржавајући се тог става, Команда Војнопоморске области за све време борбених дејстава није донела ниједно наређење које је регулисало да се крене у отворени оружани сукоб. Када би паравојне јединице кренуле у напад и када би се њихов напад завршио неуспе-

хом, затражиле би примирје и преговоре. Наша страна одмах би прихватила предлог. Тако примењена тактика хрватског руководства обилато је коришћена за регруписање и ојачавање својих снага. Зашто је Штаб Врховне команде прихватио принцип „крени-стани“, ствар је посебне анализе. Једно је сигурно, а то је да су одлуке Председништва СФР Југославије као највишег органа руковођења и командовања оружаним снагама СФР Југославије, својим чињењем и нечињењем томе допринеле.

Искуства из руковођења и командовања у јединицама и установама Војнопоморске области 1990/91.

Команда Војнопоморске области у датим околностима није могла развити ратним планом предвиђено командно место у Дугопољу.

Једна од основних слабости у систему руковођења и командовања била је та што постојећи систем веза није могао заживети у пуном капацитету. Систем веза оствариван је преко Оперативног центра у Жрновници, који је од почетка био непоуздан јер су цурили подаци преко кадрова који су у њему радили. Исто тако, 332. пв са локацијом у Сињу, као један од основних носилаца система веза, од самог почетка извођења борбених дејстава није могао заживети у пуном капацитету. Такође, непопуњеност јединица везе основним специјалистима, као и одлив постојећег мирнодопског кадра, утицао је на ефикасност руковођења и командовања.

Пред почетак борбених дејстава, Команда Војнопоморске области поделила се на два дела: један део био је на Истуреном командном месту на острву Вис, а други део команде остао је у команди Сплит. Та подељеност команде утицала је на ефикасност одлука. Са неким одлукама које су донесене на Истуреном командном месту Вис, није била упозната команда у Сплиту. Пример: на преговорима са Кризним штабом за Далмацију, хрватска страна стално је истицала да има добровољаца на радиорелејном чворишту Козјак и у Ратној луци Лора који стално праве проблеме. Генерал Младенић и ја то смо негирали и заиста о томе нисмо ништа знали. Ту дилему разјаснио сам тек после 17. година. Генерал Јеврем Цокић²⁵ објаснио је када је и под каквим

²⁵ „Крајем септембра 1991. године, на захтев Команде Војнопоморске области да је угрожено људство у блокираној луци Лора и људство на радиорелејном чворишту Козјак, као командант 2. оперативне групе реаговао сам упућивањем добровољаца на та два објекта, без обзира на то што нисмо били надлежни и одговорни за тај

условима пребацивао добровољце на та два важна објекта која су била под блокадом, а хрватска страна желела је да их присвоји по сваку цену.

Била је присутна и двојност у систему руковођења и командовања, делом јединица Команде Војнопоморске области директно је командовао Штаб Врховне команде, на пример, 9. корпусом и 9. војнопоморским сектором (Бока).

Припрема јединица Војнопоморске области за оружану борбу 1990/91.

Команда Војнопоморске области спроводила је припреме за оружану борбу у складу са „Стратегијом оружане борбе“, као основним доктринарним документом за припремање и вођење оружане борбе у општенародном одбрамбеном рату, и у складу са разрађеним правилима и упутствима која су се односила на припремање и вођење оружане борбе. То је значило да су у командама Војнопоморске области постојала сва борбена документа.²⁶

Припреме за оружану борбу спроводиле су се у миру и планиране су да се наставе у рату у оружаним снагама и свим другим снагама општенародне одбране и друштвене самозаштите. „Циљ припрема оружаних снага јесте да се све јединице, команде, штабови и друге структуре друштва оспособе за организовано и успешно супротстављање агресији и за вођење оружане борбе у свим ратним условима“²⁷.

Команда Војнопоморске области имала је разрађена документа у складу са доктрином општенародног одбрамбеног рата

део војишта, али наша људска, морална и професионална савест и обавеза налагала је безусловно хитно пружање помоћи угроженим припадницима Војнопоморске области ЈНА. Одабрао сам 70 добровољаца и са аеродрома у Мостару укрцали смо их на хеликоптере Ми-8 и у највећој тајности пребацили у Лору. На исти начин поступљено је слањем 15 добровољаца на РРЧ Козјак, објекат од стратегијског значаја у систему руковођења и командовања, сваких 15 дана вршена је њихова смена.“ Јеврем Цокић, Почетак краја, Српска књига, Рума, 2008, стр. 240–241.

²⁶ „Сви документи који се односе на припрему, организовање и извођење борбених дејстава. Ту су спадали документи: за командовање, директиве, заповести, инструкције, наређења, планови, радне карте, шеме, одлуке, ратни дневници и други приручни документи (разни спискови, табеле, прегледи норми и података и приручници). У Ратној морнарици, поред основних борбених докумената, били су и посебни борбени распореди, бродска борбена упутства и инструкције.“

²⁷ *Стратегија оружане борбе*, Савезни секретаријат за народну одбрану, центар за стратегијска истраживања ГШ ЈНА, 1983, стр. 157.

и оружане борбе, у која су спадали: планови развоја и планови употребе оружаних снага, као и друга нормативна документа која су регулисала припрему јединица и друштвених субјеката надлежних у ратним условима. Те припреме су обухватале: планирање развоја и употребе оружаних снага, морално-политичке и психолошке припреме, мобилизацију, стратегијски развој и материјално-здравствене припреме и уређење територије. Све те припреме имале су за циљ постизање и одржавање високог степена борбене готовости оружаних снага²⁸.

Стање борбене готовости у јединицама Војнопоморске области 1990/91. године

Борбена готовост је стање спремности и способности сваке јединице, команде и штаба да организују и правовремено отпочну извођење борбених дејстава, према плановима употребе и у складу са ситуацијом. Борбена готовост зависи од организације, квалитета и увежбаности руковођења и командовања, сигурности и квалитета система веза, попуњености људством и ратном техником. Све то подразумева да су команде, штабови и јединице уиграни по мобилизацијским и развојним плановима. Стање борбене готовости јединица у Команди Војнопоморске области утврђивало се посебним директивама и наређењима према конкретним потребама, могућностима и условима, и оно је било различито за сваку јединицу. Борбена готовост јединица мерила се временом које јој је потребно за брз прелазак из мирнодопског у ратно стање. У структури команде јединица и установа Војнопоморске области постојале су мирнодопске и ратне формације, у којима је било регулисано бројно стање и материјална средства сваке јединице. Постојала је класификација јединица којом је било регулисано за које време треба да буду у пуној борбеној готовости. Прописане су биле три класификације јединица и то:

Јединице А-класификације биле су попуњене бројним стањем и материјалним средствима приближно ратној формацији. Тим

²⁸ „Оружане снаге СФР Југославије састојале су се од Југословенске народне армије и Територијалне одбране, оне су делови јединствених оружаних снага СФР Југославије. Основ јединства чинили су: јединствен циљ – објекат заштите; јединствена доктрина оружане борбе; јединствен простор за вођење оружане борбе; јединствен систем руковођења и командовања; јединствено врховно командовање и јединствене основе система материјалног и здравственог обезбеђења.“ Види шире: Стратегија оружане борбе ССНО, Центар за стратегијска истраживања Генералштаба ЈНА, 1983, стр. 112.

јединицама требало је врло кратко време да буду способне за извођење борбених дејстава²⁹. У Команди Војнопоморске области, то су биле јединице Ратне морнарице – Флоте и обалске одбране са најприближнијим бројним стањем по ратној формацији. Њихово време за прихват борбених дејстава било је шест сати. Другим речима, њихова стална борбена готовост поклапала се са пуном борбеном готовости. Те снаге биле су, како смо их звали, готове снаге, а то је значило способне за борбена дејства у кратком периоду. У Војнопоморској области, у готове снаге убрајали смо и један оклопно-механизовани батаљон у саставу 9. корпуса и полицијски батаљон у Сплиту при Команди Војнопоморске области.

Јединице Б-класификације су јединице које су имале команду са већим бројним стањем, којима је до пуне ратне формације била потребна незнатна попуна. У свом саставу могле су имати и јединице А-класификације. Јединице Б-класификације могле су изводити само ограничена борбена дејства, примити први удар док се не обави попуна јединица по ратној формацији. Време за прелазак тих јединица на ратну формацију било је до 24 сата.

Јединице Р-класификације по мирнодопској формацији имале су мобилизацијско језгро – формацијски утврђен састав за одређену ратну јединицу или установу у миру. Мобилизацијско језгро – команда за развој имала је задатак да припреми и ради мобилизацијске и ратне планове и да у току мобилизације прихвати људство из резервног састава и материјална средства из пописа, као и да изврши спој људства и технике која се чувала у складиштима ратних резерви те јединице. Време попуне тих јединица било је од 24 до 48 сати.

У јединицама Војнопоморске области било је мало мирнодопских јединица А-класификације. Најчешће су то биле јединице Б и Р класификације које без мобилизацијске попуне у људству и материјалним средствима, не би могле изводити борбена дејства. У мањем обиму, то су могле само јединице Б-класификације.

²⁹ „Борбена дејства, заједнички назив за све видове борбених дејстава (Напад, Одбрана), борбене тактичке радње и активна дејства, чији је циљ уништење живе силе и технике непријатеља, освајање земљишта и других објеката, одбијање напада и др. Борбена дејства изводе се на копну, мору и у ваздушном простору“. Војни лексикон, Војноиздавачки завод, Београд, 1981, стр. 66.

Јединице и установе у зони одговорности Војнопоморске области, у погледу борбене готовости, затекле су се 1990/91. године у деликатној и непремостивој ситуацији због низа проблема. О проблемима са којима се суочила Команда Војнопоморске области у развоју ратних јединица и њиховој мобилизацији, биће више речи у даљем тексту. Способност јединица Војнопоморске области за извођење борбених дејстава свела се искључиво на њен затечени мирнодопски састав, који се из дана у дан бројчано смањивао. Због створене друштвено-политичке ситуације и опструкције органа власти који су били одговорни за реализацију ратних планова у зони одговорности Војнопоморске области, планови употребе оружаних снага и пратећа разрађена документа којима су били регулисани основни задаци за припрему и вођење оружане борбе, остаће мртво слово на папиру.

Мобилизација у јединицама и установама Војнопоморске области 1990/91. године

Сва разрађена борбена документа која су постојала у Команди Војнопоморске области и њеним нижим командама, представљала су основу по којој ће се успешно формирати ратне јединице по ратној формацији и оспособити за извођење борбених дејстава.

Међутим, услов свих услова био је да се потпуно изврши мобилизацијски развој ратних јединица, како је било предвиђено по ратним формацијама. Мобилизација³⁰ у командама и јединицама Војнопоморске области била је припремљена у складу са планом употребе оружаних снага и усклађена са друштвено-политичким структурама које су биле носиоци одређених

³⁰ „Мобилизација (франц.) је плански и организован прелазак оружаних снага, органа друштвено-политичких заједница, организација удруженог рада и других организација из мирнодопске организације и стања на ратну организацију и њихово довођење у стање за вођење рата. Циљ мобилизације је да се целокупан људски и материјални потенцијал друштва, према припремљеним плановима, правовремено и организовано доведе у стање спремности за вођење рата и за рад у ратним условима. Мобилизација се може изводити правовремено у случају ратне опасности и у другим ванредним приликама или у условима извршеног напада на земљу. Њено успешно извршење има одлучујући значај за вођење рата и један је од главних услова за успех у почетном периоду рата. Према обиму и ангажовању снага и средстава, може бити општа и делимична, а у погледу начина саопштавања и извршења, јавна и тајна. Види шире: Стратегији оружане борбе, ССНО Центар за стратегијска истраживања ГШ ЈНА, Београд, 1983, стр. 167–170.

мобилизацијских радњи и поступака у зони одговорности Војнопоморске области. Мобилизацијски план, по правилу, садржи: „мобилизацијски развој, трајање мобилизације ратне јединице и установе; мобилизацијска места и зборишта; попуну људством и материјалним средствима; позадинско обезбеђење; мере приправности и начин саопштавања наређења за извршење мобилизације; позивање и пријем људства и материјалних средстава и формирање ратних јединица и установа”³¹.

За благовремено и уредно извршење мобилизације била је одговорна Команда Војнопоморске области и све њене потчињене команде, штабови, јединице и установе, извршиоци мобилизације основних јединица и надлежни органи народне одбране, да се јединице формирају по ратној формацији и да се доведу у пуну готовост за борбена дејства по предвиђеном плану. Од успешности мобилизације зависили су стратегијски развој³² оружаних снага и заузимање борбеног распореда према плановима употребе. Мобилизација и довршавање стратегијског развоја чинили су јединствену стратегијску радњу. Међутим, мирнодопски део оружаних снага Команде Војнопоморске области, својом јачином, саставом, степеном борбене готовости и локацијом супротставио се оним снагама које су атаковале на његове јединице и виталне објекте, али због разумљивости објеката, није се могао ефикасно супротставити.

Команда Војнопоморске области суочила се 1990/91. године са проблемима:

Имала је мали број јединица А-класификације које би биле способне да заштите све објекте који су били мета напада паравојних структура Хрватске. Ратна морнарица која је била А-класификације и способна за извођење борбених дејстава, није била подобна и намењена да заштити виталне објекте Југословенске народне армије на копну. Друге стратегијско- оперативне јединице Војнопоморске области, као 5. и 8. војнопоморски сектор, због опште друштво-

³¹ *Стратегија оружане борбе*, ССНО, Центар за стратегијска истраживања Генералштаба ЈНА, Београд, 1983, стр. 169.

³² Стратегијски развој је радња којом се оружане снаге групишу на ратишту и заузимају борбени распоред према плановима употребе и у складу са насталом војностратегијском ситуацијом. Правовремени стратегијски развој оружаних снага за почетни период рата осигурава се, у првом реду, локацијом мирнодопских и ратних јединица на правцима и просторима њихове могуће употребе у рату. Стратегијски развој оружаних снага, за почетни период рата, у основи се постиже већ у миру. Исто, видети шире на страни 170–172.

но-политичке климе у окружењу у њиховој зони одговорности, нису се могле развити по мобилизацијским и ратним плановима. Изузетак су биле јединице 9. книнског корпуса и 9. војнопоморског сектора. Те две јединице биле су у могућности да преко мобилизацијских вежби ратних јединица провере извршење мобилизацијских радњи и поступака, као и да провере ниво обучености, и на тај начин ублаже настале проблеме. У њиховој зони одговорности није било опструкције од друштвено-политичких структура да би потпуно спречиле планиране вишедневне војне вежбе, што је 9. корпусу и 9. војнопоморском сектору омогућило да развију део ратних јединица по ратној формацији и оспособе их за борбена дејства, тј. да запоседну важне комуникацијске правце у зонама своје одговорности. У њиховим зонама одговорности већинско етничко становништво са органима цивилних власти подржавало је јединице и установе Југословенске народне армије и није подлегло пропагандном деловању хрватских власти да је Југословенска народна армија непријатељска сила на њиховој територији.

Велики раскорак између мирнодопске и ратне формације у броју људства био је непремостив проблем у јединицама и установама Војнопоморске области. Наводимо неколико примера. Аутор је годинама био на служби у 9. корпусу и то од његовог формирања 1988. године, до јула 1991. године. У то време, по мирнодопској формацији, бројно стање износило је 2.700, а по ратној 270 људи. Дакле, однос мирнодопског састава према ратном саставу био је 10 : 1. Истина, несразмера мирнодопске и ратне попуне јединица Војнопоморске области није била присутна само код ње већ је то била карактеристика у свим јединицама Југословенске народне армије. На пример, оружане снаге СФР Југославије у миру и рату чиниле су Југословенска народна армија и Територијална одбрана. У рату, оружане снаге СФР Југославије бројале су 24.000 војника и старешина, Југословенска народна армија је по мирнодопској формацији бројала 1.800 (15%) у рату 12.000 (85%). У мирнодопском саставу Југословенске народне армије, стварна попуна увек је била мања од 15%. Тако малобројно стање Југословенске народне армије било је груписано у неколико јединица које су лоциране на целој територији СФР Југославије.

Тако малобројне и слабо попуњене јединице Југословенске народне армије нису биле у стању да се организовано и ефикасно супротставе паравојним структурама Хрватске, које су из дана

у дан бројчано и материјално расле. Бивши министар одбране Хрватске генерал Мартин Шпегељ у својој књизи „Сјећање војника“ (изд. ЗГ. 2011, стр. 135–141), између осталог, изнео је процену непријатеља ЈНА коју је засновао на потпуном познавању стања у Југословенској народној армији, потхрањивану новим подацима из редова издајника у Југословенској народној армији. Из анализе која је рађена 1989. и 1990. узети су у обзир: бројно стање попуне мирнодопских јединица Југословенске народне армије у Хрватској; национални састав који је био: Албанаца 28–30%, Хрвата 22%, Срба и Црногораца 20%, Муслимана 11% и Македонаца 4%. Изношење националне структуре одиграће велику улогу када отпочну борбена дејства хрватских паравојних структура (прим. аут.). У анализи је истакнуто на којим је све задацима ангажован мирнодопски војнички састав у обезбеђењу (државне границе, издвојених објеката, радиорелејних чворишта, логистичких обавеза, изградњи инфраструктурних објеката итд.). У анализи посебно наглашава да је 85% борбене технике конзервирано и налази се у складиштима далеко од касарни, која се лако могу опколити и ставити под контролу. Према Шпегељовој процени, избор објеката и време удара иду у корист Хрватске зато што Југословенска народна армија неће моћи правовремено да реагује, јер је за попуну и мобилизацију Југословенске народне армије, која би могла бити само делимична, неопходно три месеца. Треба нагласити да су сви израђени планови одбране који су рађени за територију Хрватске (било их је више), имали у процени начин како спречити јединице Југословенске народне армије да изврше своју уставну обавезу очувања територијалног интегритета и суверенитета државе СФР Југославије. На тај начин, хрватски врх је проценио да се само опструкцијом Југословенске народне армије могу паралисати њене јединице и да ће их убрзано ставити под своју контролу.

Пуковник Александар С. Јовановић, у својој књизи „Пораз корени пораза“ (Ветерник, 2001, стр. 123–264), описао је како је хрватско Министарство одбране давно имало планове за напад на касарне и објекте јединица Југословенске народне армије у Хрватској у току 1991. године. Описује и улогу 9. книнског корпуса у спречавању међунационалних сукоба и деблокади војних објеката у Војнопоморској области.

Стално се поставља питање да ли је Југословенска народна армија објективно могла у корену елиминисати насталу кризу

и избијање грађанског рата. Уставом и законом, Југословенска народна армија била је одговорна да штити суверенитет и територијални интегритет СФР Југославије. Извршавање те улоге подразумевало је да у држави СФР Југославији постоје јединствени ставови свих структура који воде земљу, пре свега, мисли се да у држави постоји јединствено руковођење и командовање које је било у надлежности Председништва СФР Југославије.

Савезни секретар за народну одбрану генерал армије Вељко Кадијевић пренео је 7. 5. 1991. председнику Председништва др Бориславу Јовићу следеће:

„1. Пошто Председништво СРЈ и други савезни органи нису уважавали оцене и предлоге Савезног секретаријата за народну одбрану (Штаба Врховне команде) у вези са стањем у земљи, југословенско друштво је већ ушло у грађански рат.

2. Начин на који је Југославенска народна армија до сада употребљавана у спречавању међунационалних сукоба, више не може бити ефикасан.

3. (...) Штаб Врховне команде неће дозволити да се екстремистичко понашање сукобљених страна прелама преко Југословенске народне армије.

4. Полазећи од уставне одговорности оружаних снага за безбедност земље, Штаб Врховне команде захтева од свих савезних и републичких органа који утичу на стање у друштву да обезбеде мир и нормалне услове за разрешење југословенске кризе.

5. Штаб Врховне команде наредио је подизање борбене готовости Југословенске народне армије и мобилизацију одговарајућих јединица како би ЈНА, ако органи федерације и република не обезбеде мир, могла то ефикасно учинити у складу са својом уставном улогом и одговорностима.“³³

Овај акт којим је Штаб Врховне команде тражио од Председништва и других савезних органа подизање борбене готовости јединица Југословенске народне армије, није био једини докуменат којим је тражено од њих да се уведе ванредно стање у целој земљи или делимично и прогласи општа мобилизација. Војни врх је ценио да је проглашењем ванредног стања, подизањем борбене готовости и мобилизацијом одређеног броја ратних јединица, било једино могуће повећати бројно стање мирнодопског дела Југословенске народне армије, без чега није било могуће на ми-

³³ Зборник докумената из одбране и безбедности Југославије 1990/91, Београд, 2002. стр. 271.

ран начин решити кризу. Мобилизација се није могла, ни сме-ла заобићи. Она је била нужна, посебно се морало имати у виду да је у мирнодопском саставу јединица Југословенске народне армије било присутно свакодневно осипање војничког и старе-шинског кадра и да се регрути словеначке, хрватске и албанске националности нису више упућивали у јединице Југословенске народне армије, а тиме се смањила и мирнодопска борбена гото-вост јединица. Истина, смањењу ионако угрожене борбене гото-вости мирнодопских јединица Војнопоморске области допринео је и Штаб Врховне команде наређењем о отпуштању војника из Југословенске народне армије, чији је војни рок истекао. Тачно је да је наређење било у складу са законом, али је лоше утицало на стање борбене готовости јединица. То наређење Штаба Врховне команде драстично је ослабило позицију Југословенске народ-не армије у Хрватској, на шта је хрватски врх и те како рачунао, јер је ишло у прилог извршеној анализи генерала Мартина Шпе-геља о томе када ће бити нападнути објекти и јединице Југосло-венске народне армије на територији Хрватске.

Познато је да после тродневне расправе, Председништво СФР Југославије³⁴ није усвојило предлог Штаба Врховне коман-де оружаних снага о увођењу ванредног стања у земљи. Тиме је земља још више гурнута у хаос и међунационалне сукобе и грађански рат био је неизбежан. Штаб Врховне команде је ради повећања бројног стања људства у јединицама и одржавања одређеног нивоа борбене способности јединица Југословенске народне армије, попуну јединица обезбеђивао путем мобилиза-ције резервног састава, позивајући на вишедневне војне вежбе. У хаотичном стању у зони одговорности Војнопоморске области, војни обвезници су се све мање одазивали на позиве у ратне је-динице. Било је притисака политичких структура и општинских органа власти на оне војне обвезнике који се одазивају позивима и претњи да ће ако се одазову, остати без посла. Међутим, пози-вање на вишедневне војне вежбе могло се спроводити, иако не потпуно, у 9. корпусу и 9. војнопоморском сектору. Тако је у усло-вима опште конфузије у друштву, мобилизација постала брига само Југословенске народне армије.

³⁴ Председништво СФРЈ заседало је у пуном саставу. Против увођења ванредног стања у земљи, гласали су: Јанез Дрновшек – Словенија; Стипе Месић – Хрватска; Васил Турпуковски – Македонија; Богић Богићевић – БиХ.

У насталој општој конфузији у зони одговорности Војнопоморске области, не треба занемарити и чињеницу да се систем позадинског обезбеђења јединица и установа Војнопоморске области заснивао и на материјално-здравственом обезбеђењу на територији. Међутим, због прекида сваке сарадње са друштвено-политичким заједницама, организацијама удруженог рада и индивидуалним произвођачима на територији, више се није могло рачунати на изворе и било какве резервне залихе, производне и друге услуге са територије. Јединице и установе Војнопоморске области могле су рачунати само на затечене материјалне резерве у својим јединицама и складиштима.

ПОЧЕТАК ОРУЖАНИХ СУКОБА – БОРБЕНИХ ДЕЈСТАВА У ЗОНИ ОДГОВОРНОСТИ ВОЈНОПОМОРСKE ОБЛАСТИ 1990/91. ГОДИНЕ

Према многим мишљењима, оружани сукоби у Хрватској имали су две фазе, а тешко је повући чврсту границу између почетка и завршетка тих фаза. Велике разлике ипак постоје, и то по начину употребе борбених снага и средстава, њиховом интензитету и времену трајања, па се ток догађаја лакше прати ако се оне фазно посматрају. Подаци о тачном почеку оружаних сукоба разликују се у зависности од виђења сукобљених страна. Тако, хрватски адмирал Давор Домазет Лошо износи став да „прва фаза трајања рата обухвата период од 18. 8. 1990. године (први балвани на прометницама) до 25. 6. 1991. године (Декларација о успостави суверене и самосталне Републике Хрватске). Почетак друге фазе је 25. 6. 1991. године, а она се завршава 14. 9. 1991. (почетак стварног напада на војарне)”.³⁵ Бивши савезни секретар за народну одбрану СФР Југославије, генерал армије Вељко Кадиевић, износи став: „Прва фаза рата обухвата време од првих оружаних напада на Србе, од пролећа, па до краја лета 1991. године, а друга почиње отвореним нападом на јединице Југословенске народне армије у јесен 1991. године”.³⁶

Аутори се суштински разликују и у објашњењу карактеристика појединих фаза рата. За генерала армије Кадиевића, хрватско руководство је у првој фази имало за циљ да успостави власт над српским територијама Крајине и сломи српски отпор уз по-

³⁵ Адмирал Домазет Лошо, Хрватска велико ратиште, треће издање, Загреб, 2002, стр. 64.

³⁶ Генерал армије Вељко Кадиевић, Моје виђење распада, ИД Политика, Београд, 1993, стр. 126.

моћ полиције и војске. У овој фази било је провокација Југословенске народне армије, али избегавани су отворени сукоби са њом. Посебно су биле изражене активности полицијских и паравојних формација ради заузимања полицијских станица у срединама са већинским српским становништвом, а под изговором да је национални састав у полицијским станицама неповољан за Хрвате. Хрватска је отворено кренула да силом мења то стање у полицијским станицама у Бенковцу, Пакрацу, Плитвицама и Книну. Тада се дешавају и први оружани сукоби са људским жртвама. Како је било политичко и војно стање у Хрватској 1990. године, аутор је детаљно описао у чланку „Узроци и услови који су довели до грађанског рата у Хрватској“, Зборник бр. 2, грађански рат у Хрватској, Београд, 2006.

Хрватска ће целу 1990. годину искористити за припреме у складу са планом који је израдило Министарство одбране Хрватске са генералом Мартином Шпегељом на челу и у координацији са Министарством одбране Словеније, јер су ти планови у многим елементима били слични. У реализацији планова обухваћене су: процена непријатеља (Југословенска народна армије и Срби из Крајине), процена властитих снага, процена спољних фактора, основна замисао за вођење рата, а посебно материјална припрема (укључујући илегалну набавку наоружања и отимање материјалних средстава из складишта и јединица Југословенске народне армије). О припремама Хрватске за шира борбена дејства и нападе на Југословенску народну армију говори се у стенограму филма Службе безбедности хрватским министрима, као и о увозу наоружања. Све је то опширно објављено у књизи „Разбијање Југославије и грађански рат у Хрватској 1990–1995. (Београд, 2016). Евидентно је да је пре почетка већих борбених дејстава 1991. године, републичко руководство Хрватске предузело све мере на формирању републичке армије, чију су базу чиниле јединице и штабови Територијалне одбране Хрватске. У вези са тим, бивши савезни секретар за народну одбрану СФР Југославије, генерал Вељко Кадијевић, пише: „Интензивирана је изградња републичких односно националних армија, то се све чини под окриљем Територијалне одбране, Цивилне заштите, служби и органа унутрашњих послова или у току добровољачких одреда и разних илегалних група (...), сада се најдаље отишло у Хрватској, где се илегално ствара типична партијска војска ХДЗ, као слична партијска војска Српске демократске странке

у Книнској Крајини". Дакле, иако је државни врх СФР Југославије знао за илегално формирање и наоружавање паравојних структура у Хрватској, реаговао је генерал Вељко Кадијевић на састанку са генералима 12. новембра 1990. године и изнео став Савезног секретаријата за народну одбрану да је главни задатак у том тренутку да се све активности јединица Територијалне одбране сведу на минимум. Хрватски министар одбране Мартин Шпегељ пише: „У Хрватској се с временом схватило да је Територијална одбрана СР Хрватске истинска хрватска војска." Председник Хрватске Фрањо Туђман је 6. марта 1991. године јавно најавио формирање Народне заштите, која је већ била формирана у одреде који су покривали цео простор Хрватске. Одреди Народне заштите имали су војни карактер организације. У борбеним дејствима ангажовани су у нападу на војна складишта, касарне, јединице и били су директно под Министарством одбране Хрватске.

Дакле, у првој половини 1991. године, Хрватска је имала разрађену организациону структуру и материјалну опремљеност својих оружаних снага, партијску војску Хрватске демократске заједнице и јединице Територијалне одбране и Цивилне заштите. Проценили су да је дошао тренутак да свим средствима нападне јединице и касарне Југословенске народне армије на територији Хрватске.

Општи напад на јединице и установе у зони одговорности Војнопоморске области 1990/91. године

Планови напада на јединице и установе Југословенске народне армије на територији Хрватске и њихова реализација по месту и времену одвијала се под директним руководством председника Фрање Туђмана и његових сарадника, генерала Антуна Туса, Јанка Бобетка, Петра Стипетића, Мартина Шпегеља, Јосипа Бољковца, као и одобрења хрватске владе. У реализацију плана напада били су укључени председници кризних штабова који су били организовани на целој територији Хрватске.

Пре општег напада, хрватске власти су свим командама и јединицама искључиле струју, телефоне, воду и било какву међусобну комуникацију. Медијска сатанизација Југословенске народне армије и Срба достигла је свој врхунац у изношењу лажи и обмана хрватског становништва. Познато је наређење Маркице Ребића о томе на који начин парализовати било какво дејство

и покрете јединица Југословенске народне армије. Наређење је упућено свим јединицама, штабовима Територијалне одбране, општинским органима, предузећима и кризним штабовима.

Општем нападу на јединице и установе у зони одговорности Војнопоморске области 15. септембра 1991. године, претходили су напади на јединице Југословенске народне армије у гарнизону Сиб 25. 8. 1991. године, и јединице у гарнизону Плоче 13. 9. 1991. године. Напади на јединице у тим гарнизонима представљали су увод у шири борбена дејства која ће се одиграти у септембру 1991. године.

Јединице и установе Војнопоморске области лоциране у гарнизону Сплит које су пале у руке паравојних структура Хрватске после напада 15. 9. 1991. године

1. Осамдесета морнаричкотехничка ракетна база са свим средствима. Команда ове јединице била је смештена у касарни Висока, а погони за ракетну технику РБС-13 и РБС-15 у Жрновници. Командант јединице био је потпуковник морнаричкотехничке службе Маринко Билић. Ова јединица је пала под чудним околностима. Наиме, команданта Збора народне гарде позвали су у касним вечерњим сатима на преговоре у касарну Висока. Билић ме је о томе известио у Оперативном центру Команде Војнопоморске области. Лично сам издао наређење команданту Билићу да он није овлашћен за било какве преговоре, а поготово не ноћу. Он је изишао на капију касарне Висока да им то саопшти. Један представник Збора народне гарде уперео је аутомат у њега и, под претњом убиства, сместили су га у возило, одвезли до Жрновнице и наредили му да телефонира својима у поткопу, да им саопшти да изађу и да се предају. Када су чули командантов глас, тако су и поступили. То је био велики ударац и шок за нас у Команди Војнопоморске области јер смо рачунали да се та јединица малим снагама може одбранити. На суђењу пред Војним судом у Нишу, у улози сведока, потврдио сам речи које сам изговорио преко телефона уочи предаје.
2. Центар медицинских установа, у чијем су саставу биле: Војна болница, Институт поморске медицине, апотеке и складишта. Центар се предао без борбе јер су унутрашње кртице добро обавиле свој задатак, тако да практично није било никаквог отпора.
3. Касарна Висока, где је била смештена команда и 272. ауто-транспортни батаљон, са командантом мајором Ранком

Матијевићем и чета ремонтне подршке (чрп) за средства Копнене војске, са командиром-поручником Недељком Коврлијом. Та јединица налазила се у самом граду, окружена са свих страна. Наредио сам да се те јединице предислоцирају у комплекс Лора, јер је моја процена била да неће дуго издржати притисак на касарну. Истина, у руке паравојних структура Хрватске пао је мањи број војника, као и део средстава чете ремонтне подршке и цистерне са мањом количином горива.

4. Команда војног округа: Орган за гарнизонске послове; Војнорачунски центар; Војнокњиговодствени центар. Те установе су биле смештене у улици Сукоишанска, у самом средишту града и предале су се без отпора.
5. Гарнизона библиотека Сплит.
6. Војна штампарија Сплит.
7. Спортски центар Ратне морнарице.
8. Војнопоморски музеј Сплит.
9. Дом ЈНА Сплит.
10. Војни оркестар Сплит.
11. Хидрографски институт ратне морнарице.
12. Војнограђевинска установа.
13. Војнограђевинска дирекција Сплит
14. Војна установа за управљање стамбеним фондом Југословенске народне армије Сплит.
15. Војна установа за одржавање стамбеног фонда Југословенске народне армије.
16. Војна установа „Далмација“ Сплит.
17. Телефонска централа, улица Балканска.
18. ЛС-22 антенски системи.
19. Складиште резервних делова Сегет.
20. Складиште погонског горива Каштел Суђурац.

Карактеристично је то што су у руке хрватских власти пали они објекти и установе који нису били оспособљени и организовани за вођење оружане борбе, а у њима су махом радила цивилна лица на служби у Југословенској народној армији. Једино то није био случај са 80. морнаричкотехничком ракетном базом у Жрновници, коју су освојили лукавством и преваром. Међутим, пад тих објеката имао је више психолошко-пропагандни ефекат на припаднике Југословенске народне армије, а хрватска страна је пад тих објеката у своје руке обилато користила у пропагандне сврхе.

**Јединице и установе лоциране
у зони одговорности
8. војнопоморског сектора које су пале у руке
паравојних структура Хрватске**

1. Обалска батерија 90 мм на Жирју имала је шест топова од 90 мм и око 170 граната, са посадом од десет војника на редовном одслужењу војног рока. Та батерија пала је без оружаног отпора, а практично ју је предао старији водник Жељко Балтић, који је још пре општег напада 13. 9. 1991. године све договорио са Кризним штабом Жирја.
2. На подручју Месне заједнице Рогознице налазиле су се обалске батерије на Зечеву, на острву Смоквици, као и војно складиште у Крушчици. Ти објекти предали су се без отпора. Тиме су хрватске снаге знатно ојачане са: четири топа од 100 мм, четири топа од 88 мм – стационарни, четири топа од 130 мм и четири топа од 88 мм – покретни, 12 топова 20/3, пет лаких преносних ракетних система С-2М и две ракете. Укупно артиљеријске муниције за 88 мм и 130 мм око 270 граната, плус пешадијско наоружање и муниција.
3. Издвојени објекти Паниковац (торпедна станица, складиште торпеда и ремонт ракета) пали су без отпора – предаја старешине објеката. Од средстава је изгубљено: 70 торпеда 53 ВА, 46 торпеда НК, осам торпеда АПР-2Е и осам плутаца за осматрање подморница.
4. Дом ЈНА.
5. Војногоститељска установа „Морнар“.
6. Складиште – објекат у Водицама. У њему није ни било људства.
7. Војна установа „Јединство“.
8. У гарнизону Плоче, где је била смештена 158. морнаричка позадинска база, одељак 602. морнаричке позадинске база 8. војнопоморског сектора, пале су све јединице и то:
 - Команда гарнизона са помоћним објектима и Дом Југословенске народне армије у касарни „Милосавац“;
 - Складиште поморских мина у Татињи;
 - 270. лаки артиљеријски дивизион. Командант је са својим људима покушао да пружи отпор, али убијен је под неразјашњеним околностима (незванично, мучки, са леђа – прим. аут);
 - Техничка радионица;

- Складишни комплекс са 16 зиданих објеката, где је била смештена муниција и минско-експлозивна средства у Малим Барама у целини;
- Војна установа „Јединство“.

Начин и услови под којима је тај гарнизон пао у руке паравојних снага хрватске детаљније се описују због лично доживљеног искуства. Као руководилац дежурног тима, 13. 9. 1991, око 20 сати, преко средстава везе добио сам информацију да су хрватске паравојне структуре истовремено напале складишни комплекс у Малим Барама и јединице у гарнизону и Луци Плоче³⁷. По пријему извештаја о нападу, одмах сам известио начелника штаба вицеадмирала Фридриха Моретија. Тражио сам да нешто предузме у вези са нападом. Тада је између нас дошло до озбиљне препирке. Тражио сам од начелник штаба да одмах извести и затражи помоћ ваздухопловне јединице из Мостара. Она је била намењена за ваздухопловну подршку јединицама Војнопоморске области. Начелник штаба вицеадмирал Морети одговорио ми је: „Како да тражимо авијацијску подршку када је већ ноћ. Наша авијација нема могућности да делује у ноћним условима“. У чуду сам одговорио: „Толико сам обучен официр да знам да наша авијација може да делује и у ноћним условима. Време не ради за нас. Позовите њих, па ако они процене да не могу деловати у овим условима, они неће деловати“. У том нашем натезању пролазило је време. То је највише одговарало нападачу јер је утоварао муницију у своја возила. Дејства авијације са аеродрома Мостар почела су око 22.15, када су светлећим бомбама осветлили Мале Баре и Луку Плоче, као да су на длану. О учинцима оствареним дејством авијације, Команда Војнопоморске области није имала повратну информацију. Не могу се отети

³⁷ У гарнизону Плоче биле су стациониране јединице: 158. морнаричко позадинска база, командант базе капетан фрегате Велин Јованов био је уједно и командант гарнизона. Команда гарнизона смештена у касарни „Милосавац“, са неколико помоћних зграда, укупно бројно стање војника и старешина око 60; Дом ЈНА; складиште поморских мина у Татињи; лаки артиљеријски дивизион; техничка радионица са неколико војника; 16. дивизион миноловаца у Луци Портини, укупно морнара и старешина око 150; складишни комплекс Мале Баре удаљен је од Плоче око три километра. Географски је био смештен као у једном кланцу, са ограниченим унутрашњим маневарским простором, који је био врло повољан за одбрану од напада копном. Бројао је 16 зиданих објеката, где је била смештена муниција и МЕС. У овом комплексу су чувана и средства Територијалне одбране из: Макарске, Плоче, Вргорца, и Метковића. Складишни комплекс чувало је око 17 војника и три старешине.

утиску да је напад на Мале Баре и Луку Плоче био дуго припреман и организован. Иза њега су морали стајати највиши органи власти у Хрватској.

Исписујући ове редове 22 године након тог напада, заинтересовао сам се шта је о том нападу на гарнизон ЈНА написао генерал Петар Шимац у својој књизи „Свједочанства о Домовинском рату у Далмацији 1991“. Он наводи да је био главни планер и организатор за напад, а да су план проучили и одобрили двојица његових колега из бивше Југословенске народне армије, пуковник Имре Аготић и капетан фрегате Давор Домазет Лошо (касније су сва тројица постали генерали и адмирали у хрватској војсци – прим. аут.). У књизи додаје да су у самом гарнизону имали кртице које су им помогле да се операција успешно реализује. Пише да је тај напад хрватске војске у гарнизону Плоче био наставак њихове акције по плану „Збројовка“, која је извршена 22/23. 7. 1991. године, када је нападнут извозни контингент оружја Југословенске народне армије који је преко Луке Плоче требало да стигне до примаоца. Том приликом, одузето је око 2.000 пушака и 120 тона муниције. Иако је јасно ко је нападач, а ко жртва у нападној операцији на Плоче, свој тројици хрватских „часника“ није сметало ни онда, а не смета ни данас да истичу како је Хрватска била жртва напада Југословенске народне армије. Југословенска народна армија није дошла у Хрватску да је нападне, него су њу нападе тада паравојне хрватске формације опседајући и блокирајући касарне, искључујући им струју и воду. Па ко је онда агресор? Њих тројица и ја положили смо свечану заклетву да ћемо бранити Југославију од спољашњих и унутрашњих непријатеља. Њих тројица су као официри погазили заклетву и сами постали унутрашњи непријатељи. Толико о њиховој части. Овим примером напада на гарнизон Југословенске народне армије, који ничим није изазван, Хрватска је уз помоћ „Запада“ испровоцирала рат, свесно оптужујући Југословенску народну армију. У тим околностима било им је лакше да манипулишу чињеницама, што ће они вешто користити у изградњи мита о властитој жртви коју су поднели супротстављајући се Југословенској народној армији и „српској агresiји“ и тако ће прикривати одговорност за настанак рата. Тешко ће се у Хрватској одрећи исконструисане лажи о жртви и агресору јер је њима та лаж донела корист и зато ће она и у будућности остати константа у хрватској политици. Започињући рат против Југословенске народне армије као оружане

силе заједничке државе, Хрватска је била мотивисана. Поставила је себи циљ да ратом оствари државност (управо како је Туђман говорио: „Рата не би било да га нисмо желели, а ми смо знали да само ратом можемо остварити зацртане циљеве“).

9. У зони одговорности 8. војнопоморског сектора налазио се Морнаричкотехнички ремонтни завод „Велимир Шкорпик“. Иако није био у ланцу руковођења и командовања Команде Војнопоморске области, он је за Ратну морнарицу био важан јер су се у њему ремонтовала морнаричкотехничка средства. У тренутку његове предаје 19. 9. 1991, у Заводу су била следећа средства: ракетна топовњача (РТОП-402), два ракетна чамца (РЧ-310), торпедни чамац (ТЧ-222), три патролна чамца (тип 181), осам десантних јуришних чамаца, пет десантних чамаца, три лучка реморкера, један спасилачки брод (ПС-12), три моторне баркасе, хидрографски брод (ПХ-33) и више других помоћних бродова.

10. Касарна Кулине, где су били смештени бродови. Није се предала, већ је малобројно људство отишло у касарну „Раде Кончар“ или у касарну „Анте Јонић“. У тој касарни, у покушају да заштити бродове, смртно је снајпером погођен поручник бојног брода Зоран Голубовић.

ЕВАКУАЦИЈА ЈЕДИНИЦА И УСТАНОВА ВОЈНОПОМОРСKE ОБЛАСТИ СА ТЕРИТОРИЈЕ И АКВАТОРИЈЕ ХРВАТСКЕ 1991/92. ГОДИНЕ

У Женеви је 23. новембра 1991. године постигнут 14. споразум о прекиду ватре који су потписали: Слободан Милошевић, Фрањо Туђман, Вељко Кадиевић и Сајрус Венс. Према речима Сајруса Венса, споразум предвиђа:

А) Хрватска ће одмах подићи блокаду свих касарни и објеката ЈНА у Хрватској;

Б) ЈНА ће одмах почети повлачење из Хрватске свога особља, наоружања и војне опреме из касарни и објеката и завршити тај процес у складу са програмом који је већ договорен између две стране;

Ц) они ће хитно издати налог свим јединицама под њиховом командом, контролом или политичким утицајем да поштују безусловни прекид ватре почев од данас, 24. новембра, и обезбедиће да све паравојне и нерегуларне јединице које формално нису под њиховом командом, контролом или политичким утицајем, такође, поштују прекид ватре почев од тог датума;

Д) они ће олакшати пружање хуманитарне помоћи жртвама најновијих непријатељстава.

Лорд Карингтон ће настојати да међународна посматрачка мисија учини све што је у њеној моћи и у мандату да се осигура прекид ватре.³⁸

Споразум је потврђен и одобрен Резолуцијом 721 Савета безбедности Организације Уједињених нација од 27. 11. 1991. године. Тим споразумом прекинута је и агонија блокираних јединица у гарнизонима у зони одговорности Војнопоморске области. Уследили су планови и организација јединица за евакуацију³⁹. Евакуација у зони одговорности Војнопоморске области била је специфична, укључивала је и чланове породица војних и цивилна лица на служби у Југословенској народној армији, као и њихову покретну имовину. То је захтевало свеобухватно планирање, укључујући и знатна саобраћајна средства. Евакуацију, исељавање јединица са територије и акваторије Хрватске, у Команди Војнопоморске области схватили смо као борбену радњу која се мора добро осмислити, уз предузимање свих мера борбеног обезбеђења. Приликом организације и планирања исељавања, узимали смо у обзир негативна искуства која су јединице Југословенске народне армије имале приликом исељавања из Словеније. Док је трајало извлачење јединица Југословенске народне армије из Словеније, хрватске оружане снаге вршиле су препаде, заустављале војне транспорте, малтретирале војнике који су били у пратњи возова и отимале наоружање и војну опрему. Поводом таквих случајева отимања наоружања и војне опреме, Штаб Врховне команде Југословенске народне армије упутио је писмо председнику Владе Републике Хрватске, Фрањи Грегорићу, у којем стоји: „Дана, 29. августа 1991. године, на прузи Загреб–Београд, у селу Иванково (западно од Винковаца – прим. аут.), заустављен је воз који је превозио војну опрему. Композицију је чинило 29 теретних и два путничка вагона. Органи Министарства унутрашњих послова Хрватске и припадници Збора народне гарде напали су воз, пратњу воза разоружали и одвели за сада у непознатом правцу. Са вагона је скинута и однесена војна опрема. Ово није био јединствен случај, истога дана

³⁸ Славољуб Сушић, Златоје Терзић, Никола Петровић, , Београд, 2002, стр. 559.

³⁹ Евакуација (франц), исељавање (премештање) становништва или извлачење припадника ОС и материјалних добара са угрожене територије у нове рејоне ради заштите од дејства непријатеља (...) *Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981, стр. 132.

на прузи је заустављен воз са десет вагона интендантске опреме и све је опљачкано”.⁴⁰ Наведени примери били су као опомена Команди Војнопоморске области на какве све ситуације морамо бити спремни приликом премештања јединица.

По потписаном Споразуму, посматрачка мисија Европске заједнице као супотписница споразума, имала је надлежност да надгледа и контролише обе зараћене стране како реализују потписани Споразум. Без обзира на то, Команда Војнопоморске области задржала је једну резерву у односу на њихову дотадашњу мисију у којој нису били објективни. Због тога је Команда Војнопоморске област и предузимала све мере безбедности у својој организацији. Старешине Команде Војнопоморске области схватиле су тај задатак као борбену операцију и тако му пришле у реализацији. Пре потписаног Споразума, одраније је Команда Војнопоморске области имала евакуацију – премештање јединица. Пример: пресељење 55. морнаричкотехничке ракетне базе из Трбоуња за Боку у августу 1991. године. Тада је било ометања и заустављања колоне возила, уз провокације и претње приликом проласка транспорта кроз Дрниш до луке у Шибенику и њиховог укрцавања на помоћне бродове који су превозили средства даље према Боки. Други пример: крајем маја и почетком јуна 1991. године, када је расформирана 316. моторизована бригада Р-класификације са седиштем у Сињу, њена припадајућа ратна опрема пребацивана је у Книн. Тада је било ометања и провокација, питања зашто се та средства одвозе из гарнизона Сињ. Сличне сцене и провокације имали смо и када смо бродску муницију из складишта Голубић пребацивали до луке у Шибенику, и даље бродовима према Боки. Сви примери била су поука Команде Војнопоморске области са каквим се проблемима може сусретати приликом евакуације јединица.

Ратна морнарица се током 1990/91. ангажовала на пресељењу убојних борбених средстава на релацији лука Шибеник – Бока Которска.

Евакуација – исељавање јединица и установа Војнопоморске области није била истовремена

Јединице по гарнизонима које су биле блокиране, нису се истовремено исељавале – евакуисале јер су се закључивали парцијални уговори. Није постојао заједнички план операције

⁴⁰ Славољуб Сушић, Златоје Терзић, Никола Петровић, *Зборник докумената из области одбране и безбедности Југославије 1990–1991*, Београд, 2002, стр. 378.

извлачења са прецизирањем динамике по обе варијанте извлачења (без ометања и под борбом). Рокови евакуације били су сувише кратки у још увек неповољним околностима. Пример: јединице у гарнизону Сињ и Задар евакуисане су тек када су јединице 9. книнског корпуса извршиле пробој према Сињу и Задру. Под оружаним притиском, Кризни штаб за Далмацију доносио је одлуке да изврши деблокаду и омогући исељење јединица Југословенске народне армије.

Евакуација гарнизона Сињ

У гарнизону Сињ биле су смештене јединице 332. пука везе, 594. инжињеријског пука и полигон Кукузовац у близини Сиња (складишта и војна опрема). На јединице у гарнизону Сињ извршен је напад 25. 8. 1991. године. Паравојне јединице Збора народне гарде и Министарства унутрашњих послова у нападу су доживеле неуспех⁴¹. Из правца Врлике према Сињу кренуле су у пробој снаге 9. корпуса. Врлика је у налету јединица Книнског корпуса брзо пала, отворио се пут према Сињу. У граду Сињу настала је паника и бежанија. Кризни штаб доноси одлуку да ступи у преговоре са Командом 9. корпуса. Тада је донесена одлука да се јединице ЈНА из Сиња и полигона Кукузовац несметано поведу из блокаде, а то је и учињено 26. 8. 1991. године.

Евакуација гарнизона Задар

У гарнизону Задар – Шепурине, биле су блокиране јединице ЈНА и то: Артиљеријски школски центар, Школски центар Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране, 60. самоходни ракетни пук противваздушне одбране „КУБ“ и лаки артиљеријски пук противваздушне одбране. Пробој јединица 9. корпуса извршен је у два правца. Један према Дрнишу и Шибенику – борбеним дејствима на том правцу деблокиран је комплекс складишта у Трбоуњу и Житнићу 19. 9. 1991. године. Други правац борбених дејстава ишао је од Бенковца према Задру. На том правцу, јединице корпуса избиле су на прилазе граду. По наређењу генерала Вељка Кадијевића, заустављено је напредовање јединица Југословенске народне армије. Убрзо после тога долази до преговора између зараћених страна на аеродрому Земуник. Прего-

⁴¹ У књизи „Свједочанство о Домовинском рату у Далмацији 1991.“ аутора ген. Петра Шимца, на страни 85–92. детаљно је описан овај неуспели напад у гарнизону Сињ на јединице ЈНА.

воре су водили председник Хрватске Фрањо Туђман и начелник Штаба Врховне команде генерал Вељко Кадијевић. Договорили су се да се све јединице у гарнизону Задар и на аеродрому Земуник деблокирају и да се иселе са тог подручја. Договор је потписан 10. октобра 1991. године, а исељавање јединица Југословенске народне армије и чланова њихових породица завршено је 21. октобра 1991. године.

Наравоученије за евакуацију Сињ и Задар: када се сила примени или када се припрети, реализација је брза. Да се тај систем применио на све блокиране гарнизоне у зони одговорности Војнопоморске области, сигурно би се спречила вишемесечна агонија припадника Југословенске народне армије и чланова њихових породица.

Евакуација 5. војнопоморског сектора

Наређењем Штаба Врховне команде и Команде Војнопоморске области од 21. октобра 1991. године, јединице и установе овог сектора измештају се на територију Црне Горе.

Гарнизон Пула, где су биле смештене јединице и установе 5. војнопоморског сектора, евакуисан је по посебном договору између зараћених страна. Када смо у Команди Војнопоморске области у Сплиту добили информацију да је донесена одлука да се јединице Југословенске народне армије евакуишу из овог гарнизона, били смо веома изненађени. Међу нама је владало уверење да је требало прво евакуисати гарнизоне Шибеник и Сплит који су били далеко угроженији и који су претрпели веће нападе од оружаних формација Хрватске. У Команди је владало мишљење да је становништво Пуле наклоњено Југословенској народној армији, скоро половина становништва била је нехрватског порекла, свакако највише Срба и Црногораца, и да није толико присутна острашћеност против Југословенске народне армије. Међутим, неоспорно је да су и јединице и установе у зони одговорности овог сектора биле у окружењу – блокади, без воде и струје, биле су изложене оружаним нападима, а медијска средства су из дана у дан појачавала антиармијску и антисрпску пропаганду препуну мржње према СФР Југославији, посебно према „српско-четничкој војсци“ која је „окупатор наше лијепе домовине“. Примењивана је метода „протестних митинга“, тј. окупљања људи испред војних објеката. Истина, били су то мањи скупови жена, деце, а звали су се „бедем љубави“. Уз-

викивали су пароле: „часници, предајте се“, „напустите хрватску земљу“ итд. Дакле, није се много разликовао набујали национализам у зони одговорности овог сектора од процветалог национализма широм Хрватске, јер су се руководили заједничким непријатељем, а то су Срби, Југословенска народна армија и држава СФР Југославија.

Измештање јединица и установа сектора одвијало се морским путем. У исељавању су били ангажовани бродови Војнопоморске области – Ратне морнарице и бродови цивилних структура које је ангажовао Штаб Врховне команде. У евакуацији јединица сектора посебно се истакао капетан брода „Свети Стефан“, Владан Поповић, који је имао око 30 пловних тура на релацији Зеленика–Пула–Зеленика, искључиво за транспорт војне имовине и људи. Ангажовани су и други бродови, али у мањој фреквенцији пловидбе од „Светог Стефана“. Један од њих био је и преко-океански „Solphryne“, који је у својој другој пловидби потопљен под чудним околностима. Том приликом изгубљен је и део материјалних средстава 5. војнопоморског сектора. У свом измештању, имао је неке објективне и субјективне предности у односу на друге јединице Војнопоморске области које су се исељавале са територије-акваторије Хрватске. Јединице и установе овог сектора нису се истовремено иселиле. На пример:

– Војна болница у Пули⁴² почела је са евакуацијом 25. 10. 1991, а завршила 6. 11. 1991. године и комплетно се преселила у Боку Которску, у Мељине. Остале јединице гарнизона Пула такође су се у међувремену селиле бродовима морским путем. Део јединица отишао је за Бар, а део директно за Подгорицу. Крај исељења ових јединица био је 16. децембар 1991. године. После дводневне

⁴² Војна болница у Пули заслужује посебну пажњу због начина на који је исељена са свим санитарским средствима. Наиме, за време кризе била је изложена разним притисцима: напуштању великог броја кадрова из болнице, општој медијској сатанизацији, отвореним претњама и разним уценама паравојних структура Хрватске. Она је сва та искушења издржала. Чињеница је да је ВБ Пула једина војна болница са територије Хрватске која је комплетно пресељена и која је комплетно извукла своја санитарска материјална средства у Боку Которску. Према оцени Команде Војнопоморске области, Војна болница Пула евакуисала је 95% војне имовине коју је имала на територији Истре. У договору са командом Војнопоморског сектора, преместили су комплетну Гарнизону амбуланту и апотеку у зграду Војне болнице, и заједно се евакуисали. За успешну евакуацију Војне болнице Пула, највеће заслуге припадају руководећем кадру болнице, потпуковницима: др Мирку Остојићу, вршиоцу дужности управника болнице, и његовом заменику др Стевану Ђукићу. Треба истаћи да су имали велику подршку команданта сектора кбб Душана Ракића (сада преминулог – прим. аут.).

блокаде на полуострву Музил, последња јединица са средствима и људством напустила је гарнизон Пула. Последњи припадник Југословенске народне армије који је ушао на брод „Свети Стефан“, у пратњи неколико бродова Ратне морнарице, био је командант 5. војнопоморског сектора капетан бојног брода Душан Ракић.

– Евакуација Војнопоморског упоришта Мали Лошињ, као органска јединица 5. војнопоморског сектора обављала је припреме за евакуацију под непосредном командом сектора. Командант Војнопоморског упоришта Мали Лошињ био је капетан фрегате Миливоје Павловић. Под његовом командом обављале су се припреме за исељавање овог Војнопоморског упоришта. Команда Војнопоморског упоришта била је смештена у касарни „Ковчање“. У овој касарни био је смештен и обалски ракетни дивизион.

У Малом Лошињу, у касарни „Товар“, биле су смештене јединице, као и складишта овог упоришта, а на брду (коти) „Товар“ били су и више стационарни него покретни топови 130 мм који се нису могли демонтирати (делимично фиксирани, укопани и маскирани).

У касарни „Велеопин“ била су смештена складишта муниције и минско-експлозивна средства и подводних (морских) мина. Ова касарна била је и мета напада припадника Збора народне гарде и бивших припадника ЈНА који су дезертирали из касарне. У том нападу, двојица припадника Збора народне гарде изгубила су живот.

Људство, као и сва материјално-техничка средства у касарнама „Ковчање“, „Велеопин“ и „Товар“, исељено је 18. децембра 1991. године. У Боку Которску и Бар упловили су 19. децембра 1991. године.

– Евакуација Морнаричког наставног центра који је био смештен у касарнама „Карло Ројс“ у самом граду, „Сергеј Машера“ на брду Музил⁴³ на периферији Пуле и касарни у ували Физела, која је служила за ужу специјалистичку обуку морнара. Морнарички наставни центар⁴⁴ био је под командом Војнопоморске области,

⁴³ Музил је узвишење које доминира Пулом и врло битна отпорна тачка за кружну одбрану, а тиме и за контролу ширег подручја Пула. На Музилу су се скупљала средства из гарнизона Пула, која су се спремала за евакуацију морским путем.

⁴⁴ Морнарички наставни центар имао је команду са Командом стана, шест наставних батаљона тројне формације, курс кандидата за командире одељења (десетарски курс) и позадинске јединице, а био је потчињен начелнику штаба Команде Војнопоморске области Сплит. Таква организацијско-формацијска структура функционисала

али је од септембра 1991. године, због прекида веза са Командом Војнопоморске области, био претпотчињен команди 5. војнопоморског сектора све до његове евакуације у Боку Которску децембра 1991. године. Команда Морнаричког наставног центра са својим јединицама – морнарима ангажује се у борбеном обезбеђењу објеката у гарнизону Пула и на припреми за укрцавање материјалних средстава на бродове.

– Шеснаестог децембра 1991. године, последњи припадник Морнаричког наставног центра, са људством и материјалним средствима, напушта касарну „Музил“, Пулу и Истру, заједно са командом 5. војнопоморског сектора.

– Четврта партизанска бригада – ова јединица била је Р-класификације и била је смештена у граду Пули. У миру је постојала команда и неколико старешина (мало мирнодопско језгро) било је одговорно за њен мобилизацијски развој у ратним условима. Материјална средства за ову јединицу била су ускладиштена и чувана до пуне ратне формације, али никада нису активирана.

– У гарнизону Пазин биле су лоциране две јединице 5. војнопоморског сектора и то 2. партизанска бригада и оклопни батаљон. Обе јединице биле су Р-класификације, дакле, имале су само команде са мирнодопским језгром, а чувале су материјална средства до пуног ратног формацијског бројног стања. Обе јединице евакуисане су из гарнизона Пазин у гарнизон Пула, где су средства и људство укрцани на бродове који су отпловили према одредиштима у Боку Которску и Бар.

– 139. моторизована бригада Б-класификације са седиштем у Пули. Бригада је имала деташовани моторизовани батаљон у Умагу и моторизовани батаљон у Пазину. Обе јединице биле су Р-класификације, попуњене само старешинама мирнодопског језгра, а материјална средства била су ускладиштена до пуне ратне формације.

је све до септембра 1991. године. Када је почео нагли одлив кадрова, извршена је унутрашња реорганизација. На крају остају са непотпуном командом центра, једним наставним батаљоном и непотпуном позадином. Због одлива кадрова, посебно је била осетљива за одбрану касарна „Карло Ројц“. Команда сектора донела је одлуку да људство и материјална средства из ове касарне пребаци у касарну „Музил“. У склопу укупне реорганизације и укупљавања јединица за одбрану, командант сектора кбб Душан Ракић за начелника штаба сектора поставља дотадашњег команданта Морнаричког наставног центра, а на његово место поставља потпуковника Драгана Јаковљевића дотадашњег помоћника командата за позадину, уједно и за команданта одбране касарне „Музил“.

Остале јединице биле су у Пули. Исељене су у Бар. Део средстава пребачен је у Кумбор. Оклопни батаљон ове бригаде пресељен је у Подгорицу.

– 657. морнаричка позадинска база, команда базе са позадинским елементима у гарнизону Пула и то: 1. складиште морнаричкотехничких материјалних средстава у Дугој Ували; 2. складиште морнаричкотехничких материјалних средстава у Физели, а део средстава овог складишта на Музилу и Велатини; 3. складиште техничких средстава; 4. складиште муниције и минско-експлозивних средстава у Дугој Ували; 5. складиште погонског горива у Зонка; 6. складиште основних средстава у Дугој Ували; Морнаричкотехничка радионица у Дугој Ували; интендантско складиште у центру града Пула; санитетско складиште налазило се у склопу комплекса Војне болнице.

На крају можемо закључити да је евакуација 5. војнопоморског сектора успешно извршена. Коначни биланс: четири изгубљена живота (један официр и три војника-морнара и 12 рањених. Измештено је око 90% материјалних средстава која су припадала јединицама и установама 5. војнопоморског сектора. Приликом евакуације, током пловидбе изгубљена су два брода, потопљена су под нејасним околностима.

Успех евакуације 5. војнопоморског сектора већи је када се узме у обзир да су се у релативно кратком времену, у року од два месеца, на челу сектора променила три команданта.

Најодговорније старешине које су учествовале у евакуацији истичу да је успешном окончању овог сложеног задатка допринео и коректан однос грађана Пуле, који су кроз историју градили добре односе са припадницима Југословенске народне армије. Томе је допринео и својим коректним односом председник Општине и градоначелник Пуле са својим сарадницима. Остало је забележено да је испраћају последњег брода у којем је био и командант капетан бојног брода Душан Ракић, присуствовао градоначелник са неколико својих сарадника. Успешној евакуацији из Пуле допринели су и припадници нашег Ратног ваздухопловства који су са пулског војног аеродрома транспортним авионима пребацили ван територије Републике Хрватске на стотине породица припадника Југословенске народне армије са најнужнијим стварима. У тој евакуацији, велика заслуга припада и падобранцима из Ниша који су дошли да помогну и обезбеде војни аеродром да несметано функционише.

Евакуација 8. војнопоморског сектора

На ширем подручју Шибеника и њему гравитирајућег острвског архипелага, као и у залеђу према Дрнишу, Југословенска народна армија је имала преко 28 војних објеката, укључујући и гарнизон Плоче са морнаричком позадинском базом који је припадао Команди 8. војнопоморског сектора. У организационом смислу, на тако малом простору био је проблем обезбеђења великог броја издвојених објеката, што је на време било уочено у Команди Војнопоморске области, која је почетком августа 1991. године убрзано радила на смањењу издвојених објеката односно њиховом укрупњавању. Међутим, тај проблем уочавају и Полицијска управа Шибеник, Секретаријат за послове народне одбране, Штаб Територијалне одбране и општински челници. Убрзано се припремају 1990. године и организују паравојне структуре које ће ускоро напасти све војне објекте на подручју зоне одговорности 8. војнопоморског сектора. У том сегменту треба тражити брзи пад издвојених објеката са великим материјалним средствима у руке паравојних структура. Посебно су карактеристичне околности под којима су у руке Хрватске пале јединице у гарнизону Плоче. С обзиром на организовани отпор јединица Југословенске народне армије у гарнизону, планови Кризног штаба нису се могли брзо решити. Пришло се дуготрајним и мучним преговорима између зараћених страна и уз посредовање Европске заједнице. На крају је потписан Житнички споразум 21. новембра 1991. године у селу Житнић код Дрниша, којим је договорено да се деблокирају јединице у гарнизону Шибеник. Евакуација је почела 25. новембра, а завршена је 24. децембра 1991. године. Један део јединица евакуисан је морским путем од Шибеника према Боки, а други копненим путем од Шибеника према Книну. Током евакуације и изласка јединица Југословенске народне армије из Шибеника, свакодневно су били присутни посматрачки тимови Европске заједнице. Евакуација јединица, породица војних лица и грађана који су желели да напусте град успешно је завршена, без оружаних напада и провокација на колоне које су напуштале град.

У Команди Војнопоморске области владала је сумњичавост према потписаном Житничком споразуму и његовој брзој примени у Сплиту јер се, почев од споразума из Игала од 17. септембра 1991. године, хрватска страна није придржавала ниједне тачке споразума. Напротив, после његовог потписивања, напади на јединице на подручју Далмације само су се појачали.

Друго, као преговарачки тим Команде Војнопоморске области у Сплиту, генерал Никола Младенић и ја били смо, на основу двомесечних преговора са Кризним штабом за Далмацију, добро упознати са захтевима који су представници Кризног штаба са адмиралом Светом Летицом на челу себи зацртали и које услове су све нама постављали. Основни су били:

- да нема пребацивања Команде Војнопоморске области у комплекс Ратне луке Лора, као ни повлачења јединица са Козјака, Жрновнице, Драчевца и Дивуља. Њиховим пребацивањем у луку Лора ви бисте ојачали ваше снаге, а тиме бисте још јаче нападали по граду Сплиту;

- нема деблокаде јединица све док нам не вратите наоружање и војну опрему коју сте покрали од штабова и јединица Територијалне одбране;

- тражили смо да се омогући породицама припадника Југословенске народне армије из Сплита да слободно могу да напусте град. Из Кризног штаба нам је одговорено: не долази у обзир, јер бисте ви онда још јаче испољили сваки вид дејстава по Сплиту. Породице су третирали као таоце.

У Команди Војнопоморске области имали смо у виду да су се 15. 11. 1991. водила борбена дејства између Ратне морнарице и оружаних снага Хрватске. На обе стране било је људских жртава. Значи, промена споразума дошла је у напетост атмосфери. Када су отпочела борбена дејства у Сплиту и око њега, из Кризног штаба су адмирал Летица и потпуковник Мате Видука преко телефона отворено претили да ми имамо у граду породице таоце.

Управо онако како је Команда Војнопоморске области предвидела, догађаји су се одвијали према већ виђеном сценарију. Почели су дуги преговори са Кризним штабом за Далмацију. Износим најкарактеристичније случајеве тих преговора.

Команда Војнопоморске области у Сплиту узимала је у обзир све ове специфичности приликом израде планова о евакуацији – пресељењу из гарнизона Сплит. Укрцајно место било је у луци Лора и Дивуље, а јединице које се евакуишу биле су на Козјаку, Дивуљама, Жрновници и Драчевцу. Те јединице и њихова средства требало је припремити за евакуацију и довести у луку Лора, што је само по себи био велики безбедносни изазов. Јединице и њихова опрема морале су на путу до луке Лора проћи кроз град Сплит. У Лори је било место окупљања породица војних и

грађанских лица Југословенске народне армије, као и припадника српске националности који су тражили да напусте град, и то без обзира на то да ли ће се евакуисати морским или копненим путем. Да би се те активности успешно извршиле, команда је предузела низ мера.

Припрема Команде Војнопоморске области и јединица гарнизона Сплит за евакуацију

Команда је 22. 11. 1991. године упутила јединицама наређење у којем је стајало: људство на ватреним положајима не повлачити до завршетка целе евакуације; важне старешине које су у јавности експонирале, не упућивати у град за лично сељење, без присуства посматрачке мисије Европске заједнице; станове војних лица исељавати војним моторним возилима до Лоре, уз присуство посматрачке мисије Европске заједнице; да одмах приђу сређивању – прегледу средстава која се евакуишу; да команди доставе потребе средстава за транспорт материјалних средстава и да предложи приоритете по јединицама и материјалним средствима; да се код превозења наоружања одвоје поједини важни склопови како се не би могли користити у случају заплена; да мали број лица мора бити упознат са временом и маршрутом транспорта средстава; да се посебно пружи помоћ у пресељењу породицама старешина које се налазе на бродовима Ратне морнарице.

1. Команда је одредила редослед јединица за пресељење:

а) Јединице гарнизона Сплит:

- 92. оперативни центар из Жрновнице у Лору;
- јединице из касарне Драчевац у Лору, да се исељавају у првој фази како би њихово људство могло бити ангажовано на другим задацима исељавања;
- Команда Војнопоморске области у Лору;
- Војни суд у Лору;
- Радиорелејно чвориште Козјак у Лору;
- Из комплекса Лора у првој тури евакуисати средства Морнаричког електронског завод и Морнаричког школског центра.

б) Јединице гарнизона Дивуље у Боку: 350. центар за електронско извиђање и обавештавање, 82. поморски центар, 410. лаки артиљеријски дивизион ПВО, 205. обалски ракетни дивизион, 500. ваздухопловна база и средства дома ЈНА Дивуље.

2. Одредила је комисије које ће бринути о реализацији задатака:

- Комисија за координацију са Кризним штабом: пуковници Мирко Бјелановић, Милић Оровић, потпуковници Саша Мицић и Милош Поповић;
- Комисија за исељење породица из станова: пуковник Никола Девих и потпуковници Петар Шормаз, Марковић и правник;
- Комисија за предају објеката након исељења: потпуковници Марковић, Миљенко Субашић, Слободан Јовановић и представници јединице;
- Комисија за паковање и припрему средстава КВПО: потпуковници Милош Димитријевић, Божидар Бакић, Радоје Шћекић, Тошовић, Дујаковић и Савић;
- Комисија за праћење прекида ватре: пуковник Боро Познатовић и капетан корвете Мисони;
- Комисија официра за везу: потпуковници Раде Симанић и Пејић.

Комисије морају међусобно координирати и сарађивати, морају имати директну везу са представницима полицијских управа и команди Збора народне гарде. Комисије подnose захтеве и координирају свој рад са посматрачком мисијом Европске заједнице надлежном за праћење евакуације, и са њом решавају евентуалне спорове.

Почетак реализације Житничког споразума

Дана, 23. 11. 1991. године, у 16.40 сати одржан је састанак са представницима Кризног штаба и представницима Команде Војнопоморске области. Тема: реализација Житничког споразума. Састанку су присуствовали у име Југословенске народне армије: пуковници Мирко Бјелановић и Милић Оровић, потпуковници Милош Поповић и Саша Мицић, а у име Кризног штаба: Звонимир Пуљић, Мирослав Скоко, Иван Анић и Драгутин Бошлатић (мој бивши потчињени није се појавио иако је по протоколу био најављен). На улазу у зграду Скупштине општине Сплит задржале су нас њихове службе и од нас тражиле да предамо лично наоружање. Као вођа екипе, томе сам се супротставио. После међусобног натезања и убеђивања, попустио сам, имао сам у виду да због те формалности немам право да својим поступком убијам наду старешина и војника који су већ четири месеца заточеници. И једва су чекали дан када ће добити шансу да буду слободни.

Састанку је председавао Звонимир Пуљић, председник Извршног вијећа Опћине Сплит и председник Кризног штаба за Далмацију. У име Кризног штаба, покренуо је следећа питања:

- враћање наоружања штабова и јединица Територијалне одбране који се налазе у складиштима Југословенске народне армије, обавити њихово преузимање. Рок за враћање тог наоружања је 28. 11. 1991. године;
- да им се достави план и динамика исељавања јединица са списковима људи који излазе и објекта;
- да се изврше све припреме за разминирање унутар војних објекта и разминирање мора на улазу у луку Лора, да се договоримо за које се време тај задатак може извршити и да ли су довољна два-три дана;
- предлажу редослед евакуације јединица: Козјак, Жрновница, Драчевац и Команда Војнопоморске области. Гарнизон Дивуље да иде по посебном плану, али услов је да нам они врате наоружање које су чували у складиштима касарне Дивуље;
- да се са Козјака измести тешко наоружање и вишецевни бацач ракета, и уређаји за навођење МИГ-29. На та питања тражи одговор!

У име Команде Војнопоморске области, истакао сам захтев Кризном штабу:

- да се омогући несметана евакуација цивила и њихове имовине, а чланови наше комисије да имају слободу кретања по граду;
- да се укључе сви телефони припадницима Југословенске народне армије и члановима њихових породица;
- да се омогући упловљење два помоћна брода у Дивуље;
- да се омогући екипи да оде на радиорелејно чвориште Козјак ради демонтирања уређаја;
- другим речима, да се одмах укине блокада војних објекта, како бисмо могли несметано и убрзано да реализујемо договорени Споразум из Житнића.

Што се тиче ваших захтева према нама и наших према вама, најбоље је да одговоре дамо на састанку који је већ договорен за сутра.

Наставак разговора у Скупштини општине Сплит о евакуацији јединица

У Скупштини општине Сплит, 24. 11. 1991. (недеља), одржан је наставак састанка од 23. 11. 1991. Састанку су присуствовали исти учесници као претходног дана и тројица представника Европске заједнице.

На јучерашње захтеве Кризног штаба одговорио сам:

- органи Војнопоморске области и ваши органи да се састану и сравне спискове наоружања које се чувало у нашим складиштима. Морају имати у виду да је један део скупљаног трофејног наоружање (пушке М-48 и М-48-А) отишао ван земље, а други део завршио је у ливници Техничко-ремонтног завода;
- разминирање унутар објеката извршићемо дан након напуштања наших јединица;
- на Козјаку никада није било вишецевних бацача ракета;
- план и динамика премештања интерна је ствар Југословенске народне армије, а редослед је ствар Генералштаба оружаних снага и он доноси одлуку о томе, и такве спискове нећемо вам доставити;
- предлажем да одблокирате касарне и да прекинемо било какве провокације, јер је то један од услова да нам Посматрачка мисија – плави шлемови помогну да реализујемо договорено. Према тачки 7. Споразума, ми ћемо вам најављивати 12 сати пре почетка евакуације јединица. У најави ћемо навести број моторних возила и маршруту кретања. На основу тога, ви можете да планирате снаге и средства од Министарства унутрашњих послова и да се ангажују представници посматрача из Европске заједнице у циљу праћења колона. Планирали смо да прво иселимо касарну Драчевац, јер су нам војници из те касарне потребни да селимо породице. Ако нам то не дозволите, бићемо приморани да доведемо батаљон војника из Книна, као што смо их ангажовали у евакуацији јединица из Шибеника.

Звонимир Пуљић је у име Кризног штаба истакао:

- одмах почети са прегледом наоружања Територијалне одбране у складу са јучерашњим договором;
- морате вратити приватне аутомобиле часника који су отишли из Лоре и тамо оставили аутомобиле;

- свесни смо опасности да у Лори концентришете толику силу и ми морамо нешто да предузмемо;
- објекти у касарнама не смеју се рушити и разбијати.

Представник Европске заједнице истакао је: време тече, а нама је рок кратак; ми смо спремни да сутра упутимо екипе на терен у касарну Драчевац и у Лору ради стицања увида у наоружање Територијалне одбране. Приватна својина, укључујући станове и возила, јесте неприкосновена и мора бити заштићена ма где да се налази. На крају је представник питао: „Да ли њихово присуство смета?“ Нисам схватио због чега та упадица (прим. аут). Све време разговора заступали су врло коректан став и инсистирали да се одмах почне са исељавањем.

На крају састанка договорено је:

- да се сутра 25. 11. почне са исељавањем касарне Драчевац. Релација кретања колоне: улица Солинска – пут Ударника – Жртава фашизма – Сплитски одред – З. Франкопанска – Лора.

Почетак пресељења јединица у комплекс Лора

Дана, 25. 11. 1991. године, почело је пресељење јединица из касарне Драчевац.

Генерал Никола Младенић, капетан бојног брода Љубиша Бера и ја припремили смо се да преко уређаја пратимо цео ток и начин пресељења људства и материјалних средстава из касарне Драчевац, сва тројица свесни ризика и шта све по злу може поћи, посебно имајући у виду створену негативну атмосферу у граду. Уједно смо се питали како је Кризни штаб дозволио да се прво у Лору пребаци људство заштитног пука, као једине јединице у гарнизону која је способна за извођење борбених дејстава. Закључак је био да њима одговара да се та јединица стави под контролу у комплексу Лора, посебно због више пута јавно изречених претњи команданта заштитног пука потпуковника Миодрага да ће, ако га и даље буду нападали у блокади, срушити римски водовод и тако град Сплит оставити без воде.

Напуштање касарне Драчевац почело је у осам сати. Током дана направљене су четири туре на релацији Драчевац–Лора, предислокација људства и материјалних средстава протекла је у најбољем реду, осим провокација мањих група људи на раскрсницама. Зато смо одлучили да од представника Европске заједнице тражимо њихово стално присуство у колони. Уочили смо и

неке слабости у организацији, посебно што је утовар и истовар материјалних средстава ишао споро, и што су нам недостајали виљушкари за утовар и шлепери.

Известили смо команданта адмирала Кандића на Истуреном командном месту о тим активностима, а он је одговорио: „Слаб је то почетак, ниједну породицу још нисте организовано преселили, јединице се сада налазе тотално блокиране у Лори, окружене са свих страна, са мора и копна. Инсистирајте на разминирању мора око Дивуља на улазу у луку Лора, јер док је то тако, ниједан страни брод за евакуацију неће моћи да уђе. Телефоне породицама припадника Југословенске народне армије нису укључили. Што се тиче враћања наоружања Територијалне одбране на којем они инсистирају, подсетите их шта су све они однели и отели од јединица Југословенске народне армије које су пале у њихове руке.“

У 17.40 одржан је састанак у Скупштини општине Сплит, уз присуство тимова који раде на организацији евакуације и представника Европске заједнице.

Председник Кризног штаба Звонимир Пуљић одмах је потенцирао:

- увид и враћање наоружања Територијалне одбране, наглашавајући да тачка о наоружању није ничим условљена и да је то једна од тачака која је ушла у Споразум као обавезујућа и да иза њене реализације као гарант стоји и врх Југословенске народне армије. „Ви сте то наоружање узели од хрватског народа и тако га разоружали. Поуздано знамо да је наоружање одвојено у четири магацина од наоружања Југословенске народне армије. Код нас су руковаоци тих средстава и они о томе све знају. Зато тражимо да одмах уђемо у касарну Дивуље и Лору ради прегледа наоружања“;
- у касарни Драчевац, приликом јучерашњег напуштања, све је уништавано, траже увид уз присуство Европске заједнице;
- да им се доставе спискови старешина које се селе.

У име Команде Војнопоморске области изнео сам које обавезе они нису испунили. Истакао сам све оне проблеме које смо са командантом после подне разматрали. На крају сам додао: „Изражавам озбиљну сумњу да вам је стало да што пре реализујемо договор из Житнића. О каквој евакуацији ми говорима када су луке Дивуље и Лора минирале? Зато предлагемо заједничке

тимове за разминирање. Од нас тражите потпуну реализацију договореног, а ви ниједно питање из договора нисте решили. Напротив, отварате нека питања као да се Споразум није ни догодио. У погледу објеката у Лори, где се чувају средства Територијалне одбране, од тих објеката ви сте имали кључеве и унутрашње реверсе, ми немамо никакве евиденције о тим средствима."

Представници Европске заједнице одмах су прихватили предлог 3. Пуљића да треба омогућити улаз њиховим људима у објекте Дивуље, у Лору и касарну Драчевац и да су они спремни да укључе и своје људе у ту контролу. Упитао сам представника Европске заједнице: „Откуда то да имате поверење у све оно што каже једна страна, а оно што каже друга, треба заједнички да поверите? Да вас подсетим да сте тако говорили и за објекат у Жрновници, па када сте отишли на лице места, могли сте се уверити да ништа у објекту није уништено. Друго, нисте реаговали ни када смо вас упознали са случајем да су муж и жена после повратка из трговине, нашли на свој усељен стан. Представници Европске заједнице и Кризног штаба остали су без коментара.

Застој у пресељењу јединице из касарне Драчевац и нова условљавања

У уторак, 26. 11. 1991. године, у десет сати у хотелу „Марјан“ одржан је састанак на којем су присуствовали: адмирал Свето Летица и Звонимир Пуљић, са стране Југословенске народне армије генерал Никола Младенић и ја, и представници Европске заједнице. На дневном реду била су питања: разминирање улаза у луку Лора, припреме за примопредају наоружања Територијалне одбране и општа питања у вези са исељавањем породица војних лица и питање њихових станова.

Састанак је отворио адмирал Свето Летица који је истакао: „Обављене су све припреме да се данас почне са разминирањем мора на улазу у луку Лора. Уверавам вас да ће у току данашњег дана бити извршено разминирање и да ће бродови моћи улазити и излазити из Лоре и то ћемо видно обележити. Морате имати у виду да је то сложен и одговоран посао који захтева велике припреме. Мине смо поставили по одређеној шеми, али сте ви сами неке мине вадили и то нам сада чини проблем. Морате нам дати скице и колико сте мина извадили. Сада идемо у слободно тражење, а то отежава посао и продужава време. Ми ваш предлог о

заједничкој комисији за разминирање нисмо могли прихватити, јер би то захтевало међусобну координацију и друге припреме."

Генерал Младенић је истакао: „Драго ми је што се коначно почело са разминирањем мора на улазу у луку Лора, јер ће сада моћи да пристижу велики бродови који ће селити јединице Југословенске народне армије и породице војних лица. У погледу морских мина, до сада поуздано знамо да су људи из Центра високих војних школа извадили две и уништили две мине, а једна је мина експлодирала када је наша баркаса налетела на њу и када су нам изгинули људи. Значи, до сада је из мора елиминисано пет мина. Ми се сада налазимо у великој гужви, на једној страни евакуација јединица не иде како смо планирали, а са друге стране притискају нас породице војних лица и њихова деца, који сваког дана губе време због школовања. Ту су у питању њихови станови и предаја органима Кризног штаба. Поново је застој у снабдевању јединица, ниједан транспорт са храном није отишао према Драчевцу, Козјаку и Жрновници и Команди Војнопоморске области. Молимо да то имате у виду и да због тога и других проблема продужимо време евакуације. Ви имате информацију да је прекјуче избио пожар у једном складишту у Лори, где се чувала муниција и наоружање, и да је том приликом изгорело наше и ваше наоружање. Објектат је до темеља уништен."

Звонимир Пуљић: „Што се тиче наоружања и муниције које је изгорело у пожару, ми тражимо да наша специјална екипа оде на лице места и види узроке тог пожара. На осталим нашим објектима где се чува муниција и наоружање, покидане су пломбе. Желимо да нам наоружање вратите по материјалним листама. Посебан проблем је наоружање у касарни у Дивуљама, ми ни по коју цену нећемо одустати од нашег наоружања. Иако ви тврдите да касарна Дивуље није обухваћена по уговору, ми знамо да се она налази под вашом командом. Зато тражимо комплетан преглед нашег наоружања у касарни Дивуље. Уколико нам не повратите наше наоружање како је прецизирано у Споразуму, морамо поновно да уведемо блокаду, а и евакуација касарне Драчевца се одлаже. Што се тиче припадника Југословенске народне армије који желе да се иселе, морате нам доставити спискове. Ваше објашњење да нам не можете доставити спискове из безбедносних разлога ми не прихватамо, јер међу официрима Југословенске народне армије било је оних који би код грађа-

на могли изазвати револт, а и код њих би се могла утврдити и кривња јер су у свибњу као официри КОС-а киднаповали наше грађане⁴⁵ и за тим људима су расписане потернице."

Мирко Бјелановић је одговорио: „Ваше наоружање нисмо примили по материјалним листама, ви сте добили складишни простор и у њега сте сместили ваша средства и само ви знате шта је било у тим складиштима. У погледу покиданих пломби, не знамо ништа. Ви морате знати да је тешко остварити потпуну контролу у комплексу Лора јер се тамо водио мали рат. Што се тиче касарне у Дивуљама, према мојој информацији од потпуковника Јове Стругара, команданта касарне, тамо никаквог наоружања нема. И ако то желите проверити, можемо отићи на лице места."

Представник Европске заједнице: „Наоружање Територијалне одбране једна је од важних тачака која се наводи у Споразуму и она се мора испоштовати. Добар је предлог г. Бјелановића да заједничка комисија оде у Дивуље и сними стање на лицу места, изврши попис свих материјалних средстава која припадају Територијалној одбрани. У погледу снабдевања јединица ЈНА по касарнама, до сада то нормално функционише и нема потребе то сада прекидати, јер нас све то враћа уназад. Уколико то примените, г. Пуљићу, доводите у питање реализацију Споразума из Житнића и продужава се његова реализација." Предложио је да и његови људи буду укључени у обилазак Лоре, за Дивуље не би ишли.

Захтев Кризном штабу за помоћ у исељавању

У среду, 27. 11. 1991. године, на јутарњем рапорту захтевао сам од чланова комисије за реализацију Споразума да се тражи и од Кризног штаба да нам обезбеде шлепере за пресељење, уз надокнаду. За потребе пресељења породица морамо ићи и на варијанту ангажовања транспортних капацитета из радних организације из Босне и Херцеговине и Црне Горе.

Што се тиче наоружања Територијалне одбране, потпуковник Драгољуб Анђелковић каже: „У комплексу Лора, у каменом објекту који је изгорео, било је 1.200–1.600 цеву са припадајућим комплетом муниције. Реч је о наоружању Територијалне одбране Имотски и наоружању које је нама припадало. У објектима 104, 105а, 105б и

⁴⁵ Реч је била о грађанима који су пред командом ВПО давали војника ЈНА у оклопном транспортеру, и који су пуцали према команди. Официри безбедности ухапсили су их касније у граду Сплиту.

106 укупно се налази око 60 цеви штабова и јединица Територијалне одбране. Пломбе на тим објектима су исправне и нетакнуте и што се нас тиче, они сутра могу да преузму та средства."

У 15.30, у складу са јучерашњим договором са председником Кризног штаба Звонимиром Пуљићем, отишли смо у касарну Дивуље ради провере наоружања за које су у Кризном штабу имали „поуздану информацију“ да се у хангарима у касарни Дивуље налазе противавионски топови 20/3 мм и друга њихова средства која припадају Територијалној одбрани. У касарни Дивуље сачекао нас је командант касарне потпуковник Јово Стругар. Објаснио сам му сврху нашег доласка: треба да нам омогући да прегледамо све хангаре и друге објекте за које супротна страна тврди да у њима кријемо њихово наоружање.

Потпуковник Стругар је истакао: „У Житничком споразуму у тачки 10 не помиње се моја касарна. Ми нисмо никада били у ситуацији да чувамо наоружање Територијалне одбране као ви у објектима у Лори. Касарна је служила само као транзитна станица, јер ми нисмо имали складишни простор, ни руковаоце за пријем и чување материјалних средстава. Почетком деветог месеца, по одлуци помоћника команданта за позадину Команде Војнопоморске области, морали смо привремено сместити у хангаре наоружање и другу опрему и све то проследити за Плоче. Све што је могло да стане у брод, ми смо ставили, а средства која нису могла стати, ви ћете наћи у хангару."

Заједно смо прегледали подруме Дома Југословенске народне армије, бараке прекопута техничке радионице (нашли смо неколико резервних цеви за пушке). Обишли смо све хангаре, где смо нашли: два троцевна топа 20/3 мм и шест једноцевних топова 20 мм, четири митраљеза 12,7 мм, два ручна бацача и осам бестрзајних топова са резервним алатом и прибором.

Договорили смо се на крају обиласка да Кризни штаб сутра може преузети своја средства.

У касарни у Дивуљама срео сам поручника Мирослава Мијаиловића, супруга моје рођаке Добриле. У кратком разговору питао сам га како су Добрила и деца Саша и Јелена. Одговорио је да је Добрила са децом отишла за Крагујевац. Рекао сам да је добро решење то што их је извукао из овог гротла са неизвесном будућности. У себи сам мислио како се догодило то да ја своју породицу држим у овом граду, све у нади да ће се ситуација смирити. Слаба ми је процена!

Поново преговори о враћању наоружања

У четвртак, 28. 11. 1991. године, поново смо се вратили на решавање наоружања Територијалне одбране које се чувало у складиштима ЈНА у Лори. Свесна је хрватска страна да нас држи у мишоловци. Јединице су нам још блокиране, примају храну на капалке. Реализација Споразума из Житнића стално се нечим условљава, иду по систему топло-хладно. Један дан мислимо да је цео процес кренуо у добром правцу, а онда шок, застој.

Зовем председника Кризног штаба Звонимира Пуљића, питам зашто су све активности у вези са евакуацијом стале. Он одговара: „Од владе сам добио инструкцију да нема пресељења јединица и породица док нам се не врати наше наоружање Територијалне одбране по списку и у складу са Споразумом из Житнића.“

Покушавам да покренем процес са мртве тачке и кажем: „Можете почети са пријемом наоружања где је све чисто, а и мисија Европске заједнице утврдила је да се може почети са примопредајом. Што се тиче наоружања које је изгорело, Штаба Територијалне одбране Имотски 2.000 комада и 1.000 комада нашег наоружања, за то се можемо договорити кроз деобни биланс, ако се утврди да је то наша кривица. Ви од нас тражите и тешко наоружање које смо чували у Лори, ја тврдим, а то знају и ваши органи да ми никада у Лори нисмо чували тешко наоружање. Није ми јасно због чега спречавате исељавање породица када они то желе и у духу је Споразума. Ми смо већ ступили у контакт са радним организацијама у Босни и Херцеговини и Црној Гори који су вољни да нам пруже транспортне услуге за сељење породица, уз надокнаду. Познато вам је да сте од наших старешина из њихових станова узели на стотине комада личног наоружања, а то није била никаква борба, него чиста друмска пљачка. Из војнорачунског центра узели сте 15.000.000 динара готових пара, а из Службе друштвеног књиговодства 60.000.000. Ако се стално будемо враћали на почетак и на то ко је коме више отео, никада нећемо кренути напред. Предлажем да се састанемо са представницима мисије Европске заједнице и покушамо да нађемо заједничко решење, никоме није у интересу да се овај посао одуговлачи.“

У 16.20, у хотелу „Сплит“ почео је заједнички састанак којем су присуствовали представници Кризног штаба, Југословенске народне армије и мисије Европске заједнице. Представник Европске

заједнице г. Халхоф каже: „Гордијев чвор у вези с наоружањем мора се пресећи. Овај проблем се мора решити на високом нивоу. Ако се проблем не реши на задовољство Хрватске, доводи се цео Споразум у питање. Хрватска страна мора да има потпуни инвентар наоружања које потражује. Онда ће се лако утврдити колико чега недостаје. Опљачкана банка најпре утврђује шта је украдено.“

Кризни штаб, Звонимир Пуљић: „Бјелановић од почетка оспорава наше листе. Мој захтев и захтев моје владе јесте то да се све мора вратити по листама како смо предали на чување и у складу са тачком 10 Споразума. Уколико је то немогуће испоштовати, влада ме је овластила да тражим компензацију.“

У име Југословенске народне армије, Мирко Бјелановић предложио је: „Да заједничке комисије наставе са радом на примопредаји наоружања, На крају ћемо видети какво је нађено стање и тражити решења. Не може се због активности у вези са наоружањем, зауставити цео процес реализације Споразума, нама то није у интересу.“

На крају састанка, сви смо се сложили да се настави са активностима реализације Споразума.

Упознавање старешина Команде са проблемима реализације Споразума

У петак, 29. 11. 1991. године, упознао сам све старешине у Команди Војнопоморске области са проблемима који су настали у вези са наоружањем Територијалне одбране. Посебно сам истакао како наше пресељење и пресељење наших породица условљавају, уцењују нас да им предамо наоружање по списковима. Изнео сам им цео ток јучерашњих разговора, нагласио сам да су представници Европске заједнице чврсто стали на хрватску страну и подржали их да се тај проблем мора решити на највишем државном нивоу. Што се тиче наших аргумената, где сам изнео које су све наоружање и опрему они опљачкали, за њих су то две ствари које одвојено треба решавати.

Посета изасланика генералног секретара Уједињених нација Сајруса Венса и амбасадора Хофмана Команди Војнопоморске области

У суботу, 30. 11. 1991. године, Команду Војнопоморске области у Сплиту посетила је у десет сати делегација коју је предводио ам-

басадор и саветник специјалног изасланика генералног секретара Уједињених нација Сајруса Венса – амбасадор Хофман. Изасланик генералног секретара рекао је: „Бит наше мисије јесте да помогнемо у решавању проблема у којима се ваша земља налази. Стање се може упоредити са бициклом. У Женеви је 23. новембра постигнут четрнаести споразум о прекиду ватре, који су потписали Слободан Милошевић, Фрањо Туђман и Вељко Кадијевић, уз присуство Сајруса Венса, посебног изасланика генералног секретара Уједињених нација. Споразум предвиђа да Хрватска одмах укине блокаду свих касарни и објеката ЈНА у Хрватској. ЈНА ће одмах почети повлачење из Хрватске свог особља, наоружања и војне опреме из касарни и објеката. Ми надзирамо спровођење споразума, укључујући и хуманитарну помоћ. При крају је евакуација јединица ЈНА из гарнизона Ријека и Пула. Евакуација из гарнизона Загреб била је у току. Проблеми су у Шибенику и Сплиту. Покушавамо да нађемо решење. У последње време, проблеми у вашој земљи се компликују. Погоршавање овакве ситуације представља претњу за међународни мир и безбедност. Уједињене нације су 27. 11. 1991. године усвојиле резолуцију којом подржавају напоре Европске заједнице да се и даље активно бави овим питањем док не буде постигнуто неко мирно решење. Ми искрено желимо да помогнемо. Имали смо бројне разговоре на више нивоа. У Загребу, у евакуацији касарне „Маршал Тито“ били смо корисни, уз међусобно поштовање и искреност. Рад се води на три нивоа. Највиши политички ниво јесте онај који води посебни изасланик генералног секретара Сајрус Венс. Нема разлике између Уједињених нација и Европске заједнице у погледу решавања кризе, њихове моћи су подељене. Улога Уједињених нација је нормално шира, посебно су важне две резолуције: прва, забрана увоза оружја на територију Југославије и друга, подршка напорима и политици коју води Европска заједница.

Највероватније да ће доћи снаге Уједињених нација. Међутим, плави шлемови не иду тамо где их не желе. У међувремену се Хашка конференција не састаје док се не испуне сви услови из Споразума. Подржавамо вас у реализацији, иако има много проблема. Убијање се мора зауставити. Свет је уморан. Бринемо да ваши земљаци преживе. Вратити се преговарачком столу. Ако било ко у ово сумња, видите пример Камбоџе: за двадесет година, пет милиона мртвих. Проблем сагледавати шире и проблем ће морати да се реши. Светска заједница има начина да приме-

ни силу, а да политичари раде свој посао. Улажемо напор и наше разумевање. Знамо шта је војска и то је институцијска част – носити и наставити носити униформу. Желим вам успех у раду.”

Генерал Младенић: „Уверавам амбасадоре да је Југословенска народна армија увек поштовала све договоре и споразуме. Југословенска народна армија је у све ово увучена од политичара и сада је на њима да нађу решење. Надам се да ће Житнићки споразум помоћи да решимо проблеме који су веома сложени.”

Мишљење нас официра у Команди Војнопоморске области било је да су представници Европске заједнице схватили да сами не могу реализовати планирано разбијање Југославије и због тога прелазе на виши ниво, тј. укључивање међународних организација, посебно Уједињених нација и њених органа. Због тога убрзавају процес инсталирања снага Уједињених нација и других субјеката Европске заједнице. Европа је успела да интернационализује решавање југословенске кризе. Није се практично ништа више могло решавати, а да не посредује неки од међународних органа и организација, чији ће рад бити легализован одлукама Уједињених нација односно Савета безбедности. Од тада ћемо одлучивати и поступати по мери својих вредности, у складу са својим интересима, а све ће се и даље одвијати под видом пружања добрих услуга како би се унутрашње противречности (националне, верске и социјалне природе) у СФР Југославији решавале мирним путем. То што је Европска заједница „загазила” у разбијање једне међународно признате државе опасан је преседан, који ће имати последице у међународним односима (прим. аут.).

У целом процесу преговора, уз посредовање тима Европске заједнице, осећао сам се врло непријатно и са напором сам прикривао бес због њиховог охолог, а у основи неделотворног понашања. Свесно или несвесно, плански или неплански, ниједан проблем нису успели да реше за све време преговора. Својим присуством одуговлачили су решавање блокираних јединица. У касарнама се из дана у дан осећала све већа нервоза и фрустрација, а имали смо и случај суицида у Команди Војнопоморске заједнице. Међу војницима и старешинама све се чешће чуло: „И овај је пукао”. За разлику од Југословенске народне армије, хрватској страни је највише одговарало такво стање. Куповали су време и убрзано радили на организацији својих оружаних снага.

Посматрачки тимови Европске заједнице све су то доживљавали као једну „забаву“, а питање је да ли је то била улога посматрача?

Постоје мишљења да је Европска заједница схватила како мора интернационализовати српско-хрватске односе јер је овде била реч о нерешеном проблему из Другог светског рата. Европска „тројка“ је, схвативши то, напустила Југославију. У вези са способношћу Европе да реши овај проблем, бивши амерички државни секретар Хенри Кисинџер каже: „Европа се налази у транзицији између прошлости коју покушава да превазиђе и будућности коју још није достигла.“ У тој чињеници треба тражити разлоге зашто је Европска заједница у југословенској кризи била пуки извршилац интереса које јој је наметала Америка.

Прорада информација од претпостављене команде

У понедељак, 2. 12. 1991. године, на јутарњем информисању извршили смо прораду и Билтена и информација пристиглих од Генералштаба ЈНА и наређења команданта Војнопоморске области са Истуреног командног места, адмирала Милета Кандића. У наређењу команданта адмирала Кандића, поред осталог, стајало је да се мора вратити целокупно наоружање штабова и јединица Територијалне одбране (аутоматске пушке, полуаутоматске пушке, снајпери и пушкомитраљези) које су из складишта узели припадници Југословенске народне армије (мисли на добровољце из Црне Горе). Да се направи инвентар колико је наоружања Територијалне одбране отишло за Кукузовац (а потом за Книн, када се исељавао инж. пук), колико је изгорело у пожару, колико је некомплетно аутомата и пушака – оштећених бацањем затварача у море. Обавезујемо се да ћемо вратити у складу са наређењем Генералштаба Југословенске народне армије, а уколико не будемо у могућности све да вратимо, то ћемо решити у деобеном билансу.

Упознао сам старешине да су претходног дана насилно усељени станови у улици Балканској бр. 1, стан 1, Душана Стојића и у улици Папа Павла бр. 3, стан нашег припадника.

У 18.15 био је састанак представника хрватске владе и Југословенске народне армије. Делегацију хрватске владе предводио је министар Рудолф са двојицом министара и представницима Кризног штаба са Пуљићем на челу, делегацију Југословенске

народне армије генерал Младенић и пуковник Бјелановић и представници Европске заједнице.

Министар Рудолф: „Покрећем питања у договору са генералом Рашетом о реализацији Споразума из Житнића. Преносим вам искуства из евакуације Пуле и Ријеке. Потписани Житнички споразум обухваћа територију до Плоча, Дубровник и Плоче до границе решаваћемо са командом 2. оперативне групе. Молим генерала Младенића да ми успостави везу са адмиралом Милетом Кандићем и да он и генерал Младенић буду моји суговорници, место и време ћемо накнадно одредити. Желим да отклоним неспоразуме у вези са реализацијом Уговора и да сва питања обострано решимо. Уклоњене су мине око улаза у луку Лора и дата је обавест у Огласима за поморце.“

Генерал Младенић: „Потпуно се залажем да реализујемо Житнички споразум. Евакуација из Шибеника иде без застоја, на обострано задовољство. Сплит и Дивуље се коче и молим да се пређе на проблеме по Споразуму.“

Министар Рудолф: „Ви не испуњавате обавезе и зато је дошло до застоја. Моли Младенића да му организује састанак у Дубровнику, о детаљима касније.“

Пуљић: „Ви уговор морате испоштовати и да нам вратите наоружање Територијалне одбране из Дивуља, где су била смештена средства Штаба Територијалне одбране Брача, где је било 848 комада основног наоружања и 119 комада заједничког наоружања и стрељива свих врста 584.594 комада. Опћински Штаб Територијалне одбране Трогир, где је било 1.506 комада основног наоружања, 291 комад заједничког, и 282.597 комада стрељива свих врста и Сплита наоружање које сте чували у Лори, укључујући и тешко наоружање којег скривате, противавионски топ 40 мм „Оерликон“ 24 комада.“

Пуковник Бјелановић: „Ја не знам на основу којих сте листа изнели те количине наоружања и муниције. Ви знате да у Дивуљама нисмо имали посебне објекте за вас и нас, већ је то чувано заједно. На лицу места сте се могли уверити да су та средства по мом наређењу раније отишла у складишни комплекс Мале Баре у Плочама, а које сте ви касније отели. У комплексу Лора ми смо имали заједнички магацин само за Штаб Територијалне одбране Имотски који је, нажалост, изгорео. Остале објекте само смо физички обезбеђивали. Тешког наоружања које тражите (ТОП 40 мм) било је у Сегету, ви сте га узели, био је проблем са затварачима, али сте дошли до њих. У Лори, колико је мени познато, никада није било тешког наоружања.“

Представник Европске заједнице: „Југословенска народна армија је дужна да врати све наоружање Територијалне одбране и то је могла да уради и пре рока по Споразуму.“ Нисам од њих ни очекивао другачију реакцију.

Министар Рудолф: „Да генерал Младенић упути предлог Генералштабу Војске Југославије да су испуњени сви услови за деблокаду свих лука на Јадрану. Да се отвори и лука у Дубровнику и да се надзиру – контролишу сви терети у луци уз присуство мисије Европске заједнице и представника Југословенске народне армије. Влада Републике Хрватске тражи да уђе у Дубровник са неколико својих чланова.“

Јутарње информисање старешина Команде о јучерашњем састанку

У уторак, 3. 12. 1991. године, одржан је састанак са свим старешинама Команде, којим је руководио генерал Никола Младенић. Он је истакао да цени што су тензије у вези са исељавањем повољније, али тражи да се задржи дотадашње борбено обезбеђење. У име тима који је претходног дана преговарао са Владом Републике Хрватске, Кризним штабом и мисијом Европске заједнице, упознао сам старешински састав са током састанка и оним што је договорено. Посебно сам нагласио да остаје проблем наоружања штабова и јединица Територијалне одбране које смо чували у нашим складиштима. Нагласио сам да се они позивају на став Генералштаба Југословенске народне армије и постигнути Споразума у Житнићу, да је Југословенска народна армија преузела обавезу да врати све наоружање штабовима и јединицама Територијалне одбране по списковима. Њихов захтев је подржала и мисија Европске заједнице, која је нагласила да је то услов свих услова у реализацији Житничког споразума. Сва наша упозорења да је један објект у Лори изгорео заједно са нашим средствима, да је кроз комплекс Лора продефиловало много војске, да се водио рат и да је тешко било све држати под контролом, нису уважили.

Истакао сам да настављамо са исељавањем касарне Драчевац и да се надамо како ће данас иселити покретну имовину из те касарне. Остаће нам још обавеза да извршимо разминирање како је Споразумом договорено.

Јутрос сам позвао председника Кризног штаба Пуљића и Хрватску ратну морнарицу и најавио упловљење бродова за пре-

сељење: у Дивуље бродови ПО-91 и реморкер, а у Луку Лора ПО-92. Поред тих бродова, у луку Лора упловиће два велика брода „ВЕНУС“ и „Хармонија“ за потребе евакуације Школског центра.

У циљу праћења активности укрцаја, део старешина из команде отићи ће у Лору (које ће старешине ићи одлучиће начелници служби).

Јутарње реферисање и како сам наредио да се бомбардује Пула

У среду, 4. 12. 1991. године, у Команди је одржан краћи састанак на којем су старешине упознате са реализацијом јучерашњих активности. Генерал Младинић каже да начелник безбедности капетан бојног брода Љубиша Беара у комплекс Лора упути што већи број својих старешина јер се тамо сада одвијају активности. Пуковник Мирко Бјелановић да упути захтев команди на Истурено командно место да нам хитно достави на испомоћ ауто-механичаре и ауто-електричаре, као и неколико виљушкар за утовар. Такође, да ступи у контакт са Кризним штабом и г. Пиљићем и да га извести да они сутра могу послати комисију за преузимање објеката у касарни Драчевац, заједно са представницима Европске заједнице, а ми ћемо наставити са разминирањем око касарне.

У поподневним сатима, са Истуреног командног места лоцираног на отоку Вису, позвао ме је вицеадмирал Вјекослав Чулић, који се испред Генералштаба Југословенске народне армије налазио на Истуреном командном месту: „Пуковниче Бјелановићу, ви сте у преговарачком тиму испред Команде Војнопоморске области. Позовите Загреб и Кризни штаб за Далмацију и обавестите их да су у Дом Југословенске народне армије у Пули упали припадници Збора народне гарде и истакли хрватску шаховницу. Командант Петог војнопоморског сектора, капетан бојног брода Душан Ракић, дао је ултиматум Кризном штабу и Збору народне гарде да до 17.30 сати скину шаховницу и напусте Дом. У противном, следи артиљеријски, авијацијски и мински напад по свим виталним објектима у Пули“. С обзиром на то да сам у Команди Војнопоморске области био у улози заменика главног преговарача генерала Николе Младенића са Кризним штабом у Сплиту, информацију сам пренео њиховом официру који се представио као Штрок. Апеловао сам на то како нема никаквог смисла, ни оправдања провоцирати Југословенску народну армију,

будући да се 5. војнопоморски сектор практично већ повукао из Пуле. До тада није било никаквих провокација и никаквих оружаних сукоба – инцидената. Нема разлога да тако и не остане, јер још неколико дана, и цели сектор ће се, у складу са договором, повући са тог подручја.

Нажалост, моја најбоља намера није тако схваћена, већ је намерно изврнута. Већ сутрадан, сва средства информисања у Хрватској, а посебно лист „Слободна Далмација“ објавила је велики чланак под насловом „Часник Југословенске народне армије, пуковник Мирко Бјелановић, наредио топништву да се гранатира и уништи Пула“. Листу „Слободна Далмација“ послао сам деманти у којем сам тачно навео на који се начин одвијала цела ситуација. На моју жалост, и тада је победила лаж. Од тада па до данас, сваке године се тај дан у Хрватској помиње у емисији „Догодило се на данашњи дан“. То је само потврда и доказ да у сваком рату, а посебно у грађанском, прва страда истина.

Од тог тренутка, за моју породицу у Сплиту настаје прави пакао. Син Зоран, студент четврте године, због претњи и притиска средине, исписао се са Медицинског факултета. Ђерка Мирјана, дипломирани грађевински инжењер, остала је без посла. Једино решење било је да извучем сина из Сплита. Позвао сам Младића и рекао му следеће: „За неколико дана, у Житнићу се одржавају преговори. Одавде долазе генерал Младенић и министар Рудолф. У њиховом конвоју шаљем ти један важан пакет, молим те, проследи га преко Книна за Београд. Конвој предводи италијански амбасадор при Европској заједници – Бондијоли. Колико сам могао у току преговора да га упознам, реч је о врло коректном дипломати који заступа врло уједначен став.“ Са генералом Младинићем сам се договорио да мој син буде у улози преводиоца и да у колони иде у возилу које ће њега пратити. Бондијоли није имао ништа против тог решења. Тако је мој син Зоран у конвоју преговарачке мисије пребачен до Унешића. Ту су га прихватили генерал Ратко Младић и пуковник Здравко Толимир, моји бивши сарадници у Книнском корпусу.

Пребацили су га до Книна, а затим упутили за Београд. Написао сам том приликом једно писмо Младићу, у којем сам му изнео своја размишљања о ситуацији у којој су се нашле јединице у блокади. Отворено сам му рекао да се људство које је у блокади и ја лично уздамо у његову помоћ и јединице које предводи.

Писмо Младићу, са потврдом под каквим околностима мој син напушта Сплит, лично је уручио генерал Младенић.

Мислим да ми је то најтежи тренутак током пет месеци у блокираној команди. Много стрепње хоће ли колона бити све време компактна и хоће ли на постављеним контролним пунктовима бити контрола Збора народне гарде и којег обима. Шта ако открију да је он син пуковника кога су средства информисања анатемисала као великог непријатеља хрватског народа? Једина ми је утеха била то што сам се за време преговора са Кризним штабом у Сплиту уверио да они имају страшан респект, па и дозу страха од чланова Европске заједнице. На таквим сам основама и ценио да италијански амбасадор Бондиоли не би дозволио такву бламажу за Европску заједницу да ми сина киднапују из колоне.

Наставак активности на пресељењу јединица

На јутарњем састанку са свим старешинама у четвртак, 5. 12. 1991. године, анализирали смо извршене обавезе од претходног дана. Тежиште рада Команде од тада па до исељења свих јединица биће у Лори и ангажовање на организацији утовара материјалних средстава Морнаричког школског центра и других јединица. Други задатак је организација и припрема за предају наоружања Територијалне одбране у гарнизону Дивуље и Сплит. Командант гарнизона Дивуље, потпуковник Јово Стругар, известио нас је да је спреман да преда одређене количине наоружања, и то: минобацач МБ 120 мм три, а шест послао за Боку; бестрзајни топ БсТ 82 мм осам, а три је раније упутио за Боку; противавионски топ ПАТ 20/1 мм шест; противавионски топ 20/3 мм три; митраљез 12,7 мм четири, а 12 послао за Боку; ручни бацач (РБ) има два, остало послао за Боку. Од муниције је спреман да врати: метак 7,9 мм 75.600, метак 7,62 мм 12.500 метак 12. 7 мм 800, муниција 20 мм 1974 и РН М50 1400. На састанку сам истакао да смо ми правили проблеме у вези са наоружањем штабова и јединица Територијалне одбране, јер је узимао како је ко хтео. Претпостављена команда, укључујући Генералштаб ЈНА, преузела је обавезу да ће у присуству Европске заједнице сва средства Територијалне одбране вратити. Добра је вест то да начелници и референти служби могу слободно да иду у комплекс Лора ради праћења утовара средстава у бродове, и да се комисије за исељавање породица могу кретати по граду уз при-

суство представника Европске заједнице. Посебно сам нагласио да сада имамо проблем како утоварити аутобусе и камионе који су пуни књига и других материјалних средстава. Познато вам је да смо ми сва возила која су била у комплексу Лора технички онеспособили испуштањем уља из мотора када смо се припремали да се под борбом пробијамо према Книну у сусрет са јединицама 9. корпуса.

После одржаног састанка позвао сам председника Кризног штаба Звонимира Пуљића и договорио следеће: да смо спремни да из гарнизона Дивуље предамо одређене количине наоружања и муниције. Да смо спремни да прихватимо да неколико његових људи са представницима Европске заједнице обиђе објекат у Жрновници и стекне увид у стање и да се увери да ми тамо нисмо поскидали никакве уређаје и девастирали објекат. Детаљан преглед да уследи када се ми иселимо. Да смо спремни, када се исели наша јединица из Жрновнице, да учествујемо у разминирању целог комплекса тог објекта, за то ћемо формирати заједничку екипу која ће радити на разминирању. Све договорено у духу је тачке 11. Споразума из Житнића.

Пресељење 92. оперативног центра из Жрновнице у Лору

Субота, 7. 12. 1991. године. Коначно смо дочекали и тај дан да се људство и материјална средства 92. оперативног центра (објекат 182) из Жрновнице преместе у комплекс Лора. Све старешине у команди биле су узбуђене и само су размишљале да се војници и старешине ове јединице после вишемесечног живота у поткопу, безбедно евакуишу у комплекс Лора. Наиме, људство ове јединице издржало је надљудске напоре под земљом, у условима нередовног снабдевања, укључујући и пијаћу воду. Личну хигијену одржавали су коришћењем техничке воде. Данима су били изложени нападима хрватских паравојних снага, укључујући и личне породичне уцене и претње. Под сви тим притисцима и уценама остали су доследни и нису се предали. Све старешине и војници који су били у том поткопу заслужују признање, али посебно командант објекта капетан бојног брода Богољуб Пантовић и његов заменик капетан бојног брода Илија Милетић.

Тачно у 8.55 из Лоре су стигла празна моторна возила ради укрцаја покретне имовине и људства Оперативног центра. У

13.35 укрцана су средства и људство и кренуло се са 60 моторних возила из Жрновнице. У Лору су стигли тачно у 14.27. Када су се јавили да је све добро прошло, осетио сам олакшање. Сетио сам се колико сам пута инсистирао и молио адмирала Летицу да нам омогући да људство из Жрновнице преместимо у Лору, а он је остао неумољив са образложењем: „Мени тај објекат не треба, али не можемо дозволити да тим људством борбено ојачавате комплекс Лора.“

Обавеза Команде Војнопоморске области била је да објекат у Жрновници преда по књижици и да изврши разминирање унутар објекта уз присуство представника Европске заједнице. На разминирању ће радити заједничке екипе Југословенске народне армије и Хрватске ратне морнарице.

После подне сам обавио разговор са председником Кризног штаба Звонимиром Пуљићем. Захвалио сам му на томе што су људство и материјална средства из Жрновнице пресељени у Лору у најбољем реду и рекао да је извршено разминирање у кругу касарне Драчевац. Пуљић је потегао питање када ћемо почети предају наоружања Територијалне одбране и када ћемо добити спискове старешина које се селе. Пренео ми је став министра др Рудолфа да је питање останка војника политичко питање и да није ствар договора. На захтев Пуљића, одговорио сам: „Тражене спискове старешина које се породично исељавају не можемо вам дати из безбедносних разлога за те старешине и њихове породице. Молим, спречите насилни упад у станове наших припадника, до сада су проваљена 152 стана, а 53 породице не могу узети своје ствари, иако ту има и ствари пензионисаних лица Југословенске народне армије.“

Припрема за селидбу Команде Војнопоморске области у комплекс Лора

У понедељк, 9. 12. 1991. године, отпочеле су припреме у Команди Војнопоморске области за њено пресељење у Лору. У том циљу су одређене екипе које ће радити на паковању и припреми материјалних средстава за пресељење. Посебан нагласак дали смо на припреми средстава из Центра за аутоматску обраду података, вишкове наоружања и муниције и географских карата. Пуковник Боро Познановић био је одговоран за пресељење целе команде.

Пресељење породица и проблеме који се ту јављају посебно смо анализирали за оне старешине које су биле укрцане на бродовима Флоте и чије су породице у гарнизонима Сплит, Шибеник, Дивуље,

Плоче и Сињ. Ниједну породицу из тих гарнизона не смемо заборавити, зато треба ступити у везу и са Командом 9. корпуса који евакуише гарнизон Шибеник и то је тежишни задатак комисије која ради на пресељењу породица. До тада нам се пријавило око 400 породица, а ангажовано је око 100 шлепера за пресељење.

Стање бродова који се ангажују на евакуацији: ПО-91 на Мљету, ПО-92 на Вису и ПО-93 на Лошињу. Страни бродови: „Венус“ укрцан испловљава у осам сати, „Хармонија“ чека у Каштеланском заливу да уплови у Лору, „Атлантик“ на отвореном мору чека упловљење и „Балканија“ плови за Ријеку, и пре четвртка на њу не треба рачунати.

Почетак пресељења Команде Војнопоморске области у Лору

У уторак, 10. 12. 1991. године, почело је сељење команде у Лору. Покретну имовину из Команде Војнопоморске области превозили смо нашим моторним возилима, Направљено је неколико тура на релацији Команда-Лора и све је протекло без инцидента. У вечерњим сатима укинули смо осматрачку службу у Команди, а оставили само стражарско обезбеђење са ноћним додатком и противтерористичко одељење. У току дана, у договору са Кризним штабом и посматрачком мисијом Европске заједнице, старешинама је омогућено да у цивилним оделима иду у град и утоварају свој намештај и да једни другима помажу. Искуства од претходног дана пуковника Миће Оровића, који је ишао на утовар, била су добра, све је протекло у реду. За активности утовара у команди и у Лори ангажовали смо и људство које је пристигло из Оперативног центра Жрновница.

Официр који је испраћен аплаузом при напуштању Команде Војнопоморске области

На јутарњем реферисању 14. 12. 1991. године, којим сам руководио, објаснио сам старешинама да је то последњи дан нашег боравка у згради Команде Војнопоморске области и да ћемо је у току дана сви напустити. На крају састанка јавио се за реч капетан фрегате Јосип Мисони, официр из обавештајног одсека Команде и рекао: „Другови и пријатељи, са вама сам свих ових месеци у блокади делио заједничке дане, добро и зло, више зло него добро, мислећи и надајући се да ће Команда опстати и да ће се ситуација нормализовати. Међутим, како се ситуација погоршавала и како се са данашњим даном Команда сели и за мене престаје њено функционисање, донео сам одлуку да напу-

стим Југословенску народну армију и Команду у којој сам радио. Свима вама који остајете, желим све најбоље у животу.“ После његових речи, све старешине Команде које су били у соби 226, спонтано су запљескале. Верујем да су се многи присетили како су поједине старешине напуштале Команду. Наводили би разне разлоге, показивали неке потврде о тешкој болести (на пример, капетан бојног брода Вид Стипетић показивао је лекарске налазе да има рак на оба бубрега). Било је случајева да су појединци који су били ангажовани у име Команде у преговарачким тимовима, само нестајали не враћајући се у Команду. Један део старешина једноставно би напуштао Команду када би му породица дошла у посету, па би заједно отишли.

Команду смо пресељавали цео дан. Увече је скоро све људство, као и материјална средства, било пребачено у Лору, а остало је само борбено – стражарско обезбеђење и неколико старешина. Међу војницима стражарског обезбеђења неко је протурио информацију да су они жртвовани и да су издани и да ће зграду те ноћи напасти хрватске оружане формације.

У касним вечерњим сатима, генерал Младенић и ја обишли смо све просторије Команде. И у једној просторији затекли смо комплетно стражарско обезбеђење са наоружањем, које је певало и лудовало. Одмах је било видљиво да су многи од њих под дејством алкохола. Генерал Младенић је командовао да се построје и све смо их разоружали. Да у току ноћи не би доживели неку бламажу и да се насилно не упадне у Команду, одлучили смо да стражу на улазу у Команду преузму добровољци, укључујући и старешине. Нажалост, јавило се само неколико старешина. Скоро нико није хтео да се јави, под разним изговорима ишли су у Лору да виде своје најдраже. Генерал Никола Младенић формирао је две групе старешина које ће бити на стражи. Прву групу са Душком Јанковићем чиниће он и биће на стражи од поноћи до два сата, а другу групу предводиће пуковник Мирко Бјелановић са потпуковником Душаном Раданом од два до пет сати. У јутарњим сатима предате су просторије Команде Војнопоморске области представницима Кризног штаба за Далмацију.

Састанак са Кризним штабом за Далмацију

У недељу, 15. 12. 1991. године, у десет сати, у Дому Југословенске народне армије у Лори одржан је састанак са представницима Кризног штаба. Предводио их је Звонимир Пуљић. Дневни

ред: предаја наоружања Територијалне одбране, питање покретне имовине, договор о комисији за предају објеката у Лори и начин њиховог рада. Хрватска страна предложила је састав своје комисије за пријем: Мате Работег, Иван Лончар, Ивица Мандић, Веселко Тољ и још два члана. Ми смо одраније формирали нашу комисију: пуковник Милић Оровић, потпуковник Раде Симанић и потпуковник Драгољуб Анђелковић.

Док је трајао састанак у Дому Југословенске народне армије у Лори, ушао је потпуковник Урошевић, инжињерац, који је предводио нашу екипу за разминирање. Поред њега, ту су били капетан Сретен Егерић, поручници Бурић и Миловановић и још неколико војника. Био је повређен по лицу и видно потресен. Испричао је да су заједно радили са хрватским инжињерцима и да је за време паузе за доручак неко нагазио на мину, тзв. паштету. Није му јасно како се та мина тамо затекла. Теже је повређен у стопало поручник Бурић, а лакше повреде задобили су поручници Егерић и Миловановић. Сва срећа па није било повреда са смртним исходом. Наставак састанка протекао је у једној мучној атмосфери. Договорили смо се да детаљан извештај доставе представници мировне мисије Европске заједнице који су били присутни на месту експлозије приликом разминирања у Жрновници.

У 12.00 сати, у великој сали Центра високих војних школа одржан је састанак са свим старешинама, а састанку је председавао генерал Младенић који је истакао да се посебна пажња поклати борбеном обезбеђењу и да командант 76. заштитног пука презузме комплетно борбено обезбеђење комплекса Лора. У свим јединицама утврдити бројно стање, успоставити дежурство и обезбедити ред и дисциплину на свим нивоима, од војника до команданта. Посебно је нагласио да нас чекају тешки задаци пресељења материјалних средстава и старешина, као и чланова њихових породица. За укрцај материјалних средстава у бродове утврдити јасне приоритете по јединицама по месту и времену: Истуреном командном месту поновити захтев за испомоћ у радној снази (80–100 људи) и испомоћ у виљушкарима за утовар; да видимо да ли један део породица може одмах да иде бродом. На крају је додао да је олакшавајућа околност то што смо сада сви заједно. Задатак нам је заједнички: материјална средства да прикупимо, средимо и иселимо, па у том циљу треба формирати добровољачке екипе који би помагали на том задатку.

На крају састанка прочитао сам наређење савезног секретара за народну одбрану, у којем је стајало да он тражи од команданата ред и дисциплину, а непослушне команданте смењивати на лицу места. Свим војницима којима је истекао војни рок, рок се продужава за четири месеца.

Састанак са командантима јединица у комплексу Лора

У понедељак, 16. 12. 1991. године, одржан је састанак са свим командантима у комплексу Лора. На састанку су анализиране обавезе које су јединице имале у фази сељења. Договорено је да се неке активности морају убрзати јер ћемо се само тако на време иселити. Направљена је динамика, направљени су и приоритети одлазака по јединицама. Договорено је да помоћним бродом иду средства и људство из Команде стана и старешине из персоналног органа.

Од јединица, посебно морамо помоћи да се гарнизон Дивуље што пре евакуише. Тренутно делимично исељен, у безбедносном смислу је најрањивији. Нагласио сам да сам о исељавању разговарао са командантом гарнизона Дивуље, потпуковником Јовом Стругаром, који је рекао да цени да бродовима „Свети Стефан“ и „Балканија“ и једним помоћним бродом, уз направљене две туре на релацији Дивуље–Бока, може извршити комплетно пресељење, уз услов да временске прилике то дозволе. То значи да би се до 18. 12. завршила комплетна евакуација гарнизона. Да он тренутно има 50% празних објеката и да би их могао предати Кризном штабу. Пренео сам потпуковнику Стругару да командант адмирал Миле Кандић инсистира да се морају укрцати средства која припадају Поморском одреду за спасавање, а налазе се у Дивуљама: сидра, плутаче, ланци, танкови и цилиндри, и да се код евакуације моторних возила предност да возилима совјетског порекла. Старешинама сам посебно нагласио да адмирал Кандић тражи да се у бродове не смеју крцати возила која припадају старешинама које су побегле из Лоре, у противном све ће бити враћено, да он има информацију да се по комплексу Лора краду ствари и да се са возила која припадају „побегуљама“ скидају делови. То треба енергично спречити и да сва средства која се исељавају са Козјака, морају ићи у Лору. Посебно је нагласио да ће из Боке послати 500 пушака 7,9 мм и одређену количину муниције како би испунили делимичну обавезу по уговору о враћању наоружања Територијалне одбране.

Посета супруге и ћерке

У уторак, 17. 12. 1991. године, у комплексу Лора посетиле су ме супруга Ана и ћерка Мирјана. После дужег времена сам их видео и са њима поразговарао. У њиховом присуству остао сам збуњен, понестајало ми је идеја за разговор. Стално ми се у глави вртела мисао како ће оне изаћи и да ли ће бити проблема. Имао сам у виду да су ми саслушавали ћерку у станици милиције и говорили јој: „Ти као грађевински инжењер градиш, а твој отац руши Сплит и Хрватску“, да сам преко средстава информисања у Сплиту већ био проглашен непожељном личности, да сам ја тај који је наредио да се гранатира Пула. Пред мисијом Европске заједнице и представницима Кризног штаба за Далмацију, тражио сам да ми се заштити породица. Заиста, они су то поштовали, упутили су своје људе у обилазак моје породице и пред мисијом Европске заједнице саопштили да је моја породица жива и здрава и да је нико не дира. У разговору са супругом и ћерком нисам се могао отарасити тих мисли. Размишљао сам да су најсигурније када су у стану. Посебно сам им наглашавао да се ситуација смирила и да се надам да ће све ово бити завршено за неколико дана и да ћемо отићи за Боку. Испратио сам их. Мисли ми навиру у прошлост. Када смо се као породица 1975. године, после дванаест година проведених у Скопљу, преселили у Сплит, колико смо се радовали и били срећни што смо дошли на море и што смо близу мог родног краја Кистања. Поверовали смо да се живот одвија по нашим плановима: ћерка је завршила Грађевински факултет, син је четврта година на Медицинском факултету. Међутим, у релативно кратком времену, сва наша маштања и снови о животу у том граду преко ноћи су се променили. Морамо се помирити са чињеницом да више не припадамо том граду и да живот морамо започети из почетка на неком другом месту. У том лудилу запитао сам се колики сам ужас, бол и неизвесност нанео својим најдражима и да ли ћемо као породица имати памети, снаге и мудрости да успешно изађемо из тог стања.

Поново застој са исељавањем и уцене

У среду, 18. 12. 1991. године, настављени су радови на укрцавању материјалних средстава на бродове. У Дивуљама се укрцавају средства на брод „Свети Стефан“ и на ПО-92. Утоварају се моторна возила ТАМ и топови. У луци Лора утоварају се средства Школског центра у брод „Венус“.

Око десет сати, генерала Младенића и пуковника Бјелановића позивају из Кризног штаба за Далмацију и траже да се прекину сви радови у вези са евакуацијом. Траже састанак у 17.00 сати на којем ће присуствовати и представници мировне мисије Европске заједнице. Састанак је почео у заказано време. Представник Кризног штаба Миљенко Скоко (бивши заставник ЈНА који је радио у Оперативном центру Жрновница) каже да морамо расправити шта је покретна, а шта непокретна имовина, јер се приликом напуштања објеката скидају склопови и агрегати који не спадају у покретну имовину и износи пример скидања агрегата у касарни Драчевац, који је намењен за аутоматско укључивање у случају престанка спољног напајања.

Одговорио сам да смо питање покретне и непокретне имовине давно рашчистили, и пре потписивања Житничког споразума. „Реците ви нама шта хоћете са поновним покретањем овог питања? Никакви нови договори о овим питањима не долазе у обзир. Морате имати у виду да услед разних зачкољица које постављате, ми каснимо са реализацијом Споразума који су потписали и ваши највиши органи власти. Неиспуњење преузетих обавеза значило би само нова сукобљавања, а коме то треба?”

У међувремену, око 18.00 сати пристигла је информација о догађају у објекту у Жрновници од 15. 12. 1991, када је наших неколико људи повређено приликом разминирања. Представници мисије Европске заједнице који су били присутни том догађају, поднели су извештај у којем је стајао след догађаја: „У 11.35 сати, господа из Југословенске народне армије у минском пољу и официр за везу Збора народне гарде сложили су се за паузу ради доручка, а тим Европске заједнице оставио их је да сами ручају јер се у том времену ништа није радило. У 13.05 сати речено им је да је дошло до експлозије у минском пољу, где је био присутан и мајор Бурић. Возач и чланови за разминирање окупили су се око клупе за ручак. Да ту постоји мина, нико није знао. Члан Збора народне гарде враћао се да и он поједе свој ручак, био је удаљен око 15 метара од клупе када се догодила експлозија. Рањеници су пребачени у Болницу на Фирулама. Чекали смо чланове Југословенске народне армије као стручњаке и чланове лакше озлеђене да се врате, али до 16.00 сати нико није дошао. Ми смо затим отишли на минско поље са Барбарићем и официром за везу Збора народне гарде Лазићем, били су и други хрватски војници. Нашли смо кратер пречника 60 цм и дубине 20 цм и око тог места

било је разбацане хране и опреме. У близини кратера, потпуковник је демонтирао две мине, а трећу је демонтирао стручњак Југословенске народне армије. Мисија Европске заједнице сматра да су људи који су радили на разминирању били непажљиви и шетали се по том простору, несвесни да је то минско поље. Овај извештај је привремени – усмени, а ви ћете добити писмени.“

Генерал Никола Младенић захвалио је представницима Европске заједнице и рекао да је њихова информација о том догађају слична нашој, али указује да је мина морала бити са појачаним експлозивом.

Овај састанак је два пута прекидан због супротстављених ставова према разлозима зашто се толико касни са евакуацијом. Рад је настављен у 22.00 сата, а завршен је око поноћи.

На крају састанка, хрватска страна поставила је своје захтеве у писменој форми: котловнице у подстаницама (пекари, праоници и хемијској чистионици, кухињи); артиљеријски тренажер; агрегати у касарни Драчевац; аудио-визуелна опрема; комплет опреме у згради А1, А2, Б2/2, Д1; комплетна имовина на радиорелејном чворишту Козјак; торањ и барокомора у Дивуљама; да им се у што краћем времену врати наоружање и муниција Територијалне обране.

Генерал Младенић је одговорио: „На торњу у Дивуљама узето је оно што је покретна имовина, барокомора је већ однета за Боку. У Институту за поморску медицину имате две коморе са по осам лежаја, а и ПС-12 има комплетну барокомору. У погледу средстава на радиорелејном чворишту Козјак, она су у надлежности Савезне управе за контролу лета, а од Управе веза имамо сагласност да вам дамо све уређаје из рада на том објекту, а већ сте узели средства из Жрновнице, Велебита, Кука 1, Рота Пељешац, Балканске и Дугопоља. У погледу других ваших захтева у кухињским блоковима и интендантским радионицама, посебно ћемо размотрити и дати вам одговор.“

Разматрање дисциплине у јединицама у комплексу Лора

Дана, 20. 12. 1991. године, генерал Младенић и ја обишли смо цео комплекс Лора. Затеченим стањем нисмо били задовољни. У јединицама смо уочили неред, јавашлук и крађу, посебно у дисконту који је био комплетно девастиран и покраден. Закључили смо да под хитно одржимо састанак са командантима у послеподневним сатима.

У 16.00 сати одржан је састанак са командантима јединица. Генерал Младенић је дао неколико уводних напомена, у којима је био врло критичан у односу на затечено стање у преподневном обиласку јединица. Ја сам изнео и уједно и апеловао на то да имамо у виду да смо тек мали број јединица евакуисали, а остали су: Морнарички електронски завод; скоро цео Школски центар; 404. морнаричка позадинска база и средства Санитетског одреда. Дивуље и Козјак нисмо иселили. „Имајте у виду и да 700 породица очекује нашу помоћ приликом исељавања, а чули сте да нам је остала и велика количина материјалних средстава за евакуацију. Немојмо ми да заоштравамо ситуацију у овом тренутку, јер нам је синоћ Кризни штаб јавио да им је погођен брод „Финац“ који је спреман за испоруку страном купцу, а чија вредност износи око 350.000.000 долара“.

Ја то не могу да проверим, а знам да у Сплиту имају велики број неконтролисаних група, посебно хрватских оружаних снага.

Командант Заштитног пука потпуковник Миодраг Миладиновић истакао је: „Најмање се то односи на моју јединицу, која се у сваком погледу доказала у касарни Драчевац. Из борбене истурене станице је синоћ уследила жестока тромблонска ватра. У позадини брода „Финац“ стоји дизалица одакле се упућују снајперски хици, а снајпери делују и из борбене истурене станице и данас нас одатле туку.“

Капетан прве класе Пејић каже: „Ја мислим да смо ми до сада поштовали фер-плеј и то до наивности. Војници који су дошли из Команде Војнопоморске области не праве никакве проблеме у Лори. Недисциплина и јавашлук долази од војника-морнара и старешина које смо ми затекли у Лори. Они се свакодневно опијају из дисканта који су скоро опљачкали. Ту 'руљу' треба спречити!“

Потпоручник Божић: „Војници-морнари који су на обезбеђењу долазе код нас и траже муницију, двогледе са ласерским уређајима“. Пита да ли у Центру високих војних школа или 404. морнаричкој позадинској бази има тих средстава, ако има, да се изврши њихова прерасподела.

Капетан корвете Јокић из састава Флоте, подморничар, каже: „Нисам задовољан организацијом исељавања породица, осећамо се запостављени, а ми смо спремни да иселимо 35 породица, чекамо возила. Имам утисак да људи у комисији за исељење

породица не раде добро, комисија се скоро никако не састаје, а само круже неке цедуљице. Немам војника за пресељење. Молим вас за дванаест војника из Заштитног пука."

Састанак смо завршили одлуком да 86. заштитни пук преузме службу на капији и да ће та јединица морати да поднесе највећи терет у вези са пресељењем породица. Одржаће се састанак са председником комисије за исељење, пуковником Познановићем, где ћемо изанализирати ту проблематику и од тог тренутка, па убудуће, сваки дан у 18.00 сати анализираћемо задатке који су у току дана реализовани.

Анализа рада комисије за пресељење породица

У недељу, 22. 12. 1991. године, анализирали смо рад комисије за пресељење породица. На почетку састанка истакао сам да не смемо дозволити да ниједна породица која тражи да се исели, буде ускраћена. Приоритете приликом исељавања имају породице старешина које се налазе у јединицама Флоте на укрцању, ту мислим и на њихова моторна возила која се налазе у Лори (има их двадесетак). Никаква самовоља у вези са приоритетом сељења неће се толерисати, за то је одговоран председник комисије за исељавање.

Пуковник Боро Познановић, председник комисије, истакао је: „Имамо пријављено 428 породица за пресељење, до сада смо преселили 220 или 51,40%. Међутим, треба имати у виду да се један већи део породица сели у властитој режији и да број пријављених за пресељење није коначан. Што се тиче примедби представника Флоте на рад комисије, направљен је пропуст када се одређивао састав комисије за исељавање. Није укључен представник Флоте, то ћемо сада исправити. Добро је што је Команда донела одлуку да од данас, сваки дан анализирамо проблеме у вези са исељавањем. Данас смо пребацили 25 породица. Проблеми које треба решити јесу: како поступати са насилно усељеним становима; треба формирати седам радних група и за њих обезбедити пратњу представника Европске заједнице и Министарства унутрашњих послова; покућство извући испред станова где се врши укрцај у возила, тако би се убрзало укрцавање у возила; до сада смо имали два прекида у сељењу четири стана од стране Кризног штаба и то је један од разлога зашто се касни; имали смо на располагању возила шлепере, они се не могу свугде користити, отежано је њихово маневрисање и зато избегавамо да их користимо. На крају, с обзиром на то да ми за пресељење

користимо највише моторна возила са ознакама ЈНА, потребно је да се спрече провокације, да се чланови мисије Европске заједнице налазе на свим пунктовима укрцавања."

По подне је позвао командант адмирал Кандић. Интересовао се како иде са укрцавањем материјалних средстава и који су проблеми у сељењу породица. Наредио је да се ни случајно не забораве укрцати три трафо-претварача намењена за велике патролне бродове, а која се налазе на лукобрану у Лори. Да се убудуће, како се средства укрцавају на поједине бродове, њима упућују и старешине јединица којима та средства припадају. Ту мисли и на Команду стана, њена средства и старешине „јер вам они ту сада нису неопходни."

Састанак са командантима јединица

У понедељак, 23. 12. 1991. године, истакнуто је да у луку Лора упловљавају бродови за укрцавање, а на њима се налазе и празна возила за пресељење породица.

- Брод „Алба“ упловљава са 37 моторних возила која смо наменили за пресељење породица и део старешина команде – персоналци, а затим ћемо у брод укрцати храну из 404. морнаричке позадинске базе.
- Брод „Хармонија“ је празан и одмах приступити његовом пуњењу материјалним средствима из Центра високих војних школа Ратне морнарице.
- Брод ПО-93 наменили смо да се пуни средствима Команде Војнопоморске области са старешинама потпуковником Слободаном Вукомановићем и заставником Скалетом.
- Брод „Фрауке“ упловљава у Лору око осам сати са 32 моторна возила. Намењен је за моторна возила 272. ауто-батаљона која му нису потребна. Са овом јединицом одлази њен командант мајор Ранко Матијевић. У овај брод ће се укрцати и средства која ће сутра стићи са радиорелејног чворишта Козјак, као и средства Морнаричког електронског завода.

Данас је комисија за враћање наоружања Територијалне одбране радила у пуном саставу.

Анализа дневних активности:

- Председник комисије за сељење породица износи да је до сада пребачено 300 породица, а за сутра су планирали 100 моторних возила за пресељење породица. У гарнизону Пло-

че имамо пријављено за селидбу 20 породица и зато ће нам требати 30 моторних возила. За гарнизон Сплит из састава 404. морнаричке позадинске базе за десет породица, из пука везе за десет породица и моторна возила за шест породица, укупно нам за Сплит треба 26 моторних возила.

- Управнику 404. морнаричке позадинске базе, капетану бојног брода Павлу Пантићу, за пребацивање одеће, хране и намештаја потребно је 80 моторних возила. Заједно са 272. ауто-батаљоном, у јединици има: девет официра, 12 млађих официра и 83 војника.
- Директор Морнаричког електронског завода, пуковник Светозар Живковић: „До сада сам укрцао средства на три моторна возила, а на три обављам укрцај. Када завршим укрцај на свих шест, укрцаћу их на брод 'Фрауке'. На помоћи имам шест војника-морнара које ми је дао капетан бојног брода Илија Милетић. Интендантску опрему из Морнаричког електронског завода преузима 404. морнаричка позадинска база.“
- Командант 92. оперативног центра, капетан бојног брода Илија Милетић, каже да његово бројно стање износи три официра, осам млађих официра и 20 војника-морнара. „На осам моторних возила укрцана су средства Центра и све је на палетама. За селидбу се пријавило девет чланова породица и потребно ми је 15 камиона.“
- – Командант 332. пука везе, потпуковник Миливоје Петровић: „Бројно стање у јединици: у Лори имам 16 старешина и 32 војника. Радиорелејно чвориште са Козјака данас је исељено и није било проблема, са четири моторна возила стигли су четири старешине и 53 војника. Укупно бројно стање пука везе јесте 105 људи. Приликом повлачења људства са Козјака, једва смо појединце спречили да не девастирају објект у знак револта због дуготрајног држања под блокадом. У јединици имам пет моторних возила, а једно сам укрцао на брод 'Фрауке'. За потребе наоружања и друге опреме потребно ми је још моторних возила.“
- Командант 86. заштитног пука, потпуковник Миладин Младеновић: „Тридесет два моторна возила могу одмах да пошаљем бродом, а остаје ми још 41 моторно возило у јединици, а да подмирим све своје обавезе, потребно ми је још шест моторних возила.“

Моја породица напушта Сплит после 16 година

У уторак, 24. 12. 1991. године, настављају се активности у вези са исељавањем породица и материјалних средстава. За исељавање породица у граду, укључујући и моју породицу, ангажовано је 57 моторних возила. Председник комисије пуковник Познановић извештава ме да су поједине породице одустале од исељавања, поједине су се преселиле у властитој режији, а неки су продали ствари које су имали у становама и немају шта да селе. Наредбујем да комисије за исељавање наставе свој рад до даљег, да у резерви имају 10-15 моторних возила за случај да треба интервенисати. Породице из гарнизона Плоче и Сињ да се иселе бродом „Балканија“ 27. или 28. 12. 1991. године.

Договорио сам се са председником Кризног штаба Пуљићем да ће наша екипа 26. 12. извршити разминирање унутар објекта на Козјаку, а он ми се жали и пита зашто на објекту има девастираних ствари. Одговорио сам да увек има појединаца које је после пет месеци живота у нехуманим условима, тешко спутати.

У 15.30 сати у Лору су стигле моја супруга Ана и ћерка Мирјана са три моторна возила у којим је био укрцан намештај. Рекле су ми да су им приликом утовара намештаја помагале комшије, пензионисани пуковник Петар Хуре, његова супруга и син Теодип, електроинжењер, и његова жена Пепица. Посебно се залагао приликом пресељења пензионисани потпуковник пилот Стеван Бурсаћ. Супруга и ћерка су се после кратког задржавања у луци Лора укрцале на немачки брод „Фрауке“, који је испловио пут Кумбора. У тим тренуцима тешко је рационално размишљати. Са једне стране је задовољство што после синовог одласка за Београд, оне одлазе пут Црне Горе, где ће наћи сигурност и безбедност за сопствени живот. Њихов одлазак схватио сам само као крај пута и агоније коју је породица преживела у овом граду, од мог доласка из Книна у гарнизон Сплит јула 1991. године. Од тог времена, само сам им наносио бол и патњу. Ћерка Мирјана је остала без посла, а син Зоран морао је због мене и створеног притиска од особља на Медицинском факултету да се испише и крене за Србију. Из Сплита је ишао у колони мисије Европске заједнице и чланова Команде Војнопоморске области, која је ишла на преговоре у Житнић. У Житнићу су га преузели моји сарадници из Книнског корпуса, генерал Ратко Младић и пуковник Здравко Толимир, и пребацили га до Книна.

Тако је моја породица отишла на три стране са великом неизвесношћу како ће се све завршити и када ћемо се коначно спојити.

Анализа стања у јединицама

У среду, 25. 12. 1991. године, са генералом Младенићем обишли смо бродове у којима се утоварају материјална средства. Интервенишемо на лицу места где уочавамо да има застоја и да је слаба организација допремања средстава до брода. Обилазимо и комисију која ради на предаји наоружања Територијалне одбране. Наређујемо председнику комисије пуковнику Мићи Оровићу и његовом заменику потпуковнику Драгољубу Анђелковићу да нам сачине спискове наоружања које су предали, и шта они још потражују: „У предају наоружања Територијалне одбране укључите и стрељачко наоружање које је стигло са радиорелејног чворишта Козјак, осим личног наоружања старешина.“

Обилазимо и комисију за пресељење породица. Пуковник Боро Познановић, председник комисије, каже: „До сада је 735 породица пријављено за пресељење, а пресељено је 572 породице. У војној организацији пресељено је 360 војних осигураника. Остало је још 167 за пресељење. Од тог броја, 135 су активна војна лица и грађанска лица и 25 пензионисаних војних лица и шест грађанских лица. Они који су се изјаснили за пресељење 62, желе да се преселе у унутрашњост и 63 за Боку, а 42 нису још дефинисали место одласка. Обиласком станова утврдили смо да 80 станова није још спремно за пресељење. Насилно је заузето – усељено 45 станова.“

Генерал Младенић и ја анализирали смо стање безбедности комплекса Лора, с обзиром на то да је смањено бројно стање због одласка делова јединица. У комплексу Лора укупно имамо 545 официра, подофицира, војника-морнара и цивилних лица. Закључили смо да добром унутрашњом организацијом можемо ефикасно руководити и командовати у случају безбедносног угрожавања комплекса Лора.

Састанак са Кризним штабом за Далмацију

У петак, 27. 12. 1991. године, одржан је састанак са представницима Кризног штаба за Далмацију, који је предводио председник Звонимир Пуљић. На почетку састанка одмах је изашао са ставом: „ЈНА не поштује Споразум који је договорен од највиших

органа Републике Хрватске и Југословенске народне армије." Био је изричит у захтеву да ће они блокирати луку и прекинути даљу евакуацију јединица Југословенске народне армије уколико се не убрза предаја наоружања и муниције Територијалне одбране. „Све мора бити завршено два дана пре вашег одласка из Сплита."

Ја сам г. Пуљићу одговорио: „Нема потребе да се сада уцењујемо и да претимо поновним блокадама. У предаји наоружања и муниције Територијалне одбране доста смо одмакли. Сада смо у ситуацији да ваши и моји органи који раде на примопредаји, сачине стварне листе дуговања наоружања и муниције који су спорни. И да нам они предложе начин решавања проблема, укључујући и компензацију појединих средстава. Морате схватити да је у Лори изгорео један објект у којем су била заједно смештена ваша и наша средства, наоружање и муниција. То је виша сила. Коначно, ви знате да имамо наоружање и муницију на два попршта, Вису и Ластову, а која нису предмет сељења, а можемо узети у обзир и ту варијанту да укључимо и њихова средства."

Господин Пуљић је одмах реаговао: „Не долази у обзир никаква компензација, него морате да испуните преузету обавезу из Споразума и да вратите наше наоружање и муницију. То што је заједнички објект са средствима изгорео, ми не признајемо, ми сумњамо како је дошло до тог пожара и наша ће стручна комисија то испитати."

Разговор са председником Кризног штаба у вези с блокадом лука

У суботу, 28. 12. 1991. године, у девет сати имао сам дуг разговор са председником Кризног штаба Звонимиром Пуљићем. Питао сам га због чега опет уводе блокаду на испловљење бродова из Лоре. Пуљић је одговорио да ми је претходног дана наговестио ту могућност и да ће се консултовати са својима у штабу. Они су то урадили и донели одлуку да ће данас блокирати луку јер ЈНА не испуњава своје обавезе из Споразума. Ја сам га упозорио да смо се јуче договорили да направимо листе дуговања и да заједнички то размотримо. И да сам јутрос на Истурено командно место на Вису упутио потпуковника Драгољуба Анђелковића да на упоришту сагледа стање наоружања и муниције, како би могли да наставимо активности у вези са примопредајом нао-

ружања ТО. „У заједничком је интересу да се не прекидају радови исељења јединица Југословенске народне армије када се активности добро одвијају. То смо јуче у разговору заједнички констатовали.“ На крају разговора договорили смо се да се чујемо следећег дана, а он ће о садржају нашег разговора упознати адмирала Летицу.

У комплексу Лора наставили смо да укрцавамо материјална средства на бродове.

У 18.00 сати одржан је састанак са командантима јединица и председницима комисија. Њихов извештај је гласио:

- Управник 404. морнаричке позадинске базе, капетан бојног брода Павле Пантић: „Средства се укрцавају по плану. У јединици, заједно са 272. ауто-батаљоном, има седам официра, девет подофицира и 72 војника-морнара.“
- Командант 86. заштитног батаљона, потпуковник Миодраг Миладиновић: „У јединици је стање добро, борбено обезбеђење Лоре је под контролом. Укупно бројно стање јединице: 193 старешине и војника.“
- Командант 332. пука везе, потпуковник Миливоје Петровић: „Бројно стање у јединици: 100 старешина и војника.“
- Представник Флоте: „Флота има 12 официра, 14 млађих официра и 24 морнара, укупно 50 људи.“
- Представник Центра високих војних школа, капетан фрегате Николић каже да има четири официра и 12 морнара.
- Команда Војнопоморске области има 46 старешина.
- Председник комисије за исељавање, пуковник Боро Познаниновић, истиче: „Јуче је исељено 44 породице, ангажовали смо 53 војна моторна возила, десет моторних возила вратила су се празна јер нису имала шта да селе. До сада смо иселили 408 породица војних осигураника, од 720 које су биле пријављене. Предлажем да комисија настави са радом све док има и последњих захтева за пресељењем, а то је у духу командантовог наређења да се не сме оставити ниједна породица.“

*Кризни штаб јавио да прихвата наш предлог
и да се луке неће блокирати*

У недељу, 29. 12. 1991. године, г. Звонимир Пуљић јавља да су се на састанку Кризног штаба договорили да неће блокирати Луку,

али ће будно пратити обећања која смо дали јуче у разговору са Бјелановићем.

После подне је извршен обилазак комплекса Лора, укључујући и појединачне објекте. У екипи за обилазак били су: генерал Никола Младенић, пуковник Мирко Бјелановић и потпуковник Миодраг Миладиновић. Током обиласка наишли смо на један затворени објекат, силом смо га отворили и у њему затекли комплетан магацин који је био пун опреме, укључујући наоружање и муницију. Установили смо да је то магацин који је припадао Центру високих војних школа. Генерал Младенић био је изненађен када је то видео. Када смо се вратили у Команду, генерал је одмах известио команданта на Истуреном командном месту Милета Кандића о нађеном наоружању и муницији у магацину ратних резерви.

Приликом обиласка јединица, учили смо да се врши безобзирна пљачка, од хране до скуних техничких средстава, укључујући и моторна возила која се укрцавају на помоћне бродове, а која су припадала бившим старешинама које су напустиле Југословенску народну армију. Старешине које су затечене у крађи одмах ду приведене у Команду, где су им узете писмене изјаве. У управној згради Центра високих војних школа, на улазу смо затекли војника-полицајца. Генерал Младенић је тражио старешину. Појавио се један млађи старешина, гологлав и без чинова. Лично сам га упозорио на то што нема чин и рекао му да се среди и изиђе пред генерала и његове сараднике. Отишао је, обукао горњи део одеће, али опет без чинова. На моје питање зашто не носи чин, одговорио ми је да се тако носе све старешине Војне полиције. На питање да ли је старешина по уговору, одговорио је: „Боже сачувај, никад.“ Заједно смо ушли у прву собу која је била у тоталном нередy. На упит генерала Младенића зашто је то тако, дрско је одговорио: „Зашто ви мене провоцирате? Ја сам овде на положају.“ Ушли смо у другу просторију и затекли још већи хаос. Генерал Младенић пита старешину: „Па какав је ово свињац?“ Старешина му одговара: „Не знам ја, то су урадили резервисти.“ Пошао је према генералу уносећи му се у лице и нешто је гунђао, а видело се да је спреман да га удари. У том тренутку умешали смо се ја и потпуковник Миодраг Миладиновић, командант заштитног пука који је на и генералов и мој позив дошао да види стање у јединици. Стање се смирило. На излазу из управне зграде Центра високих војних школа, потпуковник каже генералу:

„Видите да војска више овде не може издржати, превише су напети и нервозни. Општи је мој став да војници Војне полиције немају контролу од претпостављених, у више наврата затекли смо их у крађи.“ Тако је овај обилазак завршио у немилој сцени, која је лако могла да измакне контроли и нанесе непроцењиву штету у систему војне организације. Старешина из Центра високих војних школа код кога је нађено заборављено наоружање и муниција, по наређењу команданта Војнопоморске области, адмирала Кандића, морао се вратити из Боке да то регулише. Ову епизоду са магацином ратних резерви командант Центра високих војних школа никада није могао да опрости генералу Младенићу и мени. Био је убеђен да смо ми допринели да се мора враћати, иако лично нисмо предлагали такво решење.

Поново ултиматум о блокади луке Лора

У уторак, 31. 12. 1991. године, у Команду је стигла депеша Кризног штаба, у потпису Звонимир Пуљић. У депеши је стајало: „Због непоштовања Споразума и неиспуњених обавеза о враћању муниције и наоружања Територијалне одбране, а које сте отели од јединица и штабова Територијалне одбране, забрањује се испловљење свим бродовима из луке Лора.“ У депеши је стајало и да у бродове који напуштају луку Лора крцамо и аутомобиле бивших „часника“ Југословенске народне армије, а сада њихових припадника.

У име Команде Војнопоморске области, одговорио сам: „Ми све радимо да поштујемо обавезе које су назначене у Споразуму, али постоје објективне околности које нас спречавају да их реализујемо у тако кратком времену. Свакодневно радимо да обавезе о повраћају наоружања Територијалне одбране решимо. Међутим, морате имати у виду да је до нестанка муниције и наоружања дошло у заједнички чуваном складишту које је изгорело у пожару. За ваше стално прозивање да смо вам отели муницију и наоружање Територијалне одбране, морате схватити да је оно дошло на чување у складишта Југословенске народне армије по одлуци Председништва СФР Југославије, у којем су седели и ваши представници. Што се тиче отимања, имајте у виду које сте све количине наоружања и муниције ви отели од јединица и установа Југословенске народне армије, које сте под борбом узели, иако влада Хрватске никада званично није прогласила ратно стање. Што се тиче особних возила сада ваших ‘часника’,

она ће бити враћена првим транспортом из Бара за Сплит. Предлажемо вам да не заоштравамо ситуацију када се највећи део јединица и породица војних лица иселио из гарнизона Сплит. Ми смо нашој служби дали задатак да направи детаљну анализу наоружања и муниције Територијалне одбране. Анализа треба да покаже шта је враћено и шта није враћено.“ Депеша је достављена Кризном штабу и Команди Војнопоморске области на Истуреном командном месту (Вис) на знање.

Генерал Младенић и ја договорили смо се да ми наше активности на сељењу и укрцавању на бродове не прекидамо. Одлучили смо да све старешине и војници 332. пука везе иду за Боку, а да остане само људство које је потребно за опслуживање и одржавање система веза. Такође, направили смо списак старешина Команде које иду за Боку: пуковници Никола Девић и др Томислав Новаковић; потпуковници Никола Кнежевић, Милојковић, Радоје Шћекић, Никола Сарацић, Марјан Сарајлић, Богосав Ћирић, Слободан Јовановић, Златко Ковач, Ђуро Јанић, Јово Вуковић, Иван Херак и заставник Левић. Из Комаде Флоте да иду сви, осим капетана Шукрија и двојице морнара. Из 404. морнаричке позадинске базе да иду сви, осим куvara, пекара и неколико старешина које ће одредити управник базе.

У вечерњим сатима окупили смо старешине и у Управи Центра високих војних школа дочекали Нову годину. Међу присутнима је владала чудна атмосфера и нека унутрашња напетост. Више њих је понављало да се ова агонија само већ једном заврши. Неки су наглашавали и присећали се времена када су у другачијим околностима прослављали дочек Нове године, посебно у присуству својих породица. Ту чудну атмосферу умногоме је разбио потпуковник Душан Микећ, који је свирао хармонику и певао.

Извештај команданту Војнопоморске области на

Истуреном командном месту о стању дугујућег наоружања

Првог јануара 1992. године, у среду, доставили смо Команди на Истуреном командном месту извештај о стању дугујућег наоружања Територијалне одбране. У извештају стоји да дугујемо:

1. Пиштољ 7,62 мм710 ком.
2. Пиштољ 7,65 мм150 ком.
3. Пиштољ трофејни разни41 ком.
4. Аутомат 7,62 мм513 ком.

5. Аутомат трофејни 11,43 мм	16 ком.
6. Аутоматска пушка АП 7,62 мм (без затварача)	81 ком.
7. Полуаутоматска пушка ПАП 7,62 мм (без затварача)	91 ком.
8. Пушка 7,9 мм снајпер	34 ком.
9. Пушка 7,62 мм снајпер	13 ком.
10. Пушкомитраљез ПМ 7,9 мм М53	5 ком.
11. Минобацач МБ 60 мм	3 ком.
12. Минобацач МБ 82 мм	2 ком.
13. Противавионски топ 20/1 мм	1 ком.
14. Противавионски топ 20/3 мм.....	4 ком.

Напомена: Уколико сте сагласни да им понудимо као компензацију вишкове наоружања из наших складишта, и то: полуаутоматска пушка ПАП 7,62 мм 91, ком; пушке 7,9 мм М48 160 ком; карабин ловачки 7,62 мм 13 ком; пушкомитраљез ПМ 7,62 мм један комад; ручни бацач РБ М57 25 ком; минобацач МБ 120 мм један комад. Истичемо да нам није јасно по чијем је наређењу онеспособљено наоружање за које недостају затварачи. Такође, наглашавамо да је командант гарнизона Дивуље, потпуковник Стругар, део наоружања штабова и јединица Територијалне одбране из Сегета и Дивуља транспортовао за Боку. Уколико постоји могућност да се њихово наоружање врати, брже би решили насталу ситуацију са Кризним штабом за Далмацију.

Данас је брод „Венус“ испловио из луке Лора без проблема.

Последњи састанак са командантима јединица

У четвртак, 2. 1. 1992. године, одржан је последњи састанак са командантима јединица и установа са циљем да утврдимо колико људства и материјалних средстава имамо за укрцај на бродове „Албу“ и „Свети Стефан“. Команданти су изнели:

- Управник 404. морнаричке позадинске базе у јединици има четири официра, три млађа официра и 64 војника-морнара. Укупно за укрцај 71 човек. Од средстава има једну дизалицу, два виљушкара, шест моторних возила и два путничка возила.
- Командант 86. заштитног пука за укрцај има 26 старешина и 152 војника. Укупно 178 људи. Од средстава за укрцај има осам моторних возила.
- Команда 332. пука везе за укрцај има осам старешина.

- Флота за укрцај има три старешине.
- Центар високих војних школа Ратне морнарице „Маршал Тито“ за укрцај има 16 старешина.
- Команда Војнопоморске области за укрцај има 36 старешина.

Укупно за укрцај имамо још 312 људи и 19 разних возила.

На крају састанка, генерал Младенић је истакао: „По нашем плану, ми треба да испловимо из Лоре 4. 1. 1992. године око 15 сати, уколико се нешто непредвиђено не догоди. Са сутрашњим даном, кухиња и пекара престају са радом. Комисије за предају објеката да наставе данас и сутра са радом. Уз писмену сагласност команданта Војнопоморске области, Кризног штаба за Далмацију и мисије Европске заједнице, у Сплиту остаје наш официр за везу пуковник Мићо Оровић.“ На крају састанка, истакао је: „По наређењу команданта Војнопоморске области, сутра 3. 1. 1992. године, упловиће помоћни брод са муницијом и наоружањем које дугујемо штабу Територијалне одбране. Потрудите се да га брзо искрцате.“

Јединице Југословенске народне армије коначно одлазе из Сплита

У суботу, 4. 1. 1992. године, пре испловљења из Лоре, имао сам последњи састанак са представником Кризног штаба, г. Звонимиром Пуљићем. На дневном реду била су питања невраћеног наоружања Територијалне одбране које је припадало штабовима Територијалне одбране за Далмацију, а које је било смештено у Лори. Магацин у Лори је под чудним околностима изгорео у пожару. Данима смо преговарали како да решимо то питање. У његово решавање био је укључен и Генералштаб Југословенске народне армије и командант Војнопоморске области. Друго питање које смо разматрали односило се на планове – шеме минирања Оперативног центра Жрновница, затим питање возила старешина које су напустиле Југословенску народну армију и возила које су они мобилизацијом ангажовали за своје потребе. Разговору се прикључује и генерал Младенић, а ја одлазим на брод да проверим докле се стигло са укрцавањем људства и материјалних средстава. Чекамо да дође генерал и да испловимо, време чекања се продужава, на броду расте напетост зашто се генерал не враћа, ја одлазим у Команду и видим да су упорни, да нас неће пустити да испловимо док не регулишемо питање

дугујућег наоружања Територијалне одбране. Предлажем да се направи анекс уговора којим се ми обавезујемо да ћемо им вратити дугујуће наоружање када се буду повлачиле јединице са Упоришта Вис и Ластово. Након консултација са адмиралом Летицом, пристају на мој предлог. Потписујем анекс уговора о дугујућем наоружању и муницији и обавези да ћемо га вратити по исељавању наших јединица са Виса и Ластова.

Око 17.00 сати, војници и старешине Југословенске народне армије укрцали су се на брод „Свети Стефан“ и око 18.00 сати испловили из Ратне луке Лора.

Последњи сам старешина који напушта Ратну луку Лора. Пењем се уз степенице на брод „Свети Стефан“, у мени неко чудно осећање. Зар мени припада улога да будем последњи старешина који напушта Ратну луку Лора и град Сплит? Присећам се како сам некада долазио у Ратну луку Лора, када је све врвело као у кошници, са бродовима на везу и морнарима на палуби. Напуштам Сплит у расположењу у којем се мешају радост и жалост, туга и нада, снови и празнина. На броду ми прилази заставник Светозар Марловић и каже: „Ја сам снимио и овековечио ваш улазак на брод као последњег официра Југословенске народне армије који напушта луку Лора.“

Стојим близу командне кабине брода и размишљам како је коначно, после више месеци у блокади, дошао крај агоније старешина и војника. Моји ратни другови, иако малобројни, изложени дуготрајној блокади и невиђеном пропагандном притиску, направили су прави подвиг из војничког аспекта, нису се предали паравојним структурама Хрватске и нису изневерили дату часну војничку заклетву. Дочекали су да иду у слободу, тамо где их неће нико презирати и неће претити и називати разним погрдним именима. У мени ни радости, ни туге, већ неко чудно осећање. Радост што идем у сусрет својој породици, а туга што се део моје војничке каријере завршава на такав начин. Мржњу не носим ни према коме. Ни према онима који су ме држали у условима недостојним човеку, ни према Генералштабу Југословенске народне армије који ме је држао толико времена у таквој неизвесности. Мој животни мото био је: тешко ономе ко носи мржњу у себи и испољава је према било коме.

Неславни крај службовања у гарнизону Сплит и одлазак за Црну Гору после толико дана и месеци проведених у блокираној Команди, и то од својих дојучерашњих колега и суграђана.

Из живота у блокади носим горчину, али не и било какву жељу за осветом према било коме. Понео сам велико ратно искуство које ме је ојачало и учинило спремнијим за све изазове које доноси један прљави грађански рат. Открио сам да велико зло није дошло изненада, већ да је било дугорочно планирано и организовано са највишег нивоа хрватских власти, где су великом пропагандом и манипулацијом успели да укључе и велики број грађана Сплита против Југословенске народне армије и њених припадника. Питам се да ли је понашање хрватских власти и становништва Сплита и других градова у Далмацији, где су биле лоциране јединице Југословенске народне армије, било изненађење. У једну руку – да. Рођен сам, одрастао, школовао се као професионалац, радио и стекао многе пријатеље све на територији Хрватске. Ипак, све ово што се догађало било је изненађење. Разлог мог изненађења можда лежи и у чињеници да нисам познавао историјске процесе српско-хрватских односа, већ сам одрастао у друштвеном систему који ме је обликовао по унапред зацртаним плановима. Други разлог можда лежи и у човековој природи да одбија да верује у непријатне ствари, чак и када су оне евидентне и неизбежне. Зато, ма колико се ми припремали, непријатни догађаји и несрећа увек нас изненаде. Тако је било тада, тако је и данас.

Чудно је како у блокираној Команди дани брзо пролазе. Напросто се нижу, иако се у свакодневици, осим бриге о породици, њеној судбини и потчињеним старешинама и страху за голи живот, ништа не догађа. Живео сам пет месеци у немогућим условима. У првим данима превладавала су осећања неизвесности и страха за породицу, љутње на Врховну команду која нас је довела у немогуће околности недостојне за једну организовану војску. Међутим, парадокс је то што се страх и љутња с временом потискују и нестају у таквом окружењу скученог простора и ограниченог кретања између спратова. Чак је и то кретање између спратова било ризично јер се сваког тренутка од снајперског хица могла изгубити глава. Вера да сам на правој страни помогла ми је да пронађем неку унутрашњу снагу и задржим прибраност. Осећао сам одговорност пред потчињенима који су делили исту судбину са мном. Требало их је уверити да владам ситуацијом. Присећам се времена трогодишњег рада у Команди Војнопоморске области, када је Команда врвела од старешина разних профила и различитих националних припадности. Бив-

ши команданти, начелници служби и одсека – носиоци идеје братства и јединства, а у пракси одговорни за његову примену, многи од њих су преко ноћи своју властиту политику братства и јединства одмах уградили у своју етничку припадност и националистичку мржњу према дојучерашњим колегама. Пред мојим очима се растакала и губила снага и разлози постојања једне заједничке државе, а веровао сам да делимо заједничку свест о њеном постојању. Изгледа да сам био у заблуди и да те заједничке свести о припадности једној држави није ни било, боље речено, није ни створена. Понавља се историја Првог и Другог светског рата на Балкану. Живели смо у илузији да смо изградили свест о припадности једној држави.

Верујем да је мене, а и многе друге, држала непоколебљива вера у правду и сазнање да никоме ништа нисмо учинили, осим што смо остали доследни датој заклетви у Југословенској народној армији када смо ступили у професионалну службу. Сва моја кривица и кривица мојих другова сводила се само на то што нисмо пристали да изневеримо себе и људе који су веровали у нас и што нисмо били спремни да своје професионалне способности ставимо у службу стварања неке друге државе. Годинама сам радио у Команди Војнопоморске области. Никада нисмо показивали „мишиће“, ни милитантност према локалном становништву, где год да су биле размештене јединице и установе Војнопоморске области. Својим понашањем и деловањем нисмо давали повода локалним и републичким органима да се тако понашају. Остатку старешина у Команди Војнопоморске области остала је свест и спознаја да смо према становништву и дојучерашњим радним друговима били коректни и да нисмо заслужили такав третман. То нам је давало снагу у уверење да када се човек искрено бори за правду и верује у изабрани циљ, све лакше издржи, укључујући страх, неправду и понижења.

У таквом амбијенту био сам члан преговарачког тима са Кризним штабом за Далмацију. У процесу преговора присутне су дилеме. Тешко се оријентисати. Ако се залажеш за мир у немиру рата – онда си слабић и кукавица. Ако пропагираш немир и силу – онда постајеш ратни хушкач. Да држиш обадве – не иду заједно.

Зашто толико пишем о животу у блокади? Зато што је тај чин на мене оставио највећу професионалну и људску трауму. Као професионални официр који се спремао за рат, али за рат који

ће доћи споља, нисам ни слутио да се могу затећи у блокираној команди окружен дојучерашњим суграђанима и друговима са којим сам испуњавао војничке обавезе. У тренуцима унутрашњих дилема и потреса писао сам из блокиране команде сугрузи и деци које ме све мисли прожимају, а све са жељом да бар са њима поделим унутрашње неспокојство, очекујући и надајући се да ћу код њих наћи разумевање. Блокада као чин изолације од својих најдражих и од спољњег света јесте патња коју сам морао прихватити као професионалац. Чежња за породицом и поновним сусретом давала ми је неку унутрашњу снагу, али та снага увек је у себи носила примисао да ли је то што ми се догађа стварно могуће. У блокади сам схватио да је вера у нешто неодвојиви део живота. Спознаја да никоме нисам учинио ништа лоше омогућила ми је да у сваком тренутку владам ситуацијом која се наметала у блокираној команди. Та вера и убеђеност у исправност донете одлуке да се борим до краја није ме напуштала ни у тренутку када сам добио телефонску поруку од блиског рођака (Б. Б.): „Пази се, први си на листи Хрватске демократске заједнице за ликвидацију!“ И када сам добио информацију да је у Задру у свом стану убијен Гојко Бјелановић, мој брат од стрица, иначе, мој вршњак.

Често сам у блокади размишљао и помињао давно изречене мисли: „И најкрвавијег рата човек се вољније сећа него затвора – логора.“ Зашто је то тако? У рату сваки борац мисли да је херој, чак и када то није био. Од када се воде ратови, у народу је уврежено мишљење да у њима има нешто херојско, иако је рат сам по себи прљав и бесмислен. У блокади, заробљеништву, логору, заточеништву нема ничег херојског. Има издржљивости, раздирања сумњама како си дошао, ко те довео у ту ситуацију и зашто си дозволио да се у њој нађеш. Ко год је прошао тај амбијент, а остао жив, никада није био слављен и хваљен, напротив, увек је био сумњив. Кроз живот у блокади, сваки појединац пролази малу револуцију – он се налази у фази преиспитивања. Ту се преиспитују и мењају ставови према дотадашњим вредностима које је усвојио у младости и стекао у дотадашњем професионалном животу.

Евакуација – пресељење 9. корпуса

Евакуација – пресељење 9. корпуса и његов одлазак са територије авнојевске Хрватске – Северне Далмације и дела Лике,

изазвао је код српског народа велики политички и војнички потрес. Реч је о јединици којој су припале велике заслуге у заштити српског народа на тој територији и захваљујући ангажовању овог корпуса, створена је на његовим леђима и Република Српска Крајина. Коначно, реч је о оперативној јединици која је била носилац борбених дејстава од првог дана оружаних сукоба са паравојним јединицама Хрватске. Заслугом овог корпуса извршена је деблокада дела јединица и установа Војнопоморске области у јадранском приобаљу. Због тога дајемо краћи увид у то како се и овај корпус изместио са територије Хрватске. У Хрватској су оружани сукоби попримали све веће размере, а Европска заједница укључивала се у решавање кризе, са намером да пружа добре услуге. Међутим, Европска заједница је већ 30. јуна 1991. године, а КЕБС 1. јула донео одлуку којом се тражи повлачење Југословенске народне армије из Словеније и делимично из Хрватске, уз проглашење Југословенске народне армије као агресора. У то време, Европска заједница је у југокризи играла једног од актера у сукобу. Почела је „министарском тројком“ и наставила војним посматрачима како на кризним подручјима тако и на војним објектима у Србији и Црној Гори. Посматрачка мисија имала је задатак да прати стање и развој ситуације са циљем да контролише спровођење договора и споразума који су остварени између страна у сукобу. Председништво СФР Југославије разматрало је место и улогу мисије Европске заједнице и утврдило да она не доприноси смиривању ситуације, напротив, због неједнаког третирања обеју страна у сукобу, може се рећи да су допринели распламсавању грађанског рата. Да би се изашло из зачараног круга, Председништво СФР Југославије 9. новембра 1991. године упућује предлог – писмо⁴⁶ Савету безбедности Ује-

⁴⁶ У писму Председништва Савету безбедности ОУН од 9. новембра између осталог је стајало (...) Поводом одлуке Европске заједнице од 17. децембра 1991. године, одлучили смо да вам се обратимо са следећим захтевом за подршку и заштиту од стране Уједињених нација.(...) Са великом пажњом и интересовањем пратили смо конструктивно ангажовање Савета безбедности, а посебно генералног секретара УН и његовог специјалног изасланика господина Сајруса Венса, за стварање политичких претпоставки и свих других неопходних услова и предуслова да би се што пре ангажовале мировне снаге УН у Републици Хрватској и створиле шансе да се у условима мира и безбедности нађу свеобухватна решења југословенске кризе. (...) Очекивали смо, такође да ће расплету југословенске кризе значајно допринети и ангажовање Европске заједнице и успешан ток и окончање конференције у Хагу. Међутим, досадашње ангажовање ове регионалне организације, која је обећавала добре

дињених нација за ангажовање мировних снага на територији Хрватске – Републике Српске Крајине. Тражено је да јединице мировних снага поседну тампон-зоне између страна у сукобу и омогуће повлачење Југословенске народне армије.

У књизи „Последњи дани СФР Југославије“ (стр. 408) др Борислав Јовић, тадашњи члан Председништва СФР Југославије из Србије, написао је да су одлуку о позиву трупа Уједињених нација донели он и председник Србије Слободан Милошевић. (Председник Србије није био члан колективног врховног команданта и није могао учествовати у доношењу наведене одлуке – прим. аут.). Ту одлуку убрзо ће прихватити сви чланови крњег Председништва, а са њом ће се сложити и начелник Штаба Врховне команде генерал Вељко Кадијевић.

Са предлогом и изнетим ставовима у писму Председништва, уследиће активности Савета безбедности Уједињених нација у вези са измештањем јединица са територије Хрватске, укључујући и 9. корпус који је имао своје посебне специфичности приликом исељавања и није се могао реализовати у кратком року.

Прво, у седишту Уједињених нација у Женеви, 23. новембра 1991. године, постигнут је 14. споразум о прекиду ватре који су потписали Слободан Милошевић, Фрањо Туђман, Вељко Кадијевић и Сајрус Венс. Према речима Сајруса Венса, споразум предвиђа:

А) Хрватска ће одмах подићи блокаду свих касарни и објеката ЈНА у Хрватској.

Б) ЈНА ће одмах почети повлачење из Хрватске свога особља и војне опреме из касарни и објеката и завршити тај процес у складу са програмом који је већ договорен између две стране.

услуге Југославији у разрешавању њене кризе, с временом се све више мењало и њена помоћ је прерасла у директно мешање у унутрашње односе у Југославији, подршку сецесионистичким републикама и позив и потпуно рушење и негирање ентитета и међународно правног субјективитета Југославије. (...) С обзиром на значајну улогу и ауторитет који има светска организација за очување мира и међународне безбедности, обраћамо се Савету безбедности да хитно размотри ситуацију насталу доношењем декларације Европске заједнице о признавању југословенских република као суверених држава, процени штетне последице које из тога могу произићи и у складу са Повељом Организације УН предузмe одговарајуће активности, нарочито у погледу што бржег и сукцесивног слања мировних снага у подручја кризе, где је већ остварен прекид ватре. (...). Писмо је у целини објављено у прилогу бр. 6 у књизи Почетак краја генерала Јеврема Цокића, Српска књига, Рума, 2008, стр. 466.

Ц) Они ће хитно издати налог свим јединицама под њиховом командом, контролом или под политичким утицајем да поштују безусловни прекид ватре почев од данас, 24. новембра, и обезбедиће да све паравојне и нерегуларне јединице које формално нису под њиховом контролом или политичким утицајем, такође поштују прекид ватре почев од тог датума.

Д) они ће олакшати пружање хуманитарне помоћи жртвама најновијих непријатељстава.

Лорд Карингтон ће настојати да међународна посматрачка мисија учини све што је у њеној моћи и у мандату да се осигура прекид ватре.

Изасланик Генералног секретара Сајрус Венс у тачки Б позива се на постигнути договор између две сукобљене стране. Када је и где сачињен програм и договор између две зарађене стране, из објављене књиге „Последњи дани СФР Југославије“ Боре Јовића, може се закључити да је то било 8. новембра 1991. године. Споразум потписан у Женеви 23. 11. 1991. године постаће саставни део Резолуције 721 Савета безбедности Организације Уједињених нација од 27. 11. 1991. године. У Резолуцији се, између осталог, истиче: „(...) Узимајући у обзир и писмо које је генерални секретар 24. новембра 1991. упutio председнику СБ у мисији свог личног изасланика у Југославију, како је уз то писмо приложен текст Споразума потписаног у Женеви 23. новембра 1991. године. Поддржава се изјава личног изасланика Генералног секретара дата заинтересованим странама о томе да се реализација операције ОУН за очување мира не може предвидети ако, између осталог, све стране не буду у потпуности поштовале Споразум потписан у Женеви 23. новембра 1991. (...) Одлучно позива југословенске стране да се стриктно придржавају тог споразума (...).“⁴⁷

Поводом услова за упућивање мировних снага у Хрватску – Републику Српску Крајину, 4. 12. 1991. године, савезни секретар за народну одбрану генерал Вељко Кадиевић поновно се сусрео са личним изаслаником Генералног секретара Уједињених нација Сајрусом Венсом. У разговору, тежиште је било на: „реализацији обавеза из Женевског договора од 23. новембра 1991. године, као и о техничким условима који морају бити испуњени да би се могле упутити Мировне снаге Уједињених нација у Ју-

⁴⁷ Зборник докумената из области одбране и безбедности Југославије 1990/91, Београд, 2002, стр. 560.

гославију.⁴⁸ Из Резолуције 721 Савета безбедности Организације Уједињених нација и разговора између генерала Кадијевића и Сајруса Венса јасно се види да ће за долазак снага Уједињених нација на територију Хрватске – Републике Српске Крајине и њихов распоред бити потребно времена јер је неопходно дефинисати многа питања. Зато следи Резолуција 724 од 15. децембра исте године, у којој се каже: „Савет безбедности Организације Уједињених нација прихватио је понуду генералног секретара да се у Југославију пошаље једна мања група састављена од војног особља, као саставни део континуиране мисије његовог личног изасланика, како би се наставило са припремом евентуалног започињања операција очувања мира“. Прва група официра за везу из мировних снага Уједињених нација на територију Крајине стигла је 18. јануара 1992. године. Полазећи од датих гаранција о прихватању плана, Савет безбедности је 7. фебруара 1992. године донео Резолуцију бр. 740 којом се одобравају припреме за упућивање снага у Југославију. После изјашњавања свих заинтересованих југословенских страна за мировну операцију, Савет безбедности Уједињених нација је 21. фебруара 1992. године донео Резолуцију бр. 743 којом одлучује да ангажује (Мировне) снаге Уједињених нација УНПРОФОР. Тиме су отклоњене све препреке и могло се прећи на реализацију Венсовог плана⁴⁹. Од тада почиње динамика доласка и распореда Мировних снага Организације Уједињених нација УНПРОФОР-а у заштићене зоне. Мировна операција распоређивања снага УНПРОФОР-а Уједињених нација у Хрватској у сектору „Југ“ почела је половином 1992. године. Та мисија је неуспешно окончана 1995. године.

Према Венсовом плану, рок за премештање 9. корпуса са територије Републике Хрватске био је 19. мај 1992. године. Команда корпуса издаје Наредбу Пов. бр. 651-1 од 19. 5. 1992. године, којом је регулисала начин, метод и време ликвидације материјално-финансијског пословања свих јединица и установа корпуса. Наређењем Команде 9. корпуса стр. пов. бр. 674-21 од 1. 6. 1992. године, регулише се да Зонски штаб Територијалне одбране за

⁴⁸ Исто, стр. 564.

⁴⁹ Први и основни план био је Венсов план за Хрватску, који се односио на проблеме успоставе и одржавања мира у заштићеним зонама. Венсовим планом била су четири заштићена подручја односно оперативна сектора. У зони одговорности 9. книнског корпуса смештен је био Сектор „Југ“ који је обухватао Северну Далмацију и јужни до Лике. Команда сектора „Југ“ била је смештена у Книну.

Северну Далмацију преузима зону одговорности од корпуса 2. 7. 1992. године. Команда корпуса одржала је последњи састанак са свим старешинама команде.

Важно је истаћи да 22. јула 1992. године зону одговорности од Зонског штаба Територијалне одбране за Северну Далмацију преузимају снаге УНПРОФОР-а за сектор „Југ“ са седиштем у Книну, у јужној касарни.

Посебну отежавајућу околност у време премештања јединица 9. корпуса представљао је затворени коридор кроз Босну и Херцеговину према Београду.

Ти проблеми додатно су усложнили целу евакуацију јединица 9. корпуса, због чега су тек 1. јула 1992. године напустиле територију Хрватске. Тиме је званично престало његово постојање.

Остаје историјска чињеница да је Кнински корпус у бурном времену 1990/91. године одиграо велику улогу у заштити српског народа Крајине од паравојних структура Хрватске.

Зашто су руководство Републике Српске Крајине и народ са великом резервом и отпором прихватили Венсов план?

Прво, Венсовим планом у тач. 15 било је назначено да би све јединице Територијалне одбране са особљем са седиштем у подручјима под заштитом Уједињених нација имале право да носе само лично наоружање (кратке цеви), а забрањује се ношење дугих цеви. Да јединице Територијалне одбране своје тешко наоружање тенкове, артиљеријска оруђа и системе противваздушне одбране ставе под контролу УНПРОФОР-а и Зонског штаба по принципу дуплог кључа. Одговорност за одржавање јавног реда у Заштићеним подручјима Уједињених нација преузеле би локалне и регуларне полицијске снаге и биле би одговорне органима власти на дотичној територији (Срби користе ову одредницу из Венсовог плана и формирају Посебне јединице милиције – прим. аут.).

Друго, угрожени Срби увидели су опасност тако постављених циљева у Венсовом плану, али очекивали су и гајили наду да ће њихов опстанак на вековним огњиштима безрезервно подржати Савезна Република Југославија као супотписница Венсовог плана. Када је донесена одлука и прихваћен Венсов план да се јединице Југословенске народне армије (9. корпус) повуку са територије авнојевске Хрватске, у зони одговорности корпуса узбуркале су се политичке страсти код становништва и руководства Републике Српске Крајине. Део политичког руководства и народа није одобравао такво решење и сматрао је то чином издаје и да

се намеће мимо њихове воље и да им ништа доброга неће донети (нажалост, њихове стрепње су се обистиниле – прим. аут.).

Крајишници су одлазак јединица Југословенске народне армије са тих подручја схватили као чин издаје државног руководства и руководства Југословенске народне армије. Истицали су да су њихови борци као резервисти у јединицама 9. корпуса били носиоци борбених дејстава у борби против паравојних структура Хрватске и да заслужују да сва материјална средства треба да остану на том подручју. Упућиване су понеке претње⁵⁰ да ће народ ометати евакуацију и да неће дозволити да сва техничка средства буду измештена и да остану голоруки и незаштићени. Истицали су да су и они улагали у опремање јединица Југословенске народне армије и да је праведно да та средства остану њима на располагању.

Како су снаге УНПРОФОР-а у мировној мисији извршиле свој задатак у заштити крајишких Срба, детаљно је описано у мојој књизи „Разбијање Југославије и грађански рат у Хрватској 1990/95.“, Београд, 2016. године.

Међутим, оно што је Женевски споразум – Венсов план донео јесте то да су се раније потписани локални споразуми између сукобљених страна о деблокади јединица и напуштање територије Хрватске убрзали. Раније потписани споразуми били су: Загребачки споразум 22. новембра 1991, Задарски 9. октобра 1991, Ријечки 8. новембра 1991, Житнички 21. новембра 1991. и Дубровачки 24. јуна 1992. године.

Одлуку о пресељењу Југословенске народне армије из Словеније, Председништво СФР Југославије донело је 18. јула 1991. године. Та различитост у терминима потписивања споразума – договора о напуштању јединица ЈНА из Хрватске и Словеније, а поготово из Хрватске, прави је показатељ да није било јасних политичких и војних циљева да би се одговорило на изазове у разбијању државе СФР Југославије.

Евакуација војнопоморских упоришта Вис и Ластово

⁵⁰ Претње су се оглдале у следећем: да ће блокирати све излазне путеве из РСК који воде према БиХ, и ако треба да ће се оружаном томе супротставити. Наводимо пример Кордуна: када се ЈНА повлачила, било је наређење да јединице ЈНА евакуишу и сва артиљеријска оруђа, што су Кордунаши у јединицама одбили и спречили. Шире о том догађају пише генерал Миле Новаковић у Зборнику радова бр. 2, у чланку „Кордунашки црни август“, Београд, 2011, стр. 179, у издању Удружења резервних војних старешина РСК.

Тридесетог маја 1992. године, Војнопоморска упоришта Вис и Ластово напуштају територију и акваторију Хрватске. У ланцу командовања, Војнопоморска упоришта Вис и Ластово била су под 8. војнопоморским сектором и представљала су последње јединице Војнопоморске области које су напустиле акваторију Хрватске.

Због тога што нису била под блокадом и што није било борбених дејстава око њих, биће шире обрађена. Посебно да читаоци добију ширу информацију о томе шта су Војнопоморска упоришта и каквим су материјалним средствима располагала.

Те јединице су, под организацијом капетана бојног брода Душана Ракића, начелника штаба Војнопоморске области и команданта упоришта Вис и Ластово капетана бојног брода Милана Радовића, напустиле територију и акваторију Хрватске 30. маја 1992. године.

Јединице Војнопоморског упоришта

Вис које су евакуисане

Евакуисани су: Команда упоришта; Команда стана; чета везе; пешадијски батаљон који је био Б-класификације, а поседовао је материјална средства до пуне ратне формације; артиљеријски дивизион; инжињеријска чета; АБХО вод; вод за снабдевање; интендантски вод (пекара, кројачка радионица, обућарска радионица); складиште за смештај материјалних средстава.

Из места Стонац у граду Вису, исељени су: вод за техничко одржавање (радионица) и складиште горива и мазива.

Из места Кут у граду Вису, исељено је складиште морнаричких убојних средстава, где је био смештен и један вод војника-морнара. Исељен је Дом Југословенске народне армије са неколико војника.

Из места Стончица исељен је лаки противавионски дивизион са средствима батерије топова 20 мм и батерија топова Бофорс 40 мм и тенковска чета (тенкови Т-34).

Из места Бишево (мало острво код Комиже) исељена је батерија ЗИС 76 мм.

Из Места Корита исељена су складишта за смештај пешадијске и артиљеријске муниције, минско-експлозивних средстава и АБХО средстава.

Из места Смоково исељена је обалска батерија 127 мм.

Из места Ступишћа исељена је обалска батерија 88 или 90 мм.

Сва материјална средства тих јединица извучена су у рејон Боке Которске.

На острву Вису, на брду Хум, била је стационирана и јединица Обалске службе осматрања и јављања, радарска станица са људством за обезбеђење. Та јединица је у командном ланцу била повезана са Батајницом и Дивуљама. Само су на позадинском обезбеђењу биле повезане са позадинским обезбеђењем Упоришта Вис.

Због стратегијског значаја упоришта Вис и Ластово, материјална средства (муниција, минско-експлозивна средства, погонско гориво, ратни оброци и др.) тих јединица била су ешалонирана по посебном критеријуму. Борбени комплети били су двоструко већи у односу на друге јединице Копнене војске у Југословенској народној армији. Тако је на Смокову, Ступишћу и Бишеву свака батерија имала изграђен свој тунел (тзв. поткоп) у коме су биле просторије за муницију, одмор људства и агрегат за струју. Поткопи су били затворени херметичким вратима, а унутар поткопа била је вентилација. Код свих обалских батерија, цеви топова биле су усмерене према отвореном мору – Италији.

Јединице Војнопоморског упоришта Ластово које су евакуисане

Евакуисани су: команда упоришта Ластово; вод везе; две активне чете (1. и 2.) и једна чета у резерви морнаричке пешадије; једна батерија са средствима у ратној резерви; лаки артиљеријски дивизион ПВО 20/3 мм; обалска батерија 88 мм у месту Веље море; обалска батерија 88 мм на острву Мрчара; складиште погонског горива „Јурјева лука“; инжињеријски вод; технички вод; интендантски вод; складиште минско-експлозивних средстава у месту Нижино поље; Гарнизона амбуланта и Обалска служба осматрања и јављања на брду Хум. Материјална средства и борбена снага Војнопоморског упоришта Ластово била је еквивалента једног ојачаног пешадијског пука.

Напомена: Посебно наглашавам да су морнарикотехничка материјална средства лоцирана на острвима Вис и Ластово била посебно ешалонирана. Наиме, њихове ратне резерве биле су од три до четири пута веће него код јединица на копну. Специфичност острва и размештај јединица на првој борбеној линији налагали су што већу самосталност за дужи период.

Велике количине материјалних средстава које су исељене са упоришта Вис и Ластово само су усложиле већ хронични про-

блем смештаја материјално-техничких и других средстава којих једноставно на простору територије и акваторије није било. Постојећа развијена инфраструктура у Црној Гори није могла омогућити адекватан размештај пристиглих материјалних средстава. Зато је Команда Војнопоморске области била принуђена да велику количину морнаричкотехничких средстава сместити на отвореном простору. Посебан проблем био је смештај морских мина које су биле размештене по ободима и улазу у Бококоторски залив. Постојећа радионица у Лепетанама није могла извршити толику делаборацију морских мина. Укупна слика је лоше утицала на локално становништво, код којих се јавио страх од могућих последица. Јавност је све више тражила од органа власти да се нешто предузме у том погледу.

Евакуација јединица 9. војнопоморског сектора са територије Хрватске

Тридесетог септембра 1992. године одржан је састанак између председника Савезне Републике Југославије и Хрватске – Добрице Ћосића и Фрање Туђмана. Поред осталог, договорена је демилитаризација полуострва Превлака⁵¹, а што је било у складу са Венсовим планом. Према том договору успостављене су тзв. плаве и жуте зоне⁵². То је послужило као повод да Савет безбедности 5. октобра 1992. године донесе Резолуцију бр. 779 којом се снагама Уједињених нација УНПРОФОР-у ставља у задатак да контролише повлачење Југословенске народне армије из Хрватске и демилитаризацију Конавла и полуострва Превлака. Повлачењем Војске Југославије са Превлаке као дела територије Хрватске, који јој је припао авнојевским решењем, а природно је увек припадао Боки, представљао је непосредну угроженост и губљење сваке стратешке позиције СР Југославије на мору. Иако је постигнут договор о раздвајању сукобљених страна и повлачењу јединица Ратне морнарице са територије авнојевске Хрватске у складу са донетом Резолуцијом 779, хрватска страна никада није до краја спровела договорено, није се потпуно по-

⁵¹ Превлака, полуострво је издужени оштри рт на улазу у Бококоторски залив, који представља природна географска и војностратешка „врата“ Боке Которске и повољну позицију за контролу Отранта и ширег простора Јадранског мора и као такав имао је шири значај за СРЈ.

⁵² „Плава зона“ покрива Превлаку, полуострво које се налази на улазу Боке Которске, и узани појас уз источну обалу. „Жута зона“ је демилитаризована зона са обе стране границе СРЈ и Хрватске, дубине око пет километара.

вукла, а тешко наоружање остало је унутар „жуте зоне“. Те снаге често су вршиле повреду југословенске територије. Било је и инцидентна са људским жртвама. У тим условима, Превлака је остављена као отворени дежурни проблем за дугорочно манипулисање Европске заједнице, од које ће увек долазити претње и уцене према СР Југославији. Европска заједница је наметала привремено решење које је одговарало ширим интересима НАТО-а. Демилитаризацијом Превлаке желели су да остваре циљ да поморске снаге СР Југославије не могу контролисати прилазе Бокооторском заливу, а уједно су хтели да по сваку цену елиминишу све јединице бивше Југословенске народне армије које су биле на територији авнојевске Хрватске.

Повлачење јединица 9. војнопоморског сектора са територије Хрватске одужило се, између осталог, и због тога што је тај сектор од 20. септембра 1992. године изишао из оперативне надлежности Команде Војнопоморске области и био претпотчињен, одлуком Штаба Врховне команде, и ушао у састав новоформиране 2. оперативне групе која је изводила борбена дејства у приобаљу и на територији Босне и Херцеговине. Када су се јединице 9. војнопоморског сектора повукле са територије Хрватске, у међувремену се Војнопоморска област као стратегијско-оперативна команда 9. 6. 1992. године трансформисала у команду Ратне морнарице СР Југославије. Дакле, део јединица 9. војнопоморског сектора, који се налазио на територији авнојевске Хрватске, повукао се са престанком борбених дејстава 2. оперативне групе односно општим повлачењем јединица Југословенске народне армије из Босне и Херцеговине половином маја 1992. године и престанком њеног постојања разбијањем СФР Југославије.

Потписани споразум 30. септембра између председника СР Југославије и Хрватске о демилитаризацији Превлаке и дефинисање „плаве и жуте зоне“ где се не могу наћи јединице и установе Ратне морнарице, изазвао је код становништва Херцег Новог опште незадовољство, а код старешина команде Ратне морнарице општу забринутост и бригу. Наиме, са полуострва Превлака требало је иселити: 69. морнаричкотехничку ракетну базу која је била ојачана свим средствима и људством 55. морнаричкотехничке ракетне базе евакуисане из Трбоуња код Дрниша, 86. лаки артиљеријски дивизион и технички опитни центар. Из „жуте зоне“ иселити складишни комплекс муниције и минско-експлозивних средстава у Сасовићима. Команда Ратне морнарице нашла се у

тешкој ситуацији где и како сместити та средства, посебно када се има у виду да је укупна инфраструктура на подручју бивше зоне одговорности 9. војнопоморског сектора и територије Црне Горе више него скромна. То што се хрватска страна није придржавала договора и резолуције Савета безбедности није инсистирало ни од снага УНПРОФОР-а да се Споразум реализује у целини. Хрватска страна је уз помоћ снага УНПРОФОР-а реализовала то да питање Превлаке држи отвореним.

ЗАКЉУЧАК

Војнопоморска област као стратегијско-оперативна групација намењена је за извођење борбених дејстава на Јадранском поморском војишту, заједно са јединицама Територијалне одбране и у садејству са снагама стратегијско-оперативних групација Копнене војске и Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране на приморском крилу и у појединим зонама на поморском војишту. Та специфичност захтевала је да се инфраструктура и логистичка подршка у целини морају развијати на интервидовској основи. Зато је то војиште било специфично у односу на друга војишта на простору некадашње СФР Југославије. На том војишту, плановима употребе оружаних снага била је предвиђена заједничка организованост оружаних снага и становништва у коришћењу материјалних резерви и природних капацитета територије. Пример: без помоћи јединица Ратне морнарице, насељена острва не би била способна за било какав организовани отпор, а у миру су имала велику помоћ од припадника Ратне морнарице. Зато је Команда Војнопоморске области на острвима развила посебна војнопоморска упоришта и оспособљавала их са великим степеном аутономије (до 60 дана рата), што није био случај ни на једном другом војишту СФР Југославије. Нажалост, такав концепцијски развој у рату који се догодио 1990/91. показао се као потпуни промашај. Превелики ослонац на територијалну инфраструктуру, материјална средства и људство на територији показао се као погубан за коначан исход јединица у установа Војнопоморске области.

Оперативна употреба снага Војнопоморске области била је заснована на концепцијско-доктринарним ставовима и решењима вођења општенародног одбрамбеног рата на примени општих принципа стратегије оружане борбе и стратегије општенародне

одбране, а плановима употребе снага конкретизована је њихова употреба са могућностима. Њихова оперативна употреба била је организована у непосредном садејству и везама са снагама и дејствима Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране и Територијалне одбране на Јадранском поморском војишту. Примена појединих облика оружане борбе на Јадранском поморском војишту била је условљена специфичним амбијентом у којем се изводе борбена дејства, посебно када је реч о употреби поморских снага⁵³. Међутим, укупна друштвено-политичка криза у Хрватској била је заснована на до тада невиђеној пропаганди против Југословенске народне армије. Република Хрватска је плански створила паравојне оружане формације са циљем напада на јединице и установе Југословенске народне армије. Тиме је потпуно променила планирану употребу снага Војнопоморске области. У веома кратком времену пропагандног деловања против Југословенске народне армије, становништво, посебно хрватске националности, у Хрватској прихватило је синтагму да је Југословенска народна армија агресорска војска и да мора отићи из Хрватске. Почели су невиђени притисци и на чланове породица војних лица, а било је и случајева довођења чланова породица пред војне објекте да позивају своје очеве на предају и да напусте Југословенску народну армију. Притисак на породице припадника Југословенске народне армије био је толико велики да су целе породице одлазиле, напуштајући станове и сву покретну имовину коју су годинама стицали. У тако створеној друштвеној клими, ништа боље нису пролазили ни Срби који су радили у предузећима и другим јавним местима. Били су шиканирани, отпуштани са посла, тражило се од њих да потпишу посебан документ којим ће потврдити да су лојални грађани Хрватске. Једном речи, било је нападнуто све што је носило

⁵³ У свакодневној пракси, устаљени прецизни називи за групације морнаричких снага:
– поморске снаге, као општи појам за површинске бродове, подморнице, ронилачке јединице и морнаричку авијацију;
– ударне поморске снаге за велике патролне бродове–фрегате (ВПБР), ракетне топовњаче, ракетне чамце, торпедне чамце и веће бродове наоружане артиљеријским и ракетним наоружањем;
– обалске поморске снаге за патролне бродове ограничене намене, патролне чамце, миноловце, минополагаче, десантно-јуришне чамце, противподморничке хеликоптере и ронилачке јединице;
Которске, и узани појас уз источну обалу. „Жута зона“ је демилитаризована зона са обе стране границе СРЈ и Хрватске, дубине око пет километара.

префикс српско и Југословенске народне армије. Када је 15. септембра 1991. године изведен општи напад на јединице и установе Војнопоморске области, тада је за припаднике Југословенске народне армије и чланове њихових породица настао прави пакао. У објектима су укинута струја, вода и телефони. Телефони су искључени и члановима породица војних лица која су остала лојална датој заклетви. Слобода кретања била је ограничена. Те активности хрватских паравојних снага у темељу су промениле планирану употребу снага Војнопоморске области. Тако су припадници Југословенске народне армије – Ратне морнарице, који су годинама радили и живели на тој територији и акваторији, међусобно се помажући и уважавајући, преко ноћи постали њихови љути непријатељи.

У закључку се може поставити питање:

да ли су припадници Војнопоморске области извршили свој задатак?

Од када се завршио грађански рат у Хрватској и од када су се јединице и установе Војнопоморске области – Југословенске народне армије повукле са територије и акваторије Хрватске, не престају питања и оцене да ли су припадници Војнопоморске области односно да ли је Команда Војнопоморске области испунила свој задатак. На то питање не може се одговорити са да или не јер је то питање сувише сложено и оно се мора посматрати у контексту укупне друштвено-политичке ситуације у Хрватској и створеног амбијента за живот и рад јединица и установа у зони одговорности Војнопоморске области. Јединице и установе Војнопоморске области догађаји су затекли на мирнодопским локацијама. Постојећи ратни планови за употребу јединица у рату нису се могли реализовати, а основни разлог за то јесу друштвено-политичке заједнице које су биле носиоци радњи и поступака у мобилизацији ратних јединица и које су вршиле отворену опструкцију. Посебно је то било изражено у срединама где су били етнички доминантни Хрвати. Плановима употребе јединица Војнопоморске области у ратним условима ослањало се на инфраструктуру и привредне субјекте у зони одговорности Војнопоморске области. Смањеним бројним стањем старешина и војника у јединицама, знатно је смањена борбена способност. Пропагандним деловањем од почетка кризе, старешине су анатемисане као србочетници, а Југословенска народна армија у

целини је проглашена непријатељском војском која се мора повући са територије Хрватске.

Одлазак, пребег из Југословенске народне армије – Војнопоморске области и Ратне морнарице – генерала и адмирала који су годинама вршили највише војне дужности и били креатори развоја система народне одбране, а затим и њихово планско и организовано напуштање Југословенске народне армије и укључивање у оружане снаге Хрватске, нису никога могли оставити равнодушним. Својом издајом дојучерашњих потчињених старешина убрзали су осипање кадрова из јединица Војнопоморске области – Ратне морнарице, и тиме су директно допринели убрзаном драматичном разбијању Југославије. Да поменемо само неке високе руководиоце који су пребегли: генерали Антун Тус, Мартин Шпегел и Петар Стипетић; адмирали Фридрих Морети, Јосип Ерцег, Божидар Грубишић, Марјан Погачник и др.

Пензионисани адмирали и генерали са подручја Далмације ниједном речи нису осудили то што се припадници Југословенске народне армије – Ратне морнарице толико дуго држе и стално оружаном нападају у блокираним гарнизонима и исцрпљују на недостојан начин, иако су им били дојучерашњи суграђани и потчињене старешине. Нису осудили испољену мржњу према припадницима Југословенске народне армије, већ су се придружили пропаганди коју је пласирала Хрватска демократска заједница о Југословенској народној армији.

Припадници Војнопоморске области ниједним својим чињењем нису заслужили такав третман. То што се нису предали у блокираним објектима може служити на част њима и поколењима која ће о томе судити. Суд историје је неумољив и мора бити на њиховој страни.

Југословенска Ратна морнарица, као део оружаних снага СФР Југославије, на територији и акваторији Хрватске није била никакав улез⁵⁴. Била је део историје, формирана је током Другог

⁵⁴ Задужена да брани: „Суверенитет СФРЈ на мору, који се простире на обално море СФРЈ, ваздушни простор изнад њега, те на дно и подморски подземни простор тог мора. Обално море СФРЈ чине унутрашње морске воде и територијално море“ (члан 1. Закона о обалном мору и епиконтиненталном појасу СФРЈ, Службени лист СФРЈ, бр. 49 од 25. јула 1987. године). У члану 18. посебно се истиче шта страни брод не сме, а то се односи на било које друге бродове, па чак и хрватске паравојне Ратне морнарице: 1) претњу силом или употребу силе против суверенитета, територијалне целокупности и Уставом СФРЈ утврђеног друштвеног уређења или свако друго понашање којим се нарушавају начела међународног права; 2) сваку вежбу или обуку

светског рата у заједничкој Народноослободилачкој борби свих народа и народности ФНР Југославије.

У оцени амбијента у којем су се нашле јединице Војнопоморске области треба имати у виду да су у време опште кризе на Јадранском мору пловили бродови САД и Западноевропске уније, чије присуство нема никаквог оправдања, осим демонстрације моћи према нашој земљи која ничим то није изазвала. Сигурно је да то нису били бродови мира, већ бродови застрашивања и демонстрације моћи.

Команда Војнопоморске области је своје јединице са територије Хрватске евакуисала у ратним условима, уз сталну претњу и шиканирање. Са јединицама су евакуисане и стотине породица војних лица након вишемесечне блокаде у гарнизонима. Евакуација јединица и установа Војнопоморске области – Ратне морнарице из гарнизона Пула, Ријека, Шибеник, Сплит, као и Војнопоморских упоришта, имала је све елементе поморске операције.

У оцени Команде Војнопоморске области о догађајима из 1990/91. године, њеном успеху и неуспеху, разлоге треба тражити и у месту и улози Председништва СФР Југославије и Штаба Врховне команде Југословенске народне армије. Без шире анализе улоге Председништва СФР Југославије и Штаба Врховне команде Југословенске народне армије у догађајима 1990/91. године, недвосмислено се може истаћи:

– Да Председништво СФР Југославије као Врховна команда, у тешким тренуцима када се то од њега очекивало, доноси одлуке и инсистира на њиховом спровођењу. Због унутрашњег нејединства, није било доследно у остварењу својих уставних обавеза и заштити суверенитета и територијалног интегритета државе, оно је затајило. Када су руководства Словеније и Хрватске уз помоћ међународних ментора успела да дезавуишу Председништво СФР Југославије као Врховну команду оружаних снага Југославије, тако су обезглавили Врховну команду и руководство Југословенске народне армије да им је пут за разбијање државе СФР Југославије био олакшан и коначан исход неминован.

с оружјем било које врсте; 3) свако прикупљање обавести или података који могу штетити одбрани или сигурности СФРЈ; 4) сваку пропагандну делатност којом се штети одбрани или сигурности СФРЈ; 5) полетање, слетање или прихватање на брод било каквог ваздухоплова.

– Улога Штаба Врховне команде у том периоду: све испољено нејединство у Председништву СФР Југославије линијом аутоматизма морало је имати одраза и на његов рад. Штаб Врховне команде прихватио се улоге која није била у његовој надлежности и све више је гуран у поље политике, а то није његов природни амбијент. Упустио се у преговоре са међународном заједницом на спољном плану, а на унутрашњем је водио преговоре са републичким руководством Хрватске. Преговорима на унутрашњем и спољном плану само се губило у времену и одгађало решење кризе. Међународна заједница и хрватско руководство само су куповали време. Време је за њих радило, оспособљавали су организационо и кадровски своју војску. Опремали су је наоружањем и војном опрем, убрзали су набавку оружја и муниције споља, тако да су из дана у дан њихове оружане снаге бројчано и материјално расле, а јединице Југословенске народне армије – Ратне морнарице сваким даном биле су све слабије. Такво стање Штаб Врховне команде није знао да прекине, ако је требало и путем силе, а све је ишло на штету јединица Југословенске народне армије које су месецима биле блокиране. Очито је да се Штаб Врховне команде није снашао у амбијенту грађанског рата који се водио у Хрватској. Штаб Врховне команде полако је сам себи и јединицама којим је командовао задавао ударац од којег се никада неће опоравити. У борби против Југословенске народне армије, у Хрватској је остварен концепт „наоружаног народа“ на којем је заснована концепција одбране СФР Југославије од агресије споља. Југословенска народна армија проглашена је „окупаторском војском“, а територија где је лоцирана, проглашена је „окупираном“. Апсурд је био утолико већи јер је Југословенској народној армији као „окупаторској војсци“ било забрањено да се брани.

У тако створеном негативном амбијенту, са десеткованим бројним стањем, поцепана на две одвојене целине, Команда Војнопоморске области успела је да испоштује принципе руковођења и командовања у складу са прописима Југословенске народне армије.

Иако је располагала великом ватреном моћи, посебно Ратна морнарица, она није користила тај потенцијал. Зашто је тако поступала? Основни разлог: недефинисани ратни циљеви и непријатељ, у целини је била нејасна политика Штаба Врховне команде. Команда Војнопоморске области није осмислила прин-

цип „крени – стани“ и принцип „отварај ватру само када си нападнут“. То су принципи које је заступао Штаб Врховне команде Југословенске народне армије, а Команда Војнопоморске области само у пракси спроводила. Да ли се Команда Војнопоморске области могла понашати другачије и самостално доносити неке одлуке у насталој ситуацији, када су њене јединице и припадници били дневно изложени оружаним нападима, јединице у гарнизонима биле блокиране и изнураване, лишене елементарних услова за живот? Тај проблем заслужује посебну анализу. У тој анализи треба да учествују непосредни учесници рата и историчари који изучавају ту проблематику. Посебан проблем који заслужује пажњу јесте: под којим условима и у којем су кратком року јединице Југословенске народне армије напуштале територију и акваторију Хрватске, без чврстих гаранција зараћених страна и међународне заједнице. Аутор је у Зборнику радова бр. 13 обрадио грађански рат у Хрватској 1991–1995. године, у издању Удружења Срба из Хрватске 2017. године.

Данас, као непосредни учесник тих догађаја и са временске дистанце од 26 година, узимајући у обзир све околности које су пратиле јединице Војнопоморске области – Ратне морнарице у рату 1990/91. године, мислим да Команда Војнопоморске области и њене јединице заслужују да им се другачије вреднују резултати. Изашли су, евакуисани су са минималним људским губицима, са великим материјалним средствима и, што је веома важно, сачувана је оперативна и борбена способност евакуисаних јединица. Посебан допринос припадници Војнопоморске области дали су у евакуацији породица старешина и грађанских лица и безбедно их извукли из непријатељског окружења. Међутим, са временске дистанце од 26 година, код многих учесника тих догађаја остаје горак укус да смо готово остали презрени у Србији, док у суседној земљи припадници паравојних структура уживају највеће привилегије. Старешине и борацки састав, као и чланови њихових породица који су издржали све нападе и понижења, сачували су част и достојанство и са поносом могу рећи: **УСПЕЛИ СМО.**

ЛИТЕРАТУРА

1. Личне белешке аутора у припреми за *Рајни дневник 1990–1995. године*.
2. Славољуб Сушић, Златоје Терзић и Никола Петровић, *Зборник докумената из области одбране Југославије 1990–1991*, Београд, 2002.
3. Борислав Јовић, *Од Газиместана до Хаћа. Време Слободана Милошевића*, Београд, 2009.
4. Мирко Бјелановић, *Разбијање СФР Југославије и грађански рат у Хрватској 1990–1995*, Удружење Срба из Хрватске, Београд, 2016.
5. Јеврем Цокић, *Почетак краја*, Српска књига, Рума, 2008.
6. Драган Вукшић, *ЈНА и распад СФР Југославије. Од чувара до јробара своје државе*, Стара Пазова, 2006.
7. *Насилно распушање СФР Југославије, узроци, динамика, последице*, Зборник радова, Београд, 2004.
8. ССНО *Стратегија оружане борбе*, Центар за стратегијска истраживања ГШ ОС ЈНА, Београд, 1983.
9. Зборник радова бр. 6, *Грађански рат у Хрватској 1991–1995*, Удружење Срба из Хрватске, Београд, 2010.
10. *Војна енциклопедија*, Друго издање, бр. 1, Београд, 1970.
11. *Војни лексикон*, Војно издавачки завод, Београд, 1981.
12. Забелешке и необјављени материјал контраадмирала Бошка Антића из периода 1991/92.
13. Борислав Ђукић, *Разбијање Југославије (место и улога Хрватске)*, Српско културно друштво (СКД) Зора, Београд, 2008.
14. Михаило Вучинић, *Грађански рат у Хрватској 1991–1995*, СКД Зора, Книн–Београд, 2004.
15. Коста Новаковић, *Српска Крајина (успон, падови, уздизања)*, СКД Зора, Книн–Београд, 2009.
16. Мартин Шпегел, *Сјећања војника*, Знање, Загреб, 2001.
17. Никола Чубра, *Војска и разбијање Југославије*, Економски институт – Центар за војноекономска и стратегијска истраживања, Београд, 1997.
18. Тодоровић-Вилић, *Зашто су овиђужени*, Графомак, Београд, 2002.
19. Петар Шимац, *Свједочанство о Домовинском рату у Далмацији 1991*, Сплит, 2001.

Бошко Антић, контраадмирал

ДЕЈСТВА СНАГА ВОЈНОПОМОРСКЕ ОБЛАСТИ

СНАГЕ И СИТУАЦИЈА ПОЧЕТКОМ СУКОБА

Рат је Команду Војнопоморске области (командант вицеадмирал Миле Кандић; начелник штаба контраадмирал Јосип Ерцег, по његовој смени контраадмирал Фридрих Морети) затекао као команду стратегијско-оперативног нивоа, која командује свим снагама намењеним за одбрану Јадранског поморског војишта. Снаге су биле формиране у ударне поморске снаге, снаге обалске одбране и 9. корпус у Книну.

Ударне снаге формиране су у Флоту састава: Команда Флоте (командант контраадмирал Фридрих Морети, а потом контраадмирал Никола Ерцеговић; начелник штаба капетан бојног брода Мујо Ђилимковић), 18. бригада ракетних чамаца у Сплиту (командант капетан бојног брода Џевад Беширевић), 17. бригада торпедних чамаца у Сплиту (командант до 11. септембра капетан фрегате Матана Петар, а потом капетан фрегате Зоран Гилић), дивизион великих патролних бродова у Сплиту (командант капетан бојног брода Слободан Маринковић), 88. дивизион подморница у Сплиту (командант капетан бојног брода Петар Сунајко), 16. дивизион миноловаца у Кардељеу (командант капетан бојног брода Милија Јанковић) и Поморски одред за спасавање у Дивуљама.

У оквиру снага обалске одбране у саставу војнопоморских сектора (командант Војнопоморског сектора Пула контраадмирал Марјан Погачник, контраадмирал Владимир Баровић и капетан бојног брода Душан Ракић, начелник штаба капетан бојног брода Марко Кимер; командант Војнопоморског сектора Шибеник контраадмирал Ђуро Појер, начелник штаба капетан бојног брода Марко Сунарић; командант Војнопоморског сектора Бока контраадмирал Ђуровић, начелник Штаба капетан бојног брода Иван Милишић) налазили су се: 11. и 16. гранични морнарички одреди у Пули и Кумбору и 20. гранични морнарички дивизион у Шибенику; 5, 8. и 9. мешовити дивизиони десантних бродова; 5, 8. и 9. морнарички инжињеријски одред за подводна дејства.

Осим пловних јединица, у оквиру снага обалске одбране у зони одговорности војнопоморских сектора налазили су се: батаљон везе, чете Обалске службе осматрања и јављања, инжињеријске чете, бригаде морнаричке пешадије, морнаричке позадинске базе, батерије ракета „обала-море“ и чете АБХО. У 5. и 8. војнопоморском сектору су војнопоморска упоришта Лошињ (командант капетан бојног брода Миливоје Павловић), Молат, Вис (командант капетан бојног брода Милан Радовић), Ластово и Корчула (командант пуковник Нојко Мариновић); у 8. и 9. војнопоморском сектору лаки артиљеријски дивизиони противваздушне одбране; у 9. војнопоморском сектору пук морнаричке пешадије.

Девети корпус, са седиштем у Книну (команданти: генерал-потпуковник Томислав Трајчевски до 20. 5. 1991, генерал-мајор Шпиро Никовић до 12. 9. 1991, генерал-потпуковник Владимир Вуковић до 30. 12. 1991, генерал-мајор Ратко Младић до 24. 4. 1992. и генерал-мајор Саво Ковачевић до 3. 7. 1992), био је оперативна јединица Копнене војске у саставу Војнопоморске области. Организован је по принципима на којима су организовани и остали корпуси Копнене војске.

Војнопоморска област се у догађајима 1991. године нашла у специфичним условима и дејствовала је у сложеним условима: већи део територије нашао се под контролом хрватских оружаних снага, блокирани су гарнизони Задар, Шибеник, Дивуље и Сплит, а гарнизон Плоче потпуно је заузет.

Извучене снаге Ратне морнарице практично су се нашле на „отвореном“ мору, на операцијској основици са ослонцем на острво Вис и острво Ластово, као и на део 9. војнопоморског сектора, од рта Оштро до Бара.

Запоседањем појединих ватрених положаја обалске одбране и успостављањем нових, хрватске оружане снаге успеле су да одвоје наше бродове од обале, док су јединице Копнене војске на обали остале потпуно блокиране, а због немогућности извршења и мобилизације, и непопуњене, осим 9. корпуса.

У Ратној морнарици дошло је до великог одлива кадрова, посебно оних са командних дужности (највећи број командног кадра био је хрватске националности или ожењен Хрватицама), што се негативно одразило на руковођење и командовање у свим делатностима, а нарочито у борбеним дејствима. Издаја одговорних старешина и чињеница да су се они нашли на другој страни, да су били носиоци малтретирања војних лица и чла-

нова њихових породица, нарушила је морално стање преосталог људства.

С обзиром на то да су у Ратној морнарици остали кадрови који су јединствени и одлучни у извршавању својих обавеза, морал се постепено стабилизовао, али је извршавање задатака било условљено бројем људи и њиховим психофизичким могућностима.

Основно командно место Команде Војнопоморске области због блокаде и дејстава по систему веза, било је ван функције¹, а Команда Војнопоморске области развучена је на два места (део у згради Команде у Сплиту, под блокадом, а део на командном месту Војнопоморског упоришта Вис). На Вису се нашла и Команда Флоте. Од војнопоморских сектора, у најтежим условима био је Војнопоморски сектор Шибеник, који практично и није функционисао, а Команда Војнопоморског сектора била је блокирана у згради Команде у Шибенику. У нешто повољнијем положају био је Војнопоморски сектор Пула. Најповољнију ситуацију имао је Војнопоморски сектор Бока, који је сачувао највећи део своје организације и представљао базу за успостављање нове организације Ратне морнарице и прихват предислоцираних јединица Војнопоморске области.

Установе потчињене Сектору заменика начелника Генералштаба за Ратну морнарицу, осим Морнаричкотехничког ремонтног завода „Сава Ковачевић“ у Тивту, престале су да функционишу. Центар високих војних школа Ратне морнарице „Маршал Тито“ у Сплиту налазио се у блокади и преостало људство (нешто преко 100) одолевало је притисцима за предају. Школски систем успостављен је по новој организацији – део у Боки, део у Београду и део у Крушевцу. Хидрографски институт Ратне морнарице потпуно је предат и био је у рукама хрватских оружаних снага, као и Морнаричкотехнички ремонтни завод „Велимир Шкорпик“ у Шибенику, а Морнарички електронски завод престао је да функционише због немогућности рада на тадашњој локацији и недостатка кадра. Интересантно је напоменути да је највећи одлив кадра био из установа потчињених заменику начелника Генералштаба за Ратну морнарицу, а о узроку до сада нису извршене никакве анализе.

¹ У Сектору заменика начелника Генералштаба за Ратну морнарицу праћена је ситуација у зони одговорности Војнопоморске области, анализирали су и усвајани одређени материјали о току ратних дејстава, проблемима и искуствима. То је излагано на анализама догађаја и на основу тих материјала обрађен је овај текст.

Од догађаја 6. маја пред Командом Војнопоморске области, почела је практична блокада касарни и објеката Ратне морнарице, посебно у Сплиту и Шибенику. Блокирана је Ратна лука Лора са Центром високих војних школа и елементима 404. морнаричке позадинске базе, касарна у Дивуљама, објекат „182“ (Оперативни центар Војнопоморске области), радиорелејно чвориште Козјак, Команда Војнопоморског сектора Шибеник са касарнама „Раде Кончар“ и „Анте Јоњић“ и делови 602. морнаричке позадинске базе у Шибенику.

Током блокаде, на војне објекте вршени су напади, којима је успостављени одбрамбени систем успевао да одоли. Томе је највише допринео 9. корпус који је својим дејствима из дубине територије вршио притисак и претио да угрози непријатеља у Сплиту и Шибенику, а тиме и слабио његов притисак на објекте у блокади, као и уведена блокада са мора.

Ударне поморске снаге су у више наврата успостављале поморску блокаду свих важнијих лука на Јадрану. Успешност блокаде нарушавана је честим дозволама за упловљавање неких бродова у поједине луке, као и за испловљавање из њих (о чему се одлука доносила у Генералштабу односно Савезном секретаријату за народну одбрану, често без консултације с Ратном морнарицом), посебно Дубровник и Плоче. Без обзира на велику дужину граничне линије на мору и мали број бродова за извршење потпуне блокаде, блокада је успешно реализована. Интервенције су вршене у подручју Дубровника, у циљу контроле бродова и пловних састава који су под видом разних хуманитарних акција упловљавали у ту луку, као и са циљем спречавања убацивања свежих непријатељских снага у Дубровник мањим пловним објектима. Посебна пажња посвећена је контроли лучких рејона, унутрашњих морских вода, обезбеђењу поморског саобраћаја и конвоја.

Нарушавања поморске блокаде, у правом смислу речи, није било. Ниједан страни брод није ушао у наше територијалне воде, али је неколико страних бродова боравило у међународним водама (италијански бродови и француски санитетски брод „Ранце“, шпијунски брод који се појавио у улози „хуманитарне помоћи Дубровнику“).

Снаге Ратне морнарице тежишно су се ангажовале на заштити поморског саобраћаја, поморској блокади лука и обезбеђењу превозења морем убојних и других материјално-техничких средстава 5. војнопоморског сектора и 13. корпуса из Ријеке, Пуле и Лошиња, касније Сплита и Шибеника, у Боку. Јединице Ратне

морнарице – бродови дејствима на мору – тежишно су ангажоване на контроли поморског саобраћаја, поморској блокади лука, заштити и обезбеђењу бродова у превозењу убојних и других средстава.

Борбена дејства на мору нису извођена с обзиром на то да Хрватска ратна морнарица није имала бродове који би могли да се ангажују и супротставе јединицама наше Ратне морнарице. Борбена дејства су извођена у обалном мору, на прилазима лука, сидриштима и острвима на којима су успостављене обалске артиљеријске батерије и ватрени положаји непријатеља.

Борбена дејства снага Флоте увек су била одговор на провокације и дејства непријатеља, због чега су попримала и карактер одбрамбених дејстава, а што је узроковало оштећења и потапања наших ратних бродова.

У неколико наврата непријатељ је минирао море не поштујући одредбе Конвенције у праву мора и међународном поморском ратном праву. Наше снаге нису изводиле никаква минска дејства.

У дејствима на мору, бродови флоте нису изводили ракетне и торпедне ударе. Извођена су искључиво артиљеријска дејства по циљевима на копну оруђима 30, 57 и 76 мм. У појединим дејствима, садејствовано је са Ратним ваздухопловством у нападу на заузете објекте.

За извлачење снага и материјалних средстава из гарнизона Пула, Лошињ и Ријека, Ратна морнарица је из свог састава ангажовала постојеће бродове и трговачке бродове домаћих и страних бродара, изнајмљених за тај задатак.²

У целини, већих проблема са извлачењем није било јер је Кризни штаб Пуле углавном поштовао договор у вези са исељавањем. Међутим, с обзиром на велике количине материјалних средстава, кратко време, недовољне транспортне капацитете

² За превозење материјалних средстава и људства из Словеније и Хрватске ангажовани су бродови: „Venus“ (10 превозења), „Maria S“ (четири превозења), „Свети Стефан“ (24 превозења), „Alba“ (једно превозење), „Frauke“ (10 превозења), „Ciata di Luna“ (три превозења), „Harmon“ (два превозења), „AtlanticTrader“ (једно превозење), „Sol Phryne“ (два превозења) и „Балканија“ (17 превозења). Укупно је превезено: 24 тенка, девет оклопних транспортера, 40 тепских камиона, 1.364 камиона, 884 остала возила, 21 топ 130-155 мм, осам дивизиона топова 20-40 мм, 835 путника, 1.340 војника и 34.380 тона терета. Овде нису приказана превозења од укупно 51.790 тона ван састава Ратне морнарице по товарном листу. Милета Маринковић, Учешће Ратне морнарице у извлачењу ЈНА морем 1991. године.

и неадекватну опрему на појединим бродовима (првенствено страним), као и на неповољне хидрометеоролошке ситуације, није било могуће извршити задатак у договореном времену, па је продужен рок исељавања.

– Због повећаних напрезања, повећани су и захтеви за позадинским обезбеђењем, а смањене су могућности јер су већи део инфраструктуре заузеле хрватске оружане снаге. Блокада и окружење појединих јединица, команди и установа отежала је, а негде и онемогућила снабдевање водом и храном, па и убојним борбеним средствима. Знатно је повећан број кварова на бродовима јер су, због повећаних напрезања, нарушени прописи о режимима рада погонских стројева. Ресурси многих помоћних мотора су истекли, а одржавање је постало отежано, посебно због смањеног броја људи и њихове оспособљености.

Снабдевање горивом и мазивом било је отежано због тога што је 90% капацитета било лоцирано на територији коју контролише непријатељ, а само 10% налазило се у зони одговорности 9. војнопоморског сектора. Због престанка рада Команде Војнопоморске области у условима за које је било организовано позадинско обезбеђење, оно је пренесено на Морнаричку техничку управу и Команду 9. војнопоморског сектора.

У блокираним објектима и касарнама посебно је било отежано снабдевање водом и интендантским материјалним средствима.

Снабдевање убојним средствима било је отежано због заузимања више складишта на подручју Далмације, а многа средства ратне технике извучена су у 9. војнопоморски сектор, што је било велико оптерећење за мали број помоћних бродова.

Одржавање пловних објеката и средстава ратне технике на целокупној територији Војнопоморске области било је отежано јер су кварови због повећаног напрезања, неадекватне употребе и коришћења са смањеним бројем посаде, били вишеструко повећани. Шема одржавања била је нарушена, а одржавање се реализовало у крајње тешким условима због недостатка техничке документације, недостатка резервних делова и конструктивно-потрошног материјала, недостатка кадрова из Морнаричког електронског завода и Морнаричког ремонтног завода у Шибенику, који су били искључиви носиоци ремонта одређених врста бродова и наоружања и опреме, посебно електронике.

Нарушен је систем руковођења и командовања целокупним системом позадинског обезбеђења и поједини органи престали

су да функционишу јер је већи део стручних кадрова напустио Ратну морнарицу, а адекватне замене није било. Прибегло се ангажовању расположивих капацитета у земљи, груписању расположивог кадра и повећаном напрезању Морнаричкотехничког ремонтног завода „Сава Ковачевић“.

ПРОБЛЕМИ И ИСКУСТВА УЧЕНИ У ТОКУ СУКОБА

Да би се сагледали проблеми који су били учени током сукоба у зони одговорности Војнопоморске области и да би се на основу њих стекла одређена искустава, потребно је прво упознати се са распоредом снага у почетку сукоба и изнети и друга питања која су имала утицај на ток догађаја.

Уочљиво је то што су на дан почетка сукоба, снаге Ратне морнарице груписане у Команду Флоте и четири тактичке групе, осим поморских снага 9. војнопоморског сектора које су, ојачане ракетном топовњачом РТОП-403, биле под Командом 2. оперативне групе која није била потчињена Команди Војнопоморске области.

Обалске поморске снаге 5. и 8. војнопоморског сектора биле су размештене у лукама мирнодопске локације. Бродови 404. одреда помоћних бродова били су размештени на погодним сидриштима шибенске групе острва.

Бродови који су се налазили у разним фазама ремонтних радова и новоградње, налазили су се на локацијама градње (бродоградилишта) и ремонта (Морнаричкотехнички ремонтни завод „Велимир Шкорпик“). У Морнаричкотехничком ремонтном заводу „Велимир Шкорпик“ налазили су се и бродови који су били у разним фазама расходовања и распреме.

Све остале јединице Војнопоморске области, осим 9. корпуса, биле су груписане у рејонима мирнодопског размештаја и у касарнама које су биле у окружењу, мање-више блокиране од оружаних снага Републике Хрватске. Мобилизација и демобилизација у јединицама и установама није била могућа, осим у јединицама 9. корпуса и 9. војнопоморског сектора.

Период до почетка сукоба обележио је велики одлив руководећег кадра из јединица Војнопоморске области и његов прелазак на страну оружаних снага Републике Хрватске. Поред тога, појава великог броја дезертера међу војницима и морнарима онемогућила је реализацију употребе јединица у складу са потребама, па се њихово ангажовање сводило на извршавање за-

датака самоодбране и заштите касарни – објеката мирнодопског размештаја. Нажалост, у томе су занемаривани поједини издвојени објекти, од којих неки нису били тренутно у функцији борбене готовости Војнопоморске области, а што је имало неслагливе последице за будући ток дејстава, па и саму перспективу развоја и модернизације Ратне морнарице и будућег претпостављеног односа снага на Јадранском поморском војишту.

Посматрајући објекте које је непријатељ напао и анализирајући дејстава, може се закључити:

- Објекти напада били су унапред изабрани по приоритету тако да се онемогући руковођење и командовање снагама Војнопоморске области и да се оперативне јединице одвоје од база за снабдевање и установа за одржавање технике. Критеријум за избор објеката и јединица био је савременост опреме и значај средстава ратне технике за извођење борбених дејстава. Потврду за ту тврдњу могуће је наћи у чињеници да су објекти напада првенствено били: јединице и објекти везе (332. пук везе, стационарни центри везе и систем „Нептун“), Морнаричкотехнички ремонтни завод „Велимир Шкорпик“, Морнарички електронски завод, Хидрографски институт Ратне морнарице, 92. обавештајни центар, 55. и 80. морнаричкотехничка ракетна база итд. Важно је нагласити да је у припреми за та дејства непријатељ у великој мери располагао знањима о значају за борбену готовост јединица Војнопоморске области. Она су му била доступна захваљујући великом броју бивших старешина Југословенске народне армије и грађанских лица на служби у Југословенској народној армији, који су се непосредно ангажовали на страни непријатеља, потпомогнути делом старешина које су још биле у активној служби у Југословенској народној армији, а радили као пета колона на разбијању Југословенске народне армије из разних разлога.

Ради илустрације, могуће је навести само неколико примера потврде наведене тврдње:

– Командант 82. поморског центра остао је на дужности све док није добио наређење да са својим јединицама изврши диверзантски напад на саобраћајни центар везе „Рота“ на Пељешцу, са задатком заузимања стационарног центра везе и његовог обезбеђења. По пријему наређења, када се упознао са детаљима и значајем задатка, напустио је јединицу.

- Командант 350. центра за електронско извиђање и обезбеђење остао је на дужности све док није добио задатак да утврди локације са којих раде радио-станице непријатеља у Сплиту и његовој околини, након чега је напустио јединицу.
- Командант 80. морнаричкотехничке ракетне базе пребацио је целокупну ратну резерву јединица на објекат у Жрновници, а да је истовремено већину активног састава и војника-морнара на одслужењу војног рока задржао у касарни на Високој, чиме је ослабљена одбрана објекта Морнаричкотехничке ракетне базе и створени услови за његово лакше заузимање. Да би након тога, лично, преосталом саставу на објекту наредио да се преда без борбе и да преда цео објекат са свим средствима.
- Непосредно пред прелазак на страну непријатеља и директно ангажовање у борбеним дејствима, команду и јединице напустио је већи број старешина које су до тада биле ангажоване на одговорним дужностима у јединицама и у Команди Војнопоморске области, као и у другим структурама Ратне морнарице (командант 17. бригаде торпедних чамаца, командант 18. бригаде ракетних чамаца – ракетних топовњача, начелник штаба Команде Војнопоморске области, начелник оперативно-наставног одељења Команде Војнопоморске области, начелник Одељења морнаричкотехничке службе, начелник везе Команде Војнопоморске области и други). Ако се има у виду да се слично догађало и у потчињеним јединицама, може се закључити да су непријатељу били доступни сви подаци и они од највеће тајности и значаја, као што су шифарски кључеви (промењени су тек у децембру 1991. године) и планови даље употребе јединица.

Будући да су појединци прелазили на страну непријатеља и у наредном периоду, могло се претпоставити да и други чекају најповољнији моменат за прелазак односно да су у нашим редовима док су на тај начин непријатељу били корисни.

Из овога се види да је непријатељ унапред знао за сваку нашу планску активност, да је имао довољно времена за припрему и да је, мање-више, успешно осујети.

Да би спречили одливање података, команданти су на свим нивоима сами, без учешћа штаба команде, доносили одлуке у

зависности од тока догађаја, док је штабни процес планирања и реализације одлуке био потпуно обустављен. Такав приступ имао је одраза и на квалитет одлука и благовременост издавања потребних наређења, а тиме и на квалитет реализације ради остварења жељеног циља.

Другим речима, за све време боравка на Истуреном командном месту, чланови Команде Војнопоморске области нису ни у једном тренутку били у ситуацији да планирају борбена дејства са тачно дефинисаним циљем и да се старају да се кроз реализацију циљ и оствари.

Једина наређења која су омогућила планско одвијање активности у вези су са измештањем 5. и 8. војнопоморског сектора, 13. и 14. корпуса и јединица у гарнизону Сплит и Дивуље.

Неблаговремено и непотпуно извештавање о ситуацији и току борбених дејстава било је присутно и у појединим случајевима могло је изазвати катастрофалне последице. Тој појави погодовала је чињеница да је појединим јединицама командовала и Врховна команда, а да о својим намерама и плановима није обавештавала и Команду Војнопоморске области. То је било посебно карактеристично за 9. корпус. Тако Команда Војнопоморске области до средине децембра није знала колико је топова 130 мм из касарне Крушчица (Рогозница) пало у руке непријатељу. Команда 9. корпуса извештавала је тако да је са предњим крајем 221. моторизоване бригаде избила у рејон Билице код Шибеника, а каснији догађаји показали су да је тај предњи крај тада био код Житнича. Нетачно извештавање доводило је у сталну забуну Команду и резултирало погрешном проценом да је непријатељ топове 130 мм пребацио на острво Жирје, и прихватању предлога Команде 9. корпуса да се снаге 9. корпуса повуку са шибенског моста на повољније положаје у рејону Вела Глава, како би биле ван домашаја тих топова. Топови су стварно били на ватреном положају на четири-пет километара источно од Шибеника (градско сметлиште), одакле су и у наредном периоду више пута дејствовали.

Прикупљање обавештајних података о распореду и снагама непријатеља обављано је неплански, повремено, осим у 9. војнопоморском сектору, тако да за све време одвијања борбених дејстава, штаб Команде Војнопоморске области није располагао релевантним подацима о распореду и снагама непријатеља, а камоли о његовим намерама. Другим речима, служба надлеж-

на за прикупљање обавештајних података потпуно је заказала. Када се зна да је већи део припадника Команде и јединица укључених у те активности прешао на страну непријатеља, постаје јасно зашто је то тако.

На ток борбених дејстава и ефикасност употребе јединица Војнопоморске области утицало је непридржавање основних начела стратегије оружане борбе, што задире и у основне поставке Устава СФР Југославије. Од самог почетка сукоба, на разним нивоима вођени су преговори са противничком страном о разним питањима, а да се истовремено није располагало генералним ставовима и визијом коначног решења сукоба. Тиме се често долазило у ситуацију да закључени споразуми нису били компатибилни и нису обезбеђивали коначно прихватљиво решење, па су тиме кршени обострано, што је опет имало за последицу да је Југословенска народна армија оптуживана као једина страна која крши договоре и изазива сукобе. То указује на кршење основних уставних одредби и узурпацију надлежности војних команди и довело је до апсурдне ситуације де се политичко решење одређује резултатима оружане борбе, а не да се оружаном борбом постиже јасно дефинисан циљ политике.

Било је неколико ситуација које су имале пресудан утицај на ток одвијања догађаја у зони одговорности Војнопоморске области:

1. Без обзира на чињеницу што се непријатељ у зони одговорности Војнопоморске области дуже време припремао за сукоб, до којег је и дошло, неке јединице предвиђене да обезбеде ефикасно руковођење и командовање нису уопште задејствоване, најчешће размештене на мирнодопским локацијама. То се посебно односи на 332. пук везе, који је био са свим средствима везе у касарни „Тадија Анушић“ у Сињу, а истовремено, Команда Војнопоморске области у Сплиту и Истурено командно место на острву Вис нису имали ниједно средство везе на располагању, осим телефона. Практично је Истурено командно место задејствовано делимично дотуром средстава везе из Београда, и то пет дана после преласка јаче екипе старешина, међу којима је био и бивши командант 332. пука везе (пуковник Богољуб Давидовић). Али до тада су већ пали важни објекти, без којих је систем везе било немогуће у целини задејствовати (објекат Рота, КУК-1, КУК-2, Учка итд.).

2. Неприпремљеност Команде и потчињених јединица да се задејствује резервни начин одржавања везе, пре свега, командо-

вања и извештавања. То се односи и на јединице које су се налазиле у зони одговорности Војнопоморске области, а које нису биле у надлежности Команде Војнопоморске области. Практично, прекидом телефонских веза, престала је, као по правилу, свака комуникација по вертикали и по хоризонтали. Изузетак, донекле, биле су јединице Флоте, мада се и ту веза тежишно одржавала радио-телефоном и преко командно-информационог система.

С обзиром на то да су значајна средства и документа везе већ на самом почетку пала у руке непријатеља, може се закључити да је такво комуницирање непријатељу омогућило потпун увид у планиране активности наших снага. То се најбоље потврдило код планираног дејства по обалским батеријама на острвима Шолти и Брачу, када је непријатељ 20 минута пре планираног почетка отворио ватру по нашим бродовима из свих расположивих оруђа и у великој мери осујетио реализацију планираних активности. Треба истаћи да су изузетак у том контексту чиниле заштићене радиорелејне везе, а везе командно-информационог система тек после замене кључева, која је извршена средином децембра.

Истовремено, неспремност да се прекину поједини системи везе, који у миру имају своју примену у поморској привреди и сигурности пловидбе, омогућила је непријатељу да се веома добро организује и прикупља податке о нашим снагама у скоро реалном времену.

То је доводило до таквих ситуација да је репетитор којим се непријатељ користио, био у кругу наше јединице, напајан електричном енергијом преко нашег система, ми смо сносили трошкове његовог рада, а користио се у непријатељске сврхе.

3. Кршење прописаних норми у извршавању задатака поморске блокаде лука посебно је интересантно јер се на том примеру може сагледати неусаглашеност наређења претпостављене команде, постављених циљева и нормативних аката.

Практично, за све време извршавања задатка поморске блокаде, на Истуреном командном месту дневно је долазило по неколико захтева да се поједини бродови пропусте и да им се омогући несметана пловидба. О каквим је бродовима реч говори чињеница да је за три члана мисије Европске заједнице одређен брод „Славија“, који превози нормално 800 путника и до 100 возила. Нормално да је непријатељ те бродове користио за потребе властитих превозења, а да

иронија буде већа, под нашом заштитом. Није био усамљен случај да је непријатељ на такве бродове отварао ватру (ЕУРОРИВЕР, „Крила Дубровника“), а у средствима јавног информисања оптуживао нашу страну, уз прећутну сагласност тих истих емисара Европске заједнице. Командант брода „Крила Дубровника“, који је после инцидента код острва Шолте изнео истину да је на њега ватра откривана са острва Шолте, одмах је након тога смењен.

Таква појава посебно је негативно деловала на морал припадника Војнопоморске области.

4. Неблаговремено и нетачно извештавање о ситуацији у зони одговорности, те пропусти у домену најаве активности наше авијације, довели су до тога да су команданти састава били принуђени да допунски проверавају идентитет објеката, додатно напрежу снаге, неблаговремено испољавају дејство или траже посебно одобрење. Драстичан пример је случај ВПБР-34 и наоружаних глисера у рејону хриди Јабука, или спречавање отварања ватре на наш хеликоптер у рејону острва Ластово и Вис. Непоштовање основних норми заштите порука, нарочито у току припреме борбених дејстава.

5. Проблем одржавања и техничке исправности бродова и осталих морнаричкотехничких средстава посебно је дошао до изражаја. Уочено је да су се у више наврата догађали кварови управо у најкритичнијим моментима. Део тих кварова може се приписати техничкој непоузданости, али се не може отети утиску да је део кварова био и намерно режиран. Најдрастичнији пример су кварови на топовима на ракетним топовњачама РТОП-405 и РТОП-406 и на ВПБР-31 приликом дејства по обалској артиљеријској батерији на острву Шолти и полуострву Марјану (Сплит). Ако се томе додају и други кварови који су се догађали најчешће када су бродови у рејону Боке Которске, наводи се на сумњу да су били намерно темпирани како би се остало који дан дуже у том рејону, јер су породице већине припадника посада тих бродова биле смештене на Острву цвећа.

Неопходно је при томе размотрити и обученост посада за отклањање кварова и опремљеност бродова адекватним резервним деловима. Тиме се платио цех за дугогодишње заступану политику да кварове на бродовима отклањају искључиво ремонтни заводи, из чега је произашла и тврдња да су резервни делови на бродовима сувишан баласт, па су са бродова и повучени. Како је време одмицало, тај проблем се све ефикасније ре-

шавао, нарочито по пристизању веће количине резервних делова из складишта Ратне морнарице, а почело се и са „канибализацијом“ уређаја на појединим бродовима који су иначе били предвиђени за расход.

У тој ситуацији, до изражаја је дошло још једно негативно опредељење у одржавању бродова и материјално-техничких средстава. Реч је о чињеници да се за добар део бродова који су се ремонтовали у Морнаричкотехничком ремонтном заводу „Велимир Шкорпик“ и Морнаричкотехничком ремонтном заводу „Сава Ковачевић“ није располагало стручним кадровима оспособљеним за ремонт – оправке уређаја, тако да се за поједине захвате тражило далеко више времена од уобичајеног. То се у истој мери односи и на електронска средства која су оправљана уз ангажовање специјалиста из јединица и специјалиста завода, који су до тада радили на сличној опреми.

6. Проблем кадрова потврдио је тезу да се у јединици старешине понашају онако како се понаша командант и да у њему виде свој узор. Сваки пут када је командант јединице напуштао Југословенску народну армију, за њим су кренуле и старешине, и то најчешће његови најближи сарадници.

Из свега тога могу се извући закључци који би се могли користити у будућности за побољшање борбене готовости Ратне морнарице у свим њеним елементима, посебно у руковођењу и командовању:

- Нису поштоване основне теоријске поставке руковођења и командовања јединицама у оружаном борби, посебно у функцији планирања и контроле реализације борбених дејстава. Колико је на то свој утицај испољавало непостојање директиве и виђење решења југословенске кризе, треба посебно разматрати, јер људство Ратне морнарице, поучено ранијим искуствима из праксе, није било сигурно да Команда Војнопоморске области доноси одлуке у складу са примљеним наређењима и ситуацијом у зони борбених дејстава или не.
- Систем везе који се својим већим делом ослањао на територију и њене капацитете, није одговарао потребама, нити обезбедио ни минимум потреба веза командовања и обавештавања.
- Морал већег дела припадника Војнопоморске области био је неприхватљиво низак. Најпре су јединице напуштали

каријеристи и они који су и раније испољавали своју нетрпељивост према друштвено-политичком уређењу СФР Југославије, са позиција национализма, а због разних разлога били су задржани на служби у Југословенској народној армији и који су испољили своје негативне ставове за време Масовног покрета у Хрватској. Међутим, многи који су се одлучили на корак напуштања оружаних снага СФР Југославије, то су учинили и због неактивности оружаних снага на ефикаснијем решавању југословенске кризе, опасности губитка материјалних добара и притиска породице.

- Обавештајно обезбеђење борбених дејстава и познавање снага непријатеља нису ниједног момента били на задовољавајућем нивоу, поред осталог, и зато што је обавештајна мрежа била потпуно компромитована због отицања података о припадницима службе, а и неадекватне кадровске политике у тој служби, где су се у већини налазили људи сумњивог морала (што је било познато по кулоарима) и подржавани од претпостављених.
- Безбедносно обезбеђење и рад органа безбедности на територији (ван јединице) било је слабо, као последица компромитације свих припадника органа безбедности објављивањем детаљних података о сваком од њих, као и због недовољне оспособљености истих за извршавање задатака у створеним условима.
- Недовољна обученост и оспособљеност послужилаца уређаја и система у погледу послуживања и одржавања. Тај проблем посебно је долазио до изражаја на помоћним бродовима, где је неколико кварова проузроковано нестручним послуживањем и одржавањем.
- Неадекватна попуњеност бродова резервним деловима и алатима за интервентно одржавање на броду, као и недовољан број чланова посаде оспособљених за квалитетно превентивно одржавање и за поједине радове ремонтног одржавања бродске технике и наоружања, надокнађивана је ангажовањем припадника јединица који су раније били на служби у јединицама.

НАПАД НА ОБАЛСКЕ БАТЕРИЈЕ МАРЈАН, ГРОХОТЕ И РАЖАЊ

У току је било извршавање поморске блокаде, поред осталих, и лучког рејона Сплит. Временска ситуација била је неповољна. Ветар је био југоисточни, брзине 15–20 метара у секунди. Море је било јачине 4–5 бофора на отвореном и 3–4 бофора у Сплитском каналу. Било је облачно, без кише.

Нападу је претходио напад снага Хрватске ратне морнарице са острва Шолте на патролни чамац ПЧ-176 у јутарњим сатима, у рејону Рогач. Напад је вероватно извршен бестрзајним топом, без последица. Иначе, брод је био у саставу Тактичке групе „Каштела“, у чијем су саставу били још ВПБР-31 (командант капетан фрегате Јовин Драган), РТОП-405, РТОП-406 и два торпедна чамца. Торпедни чамци били су попуњени борбеним комплетом торпеда, ВПБР борбеним комплетом ракета, а сви бродови борбеним комплетом артиљеријске муниције.

По добијању извештаја о дејству снага Хрватске ратне морнарице на ПЧ-176, упућен је упит да ли је на ватру узвраћано у складу са наређењем које је раније издато. Командант патролног чамца одговорио је да на ватру није узвратио јер се ватрени положај са којег је по њему дејствовано, налази у склопу насељеног места, а да он не жели да наноси непотребне губитке цивилном становништву. Такво објашњење прихваћено је као логично и до увече се даље није ништа догађало.

Предвече се због лоше метео-ситуације и могућности поновног напада, ПЧ-176 склонио у рејон увале Бобовишче (једну миљу северно од рта Заглав, на острву Брач). Планирао је да се на том месту усидри или да евентуално плута. Практично, био је непокретан. У сумрак је на њега поново дејствовано из рејона 1,5 миља северозападно од рта Пивка, са острва Шолте, из бестрзајног топа или топа 76 мм М-42 ЗИС, и првом гранатом остварен је погодак у пределу муниционе коморе у прамчаном делу брода, што је изазвало експлозију дела муниције. При томе су погинула три морнара, а још два су задобила повреде. Остали чланови посаде прошли су без повреда.

Командант Тактичке групе „Каштела“ о догађају је известио Команду Флоте и сугерисао да посада ПЧ-176 напусти брод и да се преживели чланови посаде прекрцају на један од торпедних чамаца и превезу у луку Вис. Могућности за извлачење тројице погинулих морнара у конкретним условима до јутарњих сати,

према процени команданта Тактичке групе, није било. Брод се под дејством валова и ветра насуквао на обалу Брача, у рејону увале Стипанска.

Командант Флоте прихватио је предлог и команданту Тактичке групе тако је и наређено. Поред тога, командант Флоте предложио је команданту Војнопоморске области да се ватреним дејством по обалским артиљеријским батеријама Ражањ, Ливка, Марјан и у рејону Грохота те батерије неутралишу, како би се смањила опасност по бродове Тактичке групе „Каштела“ који су задатак поморске блокаде извршавали у рејону Сплитског и Брачког канала. Командант Војнопоморске области прихватио је предлог са изменама, и то да се из плана дејства избаце батерије на Марјану и на Каталинића бријегу у Сплиту, уз образложење да немамо довољно снага за истовремено дејство по свим предложеним циљевима. Истовремено је затражено дејство авијације по батеријама на острву Шолти (рејон рта Ливка и Грохота) и острву Брачу (рејон рта Гомилица и рта Заглав), које је требало ускладити непосредно након артиљеријског дејства бродова. Такво наређење пренесено је Команди Флоте, са напоменом да је планиран удар авијације у 9.25 сати.

У складу са тим, командант Флоте издао је потребно наређење команданту Тактичке групе „Каштела“, као и Тактичкој групи „Вис“. Командант Тактичке групе „Каштела“ је у својој одлуци, коју је средствима везе доставио команданту Флоте на одобрење поново укључивши објекте дејства у Сплиту, што се или случајно или намерно прећутало и прихватило, одредио време почетка удара у 8.30 сати.

Предвидео је ангажовање бродова према следећем: ВПБР-31 и РТОП-405 и 406 требало је да изведу артиљеријски удар по батеријама на Марјану, Каталинића бријегу и рту Гомилица, а ВПБР-34 и РТОП-401 требало је да својом ватром из рејона Сплитских врата и јужно од острва Шолте неутралишу обалску артиљеријску батерију Грохоте и батерију на рту Заглаву (северно од светионика Ражањ). Командант Тактичке групе „Каштела“ планирао је да изврши и удар по обалској артиљеријској батерији Марјан плотуном противподморничких бомби РГБ-60.

Сва та наређења и информације пренесена су у командно-информациони систем, за који су тада у употреби још увек били кључеви које је поседовала и супротна страна, а између бродова у непосредној видљивости, користили су се и радио-телефони.

Негде иза пола ноћи, обалска артиљеријска батерија Грохоте отпочела је са провокативним отварањем ватре из топова 85 мм по ВПБР-31, што је приморало команданта Тактичке групе да промени време планираног дејства и ново време почетка удара било је у 6.30 сати да ВПБР-34 и РТОП-401 отпочну са демонстративним дејством по обалској артиљеријској батерији Грохоте и Заглав знатно пре планираног времена, а такође су и бродови Тактичке групе „Каштела“ повремено отварали ватру на обалску артиљеријску батерију Грохоте и Гомилица. У току тих дејстава није било штете на нашој страни, док су наши резултати на супротној били непознати.

У 6.20 сати, када су бродови Тактичке групе „Каштела“ заузимами поставиште за напад, непријатељ је свим расположивим снагама отворио ватру по нашим бродовима и делимично онемогућио њихов плански развој и дејство у мери да је обалска артиљеријска батерија Гомилица остала поштеђена, док резултати дејства по другим батеријама нису познати. Индикативно је да се обалска артиљеријска батерија на Каталинића бријегу после дејства РТОП више није оглашавала ватром и да је било активности Хитне помоћи у том рејону. Батерије Грохоте и Марјан наставиле су са дејством и тако приморале бродове Тактичке групе „Каштела“ да полуорганизовано напусте рејон Сплитског и Брачког канала, повлачећи се истовремено кроз Сплитска и Шолтанска врата (један торпедни чамац) односно кроз Брачки и Хварски канал (једна РТОП). До повлачења је вероватно дошло и због кварова на артиљеријским оруђима која су регистрована на обе РТОП (два топа) и на ВПБР-31 (оба топа 76 мм). О природи кварова и условима настајања, нема података. Индикативно је да је у том дејству било бројчано много отказа на оруђима, што у другим дејствима није био случај, па је потребно критички сагледати врсту и узроке настајања тих кварова – застоја. У то време, породице посаде још су биле у Сплиту и не може се искључити да је део тих кварова или застоја и намерно изазван. Сви бродови изашли су из тог дејства без оштећења и повређених око 8.45 сати.

Командант Тактичке групе „Каштела“ тражио је око седам сати, након што му је дејство обалске артиљеријске батерије Марјан и Грохоте почело да представља главну опасност, одобрење да се приступи реализацији задатка „Ураган“. По том задатку, Тактичка група „Каштела“ требало је да изведе ракет-

но-артиљеријски удар по фабрици феролегура „Дуги Рат“ код Омиша (тамо се, према провереним информацијама, производи наоружање и војна опрема) и торпедни удар по Бродоградилишту „Јозо Лозовина Мосор“ у Трогиру (објекат удара требало је да буде пливајући док).

Командант Војнопоморске области није одобрио захтев, тако да се бродови планирани за реализацију тог задатка нису по њему ни ангажовали.

Планирано дејство авијације изведено је према плану у 9.10 сати, што је било сувише касно да би се могло говорити о заједничком дејству и омогућило је непријатељу да евентуалне штете отклони и сачека то дејство потпуно спреман. То се и показало, јер је ватра противваздушне одбране батерија са рта Гомилица, Заглав и Пивка врло успешно дејствовала и оборила један авион од четири, колико је ангажовано. О резултатима дејства авијације нисмо имали податке. Пилот обореног авиона спасен је ангажовањем једног хеликоптера и једне паре ловачке авијације за заштиту.

Хрватска ратна морнарица је својим снагама, уз ангажовање „Бродоспаса“, одсукала и отеглила брод ПЧ-176 у сплитско бродоградилиште. Тројица погинулих морнара извађена су и похрањена у Клиничко-болничком центру „Фируле“ у Сплиту, а након седам дана предати су комисији 9. корпуса, у чијој су организацији транспортовани до места боравка њихових породица. Сва три погинула морнара била су муслимани из СР Босне и Херцеговине. За двојицу њих, породице нису желеле да се сахрана обави уз присуство представника Југословенске народне армије, чак је било проблема због захтева да се сахрана обави у складу са верским обичајима који подразумевају и купање мртваца, што је у овом случају било немогуће извести.

Као последице овог догађаја, треба навести:

- Војнопоморска област више није била у стању да својим снагама врши успешну поморску блокаду лучког рејона Сплит и контролише дужобалски и међуострвски саобраћај, осим са острва Вис и Ластово, чиме је непријатељ стекао услове за несметано ојачавање снага на средњодаљматинским острвима.
- Снаге Флоте доведене су у ситуацију да у случају напада на снаге у окружењу у гарнизону Сплит и Дивуље не могу испољити дејство у циљу подршке снага у окружењу.

- Нарушена је сигурност базирања бродова Тактичке групе „Неретва“ у рејону Неретванског канала, чији је задатак била блокада лучког рејона Плоче.
- Дисциплина у радио-саобраћају између учесника била је на веома ниском нивоу, коришћена су средства везе која је непријатељ могао успешно прислушкивати и благовремено противмерама осујетити планиране активности наших снага.
- Слаба процена ситуације, посебно могућности непријатеља које су потцењене, и властитих могућности које су прецењене. Непридржавање наређења команданта Војнопоморске области о циљу и објектима дејства. Само дејство било је више резултат жеље да се освети смрт тројице морнара са ПЧ-176, а не планираних и припремљених борбених дејстава Тактичке групе „Каштела“ и „Вис“.
- Слаба организација садејства са снагама Ратног ваздухопловства. Практично, ни у једном случају није било могуће реализовати дејства по позиву, већ искључиво по унапред зацртаном плану.
- Командант Војнопоморске области који је знао за одступање од одлуке за дејство у односу на његова наређења, није спречио такве одлуке, иако је за то било довољно времена.

Нашавши се у таквим новим условима и захтевима да се и даље извршава задатак поморске блокаде лучког рејона Сплит, командант Флоте предложио је команданту Војнопоморске области да се задатак извршава ослонцем на острво Вис, контролом излаза из Дрвеничког и Брачког канала и Сплитских врата. Командант Војнопоморске области прихватио је предлог. Током даљих активности показало се да је на предложени начин немогуће обезбедити реализацију задатка поморске блокаде лучког рејона Сплит, јер се контрола сводила само на бродове који су допловљавали или испловљавали на отворено море, а никако на Дрвенички и Брачки канал и Сплитска врата.

Реакција оперативног тима на Истуреном командном месту за овај догађај била је да је у датим условима и ситуацији у којој су се нашле јединице у окружењу у Сплиту и Дивуљама, једини прави одговор противудар, запоседање острва Шолте јачим снагама, како би се артиљеријском ватром обезбедило извршавање задатка поморске блокаде лучког рејона Сплит. Командант Војнопоморске области одбацио је тај предлог.

Текст предлога који је капетан бојног брода Мартин Козоле поднео и потписао команданту Војнопоморске области, гласио је:

„Предлог команданта Флоте о организацији блокаде лучког рејона Сплит ослонцем на острво Вис, затварањем Дрвеничког и Брачког канала и Сплитских врата није прихватљив из више разлога. Основни је тај што би се извлачењем бродова из Сплитског канала непријатељу омогућило да своје покретне обалске артиљеријске батерије извуче на погодне локације на острвима Брачу, Хвару и Шолти и онемогућио маневар наших поморских снага на прилазима тим острвима. Истовремено, врло је дискутабилна, у таквим условима, ефикасност затварања поморске комуникације Шибеник–Сплит, као и попречних поморских комуникација из Сплита на средњодалматинска острва.

Такав приступ би врло брзо резултирао потискивањем наших поморских снага даље од обале и сужавањем њиховог маневарског простора на ужи део акваторије Виса и Ластова и отворено море. Садашње локације и основни правци дејства покретних обалских артиљеријских батерија управо су условљени боравком наших бродова у Сплитском каналу. Њиховим извлачењем на предложене локације, те исте батерије биле би предислоциране на нове ватрене положаје, јер би њихово даље задржавање на тренутним ватреним положајима било беспредметно.

У циљу решавања задатка поморске блокаде лучког рејона Сплит, предлажем:

- Да се изврши диверзиони напад на обалску артиљеријску батерију Марјан и покретну обалску артиљеријску батерију Грохоте (острво Шолта) са задатком уништења основних оруђа. Задатак би требало да изврши 82. поморски центар са групама од четири до шест поморских диверзаната по сваком објекту дејства.
- Да се истовремено изврши поморско-ваздушни десант на југоисточни део острва Шолте. У блиском задатку овладати комуникацијом Горње Село – Грохоте – Рогач, у наредном овладати целокупним острвом. Задатак извршити снагама од једног моторизованог батаљона, ојачаног батеријом минобацача 120 мм.
- Да се изврши поморски десант на острво Брач у рејону рт Ражањ – рт Заглав, са задатком овладавања ширим рејоном рта Ражањ и пресецања комуникације Милна–Нережишче.

Задатак извршити једном пешадијском четом ојачаном батеријом минобацача 82 мм.

Оба десанта треба извршити истовремено, уз подршку бродова ударних поморских снага, обалских поморских снага и авијације.

По овладавању датим рејонима, бродовима остварити поморску блокаду лучког рејона Сплит ослонцем на погодне луке – увале острва Шолте, спречити поновно инсталирање обалских артиљеријских батерија на положајима на рту Гомилица (острво Брач). Размотрити оправданост постављања покретних обалских артиљеријских батерија 130 мм на погодне локације на комуникацији Горње Село – Грохоте, са задатком неутралисања обалских артиљеријских батерија Марјан и Каталинића бријег и подршке наших јединица у окружењу у гарнизону Сплит и Дивуље,

У вези с тим, тражити од Врховне команде ојачавање Војнопоморске области са једним до два моторизована батаљона из 472. моторизоване бригаде.“

ПОТАПАЊЕ БРОДА „SOL PHRYNE“

Брод је био ангажован за потребе превозења материјално-техничких средстава и људства из гарнизона Пула за гарнизон Бока. Том приликом, део укрцаног терета био је експлозивне природе. Брод је превозио и један број породица са њиховим личним стварима. Укупна процењена вредност укрцаног терета била је око 18.000.000 немачких марака.

Још за време ранијих вожњи, командант брода и командир погона жалио се да имају проблема са једним електроагрегатом који стално избацује због преоптерећености изазваних неисправностима на електричним инсталацијама брода.

Тога дана, информацију о пожару који је избио у 11.23 сати 6. децембра 1991. године, добили смо преко Флоте, која је опет тај податак чула на Радио Сплиту, од којег је командант брода тражио помоћ. Приближна позиција била је у азимуту 172 степена и на даљини од 16 миља од светионика Ступишћа.

По пријему прве информације уследило је наређење Команди Флоте да се у рејон брода упуту ВПБР-33, са задатком пружања помоћи броду и путницима. Убрзо је стигла нова информација да је командант брода донео одлуку да се брод напусти јер је, наводно, захваћен пожаром таквог интензитета да се не може ставити под контролу. У међувремену је у помоћ пристигао и

италијански брод „Misela“ који се нашао у близини. На њега су прекрцани сви путници и посада брода, а брод је пуштен да плута. Све се то догађало од око 11.00 до 12.30 сати. Велики патролни брод ВПБР-33 упозорен на могућност експлозије терета, остао на удаљености од три до десет миља од брода и осматрао.

Пре напуштања брода, командант брода Небојша Ђурмић из Бара тражио је помоћ преко Радио Сплита и упућен је на тражење помоћи од „Бродоспаса“ који га је уцењивао ценом, што командант брода није прихватио и након консултације са бродовласником, донео је одлуку да се брод напусти.

Командант брода Небојша Ђурмић из Бара изјавио је да је брод превозио десет камиона са војном опремом, багере, тракторе и неколико аутомобила. На броду је било укрцано 26 чланова посаде и 71 путник – припадници ЈНА и чланови њихових породица. Невероватна је срећа што нико није настрадао, чак нису повређене ни две жене које су при спасавању и прекрцавању на италијански брод, са морнарских лестава пале у несвест.

Италијански брод је бродоломце искрцао у луку Комижа, где су сви смештени у хотел, а њихово укрцавање на школски брод „Галеб“ и превозење до луке Зеленика организовано је за наредни дан. По доласку у Комижу, командир погона изјавио је да је брод погођен и запаљен дејством Збора народне гарде, што никако не може одговарати истини, јер у том рејону тада није било ниједног брода, а искључена је могућност да су то извели са копна или других острва. Командант брода изјавио је како су пожар уочили чланови посаде приликом контроле терета у гаражи, и то на бродским инсталацијама и на оближњим укрцаним камионима. Отварањем гараже и дотоком свежег ваздуха, пожар се наводно проширио на целокупан терет, тако да нису постојале могућности за његово гашење, те је због тога, свестан опасности која прети од терета, одлучио да се брод напусти.

Брод је тако наставио да плута до 19.10 сати, када је у његовом смеру осматрена јака експлозија која је трајала од 25 до 30 секунди. Након тога, брод је нестао са површине, што указује на чињеницу да је терет тада експлодирао (авио-бомбе, муниција 130 мм, упаљачи за РБУ-60 итд.) и изазвао да брод тренутно потоне. Позиција брода непосредно пред потонуће била је у азимуту 183 степена, а на даљини од 21,7 миља од светионика Ступишће.

Будући да се пожар и дим изазван пожаром нису интензивно уочавали са Виса, нити са ВПБР-33, а имајући у виду врсту тере-

та и време од када је пожар настао, дежурни тим на Истуреном командном месту Војнопоморске области изразио је сумњу у тачност података о величини пожара, па је у 18.00 сати предложено да се на место брода упути реморкер ПР-41 са задатком да прво из даљине осмотри брод, па ако процени да не постоји непосредна опасност за његову безбедност, приђе броду, покуша да угаси пожар и брод дотегли у залив Комижа. Такав задатак пренесен је Команди Флоте, која је наредила припрему ПР-41 за задатак у 19.30 сати. За њега је након експлозије, задатак обустављен.

Овде треба указати на неколико елемената:

- Индикативно је да се пожар догодио у гаражи, у коју је приступ имала само посада брода, да је поред осталог терета било укрцано и преко 500 ватрогасних апарата (CO_2 , халон) и да посада није ни покушала да их употребити да погаси ватру или спречи њено ширење.
- Различита објашњења о карактеру удеса која су давали командант брода и командир погона одмах након престизања у луку Комижа, тешко се могу правдати тиме да су били у шоку и да нису контролисали шта говоре.
- Необично дуго време од избијања пожара па до активирања експлозивног дела терета (више од осам сати), мада је велики део терета био муниција и друга експлозивна средства осетљива на повишене температуре.

Из свега што се догађало намеће се оправдана сумња да је пожар на броду намерно изазвала посада како би за стари и запустени брод било наплаћено осигурање, у вероватно високом износу. Нажалост, правих доказа за ту сумњу немамо јер су отишли са бродом на дно мора.

ПЛАН „УРАГАН“

Са целокупним планом упознати су командант Војнопоморске области, командант Флоте, заменик начелника Генералштаба оружаних снага за Ратну морнарицу, капетан бојног брода Мартин Козоле и Штаб Врховне команде. Командант Тактичке групе и непосредни извршиоци упознати су само изводно са деловима који се односе на њихове активности из плана.

План је израђен са циљем да се, у случају јаче ескалације непријатељстава у зони одговорности Војнопоморске области, његовом реализацијом непријатељ присили на поштовање договорених клаузула примирја.

Тим планом су биле обухваћене активности само поморских снага Ратне морнарице. Планом су размотрени објекти дејства, начин дејства, извршиоци и убојна средства.

Предложени су следећи објекти дејства: Рафинерија нафте „Урињ“ – Ријека, Бродоградилиште „Виктор Ленац“ – Ријека, Лука Ријека, нафтни терминал Омишаљ – острво Крк, лука Гаженица, Бродоградилиште „Јозо Лозовима Мосор“ – Трогир, Творница карбита и феролегура „Дуги Рат“ код Омиша и лука Плоче.

Од предложених, изабрани су објекти:

- Рафинерија нафте „Урињ“ – Ријека. Дејство је требало да изврши ВПБР-32 са две крилате ракете П-20 по рафинеријским постројењима и артиљеријским наоружањем, заједно са РТОП-404, тежишно по постројењима рафинерије, а у случају повољнијих услова, и по складишним капацитетима.
- Лука Ријека. Дејство је требало да изврше торпедни чамци ТЧ-215 и ТЧ-218 полагањем на дну осам лежећих мина типа АИМ-82, непосредно испред улаза у луку (спојница глава лукобрана – творница Торпедо). Мине је требало положити у два реда.
- Бродоградилиште „Јозо Лозовина Мосор“ у Трогиру. Дејство је требало извршити торпедним чамцима ТЧ-220 и ТЧ-224 са два двострука торпедна плотуна. Основни објекат био је пливајући док у бродоградилишту.
- Творница карбида и феролегура „Дуги Рат“ код Омиша. Дејство је требало извршити са две крилате ракете П-20 по комплексу творнице и бродском артиљеријом. Ракетни удар требало је да изврши ВПБР-31, а артиљеријски ВПБР-31, РТОП-405 и РТОП-406.
- Лука Плоче. Дејство је требало извршити са две крилате ракете П-15 и артиљеријским дејством бродова Тактичке групе „Неретва“. Ракетни удар требало је да изврши ракетни чамац РЧ-309 и касније је замењен са РЧ-307.

За дејство по другим предложеним циљевима, планом је било предвиђено да се изврши торпедни удар по Бродоградилишту „Виктор Ленац“, торпедно-артиљеријски удар по луци Гаженица и артиљеријски удар по нафтном терминалу Омишаљ. Те објекте нису прихватили командант Војнопоморске области и заменик начелника Генералштаба оружаних снага за Ратну морнарицу, па даље нису ни разрађивани. Код избора објеката, убојних

средстава и начина дејства максимално се рачуна да се не угрози директно становништво, а да се максимално умање ресурси непријатеља за вођење оружане борбе.³

ДЕЈСТВА НЕПРИЈАТЕЉСКИХ СНАГА

У развоју ситуације на Јадранском поморском војишту, а посебно на обали и острвима, уочавају се три фазе, међусобно различите по садржају дејстава, али и јединствене у склопу остваривања коначног циља непријатеља.

Трајање фаза није дефинисано, али је завршетак сваке фазе био одређен достизањем постављеног циља, што је значило и почетак наредне фазе. Свака фаза имала је и свој циљ адекватан тренутном односу снага и развоју ситуације, по чему се оне и међусобно разликују.

Почетак прве фазе, у ствари, представља наставак свих акција усмерених на разбијање Југославије и стварање Независне Државе Хрватске. Дефинисан је и посебни циљ који је требало у овој фази постићи у зони одговорности Војнопоморске области, а то је стварање повољних услова за паралисање снага Војнопоморске области и Ратне морнарице као њеног дела и јединог противника на тим просторима.

За остваривање тог циља било је потребно: заузимање и учвршћивање на власти Хрватске демократске заједнице, придобијање становништва и успостављање контроле над њим и проширивање утицаја и броја присталица међу припадницима Ратне морнарице.

За извршавање тих задатака и остваривање постављеног циља, при тадашњем односу снага, тежиште је на врло интензивним пропагандно-психолошким дејствима, по методу и садржају идентичним са дејствима из периода доласка нациста на власт у Немачкој, али обогаћеним новим средствима и могућностима утицаја на широке масе.

То је основна карактеристика ове фазе, у којој нема отворених директних физичких напада на војне објекте и припаднике Ратне морнарице, осим спорадичних. Тежиште дејстава је на ометању и блокади мобилизације и извршавању послова војне обавезе, шиканирању чланова породица активних војних лица,

³ Материјал који је припремио капетан бојног брода Мартин Козоле за наставу у Сектору заменика начелника Генералштаба оружаних снага за Ратну морнарицу дана, 7. марта 1992. године.

смањивању обима свих облика сарадње и координације између јединица и структура ван Југословенске народне армије све грубљим и отворенијим нападима на све што носи југословенско обележје.

Резултат тога је све већа присутност страха и неизвесности за будућност код активних војних лица и чланова њихових породица. На другој страни, међу грађанским лицима у Југословенској народној армији, посебно у Морнаричкотехничком ремонтном заводу у Шибенику и Морнаричком електронском заводу, Војномедицинском центру и Хидрографском институту у Сплиту, све је више присталица политике Хрватске демократске заједнице. У Морнаричкотехничком ремонтном заводу у Шибенику и Морнаричком електронском заводу, 80% односно 50% грађанских лица декларише се за политику Хрватске демократске заједнице, а против Југословенске народне армије. Мере које се предузимају у тим установама за преокрет ситуације не дају очекиване резултате.

У извршавању функционалних задатака, посебно ремонта бродова и технике, у тим установама све је више саботажа, иако се у ремонту у Шибенику налазе и бродови из састава ударних поморских снага (једна ракетна топовњача, један ракетни чамац и један торпедни чамац), као и бродови веома важни за борбену готовост Ратне морнарице („ПС-12“ и „ПХ-33“).

У условима све интензивнијег нејединства у државном врху СФР Југославије и високим и кључним дужностима у Војнопоморској области и из редова Ратне морнарице, те неадекватном супротстављању из разних разлога пропагандно-психолошким дејствима противника, остварују се циљеви прве фазе деловања нове хрватске власти. Створени су повољни услови за енергичније нападе на систем руковођења и командовања у Војнопоморској области, активирани су присталице међу активним војним лицима, а створене су и све претпоставке за престанак рада Морнаричкотехничког ремонтног завода у Шибенику и Морнаричког електронског завода у Сплиту за потребе Ратне морнарице.

Основни циљ друге фазе који је требало постићи јесте продубљивање створених услова и извршавање припрема за предузимање оружаних акција против Ратне морнарице. Тежиште дејстава усмерено је на систем веза, командне објекте, објекте позадинског обезбеђења и елементе обалске одбране на подручју Далмације.

Заповједник Хрватске ратне морнарице адмирал Свето Летица упутио је 29. септембра 1991. године ултиматум капетану бојног брода Пантовићу (објекат 182 „Жрновница“) којим позива људство тог командног места да „приступи Заповједништву Хрватске ратне морнарице и стави на располагање објекте, опрему и другу имовину Заповједништву ХРМ“.

„Уколико не прихватите захтјев за прелазак“, пише у захтеву, „у састав Заповједништва ХРМ сматрати ћете се припадницима окупаторске војске и не можемо вам гарантовати особну сигурност нити ћете ви и ваши чланови обитељи остваривати права која су до сада имали по основи вашег рада и становања у Сплиту.“

Скупштина општине Макарска је 9. септембра 1991. године упутила Савезном секретаријату за народну одбрану и Команди Војнопоморске области допис у којем се наводи да „одборници Скупштине општине Макарска на својој седници од 9. 9. 1991. одричу право данашњој Ратној морнарици да се сматра следбеником оне Југословенске ратне морнарице која је створена у Подгори 1942. године и право обиљежавања обљетница оснивања, као свог празника...“

У овој фази интензивира се пропагандно-психолошка активност, посебно отвореним притисцима и претњама војним лицима и члановима њихових породица; нагло се повећава број активних војних лица на кључним дужностима који напуштају редове Ратне морнарице и отворено се стављају у службу противника; противник располаже свим подацима о стању, намерама и могућностима наше Ратне морнарице, а ми о њима знамо врло мало; појачава се опсервација касарни и других војних објеката, праћење и извештавање о покретима јединица и појединих војних лица; врше се припреме за блокаду војних објеката и покрета војних јединица, а оружане провокације постају све чешће, посебно на издвојеним објектима; на кључне командне дужности у хрватским оружаним снагама на мору на Јадранском поморском војишту долазе бивши адмирали и активни и пензионисани официри високих чинова, који планирају и руководе свим акцијама против Ратне морнарице; уводи се блокада Команде Војнопоморске области, објекта „182“ (оперативни центар Команде Војнопоморске области), објекат „Бор-2“, објеката у Шибенику, Сплиту, Дивуљама и Плочама. Врши се оружани напад на јединицу везе (332. пук везе) и инжињеријски пук у Сињу

и објекте везе на Козјаку и Пељешцу; Морнаричкотехнички ремонтни завод у Шибенику, Морнарички електронски завод, Хидрографски институт и Војномедицински центар падају у руке противника захваљујући издаји.

На тај начин, противник је успео да знатно ослаби Ратну морнарицу, пре свега, нарушавањем система руковођења и командовања, продором у систем веза, потпуном парализом функционисања обавештајног обезбеђења и стављањем под властиту контролу кључних објеката морнаричкотехничког, здравственог и хидронавигацијског обезбеђења Ратне морнарице, те осетним нарушавањем кадровске попуне Ратне морнарице.

У руке противника пада 118. обалска артиљеријска група – Рогозница (обалске батерије 130 мм, 100 мм и 88 мм) која се прва укључује у дејства против снага Ратне морнарице на мору и копну. Обалском артиљеријском батеријом Јужно Жирје дејствује се по бродовима на мору и топовима 130 мм са острва Зларин дејствује се по нашим снагама на копну и у рејону Шибеника.

У Шибенику, артиљеријским дејствима са бродова, у Морнаричкотехничком ремонтном заводу наносе прве губитке Ратној морнарици на мору (због тешких оштећења посада сама потапа ПЧ-180). Препадном акцијом и на превару, у овој фази заузета је обалска артиљеријска батерија Шолта са комплетним наоружањем и припадајућом муницијом и опремом. Према неким подацима, акцију је планирао Петар Шимац, капетан бојног брода у пензији и командант Кризног штаба за Далмацију.

У Морнаричкотехничком ремонтном заводу у Шибенику интензивирају се радови на оспособљавању заплених бродова за борбена дејства. ПЧ-180 извађен је из мора и убрзано се ремонтује. На копну се врши регруписавање снага и утврђивање положаја на обали и острвима са основним циљем удаљавања и држања бродова Ратне морнарице што даље од обале.

У трећој фази интензивирају се разне оружане акције против бродова Ратне морнарице и у обалном мору. Минира се Каштелански залив ангажовањем трајеката и бродова „Бродоспаса“, непознатом врстом мина и без оглашавања о минирању, супротно међународном поморском ратном праву. Од наиласка на мину приликом превозења хране, страда БРМ-86.

Морнарица Хрватске положила је 25. септембра 1991. године у јутарњим сатима 20 мина САГ-2 на улаз у луку Лора и у Каштелански залив. Учињено је то трајектом којег је теглио реморкер.

Претпоставља се да су то сидрене контактне мине. Од положених мина, у 10.51 сати потопљена је моторна баркаса БРМ-86 која је превозила храну у Дивуље. Погинуло је пет морнара, спасло се четири.

Наведеним актом нарушене су норме међународног ратног права, јер се полагање мина мора огласити. То је ЈНА одмах морала демантовати и скинути са себе одговорност ако би неки страни или домаћи брод наишао на мину.

Полагањем је руководио капетан фрегате Стјепан Бернардић.

Са полуострва Марјан и острва Чиово, топовима 20 и 40 мм дејствује се по бродовима Ратне морнарице у рејону Каштеланског залива. Оштећен је ТЧ-223 и ДЈЧ-632. Дејствима са обалских батерија Смоквица, Зечево, Јужно Жирје, Рогозница и Шолта спречава се маневар снагама Ратне морнарице у обалном мору.

Активирају се напуштене и успостављене нове обалске батерије 85 и 88 мм: Шипан, Голи, Приградица, Ражњић, Рт Произд и Вело Данце. На рту Марјан, у луци Сплит, на острву Шолта (Ливка) и острву Брач (Ражањ), острву Шћедро, острву Дрвеник, рту Ловишће уређују се и запоседају ватрени положаји топовима 20 и 40 мм. Са тих положаја дејствује се по свим врстама бродова Ратне морнарице који се нађу у зони и домету оруђа. Посебно су активна дејства са острва Шолта, Шипан, Брач и Корчула.

Са обалног руба и острва дејствује по бродовима Ратне морнарице и минобацачима, ракетним бацачима и стрељачким наоружањем. За сва та дејства карактеристично је то што су извођена са положаја о којима Ратна морнарица није имала података, што су изненадна и краткотрајна са различитих положаја који се мењају одмах по откривању или испољеном дејству са бродова Ратне морнарице.

У овој фази регистроване су прве неборбене активности заплених бродова у рејону Шибеника, као и испловљавање РТОП-402 из Шибеника.

У рејону Дубровника, брзи чамци и глисери првенствено се користе за пробијање блокаде лука, довожење свежих снага и допремање средстава на острвима и на обалном рубу под контролом хрватских оружаних снага.

Противник је у овој фази, пре свега, успео да дејствима са острва и обалног руба, осим Виса и Ластова, успостави потпуну контролу над острвским и међуострвским подручјем и уз даљу блокаду објеката у гарнизону Шибеник, Сплит и Дивуље, оне-

могући маневар снага Ратне морнарице у обалном мору, спречи снабдевање и дотур борбених и неборбених средстава и на тај начин држи бродове Ратне морнарице што даље од обале у циљу њеног пуног изнуривања.

Поморска битка без бродова

Након догађаја у Плочама, општинска подружница Хрватске демократске заједнице упутила је Влади Републике Хрватске захтев да се 14. септембар прогласи даном Хрватске ратне морнарице.

„Прошло је 20 дана“, пише у захтеву, „од прве поморске битке на мору за одбрану нашег мора и наше лијепе домовине од агресора и окупатора а да локалне власти о томе нису дале никакво приопћење за јавност. Ми, напротив, сматрамо да овом херојском народу дугујемо више информација и појединости о том догађају... Ради се о томе да би 14. рујна 1991. године требало прогласити даном зачетка Хрватске ратне морнарице, јер то је дан када се након готово 890. година водила поморска битка под хрватским стијегом. У том дугом раздобљу није наше море било без ратних лађа и поморских битака, али иако су их водили наши поморци, вођене су под туђим заставама и за рачун туђина. Ово је коначно поморска битка с нашим бродовима, под нашим заставама и за наш рачун с јединим циљем да наше море уистину буде наше...”

И тако ће још једна „велика поморска битка“ без бродова ући у хрватску историју, а и било је то „велико јунаштво“ напасти бродове и људе који су ту живели годинама, прихватајући Плоче као свој град и срastaјући с њим. Људи из других крајева ту су живели искрено поштујући и место и људе, а онда су се ти врли „пријатељи“ изненада обрушили на њих, као да је било тешко напасти малу јединицу, јер ипак су ратни бродови у луци били миноловци који нису намењени за вођење никаквих поморских битака, везани у свом везу и опкољени копном са свих страна.

Ето још једне „велике поморске битке“ са бродовима у везу која ће ући у историју поморских ратова, бар тако мисле предлагачи који не обавештавају оно што пише одмах у суседном чланку објављеном у истом броју „тиска“, у којем поред саопштења стоји да је у „току формирање морнаричког одреда Хрватске ратне морнарице у Плочама, за чијег је заповједника већ именован капетан фрегате Звонимир Фрањковић“, да је дошло до

„појава неморалног понашања појединих грађана, прије свега, из сусједних опћина, који су се под окриљем обране домовине упустили у крађу...“ Тако је тај назови „морнарички одред“ водио „велику поморску битку“ и пре формирања, а најефикаснији је био у пљачки – обичан напад на бродове са копна.

С Фрањковићем сам био у Командноштабној академији Ратне морнарице, у коју је дошао без испуњених услова. Налазио се на дужности поручника фрегате (командант школског миноловца), а да би га неко „утрпао“ у школу, постављен је на одговарајућу дужност дан пре поласка у школу. Био је то старешина испод просека и сам је био свестан да му није ту место, па се стално извињавао због тога. За разлику од времена када смо две године били заједно у Војнопоморској академији, када је био препотентан и врло „неугодан“, у тој школи се доста коректно понашао, посебно према мени, што нисам очекивао, с обзиром на раније понашање.

Прилог број 1

СРЕДСТВА КОЈА СУ ОСТАЛА У РАТНОЈ МОРНАРИЦИ РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ⁴

Током сукоба у Републици Хрватској, од почетка до договореног извлачења, један део снага и средстава на различите начине нашао се у саставу Ратне морнарице Републике Хрватске.

Од установа, то су: Бродарски институт Ратне морнарице у Загребу (налазио се у саставу Војнопривредног сектора) – директор Андреј Корбар (нико у Морнаричкотехничкој управи није знао да објасни како је тај официр то постао), Хидрографски институт Ратне морнарице у Сплиту, Морнаричкотехнички ремонтни завод „Велимир Шкорпик“ у Шибенику, Морнарички електронски завод у Сплиту, ЦВВШ Ратне морнарице „Маршал Тито“ у Сплиту (сви потчињени заменику начелника Генералштаба оружаних снага за Ратну морнарицу).

Од објеката су заузети: Касарна „Први сплитски партизански одред“ (594. инжињеријски пук), Касарна „Балканска“ (32. пук везе), објекат Предајног радио-центра (332. пук везе), стационарни центар везе КУК (332. пук везе), објекат РОТА (350. батаљон електронског извиђања), Касарна „Далматинских бригада“ (80.

⁴ Бошко Антић, контраадмирал у пензији

морнаричкотехничка ракетна база), објекат БОР-2 (80. морнаричкотехничка ракетна база), објекат СЕЊАК (405. позадинска база), Касарна Привала (Војнопоморско упориште Корчула), Касарна Ражњић (Војнопоморско упориште Корчула), касарна ЗЕЧЕВО (118. обалски артиљеријски дивизион), објекат МАЛЕ БАРЕ (602. морнаричка позадинска база), објекат ТАТИЊЕ (602. морнаричка позадинска база), Касарна „Станко Пармач“ – Плоче (602. морнаричка позадинска база), Касарна „Кулине“ – Шибеник (8. војнопоморски сектор), објекат „Жрновница“ (80. морнаричкотехничка ракетна база), торпедна станица „Паниковац“ – Шибеник (8. војнопоморски сектор); објекти ратне резерве „Ист“ (5. војнопоморски сектор), „Јази“ (5. војнопоморски сектор), „Иловик“ (5. војнопоморски сектор), „Смоквица“ (118. обалски артиљеријски дивизион), „Вела Стража“ – Шолта (118. обалски артиљеријски дивизион), „Јужно Жирје“ (118. обалски артиљеријски дивизион), „Голи“ и „Шипан“; Војнопоморски музеј; 23 страже и складишта.

Од ударних поморских снага заузети су: ракетна топовњача РТОП-402 „Владо Четковић“, ракетни чамац РЧ-310 „Живорад Јовановић – Жижица Шпанац“, торпедни чамац ТЧ-222 и мала подморница П-914 „Соча“. Сви ти бродови, осим П-914, заузети су у Морнаричкотехничком ремонтном заводу „Велимир Шкорпик“, где су се налазили у ремонту. П-914 је заузета у Бродоградилшту „Сплит“, где се налазила у ремонту.

Од обалских поморских снага заузети су: гранични патролни чамци ПЧ-171 „Копривник“, ПЧ-180 „Цер“, ПЧ-181 „Дурмитор“ (налазили су се у ремонту у Шибенику) и ПЧ-176 „Мукош“ (након потапања у Сплитским вратима извађен и опремљен у Шибенику); десантни бродови ДТМ-219 (налазио се у пловном стању у Шибенику) и ДСМ-110 (налазио се у пловном стању у Шибенику); десантни јуришни чамци ДЈЧ-601, ДЈЧ-602, ДЈЧ-603, ДЈЧ-615 (налазили се у пловном стању у Шибенику), ДЈЧ-612, ДЈЧ-613 и ДЈЧ-624 (налазили се у пловном стању и Шибенику); миноловци МЛ-151 „Вуков кланац“ (налазио се у ремонту у Шибенику и по подацима нашег Ратног ваздухопловства, потопљен дејством наше авијације) и МЛ-141 (потопљен у борби приликом напуштања Плоча код Ловишћа, након потапања извађен од Ратне морнарице Хрватске); помоћни бродови ПС-12 „Спасилац“, ПТ-71, ПХ-33 „Андрија Моховичић“ (налазили се у ремонту у Шибенику), ПН-25 (налазио се у пловном стању у Шибенику), ЛР-71 и ЛР072 (налазили се у пловном стању у Шибенику), БРМ-51 и БРМ-83 (налазиле су у пловном

стању у Шибенику), БМ-64 и БМ-65 (налазиле се у пловном стању – локација непозната); БМТ-1, БМТ-2, БМТ-3 и БМТ-4 (непознато стање и локација); БДЧ-85 и БДЧ-86 (непознато стање и локација).

Од бродова у градњи заробљени су: РТОП-421 „Сергеј Машера“ (у Краљевици) и ДБМ-242 (у Сплиту). Оба су се налазила у завршној фази опремања.

Од ракетног наоружања заузето је 50 ракета РБС-15 и 129 РЗ-13 из 80. морнаричкотехничке ракетне базе (Жрновница).

Од артиљеријског наоружања заузето је: четири топа 130 мм из покретног артиљеријског дивизиона у Рогозници, шест топова 88 мм из обалске артиљеријске батерије Смоквица, 12 топова 85 мм из обалске артиљеријске батерије Шолта, четири топа 90 мм из обалске артиљеријске батерије Жирје, четири топа 100 мм из обалске артиљеријске батерије Зечево, шест топова 85 мм из обалске артиљеријске батерије Ражњић, шест топова 88 мм из обалске артиљеријске батерије Шипан и шест топова 88 мм из обалске артиљеријске батерије Рт Голи – укупно 49 топова.

Од минског наоружања заузето је: 482 мине САГ-2 и 80 мина АИМ-М-7 из складишта у Плочама. Хрватска ратна морнарица положила је 25. 9. 1991. године 20 мина САГ-2 у Каштелански залив ради блокирања луке Лора. На улазу у Лору, на мину је наишла баркаса БРМ-86 у којој су погинула три морнара и да војника. У луци Плоче остала су два система за уништавање мина ПАП-104, радионичка опрема и миноловке.

У Шибенику је остало 50 торпеда 53 ВА и 47 торпеда Мк-44.

Према стању приликом заробљавања и проценама могућности завршетка ремонта, Ратна морнарица Хрватске могла је употребити:

- Од ударних поморских снага РТОП-402, РЧ-310 и ТЧ-222 у артиљеријској варијанти и П-914 у минској и диверзантској варијанти. Употреба РТОП-402 и РЧ-310 у ракетној варијанти била би могућа у случају набавке ракета из иностранства, што је могуће с обзиром на то да је бивша Демократска Република Немачка располагала таквим ракетама, а имају их и друге земље у које је СССР извозио наоружање.
- С обзиром на стање РТОП-421, која се налазила у завршној фази опремања, могућа је њена употреба и у ракетној варијанти, јер су заузете и ракете РБС-15, а постоји и потребно обучено људство и инфраструктура. Ракете би се из Жрновнице могле дотурити копном.

- Од обалских поморских снага могуће је ангажовање граничних патролних чамаца и десантних бродова у превозу и искрцавању десанта (1 ДТМ, 1 ДСМ и 10 ДЈЧ).
- Поред ангажовања постојећих снага, због поседовања ракете РБС-15, било је могуће да се покуша да се набави копнени лансер – ратна морнарица Шведске развила је систем „обала–море“ овом ракетом (на возилу).
- Минско оружје употребљено је у запречавању Каштеласког залива, посебно прилаза Лори, па је могуће његово даље употребљавање, уколико се укаже потреба, у циљу затварања међуострвских пролаза.
- Заробљене обалске батерије и до тада су употребљаване, па је могућа њихова даља употреба у циљу спречавања приближавања наших бродова унутрашњим водама подручја које контролише Ратна морнарица Хрватске. Покретни топови 130 мм могу мењати ватрене положаје, а и користити за дејство на копну – употребљени су у нападу на Книн. Поред тих батерија, успостављено је и неколико импровизованих батерија од топова 76 мм БИС и 40 мм на полуострву Марјан, источном рту Чиова, рту Ражањ на Брачу и рту Ливка на Шолти, које су већ дејствовале по бродовима наше Ратне морнарице.

Као што се види, Ратна морнарица Хрватске нема одговарајућих ратних бродова, али већ има довољну инфраструктуру и обучено људство за коришћење расположивог наоружања и пријем евентуално увезеног наоружања – највећи део стручњака обучаваних за рад на увозном наоружању остао је у саставу Ратне морнарице Хрватске, а ту је и припремљена бродограђевна индустрија и Бродарски институт.

Поред солидне кадровске и материјалне базе, Ратна морнарица Хрватске располаже изванредном инфраструктуром и уређеном територијом са ватреним положајима на напуштеним острвима и обали, великим бројем фортификацијски уређених склоништа (поткопа за ударне поморске снаге), центара везе и командних места у чврстој фортификацији.

Ратна морнарица са постојећим средствима, људским потенцијалом, инфраструктуром и бродограђевним и ремонтним капацитетима у стању је да се врло брзо организује, како у организационом тако и у сваком другом погледу, за борбену употребу расположивих снага и средстава, као и за прихват, усвајање и

борбену употребу савремених бродова и наоружања из увоза или из помоћи „пријатељских“ земаља.

Томе треба додати и наоружање и војну опрему коју је Хрватска већ имала у саставу територијалне одбране, тако да су њене борбене могућности на мору знатно веће.

Ту је и Хидрографски институт Ратне морнарице који је комплетно прешао у састав Ратне морнарице Хрватске, као и Институт за поморску медицину, а бивши Центар високих војних школа Ратне морнарице „Маршал Тито“ може се веома брзо, у сарадњи са поморским школама и расположивим кадром, оспособити за коришћење.

Прилог број 2

СНАГЕ И СРЕДСТВА У РАТНОЈ МОРНАРИЦИ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ⁵

Наша Ратна морнарица је у свом саставу задржала⁶:

1) Ударне поморске снаге:

- Велики патролни бродови ВПБР-31 „Сплит“ – преименован у „Београд“, ВПБР-32 „Копер“ – преименован у „Подгорица“, ВПБР-33 „Котор“ (расходован 1998), ВПБР-34 „Пула“ – преименован у „Нови Сад“;
- Ракетне топовњаче РТОП-401 „Раде Кончар“, РТОП-403 „Рамиз Садику“, РТОП-404 „Хасан Захиревић Лаца“, РТОП-405 „Јордан Николов Орце“ и РТОП-406 „Анте Банина“;
- Ракетни чамци РЧ-301 „Велимир Шкорпик“ (расходован 1992), РЧ-302 „Владо Багат“ (расходован 1992), РЧ-303 „Карло Ројц“ (расходован 1993), РЧ-304 „Јосип Мажар Шоша“ (расходован 1998), РЧ-305 „Стјепан Филиповић Сељо“ (расходован 1998), РЧ-306 „Никола Мартиновић“ (расходован 1998), РЧ-307 „Петар Драпшин“ (расходован 1998), РЧ-308

⁵ Бошко Антић, контраадмирал у пензији.

⁶ У току борбених дејстава потопљени су ДТМ-233 (у невремену јужно од острва Дуги Оток – погинула три члана посаде), ПЧ-176, МЛ-144 (дејство обалске артиљерије) и ДЈЧ-629.

Милета Маринковић, *Учешће Ратне морнарице у извлачењу ЈНА морем 1991. године*, Морнарички гласник, 2/1992, стр. 207

„Мирче Ацев“ (расходован 1998) и РЧ-309 „Франц Розман – Стане“ (расходован 1992);

- Торпедни чамци ТЧ-211 (расходован 1991), ТЧ-212 (расходован 1992), ТЧ-213 (расходован 1992), ТЧ-214 (расходован 1990), ТЧ-215 (расходован 1992), ТЧ-216 (расходован 1991), ТЧ-217 (расходован 1992), ТЧ-218 (расходован 1992), ТЧ-219 (расходован 1990), ТЧ-220 (расходован 1992), ТЧ-221 (расходован 1992), ТЧ-223 (расходован 1992) и ТЧ-224 (расходован 1992);
- Подморнице П-821 „Херој“, П-822 „Јунак“ (расходована 1993), П-823 „Ускок“ (расходована 1999), П-831 „Сава“ и П-832 „Драва“;
- Мале подморнице П-911 „Тиса“ (расходована 2001), П-912 „Уна“, П-913 „Зета“, П-915 „Купа“ и П-916 „Вардар“.

Тако су у саставу Ратне морнарице остали: ракетне фрегате РФ-31, РФ-33 и РФ-34; ракетне топовњаче РТОП-401, РТОП-403, РТОП-404, РТОП-405 и РТОП-406; подморнице П-821, П-831, П-832, П-912, П-913, П-914 и П-915 и П-916.

2) Обалске поморске снаге:

- Десантни бродови – десантни брод минополагач ДБМ-241 „Крк“, десантни тенконосац минополагач ДТМ-221 и ДТМ-229 и десантна сплав минополагач ДСМ-514;
- Десантно-јуришни чамци ДЈЧ-604 (расходован 1995), ДЈЧ-605 (расходован 1996), ДЈЧ-606 (расходован 1966), ДЈЧ-607 (расходован 1993), ДЈЧ-608 (расходован 1995), ДЈЧ-609 (расходован 1995), ДЈЧ-610 (расходован 1997), ДЈЧ-611 (расходован 1993), ДЈЧ-612 (расходован 1992), ДЈЧ-616, ДЈЧ-617, ДЈЧ-618 (расходовани 1995), ДЈЧ-621 (расходован 2001), ДЈЧ-625 (расходован 2001), ДЈЧ-626 (расходован 1999), ДЈЧ-627, ДЈЧ-628, ДЈЧ-629 (расходовани 1993), ДЈЧ-630 (расходован 2001), ДЈЧ-631 (расходован 2001) и ДЈЧ-632 (расходован 2001);
- Гранични патролни чамци ПЧ-132 (расходован 1992), ПЧ-133 (расходован 1992), ПЧ-134 (расходован 1992), ПЧ-135 (расходован 1992), ПЧ-136 (расходован 1992), ПЧ-137 (расходован 1992), ПЧ-140 (расходован 1993), ПЧ-172 „Похорје“ (расходован 1998), ПЧ-173 (расходован 1998), ПЧ-174 „Учка“, ПЧ-175 „Грмеч“, ПЧ-176 (расходован 1992), ПЧ-177 „Фрушка гора“ (расходован 1998), ПЧ-178 „Космај“, ПЧ-179 и ПЧ-179 „Зеленгора“;

- Ловци мина ЛМ-152 „Подгора“, ЛМ-153 „Блитвеница“ и ЛМ-161 „Снажни“ (расходован 1996);
- Миноловци МЛ-142 „Брсеч“ (расходован 1998), МЛ-143 (расходован 1992), Мл-144 и Мл-117 (расходован);

3) Помоћни бродови:

- Ронилачки бродови ПБ-34 и ПБ-201;
- Помоћни бродови ПО-91, ПО-92 и ПО-93; ПВ-17, ПТ-72, ПН-26 и ПН-27;
- Пучински реморкери ПР-41, ПР-37, ПР-38 и ПР-39;
- Лучки реморкери ЛР-67, ЛР-74, ЛР-77, ЛР-78, ЛР-75, ЛР-78; ЛР-66, ЛР-72, ЛР-73, ЛР-28, ЛР-68 и ЛР-69;
- Баркасе моторне БРМ-87, БРМ-88, БРМ-41, БРМ-81, БРМ-84, БРМ-58, БРМ-43, БРМ-31, БРМ-52, БРМ-53 и БРМ-85;
- Брзи диверзантски чамци БДЧ-81, БДЧ-82, БДЧ-83 и БДЧ-84;
- Докови ДОК-4 и ДОК-5;
- Баркасе хидрографске БХ-1, БХ-2 и БХ-12;
- Баркасе навигацијске БН-61, БН-63, БН-70, БН-68, БН-69, БН-66 и БН-67;
- Школски бродови „Јадран“ и „Галеб“;
- Моторне јахте „Јадранка“ и „Приморка“;
- Лучке дизалице ЛДИ -18 и ЛД-4;
- Патролни бродови ПБР-551 и ПБР-552;
- Пенише нафте ПШН-66, ПШН-52 и ПШН-35.

Овом броју бродова треба додати неколико десетина моторних чамаца, једрилица и мањих помоћних бродова.

